ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ФӘННӘР АКАДЕМИЯСЕ
Г. ИБРАҺИМОВ исем.
ТЕЛ, ӘДӘБИЯТ ҺӘМ СӘНГАТЬ ИНСТИТУТЫ

О. Н. Галимова, И. И. Сабитова,
Э. И. Сафина, Ф. И. Таһирова, Р. Т. Сәфәров

БАШ ХӘРЕФТӘНМЕ, ЮЛ ХӘРЕФЕННӘНМЕ?

ОРФОГРАФИК СҮЗЛЕК

КАЗАН • 2022

УДК 81′374.823
ББК 81.2Тат-4
Б 33

Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе
Г. Ибраһимов исем. Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының
гыйльми советы карарына нигезләнеп басыла

Фәнни редактор
филология фәннәре кандидаты **Р. Т. Сәфәров**

Бәяләүчеләр:
филология фәннәре кандидаты **Ә. К. Булатова**
филология фәннәре кандидаты **Р. Х. Мөхиярова**

Б 33 **Баш хәрефтәнме, юл хәрефеннәнме?: Орфографик сүзлек** / О. Н. Галимова, И. И. Сабитова, Э. И. Сафина, Ф. И. Таһирова, Р. Т. Сәфәров; фәнни ред. Р. Т. Сәфәров. — Казан: ТӘһСИ, 2022. — 240 б.
ISBN 978-5-93091-460-3

Сүзлек хәзерге орфографиянең катлаулы проблемаларыннан берсе — сүз башында баш хәреф яки юл хәрефе кулланылышына багышланган. Ул баш хәрефтән язылa торган берничә компонентлы шәхси исемнәрне, географик объектларның, тарихи чорларның атамаларын, дини төшенчәләрне һ.б.ны үз эченә ала; шулай ук сүзлеккә баш хәрефтән хаталы язылу ихтималы булган, ләкин фәкать юл хәрефеннән генә язылa торган сүзләр һәм сүзтезмәләр дә кертелгән. Моннан тыш, орфографик яктан беренче баш хәреф яки юл хәрефе белән генә аерыла торган сүзләр дә исәпкә алынган.

Сүзләр һәм сүзтезмәләр алфавит тәртибендә бирелгән, аларның басымнары күрсәтелгән һәм, кирәк булганда, кыскача аңлатмалар белән тәэмин ителгән.

Сүзлек укучылар, студентлар һәм укытучылар, әдәбиятчылар һәм нәшрият хезмәткәрләренә тәкъдим ителә.

УДК 81'374.823
ББК 81.2Тат-4

ISBN 978-5-93091-460-3

© Галимова О.Н., Сабитова И. И.,
Сафина Э. И., Таһирова Ф. И.,
Сәфәров Р. Т., 2022
© Г. Ибраһимов исем. Тел, әдәбият
һәм сәнгать институты, 2022

КЕРЕШ

Орфография — татар тел белеменең иң катлаулы тармакларыннан берсе. Ул турыдан-туры язуга кагыла, сөйләмнең грамматик формаларының һәм сүзләрнең бер үк төрле язылышын тәэмин итә. Язылышның бертөрлелеге исә әйтелешнең индивидуаль һәм диалекталь үзенчәлекләрен шомарта һәм үзара аңлашуны җиңеләйтә.

Баш хәрефләр кулланылышы татар язуында 1927 елда гарәп графикасыннан латин графикасына күчкәч кенә гамәлгә керә. Язу практикасы хәзерге вакытта орфографиядә баш хәрефләр кулланышының иң тотрыксыз өлкә булуын һәм тәртипкә салынып бетмәвен күрсәтә.

Бу күпмедер дәрәҗәдә баш хәрефләр кулланылышының чагыштырмача күптән түгел нормалаштырылуы белән, шулай ук соңгы 20—30 елда күп кенә төшенчәләрнең (мәсәлән, дини өлкәгә караганнарның) җәмәгатьчелек аңында яңаруы, идеологик ориентирларның үзгәрүе белән аңлатыла. Болар исә дәүләт учреждениеләре, иҗтимагый-сәяси оешмалар, бәйрәмнәр, орденнар һәм башка категорияләрдәге атамаларның исемнәрен язуга да тәэсир итә.

Татар теленең хәзерге орфографиясе 1941 елда Татарстан АССР Верховный Советы Президиумы тарафыннан расланган «Татар әдәби теленең алфавиты һәм орфографиясе»[1] кагыйдәләр җыентыгына нигезләнә. Бу кагыйдәләр арасында «Баш хәреф орфографиясе» бүлеге дә бар. Шактый чикле күләмдәге әлеге кагыйдәләр баш хәрефләр кулланылышының нигезләрен генә чагылдыра алган. Х. Курбатов югарыда телгә алынган кагыйдәләр җыентыгындагы баш хәрефләр бүлеге детальләп бирелгән дип санаса да, «...культуралы телләрдә орфография кагыйдәләре җыентыгында

[1] Татар әдәби теленең алфавиты һәм орфографиясе. — Казан: Таткнигоиздат, 1941. — 23 б.

баш хәрефләр кулланылышы бүлеге чагыштырмача бик зур урын алып тора» дип ассызыклый[1].

Шул еллардан бирле баш хәрефләр кулланышына багышланган хезмәтләр мәктәп дәреслекләре белән чикләнә. Шуның белән бергә 1941 елгы җыентыктагы кайбер пунктлар бүген инде искергән дип бәяләнә ала.

Кулыгыздагы сүзлекне әзерләгәндә, 1941 елгы җыентыкның тәкъдимнәре яңадан күздән кичерелде, баш хәрефләрне куллану кагыйдәләре, бүгенге көн ихтыяҗларыннан чыгып, яңадан формалаштырылды, һәм кагыйдәләрнең бу яңа редакциясе әлеге сүзлектә чагылыш тапты.

Ниндидер сәбәптән сүзлеккә керми калган сүзләрнең һәм сүзтезмәләрнең, шулай ук яңа гына барлыкка килгән сүзләрнең һәм сүзтезмәләрнең баш хәрефтән яки юл хәрефеннән язылышы белән бәйле сорауларга җавапларны табуда түбәндә китерелгән «Баш хәрефтән язылу кагыйдәләре» ярдәм итәчәк (к. 11—38 б.).

Сүзлек мәктәп укучыларыннан һәм студентлардан алып укытучылар, журналистлар, нәшрият һәм редакция хезмәткәрләре кебек киң катлау укучыга атап төзелде.

Лөгатьлек нәрсәдән гыйбарәт?

Бу сүзлекнең төп предметы — хәзерге орфографиядә баш хәрефтән яки юл хәрефеннән язылуы кыенлык тудыру ихтималы булган очраклар. Шуңа күрә бер генә сүздән гыйбарәт (кушылып языла торган) шәхси, географик яки башка ялгызлык исемнәр, кагыйдә буларак, сүзлеккә алынмады. Ялгызлык исемнәрдән сүзлеккә аерым, дефис аша яки бәйлекләр, артикльләр, кисәкчәләр кебек ярдәмче элементлары булган төрле структуралы төзелмәләр кертелде. Аларга, мәсәлән, түбәндәге берәмлекләр керә:

Аксак Тимер, Кануни Сөләйман, Македонияле Искәндәр, Саровлы Серафим, Сәйфи-Казанлы; Васко да Гама, Конан Дойль, Ле Корбюзье, Леконт де-Лиль, Ортега-и-Гассет, Сент-Экзюпери, Һарун әр-Рәшид, Чайльд Гарольд, Эль Греко;

[1] Курбатов Х. Татар әдәби теленең алфавит һәм орфография тарихы. — Казан: Татар. кит. нәшр., 1999. — 139 б. — Б. 131.

Йошкар-Ола, Орехово-Зуево, Ростов-на-Дону, Санкт-Петербург, Түбән Новгород, Яр Чаллы; Булонь-сюр-Мер, Лас-Пальмас, Лос-Анджелес, Нью-Йорк, Па-де-Кале, Порт-Сәгыйд, Рио-Браво-дель-Норте, Санта-Крус.

Шулай ук сүзлеккә уртаклык исем мәгънәсендә кулланыла ала торган ялгызлык (шәхси, әдәби, мифологик, географик) исемнәр дә кертелде, мәсәлән:

Аполлон, Вандея, Гамлет, Гаргантюа, Золушка, Кассандра, Клондайк, Манилов, Мәккә, Митрофанушка, Мюнхаузен, Плюшкин, Ротшильд, Хиросима, Хуҗа Насретдин, Чернобыль, Ювенал.

Сүзлеккә шулай ук бер яки берничә компоненттан гыйбарәт географик атамалар, күбесенчә кайбер рәсми булмаган территория исемнәре алынды, мәсәлән:

Балтия, Вологодчина, Днестр Буе, Кавказ Арты, Оренбуржье, Орловщина, Идел Буе, Мәскәү Яны, Скандинавия, Ставрополье.

Сүзләрнең бу төркемнәреннән тыш, сүзлектә мөстәкыйль сүзлек берәмлеге сыйфатында баш хәрефтән языла торган сүзләрнең һәм алар кулланылган сүзтезмәләренең түбәндәге категорияләре тәкъдим ителде:

— диндә изге дип саналган затларның, күренешләрнең һәм төшенчәләрнең исемнәре, мәсәлән:

Алла(һ), Аллаһы Тәгалә, Библия, Инҗил, Коръән, Кыямәт көне, Өчберлек, Раббы, Тәүрат, Ханука;

— тарихи чор атамалары:

Кватроченто, Реформация, Рисорджименто, Проторенессанс;

— тотрыклы тезмәләр составына кергән ялгызлык (шәхси, мифологик, географик) исемнәр, мәсәлән:

Архимед законы, Бойль — Мариотт законы, Боткин авыруы, Гиппократ анты, икейөзле Янус, Калашников автоматы, Линч суды, Ньютон биномы;

Лаеш шулпасы эчмәгән, Мәнди анасы да белү, Рубиконны кичү, Сцилла белән Харибда арасында; Гриндвич буенча, Цельсий буенча, Рихтер шкаласы буенча;

— составына уртаклык исемнәр (шул исәптән үзләренең туры мәгънәләрендә кулланылмаган сүзләр) кергән

кушма (парлы, тезмә) атамалар; атап әйткәндә болар эченә географик, астрономик исемнәр, тарихи затларның, мифологик һәм әдәби персонажларның исемнәре, тарихи чорларның һәм вакыйгаларның исемнәре, календарь чорлар һәм бәйрәмнәр, оешмалар һәм учреждениеләр, дәүләт берләшмәләре исемнәре кертелде, мәсәлән:

Алтын Урда, Бәйсез Дәүләтләр Берлеге, Беренче бөтендөнья сугышы, Беренче май, Берләшкән Милләтләр Оешмасы, Бөек Пётр, Варфоломей төне, Генерал Сафиуллин урамы, Дәүләт думасы, Ерак Көнчыгыш, Илҗә көне, Иске Татар бистәсе, Кара диңгез, Киек Каз Юлы, Куликово сугышы, Мәңгелек шәһәр, Мәскәү елгасы, Олы ураза, Париж коммунасы, Россия Федерациясе, Тәре яулары, Труйчын көне, Урта гасырлар, Федераль собрание, Царское Село, Яңа ел.

Сүзлеккә чикле дәрәҗәдә генә аббревиатуралар да кертелде. Ешрак кулланыла торган кыскартылмалар икешәр тапкыр бирелде: кыскартылма формасында (**АКШ, БМО**) һәм тулы килеш (**Берләшкән Милләтләр Оешмасы (БМО)**.

Сүзлеккә шулай ук аерым сүзлек мәкаләсе сыйфатында юл хәрефеннән генә языла торган кайбер сүзләр һәм сүзтезмәләр дә кертелде. Монда юл хәрефе урынына ялгыш баш хәрефтән язылу ихтималы булган төрле очраклар турында сүз бара, мәсәлән: **пушкиниана, лениниана** яки **сабитовчылык, солтангалиевче, щепкинчы** кебек ялгызлык исемнәрдән ясалган яңа исемнәр; **кавээнчы**, **мхатчы** тибындагы аббревиатурадан ясалган сүзләр; җитәкче вазифаларның исемнәре — **губернатор, министр, мэр, префект** һ. б.; төрле илләрнең парламентлары, геологик чорлар һәм периодлар исемнәре; берникадәр мифологик исемнәр, мәсәлән: **ганка, горгона, дию;** шулай ук **зодиак, җиһад, ка́рма** кебек аерым сүзләр, **ачык ишекләр көне, ял йорты, балалар йорты** кебек сүзтезмәләр һ. б.

Сүзлек тулылыкка дәгъва итми. *Бер типтагы сүзләрнең* (оешма, географик объектлар һ. б. ның исемнәре) *бер ишләре үрнәк буларак кына тәкъдим ителә.* Белешмәлекнең төп бурычы — бер типтагы атамаларның язылыш принципларын аерым мисалларда күрсәтү. Шуңа күрә, мәсәлән, сүзлектә

берничә компонентлы атамалардагы кабатлана торган **Бөтендөнья, Дәүләт, Татарстан, Казан, Көньяк, Көнчыгыш** һ. б. ш. типтагы сүзләрне шул ук компонентлы башка сүзләр язылышының характерын күрсәтә торган үрнәкләр буларак карарга кирәк.

Сүзлектә аерым роль нигез сүзләргә бирелә. Конкрет бу очракта нигез сүз дигәннән төрле составлы (бер сүзле булмаган) бер төркем атамаларда кулланыла һәм аерым шартларга бәйле рәвештә я баш хәрефтән, я юл хәрефеннән, я һәм баш хәрефтән, һәм юл хәрефеннән языла торган сүзләр күз уңында тотыла. Шулай ук рус телендә атаманың беренче сүзе булганда баш хәрефтән языла, татар телендә беренче сүз булмаганда юл хәрефеннән языла торган кайбер сүзләр дә нигез сүзләр рәтендә каралды. Аларга, мәсәлән, **академия, банк, җәмгыять, инспекция, комиссия, комитет, музей, оешма, партия, республика, союз, фонд** һ. б. сүзлек берәмлекләре керә. Мондый сүзләргә багышланган сүзлек мәкаләләре киңрәк характерда бирелә — аларда составларына нигез сүзләр кергән атамалардан төрле мисаллар китерелә.

* * *

Татар телендә Коръән сүрәләренең кулланылыш традициясе бик күптәннән килә. Гадәт буенча аларны тәрҗемә итмиләр, гарәпчә яңгырашларын саклыйлар. Шулай да сүрә исемнәрен язганда берникадәр төрлелек күзәтелә. Язудагы вариантлардан качу максаты белән, сүзлеккә сүрәләрнең ра́смән кабул ителгән һәм халык арасында таралган исемнәре дә кертелде. Сүрә исемнәренең язылышын унификацияләү өчен, түбәндәге принциплар нигез итеп алынды: а) ялгызлык исемнәр буларак, сүрә исемнәре баш хәрефтән языла; ә) сүрәләрнең исемнәре куштырнаклар эченә алына; б) сүрәләрнең гарәп телендә *әл-* билгелелек артикле белән кулланылган исемнәре татар телендә, кагыйдә буларак, артикльсез кулланыла; в) сүзлектә гарәпчә исем янына җәяләр эчендә татарча тәрҗемәләре дә бирелде. (Ягъни традицион гарәп формасы белән бергә яки аның урынына сүрәнең татарча тәрҗемәсеннән файдаланырга мөмкин, ләкин та-

тарча вариантлар үзләре мөстәкыйль сүзлек мәкаләсе итеп бирелмәде, мәс.: *«Бәкара» сүрәсе, «Сыер» сүрәсе*); г) сүрә исемнәренең татарчага транслитерациясе мөмкин кадәр гарәпчәләренә якын итеп башкарылды (шул ук вакытта фәндә күптән кабул ителгән кагыйдәләр дә истә тотылды, мәс.: әлиф хәрефе сүз уртасында һәм сүз ахырында «ә» яки «әә» формасында түгел, һәрвакыт «а» хәрефе аша бирелде, мәс.: «Нәс» яки «Нәәс» түгел, «Нас» сүрәсе); д) татар теленә кереп күптән үзләшкән шәхси исемнәрдән гыйбарәт сүрә исемнәренең гарәпчә яңгырашын саклау берникадәр ясалмалык китереп чыгарганлыктан, аларны татарча яңгыраштa бирү акылга ятышлырак дип табылды, мәсәлән: «Лукман» түгел, «Локман» сүрәсе, «Юсуф» түгел, «Йосыф» сүрәсе. Мәгәр татар телендә дә сүрә исемнәрен «Лукман», «Юсуф», «Юнус», «Мухәммәд» дип куллануны ялгыш дип санамыйбыз.

Сүзлекнең структурасы турында

Сүзлектә китерелгән барлык берәмлекләр (сүзләр һәм сүзтезмәләр) алфавит тәртибендә бирелә.

Баш хәрефтән дә, юл хәрефеннән дә языла торган сүзләр сүзлектә ике орфографик вариантта да тиешле аңлатмалар белән бирелә. Мәсәлән:

игезәклә́р[1] (*бер анадан бер вакытта туган балалар*);
игезәк (*шуларның сыңары*)
Игезәклә́р[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе, Җәүза*);
Игезәк (*шул йолдызлык астында туган кеше*)

корольле́к[1] (*дәүләтләрнең тар. исемнәрендә*), *мәс.*: Германия корольлеге, Сицилия корольлеге, Франция корольлеге, Италия корольлеге
Корольле́к[2] (*хәзерге дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*), *мәс.*: Иордания Һашими Корольлеге, Бельгия Корольлеге, Дания Корольлеге, Испания Корольлеге, Марокко Корольлеге…

Орфографик яктан беренче хәреф, баш хәреф яки юл хәрефе белән генә аерылып торган сүзләр яки сүзтезмәләр, мәсәлән, **төньяк** һәм **Төньяк**, **Геркулес** һәм **геркулес**, **союз** һәм **Союз**, **бөек** һәм **Бөек** (сүзтезмәләрдә бу сүз беренче дә,

икенче дә булырга мөмкин), төрле сүзлек мәкаләләрендә бирелә, ләкин төркемгә берләштерелә. Мондый төркемнәрнең һәрберсендә сүзлек мәкаләләре номерлана. Мисал:

Геркуле́с[1] (*мифол.; йолдызлык*)
геркуле́с[2] (*күч. бик көчле кеше*)
геркуле́с[3] (*ярма*)

Сейше́ль утраулары́[1] (*геогр.*)
Сейше́ль Утраулары́[2] (*дәүләт*)

Баш сүзләренең язылышлары бер үк булган төркемнәр дә шул ук рәвешле билгеләнә. Мисал:

дива́н[1] (*тар. Алтын Урда һәм татар ханлыкларында хөкүмәт*)
дива́н[2] (*иск. тупланма, җыентык*)
дива́н[3] (*өй җиһазы*)

о́рден[1] (*бүләк*), *мәс.:* Дуслык ордены (*Россиядә*), «Дуслык» ордены (*Татарстанда*), Кызыл Йолдыз ордены, Ленин ордены, Халыклар дуслыгы ордены, «Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен» ордены
о́рден[2] (*тарикать*), *мәс.:* госпитальерлар ордены, тамплиерлар ордены, Ливон ордены, Тевтон ордены, Мальта ордены

Сүзтезмә составындагы икенче яки беренчедән гайре сүз баш хәрефтән язылса, ул сүзлек мәкаләсенең баш сүзе итеп чыгарыла, ике ноктадан соң сүзтезмәдәге язылыш тулысынча китерелә. Мәсәлән:

ге́рцоглык[1] (*феодаль дәүләт*)
Ге́рцоглык[2]: **Бөе́к Люксембу́рг Ге́рцоглыгы** (*рәсми*)

меду́за[1] (*диңгез хайваны*)
Меду́за[2]: **горго́на Меду́за** (*мифол.*)

Объектның характерын күрсәтә торган аңлатмалар (җәяләр эчендә бирелде) географик объектлар (*шәһәр, посёлок, мәйдан, үткел, тау, күл* тибында), тарихи вакыйгалар (*тар.* тамгасы яки хронологик характердагы аңлатма), мифологик персонажлар һәм башка объектлар (*мифол.*

тамгасы яки конкретрак аңлатма), дини төшенчәләр (*дини, хрс.* тамгалары) һ. б. өлешчә куелды. Берничә сүздән гыйбарәт атамаларның уртаклык мәгънәсендә куллану ихтималы булганда, шулай ук аңлатмалар бирелде, мәсәлән: **Ак китап** (*документлар җыелмасы*), **Зур театр** (*Мәскәүдә*).

Бер үк объектның рәсми һәм рәсми булмаган атамаларын каршы кую әһәмиятле булган очракларда, сүзлектә *рәсми* һәм *рәсми түгел* тамгалары кулланыла, мәсәлән: **Тимирязев К. А. исемендәге Мәскәү авыл хуҗалыгы академиясе** (*рәсми*); **Тимирязев академиясе** (*рәсми түгел*); **Швейцария Конфедерациясе** (*дәүләт, рәсми*).

Кыскартылмалар, мөстәкыйль сүзлек мәкаләсе булганда, һәрвакыт ачылып аңлатылды, шулай ук аббревиатураларның дөрес әйтелешен һәм басымын күрсәтә торган транскрипцияләре дә бирелде, мәсәлән: **АЭС** (*кыск.:* атом электр станциясе); **КП**[1] [капэ́] (*кыск.: Коммунистлар партиясе*); **КП**[2] [капэ́] (*кыск.: команда пункты*).

Бөтен баш сүзләрнең һәм сүзтезмәләрнең басым билгеләре бирелде. Сүзтезмәләрдә басым һәр сүздә дә күрсәтелде. Бер иҗекле сүзләрнең басымы куелмады. Сүзлек мәкаләләрендә *мәс.* тамгасыннан соң иллюстратив материал буларак китерелгән сүзтезмәләрдә басымнар бирелмәде.

Сүзлек Татарстан Фәннәр академиясе Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының лексикография бүлегендә төзелде. Сүзлекнең авторлары: О. Н. Галимова (А—З хәрефләренә башлана торган сүзләр), И. И. Сабитова (И—Л), Э. И. Сафина (М—С), Ф. И. Таһирова (Т—Я). Кулъязма тулысынча бүлек мөдире Р. Т. Сәфәров тарафыннан редакцияләнде. Сүзлекнең кереш өлешләрен, баш хәрефтән язылу кагыйдәләрен Р. Т. Сәфәров әзерләде.

Сүзлекнең эшләнешенә, эчтәлегенә бәйле фикер һәм теләк-тәкъдимнәрегезне түбәндәге адреска юллый аласыз:

420111, Казан ш., К. Маркс ур., 12 нче йорт
ТР ФА Г. Ибраһимов исем. Тел, әдәбият
һәм сәнгать институты.
Электрон адрес: iyali.anrt@mail.ru

БАШ ХӘРЕФТӘН ЯЗЫЛУ КАГЫЙДӘЛӘРЕ

Гомуми мәгълүмат

1. Баш хәреф ике функциядә кулланыла.

Беренчедән, ул текстның аерым өлешләренең башын билгеләп күрсәтү өчен хезмәт итә. Бу максат белән текстның беренче сүзе, шулай ук җөмләне тәмамлаучы нокта, күп нокталар, сорау һәм өндәү билгеләреннән соң килгән беренче сүз баш хәрефтән языла. Шигъри әсәрдә, гадәттә, һәр шигырь юлындагы беренче сүз шулай ук баш хәрефтән языла.

Икенчедән, баш хәреф текст төзелешенә бәйле булмаган аерым сүзләрне билгеләү өчен хезмәт итә. Алга таба баш хәрефнең икенче функциясендә кулланышын көйли торган кагыйдәләр каралачак.

Баш хәреф белән билгеләнгән сүзләр арасында: 1) тар мәгънәдә ялгызлык исемнәр һәм 2) атамалар аерыла.

Ялгызлык исемнәргә тар мәгънәдә кеше исемнәре, кушаматлары һәм хайван кушаматлары, географик һәм астрономик исемнәр керә. Атамаларга исә учреждениеләр, оешмалар, берләшмәләр, тарихи чорлар һәм вакыйгалар, бәйрәмнәр, массакүләм чаралар, орденнар, архитектура һәйкәлләре исемнәре, шулай ук куштырнаклар эченә алына торган газета, журнал, бүләк, сәнгать әсәрләре, җәмгыятьләр, предприятиеләр, сәнәгать эшләнмәләре һ. б. ның исемнәре керә.

2. Тексттагы сүзләрне баш хәреф ярдәмендә аеру ялгызлык исемнәрне уртаклык исемнәргә каршы кую өчен кулланыла: уртаклык исемнәр юл хәрефеннән языла, ялгызлык исемнәр — баш хәрефтән. Чаг., мәс.: *арыслан — Арыслан, йолдыз — Йолдыз, сәхнә — «Сәхнә» журналы.*

Ярдәмлек сүзләрдән һәм ыру төшенчәсен белдерә торган терминнардан тыш, ялгызлык исемнәр составындагы барлык сүзләр дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Габдулла Тукай, Минтимер Шәрип улы Шәймиев, Кануни Сөләйман, Актәпи, Түбән Новгород, Чиләбе өлкәсе, Көнчыгыш Европа тигезлеге, Ирек мәйданы, Казык йолдыз.*

Берничә сүздән торган ялгызлык исемнәрдә баш хәрефтән беренче сүз генә языла (атама составына башка ялгызлык исемнәр кергән очраклардан тыш), мәс.: *Бөтендөнья профсоюзлар федерациясе, Мәскәү тарихы музее, Пётр чоры, Куликово сугышы, «Ватаным Татарстан» газетасы, «Сызгыра торган уклар» романы, «Хезмәт ветераны» медале.*

3. Ялгызлык исемнәр бериш предметларны гомумиләштереп билгеләү өчен дә кулланыла ала. Бу очракта алар ялгызлык категориясеннән уртаклык исем категориясенә күчә; мондый вакытта баш хәреф күп очракта юл хәрефе белән алыштырыла.

Шундый уртаклык исемнәргә күчеп, үлчәү берәмлекләренең исемнәре, галимнәр (*ампер, вольт, паскаль, рентген* һ. б.), шәхси исемнәр, фирма исемнәре, географик атамалар белән атала торган әйберләр, эшләнмәләрнең (*кием, корал, тукыма, эчемлек һ. б. төрләре*) исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *маккинтош, кольт, винчестер, бостон, бордо, хохлома, адидас;* ләкин: *Фаберже* (шул фирманың эшләнмәләре исеме буларак).

Тарихи шәхесләрнең, әдәби яки мифологик персонажларның ялгызлык исемнәре, ниндидер холык, характер билгеләре булган кеше исемнәре буларак гомумиләштереп (күчерелмә мәгънәдә) кулланылганда, бер үк төрле язылмый — бертөрлеләре юл хәрефеннән, икенчеләре баш хәрефтән. Күпчелек очракта аларның язылышлары куллаҥыш традициясе белән билгеләнә һәм сүзлек тәртибендә гамәлгә кертелә. Мәсәлән, *донкихот, донжуан, робинзон, иуда, меценат, геркулес, цербер, саламторхан, шомбай* сүзләре уртаклык мәгънәсендә кулланылганда юл хәрефеннән языла, *Гамлет, Обломов, Манилов, Плюшкин, Хлестаков, Аполлон, Цицерон, Наполеон* һәм башка кайбер исемнәр исә баш хәрефтән язылышларын саклый. Географик ата-

маларның гомумиләштереп (күчерелмә мәгънәдә) кулланылган очраклары да шул ук кагыйдәгә буйсына: мәс., *олимп* (танылган шәхесләрнең югары катламы), *камчатка* (*залда, сыйныфта арттагы рәтләр*) юл хәрефеннән языла, ләкин *Мәккә, Вандея, Клондайк, Хиросима, Чернобыль* һ. б. күчерелмә мәгънәләрдә баш хәрефтән язылышларын саклый.

§ 1. Кеше һәм мифологик затларның исемнәре, хайван кушаматлары

1. Исемнәр, фамилияләр, отчестволар, псевдонимнар, кушаматлар баш хәрефтән языла, мәс.: *Габдулла Тукай, Мөхәммәтшин Фәрит Хәйруллович, Чикерткә Гыйльменисасы, Зимагур Булат* (Ф. Бәйрәмова, «Кырык сырт»)*, Кече Мөхәммәд, Аксак Тимер, Сары Сәлим* (госманлы солтаны)*, Явыз Иван, Пётр Беренче (Пётр I), Арыслан Йөрәк Ричард*.

Шәхси исемнәрнең берничәсе турында сүз барганда яки алар күплек санда кулланылганда да, язылыш шул ук кагыйдәгә буйсына, мәс.: *бертуган Касыймовлар, морза Акчуриннар, ирле-хатынлы Габдрахмановлар, абыйлы-сеңелле Солтановлар; сыйныфтагы ике Кәрим дә бүген дәрестә юк.*

Династия исемнәре дә шулай ук баш хәрефтән языла, мәс.: *Әмәвиләр, Әюбиләр, Бөек Моголлар, Бурбоннар, Габбасилар, Габсбурглар, Газнәвиләр, Гәрәйләр, Госманлылар, Караханилар, Пәһләвиләр, Романовлар, Рюриклар, Сасанилар, Сәлҗукыйлар, Сәфәвиләр, Стюартлар, Тимериләр, Чыңгызилар, Шәйбанилар.*

Искәрмә 1. Кушамат беркайчан да куштырнаклар эченә алынмый: *Ни өчен Киев князе Святополкка Мәлгунь кушаматы тагылган?; Македонияле Искәндәр, Явыз Иван, Явыз Сәлим, Бөек Карл.*

Истә калдырыгыз:

Аксак Тимер	*Арыслан Йөрәк Ричард*
Акыллы Карл	*Аучы Мәхмәт*
Акылсыз Карл	*Бөек Карл*

Бөек Людовик
Диндар Роберт
Елдырым Баязит
Җирсез Иоанн
Зур Оя Всеволод
Калта Иван
Канлы Мария
Канлы Николай
Кануни Сөләйман
Католик Фердинанд
Коручы Давид
Коштотар Һенрих
Македонияле Искәндәр яки Искәндәр Зөлкарнәйн
Матур Филипп
Сары Сәлим яки Сәрхуш Сәлим
Сукыр Василий
Явыз Иван яки Мөдһиш Иван
Явыз Сәлим
Якты Кояш Владимир
Ялган Дмитрий

Искәрмә 2. Фамилиядәш яки адаш ике шәхесне аеру өчен фамилия яки исем алдыннан кулланыла торган *атасы, улы, өлкән, кече* кебек сүзләр, уртаклык исем булганлыктан һәм кушамат булып бетмәү сәбәпле, юл хәрефеннән языла, мәс.: *атасы Дюма, улы Дюма, өлкән Рокфеллер, кече Райкин.*

2. Тулы исемдә кемнеңдер атасының исеме белән килгән *улы (углы, оглы, оглу)* һәм *кызы* сүзләре юл хәрефеннән языла, мәс.: *Әмирхан Нигъмәтҗан улы Еникиев, Нигяр Худадад кызы Рәфибәйли, Күр углы.*

Шулай ук социаль хәлне, туганлык мөнәсәбәтләрен һ. б. ш. ны белдергән һәм ялгызлык исеменнән соң килгән *абый, ага, абзый, апа, бәй, бәк, би, җиңги, паша, хаҗи, хан, шаһ* һ. б. ш. сүзләр юл хәрефеннән языла, мәс.: *Шамил абый, Исмәгыйль бәк Гаспралы, Ямгырчы би, Әнвәр паша, Ибраһим хан.*

Искәрмә. Кайчандыр социаль хәлне яки иркәләп дәшүне белдереп, соңрак шәхси исем составына кереп киткән *шаһ, җан, хан, задә* һ. б. ш. сүзләр кушылып һәм юл хәрефеннән языла, мәс.: *Дәүләтша(һ), Таһирҗан, Тимерхан, Акъегетзадә*.

3. Иске татар телендәге исемнәр гарәпләрнең тулы исемнәре калыбында кулланылган (к. түбәндәгене).

1) Тулы гарәп исемнәрендә «атасы/анасы» мәгънәсендәге *әбү/үмм* (күнья) яки «улы/кызы» мәгънәсендәге *ибн/*

бинт (нәсәб) сүзләренә башланган гарәп һәм шулар калыбында язылган иске татар исемнәре һәрвакыт баш хәрефтән языла, мәс: *Ибн Халдун, Ибн Фадлан, Әбү Һүрәйрә, Бинт әш-Шати, Үмм Күлсүм.* Әгәр дә *ибн (бин) / бинт* сүзләре исемнең уртасында килсә, алар юл хәрефеннән языла, мәс.: *Мөхәммәд ибн Абдуллаһ, Хәдиҗә бинт Хүвәйлид.*

Гарәп һәм иске татар телләрендәге исемнәрнең ләкабь һәм нисбә өлешләрендәге *әл- (әт-, әд-, әр-, әз-, әс-, әш-, ән-)* артикле юл хәрефеннән һәм сызыкча аша языла, мәс.: *Әбү Муса әл-Әшгари, Шиһабетдин бин Баһаветдин әл-Мәрҗани, Әбү Гали Хөсәен ибн Габдуллаһ ибн әл-Хәсән ибн Гали ибн Сина, Һарун әр-Рәшид.*

Искәрмә. Гарәп теленнән алынган татар исемнәрендә, шулардан ясалган фамилияләр һәм отчестволарда *әбү (әбел), өмме (өмми), әл* компонентлары кушылып языла, мәс.: *Әбүзәр, Әбелхарис, Өммениса, Өммикамал, Әлфәрит*.

2) Әрмән фамилияләренең башында килгән *Тер-* өлеше һәрвакыт баш хәрефтән һәм сызыкча аша языла, мәс.: *Тер-Габриэлян, Тер-Петросян.*

3) Кореялы, вьетнамлы, бирмалы һәм индонезиялеләрнең, шулай ук японнарның шәхси фамилияләренең һәм исемнәренең һәр өлеше баш хәрефтән һәм аерым языла, мәс.: *Һо Ши Мин, У Ну, Ко Тун, Аунг Сан, У Ну Мунг, Такин Кодо Һмайн, Кураһара Корэһито.*

4) Япон исемнәрендәге хөрмәт белән эндәшкәндә кулланыла торган *-сан* (‘әфәнде’, ‘ханым’) компоненты юл хәрефеннән һәм сызыкча аша языла, мәс.: *Чио-Чио-сан, Мидзуки-сан, Тояма-сан*.

5) Кытай фамилияләре (алар һәрвакыт исемнәрдән алда килә) һәм исемнәре, иҗекләренең саны ничә булуга карамастан, кушылып һәм баш хәрефтән языла, мәс.: *Цяо* (фамилия) *Гуаньһуа* (исем), *Чэнь И, Сунь Ятсен.*

4. Европа һәм Көньяк Америка телләрендәге фамилияләрдә һәм исемнәрдә кулланыла торган артикльләр һәм кисәкчәләр юл хәрефеннән языла, мәс.: *д’Артуа, Леонардо да Винчи, фон дер Һольц, ла Мотт, Бодуэн де Куртенэ, Шарль де Голль, де ла Барт; Ортега-и-Гассет, Риего-и-Нуньес.*

Апостроф ярдәмендә кушыла торган *O’* һәм сызыкча аша кушыла торган *Мак-, Сан-, Сен-, Сент-* дип башланган фамилияләрнең барысы да баш хәрефтән языла, мәс.: *O’Коннор, Мак-Маһон, Сен-Симон, де Сен-Моран, Сан-Мартин.*

Сызыкча аша языла торган алынма *вига-, квази-, пан-, псевдо-* һ. б. ш. состав өлешләрдән соң ялгызлык исемнәр (кеше исемнәре һәм географик атамалар) баш хәрефтән языла: *анти-Франция, квази-Пушкин, пан-Европа, псевдо-Рафаэль, кино-Зөләйха* (‘кинода Зөләйха ролен уйнаган актриса’).

Искәрмә 1. Әгәр ярдәмлек сүзләр фамилияләр яки исемнәр белән берләшеп китсә, алар (кушылып яки дефис аша) баш хәрефтән языла, мәс.: *Лафонтен, Лавуазье, Ванкувер, Макдональд; Лас-Вегас, Лос-Анджелес*.

Искәрмә 2. Әгәр дә фамилия ярдәмлек сүздән башка кулланылмаса, ярдәмлекләр баш хәрефтән языла, мәс.: *Шарль Де Костер, Де Леон, Дос Пассос, Ле Телье.*

Искәрмә 3. Әгәр дә чыганак телдә ярдәмлек сүзләр баш хәрефтән язылса, татар телендә дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Эдмундо Де Амичис, Ди Витторио*.

Искәрмә 4. Итальян, испан һәм португал исемнәре яки фамилияләре алдыннан килә торган ‘әфәнде’ яисә ‘ханым’ мәгънәсендәге *дон, донья, донна, дона* сүзләре аерым һәм юл хәрефеннән языла: *дон Базилио, дон Андреа.* Ләкин *Дон Кихот* һәм *Дон Жуан* әдәби персонажларының исемнәрендә ике өлеш тә баш хәрефтән языла. Уртаклык исемнәр булган *донкихот* һәм *донжуан* исә кушылып һәм юл хәрефеннән языла.

Искәрмә 5. Юл хәрефеннән языла торган артикльләр, җөмләнең беренче сүзе булып килгәндә, баш хәрефтән языла, мәс.: *Әл-Бохариның «Сахих»ы тәрҗемә ителә башлаган. Де ла Мотт Бранденбургта туган. Д’Артуа Англиягә китә.*

5. Дин һәм мифологиягә караган индивидуаль исемнәр баш хәрефтән языла: *Аллаһ, Иисус Христос (Гайсә Мәсих), Будда, Браһма, Зевс, Марс, Нептун, Иблис; Сән улгыл хәзрәте Хәттаб, бетер һәп потлары таптап, // Ки калсын Кәгъбәи пакь-пакь Мәнаттан, Лат вә Гоззадан* (Г. Тукай).

Дин һәм мифологиягә караган ыру атамалары[1] юл хәрефеннән языла: *фәрештә, җен, пәри, шайтан, гыйфрит, дию, аждаһа, шүрәле, валькирия, нимфа, сатир, сирена.* Берничә сүздән гыйбарәт ыру атамалары да шул ук кагыйдәгә буйсына, мәс.: *су анасы, йорт иясе, урман иясе, дию пәрие, убырлы карчык.*

Искәрмә. Дин белән бәйле булган башка исемнәр турында к. § 5.

6. Уртаклык исем булып киткән ялгызлык исемнәр юл хәрефеннән языла: *саламторхан, шомбай, карун, альфонс, донжуан, ловелас, меценат.*

Әгәр дә уртаклык исем мәгънәсендә кулланылган фамилия уртаклык исемнәр разрядына күчмәсә, аның баш хәрефтән язылышы саклана: *«Параллель җир»дә үз Тукайлары, үз Байроннары, Пушкиннары булган* (А. Тимергалин).

Кеше исеменнән яки фамилиясеннән ясалган уртаклык исемнәр — предмет, эшләнмә, кием-салым, корал, тукыма, үсемлек төрләренең, шулай ук үлчәү берәмлекләренең исемнәре юл хәрефеннән языла: *ампер, ватман, вольт, галифе, кулон, макинтош, наган, ом, ремингтон, рентген, сөләйман балыгы, френч, юныс балыгы.*

7. Хайван, кош-корт кушаматлары баш хәрефтән языла, мәс.: *Актырнак, Мыраужан, Мияубикә, Актәпи; Кызык инде: колхоз аты — Гөбәдия! Югыйсә әнә Заһри аты — Трактор,*

[1] Сүзләр үзләренең мәгънәләрендә тышкы дөнья объектлары арасындагы мөнәсәбәтләрне чагылдыра ала. Нинди дә булса предметларның, затларның, хайваннарның, гамәлләрнең, хәлләрнең, сыйфатларның һ. б. ш. ның билгеле бер классын атаган сүзләр белән шул класс эченә кергән объектларның, гамәлләрнең, сыйфатларның төрләрен атаган сүзләр арасындагы мөнәсәбәт ыру-төр мөнәсәбәтләре (яки гиперонимик-гипонимик мөнәсәбәт) дип атала. Мәсәлән, *агач* сүзе *каен, миләш, имән, өрәңге, чыршы, нарат* сүзләренә карата — ыру атамасы (гипероним), саналган агачларның исемнәре исә *агач* сүзенә карата — төр атамалары (гипонимнар). Шул ук вакытта *агач, куак, үлән* рәтендәге сүзләр өчен ыру атамасы (гипероним) буларак *үсемлек* сүзе кулланыла. Ягъни төрле позициядән караганда һәм гомумиләштерүче сүзнең булу-булмавын исәпкә алып, бер үк сүз берьюлы гипероним да, гипоним да була ала.

Гыйнду аты — Әрмәс, Мәҗит абый аты — Эркәкә (РККА, ягъни Рабоче-крестьянская Красная армия) һ. б., һ. б. (М. Мәһдиев); *Җәүһәрия Куштанбикә белән Кодагыйның әле берсен, әле икенчесен сыйпаштыра, иркәләп, мөгез араларын кашый иде* (Г. Бәширов).

Искәрмә 1. Әгәр индивидуаль исем хайван төренең атамасы буларак яки күчерелмә мәгънәдә кулланылса, ул юл хәрефеннән языла: *акбай; Үзең сарык булгач, көтүчең сарбай булганга үпкәләмә* (Мәкаль), *Имчәкләренең җиргә тияр-тимәс чайкалып баруыннан абайладым — һичшиксез, яшь көчекләре янына ашыга иде бу алабай (соңыннан белдем: исеме дә Алабай икән)* (Ф. Шәфигуллин). *Сабантуй көнне дә саварга кирәк ул сөтлебикәләрне* (Т. Нәҗмиев).

Искәрмә 2. Хайван токымнарының исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *пудель, сенбернар — этләр, ахалтәкә, битюг — атлар; Акча кызганып тормадык, утыз баш холмогор тана алып кайттык, буазларны* (Х. Хәйруллин). Токым составына кергән ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *Бестужев токымлы сыер, Оренбург кәҗәсе, Орлов тавык токымы, Орлов юртагы, Бельгия мастифы, Андалусия аты.* Рус теленә, кагыйдә буларак, мондый ялгызлык исемнәре юл хәрефеннән языла торган сыйфат буларак тәрҗемә ителә: *бестужевская порода коров, оренбургская коза, орловский рыскак, бельгийский мастиф* һ. б.

8. Мәсәл, әкият, пьеса кебек кайбер әдәби әсәрләрдә асылы уртаклык исеме булган персонаж исемнәре, ялгызлык исемгә әйләнеп, баш хәрефтән языла: *Төлке, Бүре, Куян* (М. Гафуриның «Сарыкны кем ашаган?» мәсәле геройлары), *Аккош, Чуртан һәм Кысла* (И. Крыловның шундый ук исемле мәсәле геройлары); *Әтәч, Дөя, Төлке* (төрле әкият персонажлары).

Искәрмә 1. Персонаж исемен тәшкил иткән компонентлар бергә килгәндә генә шул персонажның исеме оешса, компонентларларның һәрберсе баш хәрефтән языла, мәс.: *Ак Бүре, Ак Елан, Дию Пәрие, Зәңгәр Сакал, Кар Кызы, Кызыл Калфак, Кыш Бабай, Су Анасы.*

Искәрмә 2. Персонажның ялгызлык исеме янәшәсендә килә һәм төшереп калдырыла ала торган уртаклык

исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *Мазай бабай, Дадон патша, барон Мюнхаузен,* компонентлар *леди Макбет, доктор Айболит, крокодил Гена* (ләкин: *Хуҗа Насретдин*).

9. Татар телендә шәхси исемнәрдән сыйфатлар ясалмый. Рус телендә исә шәхси исемнәрдән сыйфатлар ясала ала, һәм рус теле кагыйдәләре нигезендә алар кайбер очракта баш хәрефтән, кайбер очракта юл хәрефеннән языла. Мондый сүзләрне тәрҗемә иткәндә татар телендә дөрес язу өчен, һәр очракка чагыштырма планда тукталырга кирәк.

Рус телендә шәхси исемнәрдән, фамилияләрдән, кушаматлардан *-ов (-ев)* яки *-ин* кушымчасы ярдәмендә ясалган һәм иялек мөнәсәбәтен белдергән сыйфатлар баш хәрефтән языла, мәс.: *Рафаэлева мадонна, Шекспировы трагедии, Гегелева «Логика», Далев словарь, Иваново детство, Танина книга, Муркины котята*. Татар теленә мондый сүтезмәләр изафә конструкциясе белән тәрҗемә ителә, исемнәр, фамилияләр, кушаматлар баш хәрефтән языла, мәс.: *Рафаэль мадоннасы, Шекспир трагедияләре, Гегельнең «Логика»сы, Даль сүзлеге, Иванның балачагы, Таняның китабы, Мурканың балалары*.

Шул ук вакытта фразеологик берәмлекләр һәм берничә сүздән торган терминнар составында *-ов (-ев)* яки *-ин* кушымчасы ярдәмендә ясалган сыйфатлар рус телендә юл хәрефеннән языла, мәс.: *авгиевы конюшни, ахиллесова пята, прокрустово ложе, сизифов труд, гордиев узел, драконовы законы, пиррова победа; вольтова дуга, бикфордов шнур, базедова болезнь, рентгеновы лучи*. Татар телендә кулланылганда исә рус телендәге сыйфатлар исем булып тәрҗемә ителә һәм баш хәрефтән языла, мәс.: *Авгий абзарлары, Ахиллес үкчәсе, Прокруст ятагы, Сизиф эше (ташы), Гордий төене, Дракон законнары, Пирр җиңүе; Вольта дугасы, Бикфорд шнуры, Базедов авыруы, Рентген нурлары.*

Искәрмә. Татар теленең фразеологизмнары составына кергән ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *моны гына Мәнди анасы да белә, Лаеш шулпасы эчмәгән.*

10. Шулай ук рус телендә исемнәрдән, фамилияләрдән, кушаматлардан *-ск-* кушымчасы ярдәмендә ясалган

сыйфатлар да юл хәрефеннән языла, мәс.: *далевский словарь, дарвиновское учение, бетховенская соната, шекспировские трагедии, пришвинская проза, суворовские традиции*. Ләкин әгәр дә мондый юл белән ясалган сыйфатлар берничә сүздән торган исем составында килсә, шул исәптән «фәлән исемендәге», «фәлән хөрмәтенә» мәгънәсендә булса, алар баш хәрефтән языла, мәс.: *Петровские реформы, Строгановское училище, Нобелевская премия, Ломоносовские чтения, Булгаковская конференция, Вахтанговский театр*.

Татар теленә мондый сүзтезмәләр изафә конструкциясе белән тәрҗемә ителә, һәр очракта да исемнәр, фамилияләр, кушаматлар баш хәрефтән языла, мәс.: *Даль сүзлеге, Дарвин тәгълиматы, Бетховен сонатасы, Шекспир трагедиясе, Пришвин прозасы, Суворов традицияләре; Пётр реформалары, Строганов училищесы, Нобель премиясе, Ломоносов укулары, Булгаков конференциясе, Вахтангов театры*.

11. Шәхси исемнәрдән һәм фамилияләрдән кушымчалар ярдәмендә ясалган һәм исемнәр белән изафәле бәйләнештә булмаган сыйфатлар юл хәрефеннән языла, мәс.: *ленинчыл, сталинчыл, марксистик*.

12. Рус телендә исем, фамилия, кушаматлардан ясалган рәвешләр юл хәрефеннән языла, мәс.: *по-таниному, по-петиному, по-пушкински, по-стахановски*. Татар телендә исә ялгызлык исемнәрдән ясалган рәвешләр баш хәрефтән языла, мәс.: *Таняча, Петяча, Пушкинча, Стахановча*.

13. Шәхси исемнәрдән һәм фамилияләрдән ясалган уртаклык исемнәр юл хәрефеннән языла, мәс.: *ленинчы, ленинизм, лениниана, дарвинизм, шопениана, толстойчылык, фәйзрахманчы, обломовчылык, солтангалиевче, стахановчы, стахановчылык*.

§ 2. Географик һәм административ-территориаль исемнәр һәм алардан ясалган сүзләр

1. Географик һәм административ-территориаль исемнәрдә — материк, диңгез, күл, елга, тау, ил, өлкә, торак пункт, урам һ. б. ш. исемнәрендә — *утрау, диңгез, тау, өлкә, провинция, урам, мәйдан, яр буе* кебек ыру атамаларыннан, ярдәм-

лек сүзләрдән, *ел* (*еллыгы*) сүзеннән тыш, барлык сүзләр дә баш хәрефтән языла. Мисаллар:

Арктика, Азия, Европа, Финляндия, Кавказ, Кырым, Байкал, Урал, Яңа Зеландия, Төньяк Америка, Үзәк Азия; Көньяк полюс (котып), Төньяк ярымшар;

Идел, Сырдәрья, Везувий, Зур Баһама банкасы, Кече Баһама банкасы, Кивач шарлавыгы, Тамашлык үзәне, Төньяк Энгильчек бозлыгы, Днепр лиманы, Өмет борыны, Әрмән таулыгы, Онега күле, Төньяк Боз океаны, Ак диңгез, Яңа Җир утраулары, Устюрт платосы, Таймыр ярымутравы, Зур Ком чүле, Зәңгәр Нил, Мәскәү елгасы, Көнбатыш Җилләр агымы, Кысла тропигы, Фәннәр Академиясе сырты, Баш Кавказ сырты;

Краснодар крае, Орёл өлкәсе, Күгәрчен районы, Суссекс графлыгы, Көньяк Каролина штаты, Колумбия округы, Хоккайдо префектурасы, Сычуань провинциясе, Люблин воеводалыгы, Түбән Новгород, Киев, Париж, Новосибирск;

Галимҗан Ибраһимов проспекты, Мәскәү проспекты; 1 Май мәйданы, Горький паркы мәйданы, Ирек мәйданы, Азатлык мәйданы, Г. Камал исемендәге театр мәйданы; Кремль яр буе, Габдулла Тукай яр буе; Горький шоссесы; Пушкин бульвары; Дуслык тыкрыгы, Литвинов тыкрыгы; Болак күпере, Миллениум күпере, Красная Горка күпере; Генерал Мәхмүт Гәрәев урамы, Профессор Нужин урамы, Космонавтлар урамы, Центральная урамы, Октябрьнең 40 еллыгы урамы.

Дефис аша языла торган географик атамалар составындагы компонентлар баш хәрефтән языла, мәс.: *Һинд-Ганг тигезлеге, Идел-Дон каналы, Ара-Хайгай аймагы, Сен-Готард үткеле (һәм туннеле), Баден-Вюртемберг җире, Сердце-Камень борыны, Новгород-Северский, Усть-Илимск, Садовая-Сухаревская урамы.*

Искәрмә 1. Рус телендә *Северо- (Северно-), Юго- (Южно-), Восточно-, Западно-* һәм *Центрально-* дип башлана торган географик атамалар парлы сүз итеп оештырыла (сызыкча аша), һәм аларның ике компоненты да баш хәрефтән языла, мәс.: *Северо-Байкальское нагорье, Северо-Кавказский федеральный округ, Восточно-Китайское море, Западно-Сибирская равнина, Центрально-Черноземный регион.* Татар телендә югарыдагы сүзләр

кергән географик атамаларның ике компоненты да шулай ук баш хәрефтән, ләкин аерым (сызыкчасыз) языла, мәс.: *Төньяк Байкал таулыгы, Төньяк Кавказ федераль округы, Көнчыгыш Кытай диңгезе, Көнбатыш Себер тигезлеге, Үзәк Черноземье регионы.*

Искәрмә 2. Географик атамалар составына кергән уртаклык исемнәр, үз мәгънәләрендә кулланылмаса, баш хәрефтән языла, мәс.: *Утлы Җир* (архипелаг), *Алтын Мөгез* (бухта), *Чех Урманы* (таулар), *Яшел Үзән* (шәһәр), *Зур Бассейн* (таулык), *Алтын Капка* (бугаз), *Елисей Кырлары* (Париждагы урам); *Кызыл Маяк, Балык Бистәсе, Зирекле Елга, Зур Алан, Иске Мунча* (Татарстандагы авыллар).

Искәрмә 3. Географик атаманың башында килгән ярдәмлек сүзләр (артикльләр, кисәкчәләр, бәйлекләр) баш хәрефтән языла, мәс.: *Лос-Анджелес, Ла-Манш, Лас-Вегас, Ле-Крезо, Де-Лонг, Әр-Рияд*. Атамалардагы беренче *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* кебек элементлар да шулай ук языла, мәс.: *Сан-Диего, Сен-Дени, Сент-Луис, Санта-Барбара, Санкт-Петербург* (шәһәрләр). Әмма ярдәмлек сүзләр географик атаманың уртасында булса, алар юл хәрефеннән языла, мәс.: *Ростов-на-Дону, Комсомольск-на-Амуре, Экс-ан-Прованс, Стратфорд-апон-Эйвон, Рио-де-Жанейро, Шуази-ле-Руа, Абруццо-э-Молизе, Булонь-сюр-Мер, Дар-әс-Сәлам, Баб-әл-Мәндаб.*

Искәрмә 4. Елга агымының өлешләрен белдерә торган сүзләр, әгәр дә атама составына кермәсә, юл хәрефеннән языла, мәс.: *югары Кама, урта Идел, түбән Урал*, ләкин: *Югары Ангара, Түбән Тунгуска* (елга исемнәре).

2. Дәүләтләрнең һәм дәүләт берләшмәләренең рәсми атамаларында, ярдәмлек сүзләрдән тыш, барлык сүзләр дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Татарстан Республикасы, Россия Федерациясе, Корея Халык Демократик Республикасы, Америка Кушма Штатлары, Мексика Кушма Штатлары, Бөекбритания һәм Төньяк Ирландия Берләшкән Корольлеге, Франция Республикасы, Көньяк Африка Республикасы, Берләшкән Гарәп Әмирлекләре, Бәйсез Дәүләтләр Берлеге, Либия Гарәп Җамаһириясе.*

3. Дәүләт һәм континент өлешләренең терминологик характерда булган рәсми исемнәре баш хәрефтән язылa: *Европа Россиясе, Көнбатыш Белоруссия, Уңъяр Украина, Эчке Монголия, Азия Төркиясе, Төньяк Италия, Урта Азия, Үзәк Америка, Көньяк-Көнчыгыш Азия.*

4. Территориаль исем функциясендә яки шундый исем составына кергән дөнья тарафлары исемнәре баш хәрефтән языла, мәс.: *Көнбатыш илләре, Төньякны үзләштерү, Көнчыгыш халыклары, Ерак Көнчыгыш, Якын Көнчыгыш, Мәшрикъ, Мәгъриб, Ерак Төньяк* (рус. *Крайний Север*)*, Төньяк белән Көньяк сугышы* (АКШ тарихында)*, Төньяк-Көнбатыш* (Россия төбәге)*, Көньяк-Көнбатыш* (Мәскәү районы).

Дөнья тарафлары пространстводагы юнәлешләр буларак юл хәрефеннән языла: *көньяк, төньяк, көнчыгыш, көнбатыш, көньяк-көнчыгыш, төньяк-көнбатыш; Алды белән көньякка караган, уртасыннан төньяккарак кереп бөгелеп торган һәм шул рәвешчә дуга кебек булып күренгән бер зур тау итәгендә Миңгали карт бакчасы җәелеп ята иде* (Н. Фәттах).

5. Территория, өлкә яки төбәкләрнең бер сүз булып языла торган һәм башлыча рәсми булмаган исемнәре баш хәрефтән языла, мәс.: *Оренбуржье, Ставрополье, Брянщина, Орловщина, Вологодчина, Балтия, Скандинавия.* Шундый ук атамаларның берничә сүздән оешкан исемнәрендә *буе, аръягы, алды, арты* кебек сүзләр дә, географик атама да баш хәрефтән языла, мәс.: *Идел Буе, Идел Аръягы, Байкал Аръягы, Кама Аръягы, Кавказ Арты, Кавказ Алды, Кара Диңгез Буе, Днестр Буе, Амур Буе, Урал Алды; Казан Арты, Тау Ягы.* Ләкин *буе, аръягы, алды, арты* сүзләре, географик территорияне белдермәгәндә, юл хәрефеннән язылалар, мәс.: *Идел буе каеннары, авылның тау ягы.*

6. Дәүләтләрнең һәм шәһәрләрнең образлы исемнәрендә беренче сүз (ул берүзе генә дә була ала) һәм (булса) ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *Кояш чыгу иле* (Япония), *Иртәнге сафлык иле* (Корея), *Ирек утравы* (Куба), *Күк асты иле* (Кытай), *Томанлы Альбион* (Англия), *Мең күл иле* (Финляндия), *Өрәңге яфрагы иле* (Канада), *Лаләләр*

иле (Голландия), *Мәңгелек шәһәр* (Рим), *Төньяк Пальмира* (С.-Петербург).

7. Тимерьюл станцияләре, вокзал, аэропорт исемнәрендә, ыру төшенчәләрен белдергән сүзләрдән тыш, барлык сүзләр дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Санкт-Петербург, Юдино станциясе, Дәрвишләр бистәсе станциясе; Казан вокзалы* (Мәскәүдә)*, Шереметьево аэропорты, Внуково аэропорты.*

Метро станцияләре, җир өсте транспортының тукталыш исемнәре куштырнаклар эченә алына[1]. Аларның исемнәрендә беренче (яки бердәнбер) сүз баш хәрефтән языла; станция яки тукталыш исемендә кулланылган топоним составында баш хәрефтән язылган сүзләр шулай ук баш хәрефтән языла, мәс.: *«Яшьлек», «Җиңү проспекты», «Горки», «Әмәт», «Сукно бистәсе», «Кремль», «Авиатөзелеш», «Төньяк вокзал»* метро станцияләре; *«Мәктәп», «Космонавтлар урамы», «Балалар поликлиникасы»* тукталышлары.

8. Географик атамалардан ясалган уртаклык исемнәр — тукыма һәм башка әйберләр, эчемлекләр, хайван токымнары һ. б. ның исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *кашемир, бостон, джерси* (тукымалар), *хохлома, гжель* (бизәү ысулы), *бордо, цинандали* (шәраблар), *нарзан, боржоми* (минераль сулар), *ньюфаундленд* (эт токымы), *йоркшир* (дуңгыз токымы).

Географик атамалардан ясалган диалект, сөйләш, урынчылык исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *себер диалекты; урта диалектның әстерхан, балтач, бәрәңге, дөбьяз, лаеш, пермь сөйләшләре; минзәлә сөйләшенең әгерҗе, яңавыл, бәләбәй урынчылыклары; вологда һәм кострома сөйләшләре рус теленең төньяк диалектына кер*ә.

Калган очракларда уртаклык (күчерелмә) мәгънәдә кулланыла торган географик атамаларны юл хәрефеннән язу традиция белән билгеләнә һәм сүзлекләрдә теркәлгәнчә кулланыла (к. § 1, п. 2).

9. Географик атамалардан ясалган яшәүчеләр исеме (катойконимнар) юл хәрефеннән языла, мәс.: *казанлылар,*

[1] Куштырнаклар куллану территориаль берәмлекләрне метро станцияләреннән аеру өчен таләп ителә, мәс., Җиңү поспекты — «Җиңү проспекты» метро станциясе.

мәскәүле кунак. Сөйләм телендә шул ук мәгънәдә күплек санда кулланылган географик атамалар да юл хәрефеннән языла, мәс.: *делегация составында арчалар, балтачлар, уфалар да бар иде*.

Рус телендә географик атамалардан ясалган сыйфатлар юл хәрефеннән языла. Әгәр дә андый сыйфатлар берничә сүздән торган географик яки административ-территориаль атамалар, кеше исемнәренең нисбәләре, тарихи вакыйга, оешма, һәйкәл һ. б. ш. ның исемнәре составында килсәләр, баш хәрефтән язылалар, мәс.: *московские улицы, кварталы* һәм *Московская область, Московский вокзал* (С.-Петербургта)*, Московская государственная консерватория; казанские достопримечательности* һәм *Казанский кремль, Казанский университет, Казанский собор* (С.-Петербургта, Мәскәүдә). Татар теленә мондый сүзтезмәләр изафә конструкциясе белән тәрҗемә ителә, һәр очракта географик атамалар баш хәрефтән языла, мәс.: *Мәскәү урамнары, кварталлары* һәм *Мәскәү өлкәсе, Мәскәү вокзалы* (С.-Петербургта)*, Мәскәү дәүләт консерваториясе; Казанның истәлекле урыннары* һәм *Казан кремле* (Урта гасырлар корылмасы буларак)*, Казан университеты, Казан соборы* (С.-Петербургта, Мәскәүдә).

Географик атамалардан ясалган башка сыйфатлар да татар телендә баш хәрефтән языла, мәс.: *Питерча шавырма, Мәскәүчә яшәү рәвеше.*

Рус телендә географик атамалардан ясалган рәвешләр — юл (*танцевать по-московски*), татар телендә исә баш хәрефтән языла, мәс.: *Казанча биергә.*

§ 3. Астрономия атамалары

1. Күк җисемнәре, йолдызлыклар һәм галактикалар исемнәренең, *йолдыз, комета, йолдызлык, планета, астероид* һ. б. ш. ыру атамаларыннан һәм *альфа, бета, гамма* һ. б. грек алфавиты хәрефләре белән билгеләнгән тәртип билгеләреннән тыш, барлык сүзләре дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Марс, Сатурн, Галактика* (безнең Кояш системасы да кергәне; ләкин: *ерак галактикалар*)*, Персеидлар, Җидегән йолдыз, Эрцгерцог Карл йолдызы, Киек Каз Юлы, Чаян, Зур Эт йолдызлыклары, Көньяк Балыкның альфасы, Андромеда*

томанлыгы, Зур Магеллан Болыты галактикасы, Үгез Көтүчесе, Вероника Чәче йолдызлыклары; Сукояр, Укчы, Кәҗәмөгез (йолдызлыклар һәм зодиак билгеләре); *Кояш, Җир, Ай*. Күк җисемнәрендәге аерым урыннарның исемнәре баш хәрефтән языла, мәс.: *Яз Күле, Салават Күпере Култыгы, Давыллар Океаны* (Айда), *Исида Тигезлеге* (Марста).

Искәрмә. *Кояш, җир, ай* сүзләре, астрономия термины булмаганда, юл хәрефеннән языла: *кояш баю, җиргә утыру, җир сөрү, җир өсте* (ландшафт булганда), *җир йөзе* (шулай ук *күк йөзе*), *ай яктысы* (чаг.: *Кояшның эчке төзелеше, Кояштагы таплар, Җирнең килеп чыгышы турындагы теорияләр, Җир кабыгы, Җир ресурсларын өйрәнү, Ай ландшафты, Айның арткы ягы*).

§ 4. Тарихи чорлар һәм вакыйгалар, календарь периодлар һәм бәйрәмнәр, чараларның исемнәре

1. Тарихи чорлар һәм вакыйгалар, календарь периодлар һәм бәйрәмнәр исемнәрендә исем составына кергән беренче сүз (ул бердәнбер булырга да мөмкин) һәм ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *Урта гасырлар, Тәре яулары, Пётр чоры, Яңарыш* (шулай ук *Иртә Яңарыш, Югары Яңарыш*), *Ренессанс, Проторенессанс, Реформация, Кватроченто, Болганчык заман* (Россиядә XVII гасырда), *Варфоломей төне, Бородино сугышы, Куликово сугышы, Җидееллык сугыш, Беренче бөтендөнья сугышы, Гражданнар сугышы* (Россиядә 1918—1921 елларда); *Июль монархиясе, Икенче империя, Өченче республика* (Франция тарихында), *Париж коммунасы, Бәйсезлек өчен сугыш* (Төньяк Америкада), *Декабрь коралллы восстаниесе, Февраль революциясе (Февраль), Октябрь революциясе (Октябрь), Жакерия, Бакыр бунты, Тоз бунты, Яңа ел, Беренче май, Халыкара хатын-кызлар көне, Бәйсезлек көне, Укытучылар көне, Славян язуы һәм мәдәнияте көннәре, Елан елы, Үгез елы.*

Гомумдәүләт яки халыкара әһәмияткә ия булган сәяси, мәдәни, спорт һәм башка чараларның исемнәре дә шулай ук баш хәрефтән языла, мәс.: *Бөтендөнья икътисад форумы, Тынычлык маршы, Бөтендөнья яшьләр һәм студентлар*

фестивале, II Халыкара музыка фестивале, Олимпия уеннары, Футбол буенча дөнья кубогы, Дэвис кубогы, Ак олимпиада. Регуляр үткәрелә торган башка чараларның исемнәре юл хәрефеннән язылa, мәс.: *донор көне, ачык ишекләр көне, матәм көне, туган көн.*

Искәрмә 1. Кайбер бәйрәмнәрнең һәм тарихи вакыйгаларның атамаларында традиция буенча беренче сүздән башкалар да баш хәрефтән языла, мәс.: *Бөек Ватан сугышы.*

Искәрмә 2. Цифр белән башланып киткән бәйрәм исемнәрендә ай исеме баш хәрефтән языла, мәс.: *1 Май, 8 Март, 23 Февраль.*

Искәрмә 3. Кабатлана торган фестиваль, конкурс, конференция, съезд, корылтай, сессия, конгресс кебекләрнең исемнәрендә тәртип саны цифр белән бирелсә дә, сүз белән билгеләнсә дә, шул саннан соң килгән сүз баш хәрефтән языла; исем составында кулланылган *фестиваль, конкурс, конференция, съезд, корылтай, сессия, конгресс,* шулай ук *халыкара, бөтенроссия, төбәкара* кебек сүзләр (цифр яки сүз белән бирелгән тәртип саныннан соң килмәсә) юл хәрефеннән языла, мәс.: *VI (Алтынчы) Бөтендөнья яшьләр һәм студентлар фестивале, I (Беренче) Чайковский исемендәге халыкара конкурс, XIV (Ундүртенче) «Державин укулары» халыкара фәнни-гамәли конференциясе, V (Бишенче) СССР халык депутатлары съезды, VI (Алтынчы) Бөтендөнья татар конгрессы корылтае*[1].

Искәрмә 4. Геологик эралар һәм чорлар, археологик дәверләр һәм культураларның исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *мезозой эрасы, акбур чоры, юра чоры, боз чоры, палеолит дәвере, таш гасыры, курган культурасы.* Шул ук вакытта исем составына ялгызлык исемнәр (башлыча

[1] Тәртип саны белән белдерелә торган чара исемнәренең бирелешендә нигез итеп алынган бер принцип юк. Аларның кайберләрендә тәртип саны беренче урында килә, кайберләрендә — уртада. Мәсәлән: V (Бишенче) СССР халык депутатлары съезды һәм СССР халык депутатларының бишенче съезды; VI (Алтынчы) Бөтендөнья татар конгрессы корылтае һәм Бөтендөнья татар конгрессының VI корылтае.

торак пункт исемнәре) керсә, алар баш хәрефтән языла, мәс.: *Чиялек культурасы, Имәнкискә культурасы, Дьяково культурасы, Днепр-Донецк культурасы, Городец культурасы, Идел-Чулман культурасы, Триполье культурасы.*

§ 5. Дин белән бәйле атамалар

1. Монотеистик диннәрдәге иң югары илаһи зат буларак *Аллаһ* һәм шул ук мәгънәдә кулланылган *Алла, Хода(й), Тәңре* сүзләре баш хәрефтән языла. Мәҗүси илаһларның, пәйгамбәрләрнең, әүлияларның исемнәре дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Яһвә, Шива, Браһма, Вишну, Умай, Перун, Зевс, Молох, Осирис, Ра, Астарта, Аврора, Вакх, Дионис, Мөхәммәд, Сөләйман, Будда, Зәрдөшт, Чукындыручы Иоанн, Кәрамәтче Николай.*

Искәрмә. «Бердәнбер яратучы» мәгънәсендә кулланыла торган *Алла(һ)* сүзен күпсанлы илаһи затларның берсен белдерә торган сүзләр урынына кулланырга киңәш ителми. Мондый илаһи затларны белдерү өчен, юл хәрефеннән языла торган *илаһ* һәм *алиһә* яки *илаһә* сүзләре урынлырак, мәс.: *Олимп илаһлары, Аполлон илаһ, сугыш илаһы, мәхәббәт алиһәсе.*

2. *Алла(һ)* сүзе урынына кулланыла торган бөтен сүзләр дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Раббы, Илаһ, Рахман, Коткаручы; Изгелек эшлә дә суга ат, халык белмәсә, балык белер, балык белмәсә, Халикъ белер* (Мәкаль). *«Биргәнеңә шөкер, и Раббым», — дип, үзалдына сөйләнеп алды* (А. Әхмәтгалиева). *Менә ул [Ягъкуб] улларына: «Миннән соң нәрсәгә табыначаксыз?» — диде, алар исә: «Синең илаһыңа һәм бабаларың Ибраһим, Исмәгыйль һәм Исхакның илаһы булган бер Илаһка гыйбадәт кылачакбыз», — дигәннәр иде.*

Христианнарда өч чагылышлы бердәнбер илаһи зат мәгънәсендәге *Өчберлек*, шулай ук *Изге Өчберлек* һәм шуның йөзләрен тәшкил иткән *Алла Ата, Алла Ул (Угыл), Алла Изге Рух* сүзләрен баш хәрефтән язу киңәш ителә.

Искәрмә 1. Дини эчтәлекле текстларда (догаларда, вәгазьләрдә) *Алла(һ)* сүзе урынына кулланыла торган алмашлыклар баш хәрефтән кулланыла, мәс.: *(И Раббы-*

быз!) Сиңа гына гыйбадәт кылабыз һәм Синнән генә ярдәм сорыйбыз.

Күктәге Атабыз! Исемең изге дип икърар ителсен; Синең Патшалыгың килсен; күктәге кебек җирдә дә Синең ихтыярың гамәлгә ашсын; көндәлек икмәгебезне безгә бүген бир; без дә үзебезгә явызлык кылучыларны кичергәндәй, безнең явыз эшләрне Син кичер.

Ислам пәйгамбәренең үз исеме урынына кулланылган *Пәйгамбәребез, Рәсүлуллаһ* кебек сүзләр баш хәрефтән языла, мәс.: *Әүвәл бит Пәйгамбәребез заманасында да монафикълар булган* (Г. Исхакый). Ләкин әгәр дә мондый сүзләр янында аның үз исеме килсә, алар юл хәрефеннән языла, мәс.: *күптән пәйгамбәребез Мөхәммәднең тормыш юлын өйрәнәм; Мөхәммәд рәсүлуллаһның сөннәте.*

Искәрмә 2. Татар телендә кушылып языла торган сүзләрнең икенче (өченче) компоненты булып килгәндә, *Алла(һ)* сүзе юл хәрефеннән языла, мәс.: *валлаһи, билләһи, таллаһи, бисмилләһиррахманиррахим, рәсүлуллаһ, саллаллаһу галәйһи вәсәлләм.*

Искәрмә 3. Әгәр дә *раббы* сүзе ыру атамасы функциясендә килсә, юл хәрефеннән языла, мәс.: *Кешене, раббым — Аллаһ, дигән өчен үтерәсезме?; шушы Кәгъбәтулланың раббысына гыйбадәт кылсыннар; Фиргавен: «Сезнең бөек раббыгыз — мин!» — диде.*

Искәрмә 4. Фразеологизмнар һәм ымлыклар составында *Аллаһ* һәм аның урынына кулланыла торган бөтен сүзләр дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Алар бит үзләрен Алланың кашка тәкәсе дип саный* (Г. Галиева). *Ай Алла, балалар, таеп китә күрмәгез инде* (А. Әхмәтгалиева). *Шулкадәр дөбер дә шатыр җыр-музыка буламы, Ходавәндә!* (Ш. Галиев).

3. Ялгызлык исем мәгънәсендә кулланылган һәм диндә үтә әһәмиятле булып саналган төшенчәләрне баш хәрефтән язу киңәш ителә, мәс.: *Кыямәт көне, Хисап көне, Мәхшәр мәйданы, Сур, Сыйрат (күпере), Гареш; Сүз (Иң башта Сүз булган), Изге Серләр, Изге Бүләкләр.*

4. Дини бәйрәмнәр исемендә беренче (яки бердәнбер) сүз баш хәрефтән языла, мәс.: *Корбан гаете (бәйрәме), Ураза бәйрәме (гаете), Мигъраҗ кичәсе, Бәраәт кичәсе, Мәүлид, Гашура; Олы көн, Пасха, Раштуа, Труйчын, Май чабу, Хачманар, Покрау, Питрау, Нардуган, Элҗен; Ханука, Шаббат* һ. б.

> **Искәрмә.** Дини бәйрәмнәр исәпләп чыгарыла торган календарь айларының исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *рәҗәп, шәгъбан, рамазан, зөлхиҗҗә, зөлкагдә*.

5. Конфессия исемнәре һәм аларның төрле юнәлешләре юл хәрефеннән языла, мәс.: *ислам, христианлык, яһүдилек, буддизм, православие, лютеранлык, шигыйлык, сөннилек*.

Христианлык кысаларындагы милли дини агымнарның, оешмаларның, җәмәгатьләрнең (чиркәүләрнең) исемнәрендәге беренче сүз баш хәрефтән языла, мәс.: *Рус православие чиркәве, Молдова православие чиркәве, Искәндәрия православие чиркәве, Грек католик чиркәве, Рим католик чиркәве, Украина грек чиркәве, Әрмән апостоллар чиркәве, Евангелие лютеран чиркәве.*

6. Хакимият вертикале үзәкләштерелгән дини оешмаларның (беренче нәүбәттә христианлыкның) иң югары идарә органнары исемнәрендә беренче сүз баш хәрефтән языла, мәс.: *Изге синод, Бөтендөнья соборы* (рус. *Вселенский собор*). Әгәр дә бу тулы исемнәр урынына бер генә сүзле исемнәр кулланылса, алар баш хәрефтән языла — *Синод, Собор (Җыен)* (к. § 6, п. 2).

Югары чиркәү вазифаларының тулы рәсми исемнәрендә беренче сүз, исем составына кергән ялгызлык исемнәр һәм вазифа үзе баш хәрефтән языла, мәс.: *Мәскәү һәм бөтен Русь Патриархы, Бөтендөнья Константинополь Патриархы, Бөтен әрмәннәрнең баш Патриархы һәм Каталикосы, Бөтен Грузия Каталикосы-Патриархы, Рим Папасы*. Шул ук вакытта рәсми булмаган текстларда бу вазифаларның (гадәттә, тулы булмаган) исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *патриархка хат юллау, папа резиденциясе*.

Бүтән чиркәү вазифаларының һәм башка диннәрнең төрле дәрәҗәдәге рухани затларының исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *архиепископ, архиерей, архимандрит, дьякон, ая-*

тулла, епископ, игумен, имам, казый, кардинал, митрополит, мөфти, мөхтәсиб, мулла, протодьякон.

Искәрмә. *Имам Әгъзам* сүзендә *имам* кушамат (ләкабь) составында булган өчен баш хәрефтән языла.

7. Изге китапларның исемнәре баш хәрефтән языла, мәс.: *Коръән, Инҗил, Тәүрат, Библия, Зәбур, Талмуд, Ведалар*; изге китапның исеме урынына кулланган *Изге Китап* сүзтезмәсе, шулай ук ниндидер китапны белдерү өчен берничә сүздән гыйбарәт исемнәрдә һәр компонент баш хәрефтән языла, мәс.: *Коръә́не Кәрим, Кәлам Шәриф, Иске Гаһед, Яңа Гаһед.*

8. Гыйбадәт төрләре, аларның аерым өлешләренең исемнәре, вакытлары, хәрәкәтләре юл хәрефеннән языла, мәс.: *намаз, ураза, литургия, месса, тәреле (хачлы) йөреш; рәкәгать, рөкүгъ, сәҗдә, ахшам, ястү, икенде*.

§ 6. Хакимият органнары, учреждение, оешма, җәмгыять, партияләр исемнәре

1. Хакимият органнары, учреждение, фәнни, белем бирү һәм тамаша оешмалары, җәмгыятьләр, сәяси партияләр һ. б. ның берничә сүздән торган рәсми атамаларында беренче сүз һәм исем составына кергән ялгызлык исемнәр, шулай ук алар эчендә кулланылган башка учреждениеләрнең һәм оешмаларның беренче сүзләре баш хәрефтән языла, мәс.: *Бөтендөнья тынычлык советы, Халыкара валюта фонды, Европа парламенты (Европарламент), Европада иминлек һәм хезмәттәшлек оешмасы, Дәүләт думасы, Дәүләт советы, Генераль штаб, Конституция суды, Мәскәү хөкүмәте, Россия банклары ассоциациясе, Россия мәгълүмат телеграф агентлыгы, Россия фәннәр академиясе, Евровидение; Дәүләт Третьяков галереясы, Дәүләт академик Зур театры, Мәскәү Сәнгать академия театры, Дәүләт Рус музее* (һәм аларның рәсми булмаган исемнәре: *Третьяков галереясы, Зур театр, Сәнгать театры, Рус музее*); *Көнчыгыш халыклары сәнгате музее, Дәүләт тарих җәмәгать китапханәсе, Үзәк рәссамнар йорты, Социаль-сәяси тикшеренүләр фонды, Россия*

Фонд биржалары федерациясенең мәгълүмат анализлау үзәге, Польша сеймы, Мәскәү патриархиясе, Үзәк универсаль кибет (Мәскәүдә), *Халыкара олимпия комитеты, Никах сарае, Метрополитен-музей, Президент-отель.*

Искәрмә 1. Традиция буенча түбәндәге оешма исемнәрендә сүзләрнең барысы да баш хәрефтән языла: *Берләшкән Милләтләр Оешмасы, Милләтләр Лигасы, БМО Иминлек Советы*.

Искәрмә 2. Чит ил мәгълүмат агентлыклары исемнәрендә ыру атамасыннан башка сүзләр барысы да баш хәрефтән языла, мәс.: *Франс Пресс агентлыгы, Пресс Интернэшнл агентлыгы*.

Искәрмә 3. Рус теленнән аермалы буларак, татар телендә хакимият органнары, учреждение, фәнни һ. б. оешмаларның исемнәре субъект (ил, дәүләт) атамасыннан соң, шулай ук исем составындагы билгеле бер шәхеснең исем-фамилиясеннән соң баш хәрефтән языла, мәс.: *РФ Федераль собраниесе, РФ Югары арбитраж суды, РФ Генераль прокуратурасы, Россия Федерациясенең Тышкы эшләр министрлыгы, Россия Федерациясенең Дәүләт статистика комитеты, РФ Коммунистлар партиясе, Россия Журналистлар берлеге, М. С. Щепкин исемендәге Театр училищесы, РФА В. В. Виноградов исемендәге Рус теле институты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты, АКШ Югары суды.*

2. Әгәр дә оешманың тулы исеме урынына ким исем кулланылса, беренче (яки бердәнбер) сүз баш хәрефтән языла, мәс.: *Дәүләт думасы — Дума, Дәүләт әдәбият музее — Әдәбият музее, Үзәк рәссамнар йорты — Рәссамнар йорты, Мәскәү консерваториясенең Зур залы — Консерваториянең Зур залы, Мәскәү дәүләт халыкара мөнәсәбәтләр институты — Халыкара мөнәсәбәтләр институты.*

3. Чит илләрнең югары сайлаулы учреждениеләренең исемнәре, гадәттә, юл хәрефеннән языла, мәс.: *парламент, лордлар палатасы, общиналар палатасы, рейхстаг, бундесрат, сейм, стортинг, риксдаг, АКШ конгрессы* (*сенат* һәм *вәкилләр палатасы*), *мәҗлес.* Ләкин *Дәүләт собраниесе, За-*

кон чыгару собраниесе, Халык палатасы, Милли собрание кебек исемнәрдә баш хәреф кулланыла.

4. Ыру атамасыннан һәм төгәлләүче төр компонентыннан торган исемнән гыйбарәт атамаларда соңгысы куштырнаклар эченә алына, аның беренче (яки бердәнбер) сүзе һәм ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *«Россия» кунакханәсе, «Скифлар алтыны» күргәзмәсе, «Юбилейный» спорт сарае, «Урак һәм чүкеч» металлургия заводы, «Наука» нәшрияты, «Виртуозы Москвы» камера оркестры, «Казалмаззолото» консорциумы, «Народная воля» партиясе, «Россия хатын-кызлары» сәяси хәрәкәте, «Кызыл Октябрь» кондитер фабрикасы, «Көньяк машина төзү заводы» җитештерү комплексы, «Арбат» казиносы, «Динамо» спорт җәмгыяте, «Стрела» спорт клубы, «Мир» кинотеатры, «Трансэнергомонтаж» тресты, «Петровский пассаж» кибете, «Пежо» автомобиль концерны, «Панасоник» фирмасы, «Россия товар-чимал биржасы» акционерлар җәмгыяте, «Юнайтед фрут компани» фирмасы, «Интерфакс» агентлыгы.*

5. Ялгызлык исемнәр булмаган учреждениеләрнең, уку йортларының һ. б. ның, шулай ук учреждение һәм оешма бүлекләренең һәм өлешләренең исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *торак мәйданын алмаштыру бюросы, шәһәр элемтә бүлеге, кадрлар бүлеге, учёт секторы, торак төзелеше кооперативы идарәсе, халык депутатларының район советы, президиум, гыйльми совет, сәнгать советы, журналистика факультеты, чит телләр кафедрасы.* Мондый исемнәрне аерып күрсәтер өчен, цифрлар яки хәрефле билгеләр, «*фәлән исемендәге*» сүзләрен кулланырга мөмкин: *№ 266 мәктәп, Маяковский исемендәге мәктәп, № 9 автобаза, № 5 азык-төлек кибете, 12 нче дивизия, Киров исем. колхоз.*

§ 7. Документ, һәйкәл, сәнгать әйберләре һәм әсәрләре исемнәре

1. Мөһим документлар һәм документ җыентыклары, дәүләт законнары, шулай ук архитектура һәйкәлләре һ. б. ш. ядкәрләр, сәнгать әйберләре һәм әсәрләренең тезмә

исемнәрендә беренче сүз һәм ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.:

Федератив шартнамә, Тынычлык турында декрет, Кеше хокукларының гомуми декларациясе, Хезмәт турында законнар кодексы, Гражданлык законнары нигезләре, Качаклар буенча дәүләт конвенциясе, Ирекләрнең бөек хартиясе, Кызыл китап (саклана торган хайваннар һәм үсемлекләр исемлеге), *Гиннесның рекордлар китабы;*

Сикст капелласы, Исаакий соборы, Зур Кремль сарае, Арча зираты, Елагин сарае, Кышкы сарай, Бөек Кытай дивары, Триумфаль арка // Триумф аркасы, Бакыр җайдак (һәйкәл), *Ми́лос Венерасы, Ро́дос колоссы, Гәрәбә бүлмә* (Царское Селода), *Эйфель манарасы, Патша чаң, Патша туп; Бетховенның Тугызынчы симфониясе, Шопенның Икенче балладасы, Чайковскийның Фортепиано өчен беренче концерты, Шостаковичның Ленинград симфониясе, Бетховенның Ай сонатасы.*

Искәрмә 1. *Россия Федерациясе Конституциясе, БМО Уставы, РФ Җинаять кодексы* кебек документларның һ. б. ш. ның исемнәрендә субъект (ил, дәүләт яки оешма) атамасыннан соң килә торган сүз баш хәрефтән языла. Шулай ук к. § 6, искәрмә 3.

Искәрмә 2. Изге төшенчәләрне белдерә торган *Билгесез Солдат Кабере, Елау Дивары, Дан Аллеясы, Үлемсезлек Курганы, Хәтер Китабы* кебек мемориаль корылмалар һәм документ җыентыклары исемнәрендә беренче сүз дә, аннан соңгы сүзләр дә баш хәрефтән, ләкин *Мәңгелек ут* тезмәсендә беренче сүз генә баш хәрефтән языла.

Искәрмә 3. Сәнгать стильләре исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *ампир, барокко, готика, рококо, ренессанс* (*Ренессанс*ның чор исеме мәгънәсе тур. к. § 4, п. 1).

2. Әдәби һәм фәнни әсәрләрнең исемнәре, сәнгать әсәрләре, документлар, вакытлы матбугат һ. б. ш. исемнәре куштырнаклар эченә алына, һәм аларда беренче (яки бердәнбер) сүз һәм ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла. Аларга түбәндәгеләр керә:

а) ыру атамасы әсәр һ. б. исеме составына кермәгән исемнәр, мәс.: *«Дворян оясы» романы, «Эт белән дама» хикәясе, «Кавказ әсире» поэмасы, «Кара пулат» операсы, «Өч аяклы*

ат» фильмы, «Иделдәге бурлаклар», «Юкәләр саргая» картиналары, «Сагыш» скульптурасы, «Юпитер» симфониясе, «Ватаным Татарстан» газетасы, «Казан утлары», «Фәнни Татарстан» журналлары, «Вөҗдан иреге һәм дини берләшмәләр» законы, «Тынычлык хакына партнёрлык» программасы, «Синтаксис һәм стилистика» җыентыгы;

ә) ыру атамасы белән сүзтезмә тәшкил итә торган әдәби әсәрләр һәм газета-журнал исемнәре, мәс.: *«Игорь полкы турында сүз», «Чын кеше турында повесть», «Безнең гәҗит»*.

Искәрмә. Әгәр дә сәнгать әсәренең исеме *яки* (*яисә, яхуд*) теркәгече ярдәмендә бәйләнгән ике исемнән гыйбарәт булса, икенче атаманың беренче сүзе дә баш хәрефтән языла, мәс.: *«Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә», «Шәкерт, яхуд Бер тәсадеф», «Яфрак асты, яхут Мәкәрҗә ярминкәсе».*

§ 8. Вазифа, титул, дәрәҗә исемнәре

1. Вазифа, титул, дәрәҗә исемнәре юл хәрефеннән языла, мәс.: *президент, канцлер, рәис, министр, премьер-министр, министр урынбасары, мэр, император, королева, хан, шәех, генераль секретарь, атказанган мәдәният хезмәткәре, Нобель премиясе лауреаты, илче, атташе, директор, академик, фәннәр докторы, профессор, мөхбир әгъза, генерал-майор, гаскәр башы, департамент җитәкчесе, бүлек мөдире.*

Рәсми текстларда югары дәүләт вазифалары һәм титуллары исемнәре баш хәрефтән языла, мәс.: *Россия Федерациясе Президенты, Татарстан Республикасы Рәисе, РФ Хөкүмәт Рәисе, Дәүләт думасы Рәисе, Һиндстанның Премьер-министры* (к. ш. ук § 11, п. 1). Ләкин рәсми булмаган текстларда әлеге исемнәр юл хәрефеннән языла, мәс.: *президент сайлаулары, Дәүләт думасы рәисе чыгышы, премьер-министр карары.*

Искәрмә 1. *Россия Федерациясе Герое* һәм элекке СССРдагы *Советлар Союзы Герое, Социалистик Хезмәт Герое* шәрәфле исемнәрнең һәр сүзе баш хәрефтән языла.

Искәрмә 2. Дин әһелләре вазифалары исемнәре турында к. § 5, п. 6.

§ 9. Орден, медаль, премия, шәрәфле билгеләр исемнәре

Ыру төшенчәсе белән синтаксик бәйләнештә булмаган орден, медаль, премия, аерымлык билгеләре исемнәре куштырнаклар эченә алына һәм беренче сүзләре һәм ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *«Ватан алдындагы казанышлар өчен» ордены, «Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен» ордены, «Хезмәт ветераны» медале, «Казанның 1000 еллыгы истәлегенә» медале, «Маршал йолдызы» билгесе, «Халык мәгарифе отличнигы» билгесе, «Алтын битлек» премиясе.*

Шәрәфле билгеләрнең башка исемнәре куштырнаклар эченә алынмый, һәм аларның беренче сүзләре, шулай ук исем составындагы ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *Дуслык ордены, «Дуслык» ордены*[1], *I дәрәҗә Ватан сугышы ордены, Шәрәфле легион ордены* (Франция), *Изге Георгий ордены, Аналык медале, Георгий тәресе; Дәүләт премиясе, Нобель премиясе.*

Искәрмә. Элекке СССР орденнарының кайбер исемнәрендә, *орден* сүзеннән тыш, барлык сүзләр дә баш хәрефтән языла, мәс.: *Кызыл Байрак ордены, Октябрь Революциясе ордены.*

§ 10. Товар билгеләре, марка, әйберләр һәм сортлар исемнәре

1. Авыл хуҗалыгы культуралары, яшелчә, чәчәк төрләренең һәм сортларының шартлы исемнәре — агрономия һәм бакчачылык терминнары — куштырнаклар эченә алына һәм юл хәрефеннән языла., мәс.: *«виктория» җиләге, «мальборо» кура җиләге, «кара принц» тюльпаны.*

Искәрмә. Үсемлекләрнең һәм аларның сортларының гомумкабул ителгән исемнәре традиция буенча куштырнаклар эченә алынмый, мәс.: *георгин, ак налив, антоновка, розмарин, ренклод, каротель.* Сорт яки төр составына

[1] Бу очракта традиция буенча Россия Федерациясе дәүләт бүләге куштырнакларсыз языла, Татарстан Республикасы дәүләт бүләге куштырнаклар эченә алына.

кергән ялгызлык исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *Пётр әвернәсе, Сөләйман мөһере; Фишер канәфере.*

2. Товар билгеләре, азык-төлекнең һәм башка товарларның шартлы исемнәре куштырнаклар эчендә һәм баш хәрефтән языла, мәс.: *«Российский» сыры, «Докторская» колбасасы, «Ромашка» конфеты, «Гөлҗиһан» сабыны, «Мальборо» сигареты, «Кояшлы үзән», «Үгез каны», «Монастырь өе», шәраблары, «Айгешат» портвейны.*

Искәрмә. Шәраб, минераль сулар һ. б. эчемлек сортларының исемнәре куштырнакларсыз һәм юл хәрефеннән языла, мәс.: *портвейн, шампан, мадера, кагор, рислинг, ессентуки-17.*

3. Машина, прибор һ. б. техник эшләнмәләрнең җитештерү маркалары исемнәре куштырнаклар эчендә һәм баш хәрефтән языла, мәс.: *«Москвич-412», «Волга», «Вольво», «Жигули» автомобильләре, «Боинг-707», «Руслан» самолётлары, «Эврика» кер юу машинасы, «Бирюса», «Минск» суыткычлары, «Панасоник» видеомагнитофоны.* Әмма бу әйберләрнең үзләренең исемнәре (шәхси һәм географик ялгызлык исемнәр белән туры килмәгән исемнәрдән тыш) куштырнаклар эчендә юл хәрефеннән языла, мәс.: *«москвич», «тойота», «вольво»* (автомобильләр), *«боинг», «фантом»* (самолётлар), *«панасоник»* (магнитофон); ләкин: *«Волга», «Ока», «Таврия»* (автомобильләр), *«Руслан»* (самолёт), *«Минск»* (суыткыч); чыгарма: *«жигули», «мерседес»* (автомобильләр).

Искәрмә 1. Җитештерү маркаларының һәм эшләнмәләренең аббревиация юлы белән ясалган исемнәре куштырнакларсыз языла, мәс.: *ЗИЛ, ВАЗ, УАЗ, КамАЗ, Ту-104.*

Искәрмә 2. Транспорт чараларының көнкүрештә кулланыла торган исемнәре куштырнакларсыз да була ала, мәс.: *Иске москвичта, өр-яңа кадиллакта килгән.*

§ 11. Баш хәрефтән язылган сүзләрнең махсус стилистик кулланылышы

1. Рәсми документлар, хәбәрләр, килешүләр текстларында кайбер исемнәр баш хәрефтән языла, мәс.: *Югары*

Килешүче Яклар, Гадәттән тыш һәм Тулы вәкаләтле илче — халыкара актларда, дипломатик документларда; *Автор, Нәшрият* — авторлык килешүендә; *Президент, Премьер-министр, Япония Императоры* — югары дәрәҗәдә очрашулардагы документларда.

Искәрмә. Дин белән бәйле булган исемнәр турында к. § 5. п. 3, п. 6.

Хатларда, рәсми документларда һ. б. да конкрет бер генә кешегә хөрмәт белдерү формасы буларак *Сез* алмашлыгы баш хәрефтән языла, мәс.: *Барыбыз да Сезне тәбрик итәбез! ...шул уңайдан Сезгә... булуын хәбәр итәбез.*

2. Аерым югары мәгънә салынган контекстларда кайбер уртаклык исемнәр баш хәрефтән язылырга мөмкин: *Ватан, Ирек, Намус, Кеше, Остаз, Оста* һ. б.

КЫСКАРТЫЛМАЛАР

адм.-терр. — административ-территориаль
археол. — археология
архит. — архитектура
астр. — астрономия
б. э. к. — безнең эрага кадәр
библ. — библеизм
бот. — ботаника
вет. — ветеринария
геогр. — география
геол. — геология
дини — дини сүз
әд. — әдәби
зоол. — зоология
иск. — искергән сүз
к. — кара
крш. — керәшен
кулин. — кулинария термины
күч. — күчерелмә мәгънәдә
кыск. — кыскартылма
лингв. — лингвистика
мат. — математика
махс. — махсус термин
мед. — медицина
мәгъ. — мәгънәдә, мәгънәсендә
мәс. — мәсәлән
мифол. — мифология
муз. — музыка
программ. — программалау
сөйл. — сөйләм телендә
тар. — тарихи
тат. — татар теле
тур. — турында
фәлс. — философия
физ. — физика
физиол. — физиология
фольк. — фольклор
фразеол. — фразеологизм
функ. — функция
хим. — химия
хрс. — христианлык
ш. ук — шулай ук
этн. — этнография
юг. — югары стиль

ТАТАР АЛФАВИТЫ

Аа	Зз	Пп	Чч
Әә	Ии	Рр	Шш
Бб	Йй	Сс	Щщ
Вв	Кк	Тт	ъ
Гг	Лл	Уу	Ыы
Дд	Мм	Үү	ь
Ее	Нн	Фф	Ээ
Ёё	ң	Хх	Юю
Жж	Оо	Һһ	Яя
Җҗ	Өө	Цц	

А

ААҖ [ааҗә] (*кыск.:* ачык акционерлар җәмгыяте)
Абака́н даласы́
Абака́н сырты́
«АББА» *һәм* **«Абба»** (*рок төркеме*)
Абала́к (*Себер ханлыгындагы татар шәһәре, хәзер авыл*)
Аба́шево культу́расы (*археол.*)
Аба́шево кабиләләре́ (*археол.*)
аба́шеволылар (*археол.*)
аббатлы́к, *мәс.:* Вестминстер аббатлыгы
Абдалла́һ бин Тәки́н (*Болгар хөкемдары*)
Абдулла́һ бин Микаи́л (*Болгар хөкемдары*)
Абду́л Саламаны́ (*авыл*)
А́бель: **А́бель билгесе́**, **А́бель дифференциа́ль тигезләмәсе́**, **А́бель теоре́малары**, **А́бель төркеме́**
Абельма́н Заста́васы (*Мәскәүдәге мәйдан*)
Аберге́ле кәҗә́ токымы́
Аберди́н-Ангу́с токымлы́ сыерла́р
абза́р иясе́ (*мифол.*)
Абисси́ния (*тар.*) *һәм* **Хәбәшста́н** (*тар.*)
Або́ солыхы́ (*1743*)
Абонда́нс[1] (*Франция муниципалитеты*)
абонда́нс[2] (*сыер токымы, сыр сорты*)
Абуга́ (*Себер ханлыгындагы татар шәһәре*)
Абха́зия сырты́ (*геогр.*)
Абха́зия кәҗә́ токымы́
абһира́ти (*буддизмда: оҗмах*)
абызла́р хәрәкәте́ (*XVIII—XIX гасыр*)
абыйлы́-сеңелле Гобәйду́ллиннар (*этнографлар Габделкадыйр Салих улы Гобәйдуллин һәм Мәрьям Салих кызы Гобәйдуллина*)
Ава́р ханлыгы́ (*тар.*)
Ава́ча со́пкасы (*Камчаткада*)
А́вгий абзарлары́ (*бик пычрак урын*)
А́ве Мари́я (*дини җыр*)
авеню́ (*Американың эре шәһәрләрендә: урам*), *мәс.:* Бишенче́ (5 нче) авеню́, Унынчы́ (10 нчы) авеню́ (*Нью-Йоркта*)

Аве́ста (*зәрдөштлектә изге китаплар җыелмасы*)
авиали́нияләр: **Вну́ково авиали́нияләре** (*компания*)
Авога́дро: **Авога́дро законы́**, **Авога́дро саны́**, **Авога́дро конста́нтасы**
Авро́ра[1] (*мифол., исем*)
авро́ра[2] (*таң*)
Австра́лия (*материк, ил*), *мәс.:* Австра́лия зәңгәркүзе́ (*балык*), Австра́лия ехи́днасы, Австра́лия ке́лписы (*эт токымы*), Австра́лия торнасы́ (*зоол.*)
Австра́лия-А́зия урта́ диңгезе́
Австра́лия А́льплары (*геогр.*)
Австра́лия-Анта́рктика казанлыгы́ (*Көньяк океанда*)
Австра́лия кара́ кәҗә́ токымы́
Австра́лия Кордильерлары́ (*таулар*)
австра́лияле
Австра́лия платфо́рмасы (*геол.*)
А́встрия пи́нчеры (*эт токымы*)
а́встрияле
А́встрия Респу́бликасы (*рәсми*)
А́встро-Ве́нгрия (*тар.*)
А́встро-Ве́нгрия импе́риясе (*тар.*)
авы́л советы́
автокефа́лия (*хрс.*), *мәс.:* рус автокефалиясе, грек автокефалиясе
автоно́мияле өлкә́ (*адм.-терр. берәмлек*)**: Яһүд автономияле өлкәсе**
автоно́мияле о́круг (*РФта адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Чуко́тка автономияле округы, Эвенк автономияле округы, Ямал-Ненец автономияле округы
автоно́мияле райо́н (*Кытайда адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Синьцзян-Уйгур автономияле районы, Тибет автономияле районы
а́втор[1]
А́втор[2] (*китап бастыру шартнамәсендә*)
автошәһә́р
авы́з ачу́[1] (*ифтар*)
авы́з ачу́[2] (*крш. Раштуага каршы төн*)
ага[1] (*абый*)
Ага́[2] (*Байкал Аръягындагы елга*)
Ага́ База́р (*тар. Болгарда сәүдә үзәге*)
Ага́ даласы́ (*Байкал Аръягында*)
Агаме́мнон (*мифол.*)
Агасфе́р (*персонаж, Мәңгелек яһүди*)
Ага́та Кри́сти
Ага́ хан (*исмәгыйлиләрдә имам титутлы*)
агентлы́к, *мәс.:* Евро́па ко́смик агентлыгы́, Рейтер

агентлыгы́ (*Бөекбритания*), «Татар-инфо́рм» агентлыгы́, «Татме́диа» респу́блика матбуга́т һәм ма́ссакүләм коммуника́цияләр агентлыгы́, Яңалыкла́р һәм мәгълүма́т агентлыгы́

Агни́ (*индуизмда: ут илаһы*)

Аграха́н култыгы́

Аграха́н ярымутравы́

Агри́пна д’Обинье́ (*француз шагыйре, тарихчы*)

Агыйде́л (*елга*)

«Агыйде́л» дәүлә́т җыр һәм бию́ анса́мбле

Адә́м[1] (*дини*): Адәм белән Хәүва, Адәм галәйһиссәлам

адә́м[2] (*кеше, инсан*), *мәс.:* адәм баласы, адәм актыгы, адәм мәсхәрәсе

Адә́м Күпере́ (*Һиндстан белән Цейлон арасындагы кыя һәм сайлыклар тезмәсе*)

А́ддисон авыруы́

Адди́с-Абе́ба (*Эфиопия башкаласы*)

«Адида́с»[1] (*фирма, марка*)

адида́с[2] (*эшләнмәләр тур.*), *мәс.:* адидас кроссовкалары, адидастан йөрү

администрати́в о́круг, *мәс.:* Көнбатыш административ округ (*Мәскәүдә*)

администра́ция, *мәс.:* шәһәр администрациясе, Алтай крае администрациясе

адмира́л[1], *мәс.:* адмирал Ушаков, флот адмиралы, *ләкин* Советлар Союзы Флоты Адмиралы

Адмира́л[2] (*урам атамаларында*), *мәс.:* Адмирал Ушако́в урамы (*Казанда*)

адмира́л[3] (*күбәләк*)

Адмиралте́йство бистәсе́ (*Казанда*)

Адмиралте́йство конто́расы (*Казанда архитектура һәйкәле*)

Адо́нис урманы́ (*тыюлык*)

Адо́ теоре́масы

Адыге́я (*РФ субъекты*)

Адыге́я сыры́ (*ш. ук* **чиркәс сыры**; адыгей сыры *дию ялгыш*)

«Адыге́я сыры» фестива́ль-конкурсы́

Адыге́я Респу́бликасы (*рәсми*)

аждаһа́[1] (*мифол.; кеше тур.*)

Аждаһа́[2] (*тау, персонаж*)

Аждаһа́[3]: **Аждаһа́ елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның бишенче елы*); **Аждаһа́** (*шул елда туган кеше*)

АҖ [аҗэ́] (*кыск.:* акционерла́р җәмгыяте́)

Аҗа́рия сырты́ (*субүләр*)

Аҗа́рия Автоно́мияле Респу́бликасы

Аҗарста́н (*Грузиядә*)

Аза́к (*иск.*) *һәм* **Азо́в** (*шәһәр*)

Аза́к диңгезе́ (*иск.*)

Азатлы́к мәйданы́ (*Яр Чаллыда*)

«Азатлы́к» тата́р яшьләре́ берлеге́
«Азатлы́к ра́диосы»
Азатлы́к утравы́ (*Куба тур.*)
Азатлы́к һәйкәле́
азәрбайҗан[1] (*этноним*), *мәс.:* азәрбайҗан теле, азәрбайҗан әдәбияты
Азәрбайҗа́н[2] (*дәүләт*), *мәс.:* Азәрбайҗан территориясе
Азәрбайҗа́н Респу́бликасы (*рәсми*)
азәрбайҗа́н каты́ йонлы́ кәҗә́ токымы́
«Аза́т хаты́н» (*журнал*)
Азе́лино культу́расы (*археол.*)
Азе́лино кабиләләре́ (*археол.*)
азе́линолылар (*археол.*)
Азиа́да (*Азия уеннары*)
А́зия (*континент*), *мәс.:* Азия илләре, Россиянең Азия өлеше; Азия ланцетнигы (*зоол.*)
А́зия басмаханәсе́ (*Казанда*)
А́зия депре́ссиясе (*геогр.*)
А́зия-Тын океа́н регионы́
А́зия-Тын океа́н икътисади́ хезмәттәшлеге́
А́зия уеннары́ (*Азия илләре атлетлары ярышы*)
Азнака́й (*шәһәр, район*)
Азнака́й аучылы́к тыюлыгы́
Азо́в *һәм* **Аза́к** (*шәһәр*)
Азо́в диңгезе́
Азо́в походлары́ (*1695—1696*)
Азо́р таулары́ (*архипелаг*)
Аи́д (*астр.*)
Ай[1] (*күк җисеме*), *мәс.:* Айны өйрәнү, Ай төзелеше, Ай атласы
ай[2] (*башка мәгънәләрдә*), *мәс.:* ай яктысы, ай урагы; август ае, рамазан ае
Айболи́т (*персонаж*)
айма́к (*Монголиядә адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Гоби-Алтай аймагы
Ай-Пе́три (*тау*)
Айрши́р (*Шотландия графлыгы*)
Айрши́р сые́р токымы́
Айсин-Гиоро́ Пу И *яки* **Пуи́** (*Кытай императоры*)
Айясо́фья (*Истанбулдагы мәчет*)
Ай-Тодо́р (*геогр. борын*)
айфо́н (*Apple смартфоны*)
Ака́бә култыгы́
акаде́мик[1] (*академия әгъзасы*)
Акаде́мик[2] (*геогр. атамаларда, урам исемнәрендә һ. б. да*), *мәс.:* Академик Завойский урамы, Академик Глушко урамы (*Казанда*), Академик Обручев сыртлары
акаде́мия[1] (*оешма*), *мәс.:* Болгар ислам академиясе, Казан дәүләт медицина академисе, К. А. Тимирязев исемендәге Мәскәү авыл хуҗалыгы академиясе, Россия фәннәр академиясе, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе

академия[2] (*хор, театр, ансамбль, оркестр исемнәрендә — «югары дәрәҗәдәге, үрнәк» мәгъ.*), *мәс.:* Г. Камал исемендәге татар дәүләт академия театры, Рус халык уен кораллары академия оркестры
Академия[3] (*Афинада Платонның фәлсәфә мәктәбе*)
Академия[4] (*геогр. атамаларда «исемендәге» мәгъ.*), *мәс.:* Академия култыгы (*Охота диңгезендә*), Фәннәр Академиясе сырты (*Памирда*)
Академия бистәсе (*Казанда*)
ак амур (*балык*)
Акатуй каторга төрмәсе (*тар.*)
Ак Байтал (*персонаж*)
ак барс[1] (*зоол.*)
«Ак барс»[2] (*банк; хоккей клубы*)
Ак Барыс (*мифол.*)
акбур чоры (*геол.*)
Акбүзат[1] (*фольк.*)
акбүз ат[2]
Акбүзат йолдыз
ак бүре[1] (*мифол.*)
Ак Бүре[2] (*персонаж*)
Акбүре[3] (*авыл*)
Аквилея (*тар., Италиядәге шәһәр*)
Аквилея кәҗә токымы
Акваридалар (*метеорлар агымы*)
Аквилон[1] (*мифол.*)
аквилон[2] (*төньяк җиле*)
Ак гвардия
акгвардияче
Ак диңгез; Ак диңгез сельде
Ак диңгез-Балтыйк каналы
Ак Елан (*персонаж*)
Акита[1] (*Япониядәге префектура*)
акита[2] (*эт токымы*)
акита-ину (*эт токымы*)
Ак йорт (*АКШ президенты резиденциясе*)
Аккад[1] (*тар., шәһәр*)
аккад[2] (*этноним*), *мәс.:* аккад теле
Аккирмән (*тар.*)
Ак китап (*документлар җыелмасы*)
аккош[1] (*зоол.*)
Аккош[2] (*йолдызлык*)
«Аккош күле» (*урман паркы*)
Аккош күлләре (*күлләр системасы*)
Ак Кумания (*тар.*)
Ак Күбек (*фольк.*)
Ак Күбек хан *һәм* **Аккүбәк хан** (*Әстерхан ханы*)
аккүз[1] (*балык, кош*)
Аккүз[2] (*авыл*)
Ак күл (*тар. күл*)
Аккүл Бигәнәй (*авыл*)
Акмәчет[1] (*тар.,* **Симферополь**; *шулай ук Кырымда, Казакстанда һ. б. да төрле торак пунктлар*)
Ак мәчет[2] (*Казан, Болгар, Яр Чаллы, Әстерхан, Томск, Хива һ. б. күп кенә шәһәрләрдә*)
Ак Нил (*Нилнең сул кушылдыгы*)

Ак олимпиа́да (*кышкы олимпиада*)
ак патша́ (*рус патшасы*)
Ак пула́т (*Болгарда тарихи һәйкәл*)
акро́поль[1] (*Борынгы Греция шәһәрләрендә: кальга*)
Акро́поль[2] (*Афинада*)
Акса́й (*елга; төрле торак пунктлар*)
Акса́к Тиме́р (*әмир*)
Акса́к Карату́н (*епископ Лука Конашевич*)
а́ксель (*фигуралы шууда сикерү төре*)
Аксуба́й ага́ч эшкәртү́ заводы́
Актаны́ш муниципа́ль дра́ма һәм коме́дия теа́тры
Акта́ш упкыны́ (*геол.*)
Актео́н (*мифол.*)
Актёрлар ги́льдиясе пре́миясе
Актүбә́ (*шәһәр, авыл, посёлок*)
Актүбә́ урма́н массивы́ (*тыюлык*)
Актүбә́ фосфори́т бассе́йны
акт (*документ, карар*), *мәс.:* Германиянең капитуляциясе акты (*1945*), гражданлык хәле актлары
Актёрла́р йорты́
Ак Урда́ (*тар.*)
акционерла́р җәмгыяте́ (АҖ)
АКШ [а́кш] *һәм* [а́кыш] (*кыск.:* Аме́рика Кушма́ Штатлары́)
А́КШның А́рктика яр буе́
Акыллы́ Карл (*Франция короле Карл V*)
Акылсы́з Карл (*Франция короле Карл VI*)
Акъя́б (*Мьянмадагы шәһәр*)
Акъя́б кәҗә́ токымы́
ак эмигра́ция
алаба́й[1] (*эт токымы*)
Алаба́й[2] (*эт кушаматы*)
Алабуга́[1] (*шәһәр*)
алабуга́[2] (*балык*)
«Алабуга» махсус иктисади зонасы
Алабуга́ педаго́гика институ́ты́
Алабуга́ тари́х, архитекту́ра һәм сәнга́ть музе́йсаклаулыгы́
Ала́й А́ръягы та́у сырты́
ала́н[1] (*урманда*)
Ала́н[2] (*авыл*)
Ала́н Биксе́р (*авыл*)
Ала́н Җөри́ (*авыл*)
Ала́т даругасы́ (*тар.*)
Алата́у[1] (*Казакстан, Себер тау чылбырлары атамаларында*), *мәс.:* Җуңгар Алатавы, Кузнецк Алатавы, Кыргыз Алатавы; (*Башкортстанда урманлы тау сырты*)
Алата́у[2] (*Казакстан, Төрекмәнстандагы торак пунктлар*)
Алата́у сые́р токымы́
Алаты́р (*шәһәр*)
Алафу́зов фа́брикасы
Алафу́зов теа́тры (*Казанда*)
Алба́ния (*дәүләт*)

Алба́ния кәҗә́ токымы́
Алба́ния Респу́бликасы (*рәсми*)
алба́нияле
Алба́с (*елга*)
Алба́с кәҗә́ токымы́
Албасты́ (*мифол.*)
Алга́[2] (*авыл*)
«Алга́»[3] (*газета*)
Алга́ Көе́к (*авыл*)
Алга́рви[1] (*Португалиядәге регион*)
алга́рви[2] (*кәҗә токымы*)
алго́л (*программ.*)
Алго́ль (*астр.*)
Алгы́ А́зия
Алда́р *һәм* **Алда́р Таз** *һәм* **Алда́р Күсә́** (*фольк. персонажы*)
Алда́р-Күче́м фетнәсе́ (*1704— 1711*)
«А́ле Гыйимра́н» («Гыйимра́н гаиләсе́») сүрәсе
Але́кин Аланы́ (*авыл*)
Алекса́ндра теа́тры (*С.-Петербургта*)
Алекса́ндр Беренче́ (Алекса́ндр I)
Алекса́ндр Бистәсе́ (*авыл*)
Алекса́ндр Не́вский
Алекса́ндр Не́вский соборы́ (*Мәскәүдә*)
Алекса́ндр коло́ннасы (*С.-Петербургта*)
Алекса́ндр Не́вский храмы́ (*Казанда һәм башка шәһәрләрдә*)
Алекса́ндр чоры́ (*Александр I идарә иткән чор*)
Алексе́й равелины́ (*С.-Петербургта*)
Алексе́й — Алла бәндәсе (*хрс. изге; персонаж*)
Алекса́ндровлар пассажы́ (*Казанда*)
Алексе́евлар-Са́харов йорты́ (*Казанда*)
Алексе́евск ко́мплексы (*археол.*)
Але́н Дело́н тү́гел (*фразеол., бик матур булмаган ир кеше тур.*)
Алеу́т та́у сырты́ (*Аляскада*)
Алеу́т утраулары́
Алёша Попо́вич (*былина персонажы*)
Алжи́р (*тар. Җәзаир тур.*)
алжирлы́
Алжи́р Халы́к Демокра́тик Респу́бликасы (*рәсми*)
Алкино́й (*мифол.*)
алконо́ст (*мифол.*)
Ал мәчéт (*Казанда*)
Алла́(h), *мәс.:* Аллаһ әкбәр, Алла белсен, Алла (хакы) өчен
Алла Анасы́ (*хрс.*)
Алла́ Анасы́ ико́насы хөрмәтенә́ «Умиле́ние» храмы́ (*Казанда*)
Алла́ архистра́тигы Михаи́л чаң манарасы́ (*Раифада*)
Алла́ Ата́ (*хрс.*)
Алла́ бәндәсе́
Алла́ бәндәсе́ Але́ксий (*хрс. аскет*)
Алла́ Изге́ Рух (*хрс.*)
Алла́ Изге́ Тын (*крш.*)

Алла́ Ул (*хрс.*)

Алла́һы Тәгалә́

алле́я[1] (*урам, торак комплекс атамаларында*), *мәс.:* «Ак аллея» торак комплексы (*Казанда*), Гашыйклар аллеясы (*Алабугада*)

Алле́я[2] (*мемориаль корылма атамаларында*), *мәс.:* Дан Аллеясы, Батырлар Аллеясы

Алматы́ (*шәһәр*)

Алма́ Спасы́ (*дини бәйрәм*)

Алмы́ш (*Идел Болгары илтәбәре*)

Алпамша́ (*персонаж*)

Алтавы́л (*Пенза өлкәсенең бер төркем татар авылларын берләштергән атама*), *мәс.:* Кикин — Алтавылның иң зур авылы

алта́й[1] (*этноним*), *мәс.:* алта́й телләре, алтай хатыны

Алта́й[2] (*регион*)

Алта́й[3] (*тау системасы*)

Алта́й Арты́ Го́бие (*чүл*)

Алта́й крае́ (*рәсми*)

Алта́й Респу́бликасы (*рәсми*)

Алта́й сары́к токымы́

алты́н[1], *мәс.:* алтын йөзек

Алты́н[2] (*географик, йолдызлык, медаль, бүләк һ. б. атамаларның беренче сүзе буларак*), *мәс.:* Алтын Урда, «Алтын Йолдыз» (*медаль*), Алтын Балык (*йолдызлык*)

«Алты́н алка́» (*турнир*)

Алты́н Әтә́ч (*персонаж*)

алты́н балы́к[1] (*балык*)

Алты́н Балы́к[2] (*персонаж*)

Алты́н Балы́к[3] (*йолдызлык*)

«Алты́н битле́к» (*премия*)

Алты́н бу́лла (*тар.*)

алты́н гасы́р

«**Алты́н граммофо́н**» (*приз*)

«Алты́н гло́бус» (*приз*)

алты́н запасы́ (*дәүләтнең*)

«Алты́н Йолды́з» (*медаль*)

Алты́н капка́[1] (*Киевта, Владимирда*)

Алты́н Капка́[2] (*бугаз*)

«Алты́н кента́вр» (*приз*)

алты́н кисе́м

«Алты́н ма́ска» (*приз*)

Алты́н Мөге́з (*бухта*)

«Алты́н па́льма ботагы́» (*приз*)

Алты́н Тәхе́т (*тар., Сарай шәһәрендәге бистә*)

алты́н тире́ (*мифол.*)

Алты́н тире́ о́рдены

Алты́н Урда́[1] (*тар.*)

«Алты́н Урда́»[2] (*балет*)

алты́н боза́у *яки* **алты́н үге́з боза́у** (*Исраил уллары ясаган пот тур; ш. ук библ.*)

алты́н ханы́м (*ханның баш хатыны титулы*)

Алтынчә́ч[1] (*мифол., персонаж*)

«Алтынчә́ч»[2] (*опера*)

Алты́н Яр (*Африкадагы территория*)

Ал һәм Ак розалар сугышы́ (*1455—1485*)

алы́п[1] (*батыр; титул*), *мәс.:* Туңгак алып, Салчак алып, яшь алып

Алы́п[2] (*персонаж*)
Алыпмәмшә́н (*дастан персонажы*)
Алыпкарако́ш (*мифол.*)
Альбио́н (*Британия утраулары*)
Альп таулары́
Альп җыерчыклыгы́ (*геол.*)
альпи́на *һәм* **Альп кәҗә́ токымы́**
Альп-Һимала́й җыерчыклы́к по́ясы (*геогр.*)
а́льфа (*йолдыз атамаларында*), *мәс.:* Центавр альфасы (α)
Альцге́ймер авыруы́
Альцио́на (*мифол.; йолдыз*)
алья́нс (*союз, берләшмә*), *мәс.:* Төньяк Атлантика альянсы
Альфо́нс[1] (*персонаж, исем*)
альфо́нс[2] (*хатын-кыз асравындагы сөяркә ир*)
Альфо́нсо җәдвәлләре́ (*астр.*)
Аля́ска[1] (*геогр.*)
аля́ска[2] (*йорт куяны токымы*)
аля́ска[3] (*куртка*)
Аля́ска сырты́
Амазо́ния (*Амазонка түбәнлеге*)
Амазо́нка[1] (*елга, түбәнлек*)
амазо́нка[2] (*яугир хатын*)
амазо́нка[3] (*сыбай йөрү өчен хатын-кыз күлмәге*)
Аме́рика (*материк, ил*); Америка ачу (*фразеол.*); Америка акитасы (*эт токымы*), Америка кёрлы (*мәче токымы*)
Аме́рика Кушма́ Штатлары́ (АКШ) (*рәсми*)
Амита́бһа (*ламаистларда будда*)
Амо́н (*мифол.*)
Амман (*Иордания башкаласы*)
Аммо́н мөгезе́ (*мед.*)
Амо́ргос (*Грециядәге утрау*)
Амо́ргос кәҗә́ токымы́
Ампе́р[1]: **Ампе́р законы́**, **Ампе́р теоре́масы**
ампе́р[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Амудәрья́ (*елга*)
Аму́р[1] (*мифол.*)
аму́р[2] (*мәхәббәт илаһының скульптурасы яисә сурәте; матур малай, яшүсмер*)
Аму́р[3] (*елга*)
аму́р[4] (*ак амур, кара амур балыкларының гомуми атамасы*)
«Аму́р»[5] **но́мерлары** (*Казанда архитектура һәйкәле*)
Аму́р Буе́ (*физик-географик өлкә*)
Аму́р култыгы́
Аму́р юлбарысы́
Амфитри́та (*мифол.*)
Анадолу́ агентлыгы́ (*Төркия*)
Анады́рь култыгы́
Анады́рь сырты́ (*тау сырты*)
Ана́ньино кабиләләре́ (*археол.*)
Ана́ньино культу́расы (*археол.*)

Анатóлия
Анатóлия карá кәҗ́ә токымы́
Анатóлия яссытаулыгы́ (*геогр.*)
Анатóмия теáтры (*Казанда*)
Áнгельн (*Германиядәге ярымутрау*)
Áнгельн кәҗ́ә токымы́
Áнглия барóккосы
Áнглия түбәнлегé (*геогр.*)
Ангóла казанлыгы́ (*геогр.*)
Ангóла Респýбликасы (*рәсми*)
ангóра токымы́ (*кәҗә, мәче токымы*)
Анд таулары́
Анд сырты́ (*Кавказда*)
Андалýзия *һәм* **Андалýсия** *һәм* **Әндәлýс** (*Испаниядә*)
Андóрра-ла-Вьéха (*шәһәр*)
Андрéа дель Сáрто (*Италия рәссамы*)
Андрéй байрагы́
Андрéй Боголю́бский (*князь*)
Андрéй Первозвáнный (*апостол*)
Андрéй Первозвáнный храмы́ (*Раифада, Яшел Үзәндә*)
Андрéй соборы́ (*Мәскәүдә, Киевта, С.-Петербургта һ. б. Изге апостол Андрей Первозванный соборы*)
Андрéй хачы́ (*кыек хач*)
Андромéда[1] (*мифол., йолдызлык*)
Андромéда[2] (*томанлык*)
Андрóник монастырé (*Мәскәүдә*)
Андрýсово вакытлы́ солыхы́ (*1667*)
Áндһра-Прадéш (*Һиндстандагы штат*)
Анжéро-Сýдженск (*шәһәр*)
Анжý (*Урта гасырларда француз графлыгы*)
Анжулáр (*династия*)
Ани́сья түтәлләрé (*Биектау районындагы изге урын*)
Ани́чков бистәсé (*С.-Петербургта*)
Ани́чков күперé (*С.-Петербургта*)
Анкарá декларáциясе (*1998*)
ансáмбль (*иҗади коллектив; архит.*), *мәс.:* Татарстан Республикасы җыр һәм бию ансамбле, «Аланлык» ансамбле, «Бәрмәнчек» дәүләт фольклор ансамбле; мемориаль ансамбль
антáнта[1] (*тар., дүләтләр союзы*): **Уртá диңгéз антáнтасы** (*Англия, Австро-Венгрия һәм Италия, 1887*), **Кечé антáнта** (*Чехословакия, Румыния һәм Югославия, 1920—1938*)
Антáнта[2] (*тар., Бөекбритания, Франция һәм Россия союзы*)
Антáрес (*йолдыз*)
Антаркти́да
Антáрктика пингвины́
Антáрктика платфóрмасы (*геол.*)
Антéй (*мифол.*)

Антиго́на (*мифол.*)
Анти́гуа һәм Барбу́да (*дәүләт*)
Анти́лья утраулары́
Антино́й (*мифол.; тарихи шәхес*)
Антио́хия патриа́рхи́ясе
анто́новка (*алма сорты*)
анто́новчылар (*антоновчылык тарафдарлары*)
анто́новчылык (*А. С. Антонов җитәкчелегендә 1920—1921 елларда Тамбов губерниясендә булган баш күтәрү*)
антраци́т[1] (*ташкүмер*)
Антраци́т[2] (*шәһәр*)
антропоге́н чор (*геол.*)
Антуа́н де Сент-Экзюпери́
Ану́бис (*мифол.*)
аони́длар (*мифол., музалар*)
Апана́евлар йорты́ (*Казанда*)
Апана́й мәчете́ (*Казанда*)
Апелле́с сызыгы́
Апенни́н таулары́
Апенни́н ярымутравы́
Апока́липсис[1] (*Яңа Гаһед өлеше*)
апока́липсис[2] (*ахырзаман*)
Аполло́н[1] (*мифол.; матур ир кеше*)
«Аполло́н»[2] (*Америка космик корабле*)
аполло́н[3] (*күбәләк*)
Аполло́н колонна́дасы (*Павловск шәһәрендә*)
«Аполло́н Мусаге́т» (*неоклассик балет*)
Аполло́ний: **Аполло́ний әйләнәсе́**, **Аполло́ний теоре́масы**, **Аполло́ний мәсьәләсе́**
апо́стол[1] (*Христос укучысы; нинди дә булса идея дәвамчысы*)
Апо́стол[2] (*гыйбадәт китабы*)
аппара́т, *мәс.:* Казан шәһәре думасы аппараты, Президент аппараты, мэрия аппараты
Аппала́ч таулары́
«Аппассиона́та» (*Бетховен сонатасы*)
аппассиона́то (*муз.*)
А́ппенцель (*Швейцариядә шәһәр, кантон*)
А́ппенцель кәҗә́ токымы́
А́ппий юлы́ (*Рим янында*)
Апре́ль револю́циясе (*Әфганстанда, 1978*)
Араба́т теле́ (*геогр., Кырымда*)
Араго́н (*геогр.*)
Араго́н иңкүлеге́
аракче́евчылык
Ара́л Буе́ далалары́
Ара́л диңгезе́
Ара́л-Ка́спий түбәнлеге́
Арханга́й аймагы́ (*Монголиядә*)
Арара́т (*Зур Арарат һәм Кече Арарат исемендәге ике тау*)
Арара́т үзәне́
арбитра́ж суд, *мәс.:* РФ Югары арбитраж суды
Арбу́зов Бараны́ (*авыл*)

Аргамаклы́ Сара́й (*археол.*)
Аргенти́на догы́ (*эт токымы*)
Аргенти́на Респу́бликасы (*рәсми*)
Арго́ *һәм* **Арго́ корабы́** (*йолдызлык*)
Аргы́ Ива́новка (*авыл*)
А́ргус[1] (*мифол.*)
а́ргус[2] (*кош*)
Арде́н таулары́
Арде́н ат токымы́
Аре́й *һәм* **Аре́с** (*мифол.*)
Аре́на ди Веро́на (*театр*)
Аре́с *һәм* **Аре́й** (*мифол.*)
Арзама́с каз токымы́
Ариа́дна (*мифол.; исем*)
Ариа́дна җебе́ (*фразеол.*)
А́ристов йорты́ (*Казанда*)
Арио́н (*борынгы грек шагыйре, җырчы*)
Ариэ́ль (*астр.; әд. персонаж*)
«Арка́дия» бакчасы́ (*Кабан күле буендагы ял урыны*)
Арка́нзас-Си́ти (*шәһәр*)
А́рктика меду́засы (*зоол.*)
А́рктика түгәрәге́ (*астр.*)
А́рктика иңкүлеге́ (*Аляскада*)
А́рктика бассе́йны
А́рктика пла́тосы (*Аляскада*)
А́рктика һәм Анта́рктика фәнни́ тикшерену́ институты́
А́рктик конво́й (*1941—1944*)
А́рктик-Ред-Ри́вер (*Канададагы елга*)
Арктоге́я (*коры җирнең зоогеографик зонасы*)
Аркту́р (*йолдыз*)
Арлеки́н[1] (*персонаж*)
арлеки́н[2] (*шамакай*)
арлеки́н[3] (*эт*)
арлеки́н[4] (*пәрдә төре*)
Арлингто́н зираты́ (*Вашингтонда*)
Армагеддо́н (*библ.*)
Арми́да (*персонаж*)
а́рмия, *мәс.:* Кызыл армия, Совет армиясе; Беренче атлы армия
Арре́ниус тигезләмәсе́ (*хим.*)
Арси́ (*Эфиопия регионы*)
Арси́-Бале́ кәҗә́ токымы́
артезиа́н суы́
Артеми́да (*мифол.*)
ару́ җые́н (*керәшеннәрдә: «православие динендәге христиан дөньясы» мәгъ.*), *мәс.:* 30 сентябрьдә ару җыен изге Софиянең Вера, Надежда, Любовь атлы өч кызын искә ала
арха́нгел[1] (*хрс., олуг фәрештә*), *мәс.:* архангел Михаил
Арха́нгел[2] (*храм атамаларында*), *мәс.:* Архангел Гавриил храмы (*Мәскәүдә*), Архангел Михаил чаң манарасы (*Казанда*)
Арха́нгел бистәсе́[1] (*Казанда*)
Арха́нгел Бистәсе́[2] (*авыл*)
Арха́нгел Михаи́л чаң манарасы́ (*Казанда*)
Арха́нгел соборы́ (*Мәскәүдә*)
Арха́нгел зираты́ (*Казанда*)
архе́й *һәм* **археозо́й** (*геол.*)
Архиере́й да́часы (*Казанда*)

Архиме́д: **Архиме́д аксио́масы**, **Архиме́д законы́**, **Архиме́д җисемнәре́**, **Архиме́д спирале́**
архипела́г (*геогр.*), *мәс.:* Көнбатыш Эстония архипелагы
Арча́ (*шәһәр һәм район*)
Арча́ даругасы́ (*тар.*)
Арча́ зираты́ (*Казанда*)
Арча́ педаго́гика көллияте́
арысла́н[1] (*хайван*)
Арысла́н[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул йолдызлык астында туган кеше*)
Арысла́н Гәрә́й (*Кырым ханы*)
Арысла́н Ге́нрих (*Генрих III тур.*)
Арысла́н Йөрәге́ (*астр., Арыслан йолдызлыгының α сы*)
Арысла́н Йөрә́к Ри́чард
Асбе́ст таулары́ (*Африкада*)
А́сия (*астероид*)
Аска́ния-Но́ва (*Херсондагы саклаулык*)
Асклепий (*мифол.*)
Асмоде́й (*библ.*)
Аспе́ргер синдромы́
ассамбле́я[1] (*оешма*), *мәс.:* Татарстан халыклары ассамблеясы, Төньяк Атлантика ассамблеясы, Евро́па парламентара ассамблеясы
Ассамбле́я[2] (*рәсми, БМО*)
ассоциа́ция (*оешма, берләшмә исемнәрендә*), *мәс.:* Бөтендөнья теннис ассоциациясе, Һава транспорты халыкара ассоциациясе, Азия һәм Африка илләре язучылары ассоциациясе
Аста́рта (*грекларда мәхәббәт һәм хакимлек алиһәсе*)
Астронавтла́р Култыгы́ (*Айда*)
ат[1] (*хайван*)
Ат[2]: **Ат елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның җиденче елы*); **Ат** (*шул елда туган кеше*)
Атака́ма (*чүл*)
Атаба́й-Әнкәбә́ (*авыл*)
Атаба́й торулыгы́ (*археол.*)
Ататөре́к Мостафа́ Кәма́ль (*төрек дәүләт эшлеклесе*)
Ат Башы́ (*томанлык*)
а́тказанган арти́ст (*исем*)
а́тказанган укытучы́ (*исем*)
а́тказанган фән эшлеклесе́ (*исем*)
Атланти́да (*мифик утраудәүләт*)
Атла́нтика (*геогр.*)
Атла́нтик океа́н
атла́с[1] (*тукыма*)
Атла́с[2] (*авыл*)
Атла́с[3] (*астр.*)
а́тлас[4] (*ыру атамаларында һәм конкрет басмалар исемнәрендә*), *мәс.:* дөнья атласы, автомобиль юллары атласы, Урта Идел һәм Урал Буе татар халкы сөйләшләре атласы
Атла́с таулары́ (*геогр.*)

Атти́ла (*һуннар башлыгы*)
А́уди[1] (*концерн*)
«а́уди»[2] (*автомобиль*)
«Ау́м Синрикё» (*дини секта*)
Аустерли́ц сугышы́ (*1805*)
Ау́н Сан (*Бирма сәясәтчесе*)
Ау́н Сан Су Чжи (*Мьянма сәясәтчесе*)
Аучы́ Мәхмә́д (*Мәхмәд IV тур.*)
А́у Этләре́ *һәм* **Бурза́й Этлә́р** (*йолдызлык*)
Афа́р (*иңкүлек*)
Афа́р кәҗә́ токымы́
Афи́на (*мифол.; шәһәр*)
Афи́на дәүләте́ (*тар.*)
Афи́на консерватóриясе
Афи́на Палла́да (*мифол.*)
Афóн (*тау*)
Афóн монастыре́
А́фрика (*материк*); А́фрика чумасы́ (*вет.*); А́фрика ака́ралары, А́фрика тәвә́ кошы́ (*зоол.*)
А́фрика-Анта́рктика казанлыгы́ (*Атлантик океанда*)
а́фрикалы
А́фрика пигмее́ (*кәҗә токымы*)
А́фрика платфóрмасы (*геол.*)
А́фрика уеннары́ (*Африка континенты атлетлары ярышы*)
Афроди́та (*мифол.; гүзәл хатын-кыз тур.*)
Афроди́та Җире́ (*астр., Венера планетасында*)
Ахалтәкә́ (*оазиз*)
ахалтәкә́ (*ат токымы*); *ләкин:* **Ахалтакә аты**
ахаше́ни (*шәраб*)
Ахе́я берлеге́ (*Борынгы Грециядә*)
Ахерóнт (*мифол.*)
Ахи́лл *һәм* **Ахилле́с** (*мифол.*)
Ахилле́с[1] *һәм* **Ахи́лл** (*мифол.*)
Ахилле́с[2] (*астероид*)
Ахилле́с үкчәсе́ (*фразеол.*)
Ахи́лл рефле́ксы (*мед.*)
Ахи́лл сеңере́ (*мед.*)
Ахи́лл Та́тий (*борынгы грек язучысы*)
Ахимәнилә́р (*династия*)
ахша́м; ахша́м вакыты́, ахшам намазы, ахшам азаны
ахырзаман (*Кыямәт көне алды чоры, заман ахыры, апокалипсис*); ахырзаман пәйгамбәре, ахырзаман галәмәтләре
Аһагга́р таулыгы́ (*геогр.*)
Аһурама́зда (*иран мифологиясендә: иң олуг илаһ*)
Аци́с һәм Галате́я (*мифол.*)
Ач дала́ (*геогр.*)
Аш-Буҗи́ (*авыл*)
Ашхаба́д фетнәсе́ (*1918*)
Ашы́т (*елга*)
аэропóрт, *мәс.:* Внуково аэропорты, Шереметьево аэропорты, Габдулла Тукай исемендәге Казан аэропорты
АЭС (*кыск.:* атом электр станциясе)
Аю́ А́льбрехт (*Бранденбург графы*)

Аюдаг (*Кырымдагы тау*)
Аю Көйдергә́н (*авыл*)
Ая́з Гыйлә́җев исемендәге́ Чаллы́ тата́р дәүлә́т дра́ма теа́тры
Ая́кс (*мифол.*): ике́ Ая́кс
аятулла́ (*шигыйларда титул*), *мәс.:* аятулла Хамәни, аятулла Хумәйни, бөек аятулла

Ә

Әби́ патша́ *һәм* **Бөе́к Екатери́на** (*Екатерина II тур.*)
Әбү-Да́би (*шәһәр һәм әмирлек*)
Әбү́: **Әбү́ Хәнифә́**, **Гали́ ибн Әбү́ Тали́б**
Әбү́ әл-Галә́ әл-Мәгарри́ (*гарәп шагыйре һәм фикер иясе*)
Әбү́ әл-Хәсә́н Гали́ бин Исмәгы́йль әл-Әшгари́ (*илаһиятчы*)
Әбү́ Бәке́р (*хәлифә*)
Әбү́ Габдулла́һ Мөхәммә́д бин Исмәгы́йль әл-Бохари́
Әбү́ Гали́ ибн Сина́ *һәм* **Әбү́ Гали́ Хөсәе́н ибн Габдулла́һ ибн әл-Хәсә́н ибн Гали́ ибн Сина́** *һәм* **Ибн Сина**
Әбүгалисина́ (*персонаж*)
Әбү́ Җәһе́л (*Әбү Хәким бин Һишамның кушаматы*)
Әбүзә́р мәчете́ (*Яр Чаллыда*)
Әбү́ Муса́ әл-Әшгари́
Әбү́ Рәйха́н Мөхәммә́т бин Әхмә́д әл-Бируни́ *һәм* **Әбү́ Рәйха́н әл-Бируни́**
Әбү́ Хәми́д әл-Гарнаты́й
Әбү́ Хәми́д әл-Газзали́ *һәм* **има́м Газзали́**
Әбү́ Хәнифә́ (*мәзһәб имамы*)
Әгерҗе́ (*шәһәр, авыл һәм район*)
«Әгълә́» («Иң югары») сүрәсе́
«Әгъра́ф» («Киртәлә́р») сүрәсе́
Әди́рнә солыхы́ (*1829*)
Әдрә́н диңге́з
әҗә́л[1] (*үлем*)
Әҗә́л[2] (*персонаж*)
Әҗә́л Күле́ *һәм* **Үле́м Күле́** (*Айда*)
Әҗе́м мәчете́ (*Казанда*)
Әҗмә́р ко́мплексы (*археол.*)
Әҗмә́т каберлеге́ (*археол.*)
Әйгәли́ баты́р (*персонаж*)
Әки́ Аланы́ (*авыл*)
«Әкия́т» тата́р дәүлә́т курча́к теа́тры
Әкрә́м авылы́ кузгалышы́ (*1842*)
әл-Әзһә́р (*Каһирәдәге университет*)
әл-Әшгари Әбү́ әл-Хәсә́н Гали́ бине́ Исмәгы́йль (*илаһиятчы*)

Әлбәдә́н (*авыл*)
әл-Болгари́ (*Болгарга бәйлелекне белдергән нисбә*): **Хуҗа́ Әхмә́т әл-Болгари́, Таҗетди́н әл-Болгари́, Мәхму́д әл-Болгари́, Хәми́д бин Идри́с әл-Болгари́**
әл-Бируни́ *һәм* **Бируни́** (*Урта Азия галиме*)
әл-Газзали́ Әбу́ Хәми́д (*илаһиятчы*)
«әл-Га́ләме әл-ислами́» (*газета*)
әл-Гарнатый Әбу́ Хәми́д
«әл-Гаср әл-җәди́д» *һәм* **«Әлгасрелҗәди́д»** (*журнал*)
Әлдерме́ш (*авыл*)
«Әлдермештә́н Әлмәндә́р» (*Т. Миңнуллин пьесасы*)
Әлҗәзаи́р *яки* **Җәзаи́р** (*Алжир*)
«әл-Исла́х» *һәм* **«Әлисла́х»** (*газета*)
Әлки́ (*авыл, район*)
әл-Мавәрди́ Әбу́ әл-Хәсә́н Гали́ бине́ Мөхәммә́д
әл-Мәрҗани́ мәчете́ *һәм* **Мәрҗани́ мәчете́**
Әлмә́т (*авыл, шәһәр, район*)
Әлмә́т-Бөгелмә́ сәнәга́ть төйнәлеше́
Әлмә́т дәүлә́т нефть институты́
Әлмә́т машинала́р төзу́ заводы́
Әлмә́т му́зыка учи́лищесы
Әлмә́т насосла́р заводы́ (Әлна́с)
Әлмә́т полите́хника те́хникумы
Әлмә́т тата́р дәүлә́т дра́ма теа́тры
Әлна́с (*кыск.:* Әлмәт насослар заводы)
Әлхәмра́ (*Гранада шәһәрендәге әмир сарае*)
Әмә́т (*посёлок*)
«Әмә́т» ста́нциясе
Әнвә́р паша́[1] (*госманлы хәрбие*)
Әнвә́р Паша́[2] (*бенгаль язучысы*)
«Әнбия́» («Пәйгамбәрлә́р») сүрәсе́
«Әнга́м» («Терле́к») сүрәсе́
Әндәлу́с (*Испаниядә*)
Әндәлу́с ак кәҗә́ токымы́
Әндәлу́с таулары́
Әндәлу́с түбәнлеге́
Әндри́ казнасы́ (*фразеол.*)
«Әнилә́р» мәчете́ (*Казан, Чистай шәһәрләрендә*)
«Әнфа́ль» («Табышла́р») сүрәсе́
Әсә́н Елга́ (*авыл*)
Әсә́н Елга́ мәчете́ (*Кукмара районында*)
әрмән[1] (*этноним*), *мәс.:* әрмән теле
Әрмән[2](*Әрмәнстан мәгъ*), *мәс.:* Әрмән таулыгы, Әрмән төклетурасы
Әрмә́н апо́стол чиркәве́
Әрмә́н бистәсе́ (*тар.*)
Әрмә́н вулка́н таулыгы́ (*геогр.*)
Әрмәнста́н (*дәүләт*)

Әрмә́н таулыгы́ (*геогр.*)
Әр-Рия́д
Әстерха́н во́бласы
Әстерха́н өлкәсе́
әстерха́н сөйләше́
Әстерха́н тата́р дра́ма теа́тры
Әстерха́н татары́
Әстерха́н ханлыгы́ (*тар.*)
әстерха́н чикләвеге́
әс-Саксини́ Сөләйма́н бин Дау́д
әсха́бе кәһф
әттәхия́т (*дога*)
Әти́л (*иск. Идел*)
Әтнә́ (*авыл, район*)
Әтнә́ тата́р дәүлә́т дра́ма теа́тры
Әтрә́ч ко́мплексы (*археол.*)
әт-Тафтазани́ (*геометр*)
әүлия́ (*изге кеше*)
Әүлияата́ сые́р токымы́
Әүлия́ Чәләби́ (*госманлы сәяхәтче*)
әүлия́ уты́ (*бот.*)
әфга́н[1] (*халык; Әфганстанда хезмәт үткән хәрби*)
Әфга́н[2] (*Әфганстан мәгъ.*): Әфга́н кы́р тычканы́, Әфга́н төлкесе́
Әфга́н[3] (*Әфганстандагы 1979—1989 еллар сугышы тур.*)
әфга́н[4] (*эт токымы*)
Әфганста́н
Әфганста́н Исла́м Дәүләте́ (*рәсми*)
Әфганста́н Исла́м Әмирлеге́ (*2021 елдан*)
Әфләту́н (*иск. Платон*)
Әфрасия́б (*мифол.; хөкемдар*)
Әфтасилә́р (*династия*)
«әфью́н сугышлары́» (*Кытай тарихында*)
Әхмәдия́ (*тарикать*)
«Әхза́б» («Союздашла́р») сүрәсе́
«Әхка́ф» («Ко́м таулары́») сүрәсе́
әш-Шафигы́й Әбу́ Абдулла́һ Мөхәммә́д бин Идри́с (*мәзһәб имамы*)
Әхмә́д Хуҗа́ әс-Сараи́ (*шагыйрь*)
Әхмәтҗа́н әл-Ушмави́ (*дин белгече*)
Әхмә́ров — Ю́рлов — Га́сСель коме́тасы (*астр.*)
әшгари́ (*әшгарилек тарафдары*)
әшгариле́к (*игътикад мәзһәбе*)
Әшнә́к Качкала́к (*авыл*)
Әшнә́к ко́мплексы (*археол.*)
Әю́б (*пәйгамбәр*)
Әюбилә́р (*династия*)

Б

Бабадаг (*Кавказда*)
Бабатаг (*Урта Азиядә*)
Баб-әл-Әбва́б (*тар. Дәрбәнд шәһәренең VII—XII гасырларда исеме*)
Баб-Киса́н (*Димәшкътагы капка*)
Баб-әл-Мәнда́б (*бугаз*)
Баби́л (*борынгы шәһәр*)
Баби́л әсирлеге́ (*тар.*)
бабиллелә́р (*Бабилдә яшәүчеләр*)
Баби́л манарасы́ (*библ.*)
Баби́л патшалыгы́ (*тар.*)
баби́лчә (*исәпләү ысулы*)
Бава́рия (*Германиядә*), *мәс.:* Бавария колбасасы
Бава́рия Советла́р Респу́бликасы (*1919*)
Бава́рия Урманы́ (*таулар*)
Багда́д па́кты (*1955*)
Багда́д хәлифәлеге́
багдадлыла́р
баго́т (*кәҗә токымы*)
Багра́ж аучылы́к саклаулыгы́ (*Зәй районында*)
Ба́ден-Ба́ден (*шәһәр*)
Ба́ден-Вю́ртемберг (*Германиядә җир*)
Бад-Ки́ссинген (*курорт*)
Бад-На́ухайм (*курорт*)
Бад-Но́йштадт-ан-дер-За́ле (*Германиядә*)
Базарлы́ Мата́к (*авыл*)
Ба́зедов авыруы́ (*мед.*)
Байдара́та култыгы́
Байда́р Капкасы́ (*тау кичүе*)
Байка́л (*күл*): **Байка́л о́муле**, **Байка́л не́рпасы**
Байка́л-Аму́р магистрале́ (БАМ)
Байка́л Аръяргы́ (*географик өлкә*)
Байка́л Буе́ (*географик өлкә*)
Байка́л җыерчыклыгы́ (*геогр.*)
байра́к[1], *мәс.:* полк байрагы
Байра́к[2], *мәс.:* Кызыл Байрак ордены, Хезмәт Кызыл Байрагы ордены (*СССРда*)
Байра́к[3] (*авыл*)
байла́р[1] (*бай кешеләр*)
Байла́р[2] (*авыл*)
Байла́р мәчете́ (*иск.* Апанай мәчете)
Байла́р Сабасы́ (*посёлок*)
Баймора́т әл-Мәңгәри́ (*дин эшлеклесе*)
Байчыклы́ Бәрәнго́л (*авыл*)
Бакалта́й (*тар. Казан бистәсе*)
бакалы́[1] (*бакалары булган*)
Бакалы́[2] (*авыллар*)
Ба́ктрия патшалыгы́ (*тар.*)
Баку́ ханлыгы́ (*тар.*)
«Баку́ эшчесе́» (*газета*)
Бакчасара́й[1] (*шәһәр*), *мәс.:* Бакчасарай фонтаны
Бакчасара́й[2] (*Татарстандагы авыллар*)
Бакы́р бунты́ (*Мәскәүдә 1662 елда*)

бакы́р гасыры́ (*моннан 3600—4000 еллар элек*)
бакы́р-таш гасыры́ (*энеолит*)
бакырчы́[1] (*оста*)
Бакырчы́[2] (*авыл*)
«Балала́р дөньясы́» (*журнал*)
Балала́р иҗаты́ үзәге́
Балала́р энциклопе́диясе
Бала́ново культу́расы (*археол.*)
бала́новолылар (*археол.*)
Бала́ново кабиләләре́ (*археол.*)
баланлы́[1] (*баланы булган*)
Баланлы́[2] (*авыл*)
Баланлы́ Бүлә́к (*авыл*)
Ба́лато́н князьлеге́
Балахна́ культу́расы (*археол.*)
Балахна́ кабиләләре́ (*археол.*)
балахналылá́р (*археол.*)
Балеа́р утраулары́[1] (*геогр.*)
Балеа́р Утраулары́[2] (*Испаниянең автономияле өлкәсе атамасы буларак*)
Ба́ли (*утрау*)
Балка́н ярымутравы́
Балка́н илләре́
Балка́н кампа́ниясе (*тар.*)
Балка́н кри́зисы (*Беренче бөтендөнья сугышы алдыннан; XX гасырның 90 нчы елларында*)
Балка́н таулары́ (*геогр.*)
Балка́н кәҗә́ токымы́
Балка́н сугышлары́ (*тар.*)
Бал Спасы́ (*хрс.*)
Балта́ч (*посёлок, район һәм авыл*)
балта́ч сөйләше́
Ба́лтия (*Литва, Латвия, Эстония илләренең гомуми атамасы*)
Балты́йк Буе́ (*регион*), *мәс.:* Балтыйк Буе илләре
Балты́йк диңгезе́
Балты́йк калканы́ (*геогр.*)
Балты́йк флоты́
Балха́ш (*күл*); Балха́ш алабугасы́, Балха́ш мари́нкасы (*зоол.*)
балчыклы́[1] (*балчыгы булган, балчык кушылган*)
Балчыклы́[2] (*авыл*)
балы́к[1] (*хайван*)
Балы́к[2] (*Балыклар билгесе астында туган кеше*)
Балы́к[3]: **Көньяк Балык, Алтын Балык** (*йолдызлыклар*); **Төньяк Балык, Көнбатыш Балык** (*Балык йолдызлыгында*)
Балы́к Бистәсе́ (*район, посёлок, авыл*)
Балы́к Бистәсе́ һөнә́рсәнга́ть остаханәсе́
балыкла́р[1]
Балыкла́р[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе*)
балыклы́[1] (*балыгы булган; балык кушылган*)
Балыклы́[2] (*авыл*)
Балыклы́ Чүкә́й (*авыл*)
Балы́м ко́мплексы (*археол.*)

Балыме́р ко́мплексы (*археол.*)
Балынгу́з шәһәрлеге́ (*археол.*)
Ба́льмер се́риясе (*физ.*)
БАМ (*кыск.:* Байкал-Амур магистрале)
Бангко́к килешүе́ (*1909*)
Бангладе́ш Халы́к Респу́бликасы (*рәсми*)
банде́рачы
Банду́нг конфере́нциясе (*1955*)
ба́нка (*диңгездәге зур сай урын*), *мәс.:* Зур Баһам банкасы, Зур Ньюфаундленд банкасы
Бараба́ (*тарихи территория; авыллар*)
Бараба́ даласы́ (*Себердә*)
бараба́ сөйләшé
Бараба́ татары́
Бара́к хан (*Алтын Урда ханы*)
«Барбаро́сса» планы́ (*тар.*)
Ба́рби[1] (*курчак*)
ба́рби[2] (*зифа, матур хатын-кыз*)
Барбизо́н мәктәбé (*рәсем сәнгатендә*)
барбизончыла́р
Баргузи́н[1] (*елга, посёлок*)
баргузи́н[2] (*җил*)
Баргузи́н саклаулыгы́
Баргузи́н сырты́
Ба́ренц диңгезé
Ба́ренц-Ка́рск платфо́рмасы (*геол.*)
Баржы́-Умга́ (*авыл*)
Ба́рлык диннә́р гыйбадәтханәсé (*Казанда*)
Баркла́й де То́лли
Бар-Ко́хба Шимо́н (*яһүдиләр күтәрелеше җитәкчесе*)
Бармале́й (*персонаж; куркыныч кеше тур.*)
Ба́рнард Элмәгé (*томанлык*)
Барнау́л дәүлә́т педаго́гика университеты́
баро́н Мюнха́узен (*персонаж*)
бары́с[1] (*хайван*)
Бары́с[2] (*ел*): **Барыс елы** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның өченче елы*): **Барыс** (*шул елда туган кеше*)
Барсакилмә́с (*фольк. персонаж; элекке утрау*)
Барсело́на[1] (*Испаниядәге шәһәр һәм провинция*)
«Барсело́на»[2] (*футбол клубы*)
Барси́лия (*тар. барсилләр иле*)
Бартоли́н бизләрé (*мед.*)
Баруди́ мәчетé *һәм* **Гали́ев мәчетé** (*Казанда*)
басе́нжи (*эт токымы*)
Ба́скервильләр этé (*бик зур эт тур.*)
ба́склар (*халык*)
Ба́склар Илé (*Испаниядә адм. өлкә*)
Басс бугазы́
бассе́йн[1] (*елга, күл һ. б.; геол.*), *мәс.:* Идел бассейны, Урта диңгез бассейны (*Австралиядә*)

бассе́йн[2] (*файдалы казылмалар яткан урын*), *мәс.:* Кузнецк күмер бассейны, Кривой Рог тимер рудасы бассейны
Бассе́йн[3] (*Бирмада шәһәр һәм порт*)
Бассе́йн[4]: **Зур Бассе́йн** (*АКШта плато*)
ба́ссет-ха́унд (*эт токымы*)
Баста́н татарлары́
бастио́н (*хәрби ныгытма*), *мәс.:* Дүртенче (4 нче) бастион (*Севастопольдә Кырым сугышы вакытында*)
Бату́ми (*Аҗарстанның башкаласы*)
Баты́й Йорты́ (*тар. Сарай шәһәре*)
Баты́й хан
Баты́р-Болгари Луи́за (*композитор*)
Батырла́р алле́ясы (*Бөгелмәдә*)
Батырша́ хәрәкәте́ (*1755—1756*)
Баулы́ се́риясе (*археол.*)
Ба́уман урамы́ (*Казанда*)
Ба́ффин култыгы́ (*геогр.*)
Ба́ффин Җире́ (*утрау*)
Баһа́м утраулары́[1] (*геогр.*)
Баһа́м Утраулары́[2] (*дәүләт*)
Баһа́м Утраулары́ Берлеге́ (*рәсми*)
Бачма́н хәрәкәте́ (*1237—1240*)
баш[1], *мәс.:* баш редактор, баш режиссёр, баш конструктор; баш идарә, баш комитет; Советлар Союзы баш маршалы, Авиациянең баш маршалы, Артиллериянең баш маршалы
Баш[2] (*атамаларның беренче сүзе буларак*), *мәс.:* Баш Кавказ сырты, Баш архив идарәсе, Баш сәяси-агарту комитеты
Баш Кавка́з сырты́ (*геогр.*)
ба́шкомандующий, *мәс.:* Ерак Көнчыгыш хәрби округының башкомандующие, Оборона көчләре башкомандующие
башко́нсуллык
Башко́рт-мишә́р гаскәре́ (*1798—1865*)
башко́рт-тата́р баш күтәрүләре́ (*XVII—XVIII гасырларда*)
Башкортста́н Респу́бликасы (*рәсми*)
башлы́к[1] (*җитәкче*), *мәс.:* шәһәр башлыгы, администрация башлыгы
Башлы́к[2] (*рәсми атама* буларак), *мәс.:* Тыва Республикасы Хөкүмәте Башлыгы, Карачай-Чиркәс Республикасы Башлыгы
Баш штаб (*оешмаларның рәсми атамаларында*), *мәс.:* РФ Коры җир гаскәрләре Баш штабы, РФ Һава десанты гаскәрләре Баш штабы
Бая́н белә́н Җик кузгалышы́ (*1238—1241*)

Бая́н сарае́ (*Күвәйттә*)
Баянсылу́ (*дастан персонажы*)
бәби́[1] (*сабый*)
Бәби́[2] (*авыл*)
Бәгы́ль (*мифол.*)
«Бәйи́йнә» («Ачы́к дәли́л») сүрәсе́
Бәйрәкә́ крестьяннары́ кузгалышы́ (*1906*)
Бәйрәкәтама́к каберлеге́ (*археол.*)
Бәйсе́з Дәүләтлә́р Берлеге́ (БДБ)
Бәйсезле́к көне́
Бәйсезле́к өче́н сугы́ш (*АКШта 1775—1783*)
Бәйру́т (*Ливан башкаласы*)
бәкләрбәге́ (*титул*)
«Бә́кара» («Сые́р») сүрәсе́
Бәләбә́й сви́тасы (*геол.*)
бәләбә́й сөйләше́
«Бә́ләд» («Шәһә́р») сүрәсе́
Бәләнҗә́р (*тар. шәһәр*)
Бәлҗәми́н (*тар. Алтын Урда шәһәре*)
Бәрәа́т кичәсе́ (*дини бәйрәм*)
бә́рәкалла (*гаҗәпләнү, соклану, мактауны белдерә*)
бәрәңге́ сөйләше́ (*татар теленең*)
бәрәңге́ фетнәләре́ (*1840 — 1844*)
бәрмәнче́к[1] (*талда чәчәк бөреләре*)
«Бәрмәнче́к»[2] (*ансамбль*)
Бәрмәнче́к атнасы́ (*хрс. дини бәйрәм*)
бәхе́т кошы́ (*мифол.*)
Бәхрә́йн (*дәүләт*)
Бәхрә́йн Корольлеге́ (*рәсми*)
Бәхти́ев йорты́ (*Казанда*)
бәһаи́ (*бәһаилек динен тотучы*)
бәһавиле́к (*дин*)
Бәхрилә́р (*династия*)
«Бәя́н әл-ха́к» *һәм* **«Бәя́нелха́к»** (*газета*)
БГӘ [бэгэә́] (*кыск.:* Берләшкән Гарәп Әмирлекләре)
БДБ [бэдэбэ́] (*кыск.:* Бәйсез Дәүләтләр Берлеге)
БДТРК [бэдэтээрка́] (*кыск.:* Бөтенроссия дәүләт телерадиотапшырулар компаниясе)
Бе́гичев утраулары́ (*Зур Бегичев утравы, Кече Бегичев утравы — Лаптевлар диңгезендә*)
Бедлингто́н (*Англиядәге шәһәр*)
бедлингто́н-терье́р (*эт токымы*)
Безу́ теоре́масы (*мат.*)
Бе́йкер-стрит (*Лондондагы урам*)
Бе́йли тәсбихе́ (*астр.*)
Бейтс мимикри́ясе (*физиол.*)
Беллинсга́узен диңгезе́
Белару́сь (*дәүләт*)
Белару́сь Респу́бликасы (*рәсми*)
Белару́сь экзархаты́
Бельведе́р Аполлоны́ (*антик статуя*)
Бе́льгия гриффоны́ (*эт токымы*)

Бе́льгия Корольлеге́ (*рәсми*)
Бе́льгия мастифы́ (*эт токымы*)
Бе́льгия матены́ (*эт токымы*)
Бе́льгия кәҗә́ токымы́
Беля́ев Пүчинкәсе́ (*авыл*)
Бенга́лия (*Көньяк Азиядәге тарихи регион*), *мәс.:* Бенгалия уты, Бенгалия шәме
Бенга́лия култыгы́
Бенга́лия кәҗә́ токымы́
Бени́н (*дәүләт*)
Бени́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Бердә́м автоматлаштырылга́н элемтә́ челтәре́
бердәм дәүләт имтиханы (БДИ)
Бердә́м классифика́цияләү һәм кодлаштыру́ систе́масы
Бердә́м пе́йджинг систе́масы (БПС)
Бердә́м энерге́тика систе́масы (БЭС)
Беренче́[1] (*монарх, папа, патриархларның исемнәре белән*), *мәс.:* Пётр Беренче (Петр I), Александр Беренче (Александр I), Екатерина Беренче (Екатерина I)
Беренче́[2] (*конгресс, конференция, сессия, фестиваль, конкурс һ. б. ның атамаларында*), *мәс.:* Беренче (I) Бөтендөнья татар конгрессы
Беренче́[3] (*урам, тыкрык атамаларында*), *мәс.:* Беренче (1 нче) авеню, Беренче (1 нче) проспект, Беренче (1 нче) Пермь урамы
Беренче́ а́рмия
Беренче́ (1 нче) Балты́йк Буе́ фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Беренче́ бөтендөнья́ сугышы́ (*1914—1918*)
Беренче́ Болга́р патшалыгы́ (*тар.*)
Беренче́ (1 нче) бүлек (*кайбер оешмаларда*)
Беренче́ (1 нче) Белору́с фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Беренче́ җами́гь мәче́т (*Мәрҗани мәчете*)
Беренче́ интернациона́л (1 нче Интернационал)
Беренче́ май[1] **(1 нче Май)** (*бәйрәм*)
Беренче́ Май[2] (*авыл*)
Беренче́ Май мәйданы́ (*Казанда*)
Беренче́ Май районы́ (*тар.*)
беренче́ секрета́рь
Беренче́ Сове́т мөселма́н пехо́та по́лкы (*тар.*)
Беренче́ Спас (Бал Спасы́)
Беренче́ тата́р-башкорт пехо́та батальоны́ (*тар.*)
Беренче́ тәре́ явы́ (1 нче Тәре явы)
Беренче́ (1 нче) Украи́на фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
беренче́ урынбаса́р
Бе́ринг диңгезе́
Бе́ринг култыгы́

Берләшкә́н Гарә́п Әмирлекләре́ (**БГӘ**) *һәм* **Гарә́п әмирлекләре́** (*дәүләт*)
берле́к[1] (*берләшмә*), *мәс.:* ТР Язучылар берлеге, Европа берлеге
Берле́к[2] (*авыл*)
«Берле́к»[3] (*татар социал-демократлары оешмасы*)
Берме́я (*булмаган, ләкин карталарда күрсәтелгән утрау*)
Бермея́ кәҗә́ токымы́
Берму́д утраулары́
Берму́д өчпочмагы́
Бернарде́н де Сен-Пье́р (*француз язучысы*)
Берну́лли: **Берну́лли схе́масы**, **Берну́лли теоремасы́**, **Берну́лли тигезләмәсе́**, **Берну́лли күпбуыннары́**, **Берну́лли саннары́**
Бертолле́ тозы́
бе́ртуган Гриммна́р (*немец телчеләре һәм фольклорчылары*)
бе́ртуган Пицига́нолар портоланы́ (*географик карта*)
Бе́ссель: **Бе́ссель елы́**, **Бе́ссель элементлары́**, **Бе́ссель тигезләмәсе́**, **Бе́ссель функцияләре́**
Бесту́жев ку́рслары
Бесту́жев токымлы́ мөгезле́ эре́ терле́к
Бесту́жев сые́р токымы́
Бетпакдала́ (*Балхаш күленең көнбатышындагы дала*)
Бетхо́вен: **Бетхо́венның Тугызынчы́ симфо́ниясе**, **Бетхо́венның Геро́ик симфо́ниясе**
Бе́хтерев: **Бе́хтерев авыруы́**, **Бе́хтерев миксту́расы**
би[1] (*морза титулы*)
Би[2] (*авыл*)
Биа́рмия (*тар.*)
Биба́й Чаллысы́ (*авыл*)
Биби́[1] (*кеше исеме, персонаж*)
биби́[2] (*бик акылы булмаган хатын-кыз тур.*)
Биби Ханы́м мәчете́ (*Сәмәркандта*)
Би́блия[1] (*яһүди һәм христиан диннәренең изге китаплары җыелмасы*)
Би́блия[2] (*язма истәлекләр атамасында*), *мәс.:* Генна́дий Би́блиясе, Остро́г Би́блиясе
би́блия[3] (*күч.: кем өчендер иң мөһим китап*)
Биг-А́йленд (*утрау*)
Биг-Бен (*Лондонда манара*)
бигль (*эт токымы*)
Биекта́у авы́л җирлеге́
Бизнә́ күтәрелеше́ (*Казан губерниясендә 1861 елда*)
бикташилы́к (*тарикать*)
Би Күле́ (*авыл*)
Бик-Үти́ (*авыл*)
Бикчәнтә́й бин Ибраһи́м әс-Сабави́ (*дин әшлеклесе*)
Била́л мәчете́
Билә́р (*авыл*)
Билә́р аучылы́к тыюлыгы́

билəрлə́р (*төрки кабиләләр берләшмәсе*)
Билә́р тари́х, археоло́гия һәм табига́ть музе́й саклаулыгы́
Билә́р шәһәрлеге́ (*археол.*)
би́лләһи
Бирге́ Каба́н *һәм* **Түбә́н Каба́н** (*күл*)
Бирге́ Яма́ш (*авыл*)
Бирдебә́к[1] (*Алтын Урда ханы*)
Бирдебә́к[1] (*авыл*)
Би́рма (*1989 елга кадәр, хәзер Мьянма*)
Би́рма кәҗә́ токымы́
Бируни́ Әбу́ Рәйха́н Мөхәммә́д бин Әхмә́д
Биска́йя култыгы́ (*геогр.*)
бисмилләһиррахманиррәхи́м
«Битлз» (*рок төркеме*)
бичура́[1] (*мифол.*)
Бичура́[2] (*персонаж*)
Бичура́[3] (*елга һәм авыллар*)
Бишбалта́ бистәсе́
Бишбалта́ мәчете́ (*Казанда*)
Бишенче́[1] (*монархларны, па́паларны атаганда*), *мәс.:* Карл Бишенче (Карл V), Сикст Бишенче (Сикст V)
Бишенче́[2] (*урам атамаларында*), *мәс.:* Бишенче (5 нче) авеню, Бишенче (5 нче) Зелёная урамы
Бишенче́ а́рмия (*тар.*)
Бишенче́ җами́гъ мәче́т (*Галиев мәчете*)
Бишенче́ респу́блика (*Франция тарихында*)
Бишта́у (*Пятигорск янында, Башкортстанда таулар*)
Биэ́ла коме́тасы
Благове́щение кафедра́ль соборы́ (*Казанда*)
бладһа́унд (*эт токымы*)
блок[1] (*союз*), *мәс.:* Төньяк Атлантика блогы
Блок[2] (*шагыйрь*), *мәс.:* Блок укулары́
БМО [бээмо́] (*кыс.:* Берләшкән Милләтләр Оешмасы)
бобте́йл (*эт һәм мәче токымы*)
Боге́мия Урманы́ (*тау*)
Богосло́вская йорты́ (*Казанда*)
Богота́ *һәм* **Са́нта-Фе-де-Богота́** (*Колумбия башкаласы*)
Богоявле́ние чиркәве́ (*төрле шәһәрләрдә*)
Бо́де законы́ *яки* **Ти́циус — Бо́де законы́**
Боде́н күле́
Бодо́ аппараты́
Бодуэ́н укулары́
бо́дһи (*буддизмда*)
бодһиса́тва (*буддизмда*)
Боз өсте́ сугышы́ (*1242*)
бозлы́к чоры́ *һәм* **боз чоры́** (*геол.*)
бола́к[1] (*канал, инеш*), *мәс.:* болак суы эчмәгән (*фразеол.*)
Бола́к[2] (*Казанда канал*)
Бола́к[3] (*Алтын Урда ханы*)
Бола́к А́ръягы
Бола́к Арты́ республикасы́ (*тар.*)

Бола́к күпере́ (*Казанда*)
Болгавы́р зама́н (*Россиядә XVII г. башында*)
болга́р[1] (*этноним*); болгар теле, Идел болгарлары
болга́р[2] (*этноним*); болгар хатыны, Дунай болгарлары
Болга́р[3] (*шәһәр, дәүләт*)
Болга́р әл-Җәди́д (*тар. шәһәр*)
Болга́р бәклеге́ (*тар.*)
Болга́р исла́м акаде́миясе (БИ́А)
Болга́рия Респу́бликасы (*рәсми*)
Болга́рия кәҗә́ токымы́
Болга́р культу́расы (*археол.*)
Болгарлы́ Авраа́мий (*хрс. изге*)
Болга́р шәһәрлеге́ (*археол.*)
Боло́тников восста́ниесе (*1606—1607*)
Болытла́р Диңгезе́ (*Айда*)
боливари́зм (*сәяси агым*)
Боли́вия (*дәүләт*)
Боли́вия Күпмилләтле Дәүләте́ (*рәсми*)
Боло́нья (*шәһәр*)
Боло́нья процессы́
Боло́нья деклара́циясе (*1999*)
Болы́н-Балыкчы́ (*авыл*)
Больца́но — Ве́йерштрасс теоре́масы
Бомбе́й (*Һиндстандагы шәһәр*)
Бонн килешүе́ (*921*)
Бонопартла́р (*династия*)
Боо́м тарлавыгы́ (*геогр.*)
Бор (*галим*): **Бор постулатлары́**, **Бор магнетоны́**, **Бор ра́диусы**
бо́рдер-ко́лли (*эт токымы*)
Бордо́[1] (*Франциядәге шәһәр*)
бордо́[2] (*кызыл шәраб һәм шуның төсе*)
Бордо́ сыекчасы́ (*хим.*)
береа́д (*мифол.*)
Бореа́л өлкәсе́ (*зоогеографик өлкә*)
бореа́л чоры (*геол.*)
Боре́й[1] (*мифол.*)
боре́й[2] (*төньяк җиле*)
Боржо́ми[1] (*Грузиядәге курорт шәһәр*), *мәс.:* Боржоми саклаулыгы
боржо́ми[2] (*минераль су*)
Бори́с Вильки́цкий бугазы́ (*геогр.*)
Борна́й мәчете́ (*Казанда*)
Боробуду́р (*Индонезиядәге храм*)
Бородино́ сугышы́ (*1812*)
Боро́к урма́н да́часы (*табигать һәйкәле, Борок авылы янында*)
Борһанедди́н Ибраһи́м бин Йосы́ф әл-Болгари́ (*галим*)
Борынгы́ Афи́на (*шәһәрдәүләт*); *ләкин*: **борынгы́ Афи́на** (*Афина шәһәре борынгы чорда*)
Борынгы́ Гре́ция
Борынгы́ дөнья́ (*тар. чор*)
Борынгы́ Кө́нчыгыш
Борынгы́ Кыта́й

Борынгы́ Мисы́р (*борынгы цивилизация*)
Борынгы́ патшалы́к (*Мисыр тарихында*)
Борынгы́ Рим (*дәүләт*); *ләкин*: **борынгы́ Рим** (*Рим шәһәре борынгы чорда*)
Борынгы́ Русь
Борынгы́ Һиндста́н
Бо́стон[1] (*Америкадагы шәһәр; Англиядәге шәһәр*)
босто́н[2] (*тукыма*)
Босфо́р (*бугаз*)
Бофо́рт диңгезе́ (*Төньяк Боз океанына чиктәш*)
Бохар (*иск. Бохара тур.*); *ләкин терминнар составында:* **боха́р**, *мәс*: бохар кавыны (*бот.*), бохар кәләвәсе (*кулин.*), бохар кынасы (*бот.*), бохар мәчесе (*зоол.*), бохар миләше (*бот.*)
Бохара́ (*Үзбәкстанда шәһәр*)
Бохара́ ханлыгы́ (*тар.*)
бохари́ (*Бохарадагыча; бохарада укыган*), *мәс.:* бохари хәзрәт
Бохари́ Әбу́ Габдулла́ Мөхәммә́д бин Исмәгы́йль
Боярла́р ду́масы (*тар.*)
Бөгелмә (*шәһәр һәм район*)
Бөгелмә́-Бәләбә́й калкулыгы́ (*геогр.*)
Бөгелмә́ педаго́гика учи́лищесы
Бөгелмә́ рус дра́ма теа́тры
Бөе́к А́льфред (*Уэссекс короле тур.*)
Бөе́к атна́ (*хрс.*)
Бөе́к Ая́кс (*мифол., ике Аяксның берсе, икенчесе — Рече Аякс*)
Бөе́к Әрмәнста́н (*тар.*)
Бөе́к Болга́р (*тар.*)
«бөе́к борылы́ш» (*1929*)
Бөекбрита́ния
Бөе́к Васи́лий (*архиепископ*)
Бөе́к Вата́н сугышы́ (*1941—1945*)
«Бөе́к Вата́н сугышында́ Герма́нияне җиңгә́н өче́н» (*медаль*)
Бөе́к Вата́н сугышы́ мемориалы́
Бөе́к геогра́фик ачышла́р чоры́ (*XV—XVII гасырлар*)
Бөе́к Григо́рий (*папа*)
Бөе́к дәүлә́т хуралы́ (*Монголиядә*)
Бөе́к депре́ссия (*АКШта, 1929—1933*)
Бөе́к Екатери́на *һәм* **Әби́ патша́** (*Екатерина II тур.*)
бөе́к ектения́ (*хрс.*)
Бөе́к ефә́к юлы́
Бөе́к җомга́ (*хрс.*)
Бөе́к Ива́н[1] (*Иван III тур.*)
Бөе́к Ива́н[2] (*чиркәү манарасы*)
Бөе́к инквизи́тор (*тар.; әд. персонаж*)
Бөе́к иреклә́р ха́ртиясе (*1215*)
Бөе́к илчеле́к (*Пётр I вакытында, Голландиягә*)
Бөе́к кана́л (*Янцзы белән Хуанхэ арасындагы канал*)
Бөе́к Карл (*Карл I тур.*)
бөе́к княги́ня (*титул*)

бөе́к князь (*титул*)
Бөе́к Колу́мбия (*тар. 1819—1831 елларда*)
Бөе́к комбина́тор (*Остап Бендер тур.*)
Бөе́к Кыта́й дивары́
Бөе́к Лайо́ш (*Бөек Людвик тур.*)
Бөе́к Людо́вик
Бөе́к Литва́ князьлеге́ (*тар.*)
Бөе́к Ля́о дәүләте́ (*тар.*)
Бөе́к Люксембу́рг Ге́рцоглыгы (*рәсми*)
Бөе́к миллә́т мәҗлесе́ (*Төркия парламенты*)
Бөе́к Моголлә́р (*династия*)
Бөе́к Монго́л дәүләте́ (*тар.*)
Бөе́к Мора́вия *һәм* **Бөе́к Мора́вия держа́васы** (*тар.*)
Бөе́к Но́вгород (*тар.*)
Бөе́к Октя́брь (*1917 елгы Октябрь революциясе тур.*)
Бөе́к Октя́брь социали́стик револю́циясе (*1991 елга кадәр рәсми атама буларак*)
бөе́к пәйгамбәрлә́р (*хрс.*)
Бөе́к пәнҗешә́мбе (*хрс.*)
Бөе́к Пётр (*Пётр I тур.*)
Бөе́к Пётр култыгы́ (*геогр.*)
Бөе́к Плато́н елы́ (*астр., 25 620 гадәти елга тигез*)
Бөе́к По́льша (*Польшаның тарихи бер өлкәсенең атамасы*)
Бөе́к По́льша түбәнлеге́ (*геогр.*)
Бөе́к Росто́в (*тар.*)
Бөе́к рефо́рмалар (*Россиядә 1860 еллардагылар*)
Бөе́к Себе́р юлы́ (*тар.*)
Бөе́к сугы́ш *һәм* **Беренче́ бөтендөнья́ сугышы́** (*1914—1918*)
Бөе́к Тигезлеклә́р (*Төньяк Америкадагы плато*)
Бөе́к Финля́ндия князьлеге́
Бөе́к францу́з револю́циясе (*тар.*)
Бөе́к халы́к хуралы́ (*тар.*)
бөе́к хан
Бөе́к шимбә́ (*хрс.*)
Бөтендөнья́ Константино́поль Патриа́рхы
Бөтендөнья́ икътиса́д фо́румы (*Давоста*)
Бөтендөнья́ Пари́ж күргәзмәсе́ (*1855, 1900*)
Бөтендөнья́ пәрәвезе́ (*Интернет*)
Бөтендөнья́ сәламәтле́к көне́ (*7 апрель*)
Бөтендөнья́ сәүдә́ оешмасы́
Бөтендөнья́ сәүдә́ үзәге́ (*Нью-Йоркта*)
Бөтендөнья́ тата́р конгрессы́ (*корылтай*)
бөтендөнья́ тартылу́ законы́
Бөтендөнья́ тынычлы́к фонды́
Бөтендөнья́ челтәре́ (*Интернет*)
Бөтендөнья́ яшүсмерлә́р уеннары́
Бө́тен Изгелә́р (*хрс.*): **Бө́тен Изгелә́р храмы́ (монастыре́)**, **Бө́тен Изгелә́р Атнасы́**, **Бө́тен Изгелә́р Көне́**

Бөтенпо́льша мөселманнары́ конгрессы́ (*1938*)
Бөтенросси́я гадәттә́н тыш хәллә́р коми́ссиясе
Бөтенросси́я дәүлә́т телерадиотапшырула́р компа́ниясе (БДТРК)
Бөтенросси́я дәүлә́т юсти́ция университеты́
Бөтенросси́я күргәзмә́ үзәге́
Бөтенросси́я мөселма́н гаскәриләренéң беренче́ съезды́ (*1917*)
Бөтенросси́я мөселма́н руханилары́ корылтае́ (*1917*)
Бөтенросси́я мөселма́н хәрби́ съезды́
Бөтенросси́я мөселма́ннары хәрби́ шурасы́ (*1917*)
Бөтенросси́я сәнәга́ть һәм икътиса́д фо́румы
Бөтенросси́я Советла́р съезды́ (*1917—1937*)
Бөтенросси́я үзә́к башкарма́ комитеты́ (*1917—1938*)
«бөтенсоюз ста́ростасы» (*М. И. Калинин тур.*)
бөте́н Русь (патриархы, хөкемдары́)
Бөтентата́р кызы́л ай җәмгыяте́
Бө́тен Хәсрәтлелә́р Шатлыгы́ (*хрс., Алла Анасының иконографик тибы*)
БПС [бэпэә́с] (*кыск.:* Бердәм пейджинг системасы)
Браве́ челтәре́ (*хим.*)
Брази́лия (*ил*); Брази́лия арапа́ймасы, Брази́лия дүрткүзе́ (*зоол.*)
Брайль басмасы́ (*сукырлар өчен*)
Бранденбу́рг капкасы́ (*Берлинда*)
Братисла́ва (*Словакиядәге шәһәр*)
Бра́һма (*индуизмда илаһ*)
браһмани́зм
Браһмапу́тра (*елга*)
Бре́слин басмаханәсе́ (*1894—1915, Оренбургта*)
Брита́ния Берлеге́ (*дәүләтләр берләшмәсе*)
Брита́ния импе́риясе (*тар.*)
брита́нияле
Брита́ния мәче́ токымы́
Брита́ния утраулары́
бро́нза гасыры́
Бро́нза капка́ (*Ватиканда*)
Бру́клин күпере́ (*Нью-Йоркта*)
Брунһи́льда (*мифол., тар.*)
Брюс Ли (*актёр*)
Брюссе́ль (*Бельгия башкаласы*)
Брюссе́ль кәбестәсе́
Брюссе́ль челтәре́
Брюссе́ль гриффо́ны (*эт токымы*)
Бря́нщина (*Брянск өлкәсе*)
БТИҮ [бэтэиү́] (*кыск.:* Бөтентатар иҗтимагый үзәге)
Буа́ ветеринари́я те́хникумы
Буа́ медици́на учи́лищесы
Бубила́р эше́ (*1911—1912 елларда Габдулла һәм*

Гобәйдулла Бубиларны хөкем итүгә бәйле эш)
Буг лиманы́ (*геогр.*)
Бугенви́ль (*утрау*)
Будапе́шт меморáндумы
Бу́дда[1] (*буддизмга нигез салучы*)
бу́дда[2] (*буддизмда*: *югары рухи камиллеккә ирешкән затның титулы*)
бу́ддачы (*буддизм динен тотучы*)
будди́зм (*дин һәм фәлсәфи традиция*)
Букингé́м сараé (*Лондонда*)
«Булáт Баты́р» (*беренче татар нәфис фильмы*)
Булáтова-Терегу́лова Хәлимә́ Ибраһи́м кызы́ (*музыка белгече*)
Булáт Тимéр бәк (*Болгар идарәчесе*)
Було́нь-сюр-Мер (*Франциядәге шәһәр*)
Буль: **Буль áлгебрасы**, **Буль оперáциясе**, **Буль аңлатмасы́**, **Буль фу́нкциясе**
Було́н урманы́ (*Парижда*)
Бурá-Киртә́ (*авыл*)
Бурако́во каберлеге́ (*археол.*)
буралы́[1] (*буралап эшләнгән*)
Буралы́[2] (*авыл*)
Буралы́ Курга́н культу́расы (*археол.*)
Буралы́ Чишмә́ (*авыл*)
Бурати́но[1] (*персонаж*)
бурати́но[2] (*уенчык*)
Бурбоннáр (*династия*)
Бургáс култыгы́ (*геогр.*)
бургу́нд теле́ (*үле тел*)
Бургу́ндия каналы́ (*геогр.*)
Буре́я *яки* **Бурея́** (*елга*)
Буре́я сырты́ (*геогр.*)
бурсы́к[1] (*хайван*)
Бурсы́к[2] (*авыл*)
Буру́нди принце́ссасы (*зоол.*)
Буру́нди Респу́бликасы (*рәсми*)
Буру́нди кәҗә́ токымы́
Буря́тия Респу́бликасы (*рәсми*)
Бутáиха хәзинәсе́ (*археол.*)
Бу́тлеров реáкциясе
Буты́рка урамы́ (*Мәскүдә*)
Буты́рка төрмәсе́ (*Мәскәүдә*)
Бухаре́ст солыхы́ (*1812*)
Бухтармá (*елга*)
Бушу́ев сые́р токымы́
Буэ́нос-А́йрес (*Аргентина башкаласы*)
БҮБК [бэүбэкá] (*кыск.:* Бөтенроссия үзәк башкарма комитеты)
«Бүз еге́т» (*дастан*)
бүлә́к[1]
Бүлә́к[2] (*хатын-кыз исеме*)
Бүлә́к[3] (*авыл*)
Бүл Иле́ (*авыл*)
Бүре́ Бистәсе́ (*авыл*)
«Бүру́җ» («Йолдызлыклáр») сүрәсе́
Бһáгават-ги́та (*Маһабһаратаның изге өлеше*)
Бэр: **Бэр калкымнары́**, **Бэр законы́**
БЭЭС [бә́с] (*кыск.:* Бердәм энергетика системасы)
Бюдáн-Фурье́ теоре́масы

В

Ва́гнер: **Ва́гнер реа́кциясе**, **Ва́гнер — Меерве́йнның яңада́н төркемлә́ү ысулы́**
Вага́нькова зираты́ (*Мәскәүдә*)
вагю́ (*берничә токым сыерның гомуми атамасы*)
важрая́на (*буддизмдагы агым*)
ВАЗ (*завод, автомобиль*)
Вайя́н-Кутюрье́ (*француз язучысы*)
ВАК [**вак**] (*кыск.:* Югары аттестация комиссиясе)
Вакх (*мифол.*)
«Ва́кыйга» («Вакыйга́») сүрәсе́
«Вакы́т» (*газета*)
«Вакы́т» басмаханәсе́
Вакытлы́ Вәки́л (*дипломатия текстларында*)
Вакытлы́ революцио́н комите́т (*тар.*)
вакытлы́ хезмә́т коллективы́ (ВХК)
Вакытлы́ хөкүмә́т (*тар.*)
Валаа́м (*утрау*)
Валаа́м архипелагы́
Валаа́м монастыре́
Валда́й бозлануы́ (*Валдай бозлык чоры*)
Валда́й калкулыгы́
Валда́й милли́ паркы́
Вале́нсия култыгы́
«Вале́нсия» (*футбол клубы*)
ва́лла́һи
Ва́ллис фо́рмуласы (*мат.*)
вальки́рия (*мифол.*)
Ва́льтер фон дер Фогельве́йде (*физик*)
Вальһа́лла (*мифол.*)
Ван[1] (*күл*)
ван[2] (*мифол.*)
Ван Гог
Ван-дер-Ва́альс: **Ван-дер-Ва́альс көчләре́**, **Ван-дер-Ва́альс тигезләмәсе́**, **Ван-дер-Ва́альс элмәге́**, **Ван-дер-Ва́альс радиуслары́**
Ванде́я (*Франциядәге өлкә; күч. контрреволюция үзәге*)
Вандо́м коло́ннасы (*Парижда*)
Ван Флек парамагнети́змы
Вант-Гофф законы́ (**кагыйдәсе́**)
Вануа́ту (*дәүләт*)
Вануа́ту Респу́бликасы (*рәсми*)
Вара́вва (*библ.*)
Вара́нгер-фьорд (*геогр.*)
Ва́рна култыгы́ (*геогр.*)
Варфоломе́й төне́ (*1572*)
Варша́ва мөселманнары́ хәйрия́ җәмгыяте́
Варша́ва воеводалыгы́
Варша́ва вокзалы́ (*С.-Петербургта*)
Варша́ва килешүе́ (*1955*)
Варша́ва күтәрелеше́ (*1944*)
Васса́ф әл-Хәзрә́т Ширази́ (*фарсы тарихчысы*)

Васи́лий Блаже́нный *һәм* **Яланга́ч Васи́лий**
Васи́лий Блаже́нный храмы́ (*Мәскәүдә*)
Ва́ско да Га́ма (*португал диңгез сәяхәтчесе; Һиндстанның Гоа штатындагы шәһәр; Лиссабонда күпер; Ай кратеры*)
Ва́ськин Турайлысы́ (*авыл*)
вата́н[1] *һәм* (*юг.*) **Вата́н** (*туган ил*)
«Вата́н»[2] (*газета, оешма*)
Вата́н[3] (*авыл*)
«Вата́н алдындагы́ хезмәтләр өче́н» (*медаль*)
Ватан-ана
«Вата́н намусы́ өче́н» (*газета*)
«Вата́н өче́н» (*газета*)
Вата́н сугышы́ (*1812 елгы Ватан сугышы*): **Бөе́к Вата́н сугышы́**, **Вата́н сугышы́ о́рдены**
«Ватаны́м Татарста́н» (*газета*)
Ватика́н
Ватика́н соборлары́ (*1869—1870; 1962—1965*)
Ва́тман[1] **Джеймс** (*инглиз кәгазь җитештерүчесе*)
ва́тман[2] (*кәгазь төре*)
ватт (*егәрлек берәмлегә*)
вату́сси (*сыер токымы*)
«Вафия́т әл-эсля́ф вә тәхия́т әл-әхля́ф» (*Ш. Мәрҗани әсәре*)
ваһһабила́р *һәм* **ваһһабчыла́р**
ваһһабилы́к *һәм* **ваһһабчылы́к** (*исламда агым*)
Ва́шингтон[1] **Джордж** (*АКШның беренче президенты*)
Вашингто́н[2] (*АКШның башкаласы һәм штаты*)
ввб [вэвэбә́] (*кыск.:* вазифаларын вакытлыча башкаручы)
Вәйсов Баһаветди́н *һәм* **Баһаветди́н Вәиси́** (*дин эшлеклесе*)
вәисилә́р *һәм* **вәйсовчылар** (*тар. милли хәрәкәт тарафдарлары*)
Вәли́ Галигә́, Гали́ Вәлигә́ *һәм* **Вәли́ Галигә́ сылты́й** (*фразеол.*)
Вәли́ева-Сөләйма́нова Гүзә́л Фуа́д кызы́ (*сәнгать белгече*)
Вәли́ев-Су́льва Сөләйма́н Ярулла́ улы́ (*актёр, режиссёр*)
Вәли́ ху́торы (*авыл*)
Вәлиулла́ Баки́ров йорты́ (*Әтнә районында*)
«Вәрәсә́и Хөсәения́» (*нәшрият*)
Веб *һәм* **веб**; *ләкин*: **веб ка́мера**, **веб диза́йн**
Вебе́р аппараты́ (*балыкларда*)
Везу́вий (*вулкан*)
Ве́ймар Респу́бликасы (*Германиядә 1919—1932*)
Веле́с (*мифол.*)
Велиа́р (*библ.*)

Веллингто́н (*Яңа Зеландия башкаласы*)
вельзу́ммер (*тавык токымы*)
Ве́на ва́флясы
Ве́на дәүлә́т о́перасы
Ве́на конгрессы́ (*1814—1815*)
Ве́на Урманы́ (*таулар*)
Ве́нгрия диңгезе́ (*рәсми түгел, Балатон тур.*)
Ве́нгрия милли́ галере́ясы
Ве́нгрия соры́ сые́р токымы́
Ве́нгрия түбәнлеге́ (*геогр.*)
Вене́ра (*мифол.; планета; гүзәл хатын-кыз*), *мәс.:* Милос Венерасы, Венера дугасы
Вене́ра транзиты́
Вене́ра путасы́ (*диңгез хайваны; атмосфера күренеше*)
Венесуэ́ла (*дәүләт*)
Венесуэ́ла Боли́варлык Респу́бликасы (*рәсми*)
Венесуэ́ла култыгы́ (*геогр.*)
Вене́ция: **Вене́ция ки́нофестивале**, **Вене́ция рәсе́м мәктәбе́**, **Вене́ция көзгесе́**, **Вене́ция штукату́ркасы**
Вене́ция А́льплары
Вене́ция култыгы́ (*геогр.*)
Вене́ция лагу́насы (*геогр.*)
Венециа́нов йорты́ (*Казанда*)
Верде́н операциясе (*1916*)
Верде́н килешүе́ (*843*)
Веро́на конгрессы́ (*1822*)
Веро́на икътиса́д фо́румы (*2022*)
Верса́ль сарае́
Верса́ль солыхы́ (*1919*)
Верхоя́нск сырты́ (*субүләр тау*)
Вест-И́ндия (*геогр.*)
Ве́стон элементы́ (*хим.*)
виандо́т (*тавык токымы*)
Византи́я (*тар.*)
Византи́я-Госманлы́ сугышлары́
Византи́я импе́риясе
Византи́я хокукы́
Викто́рия[1] (*исем, күл, шарлавык, штат, шәһәр*)
викто́рия[2] (*җиләк*)
Викто́рия чоры́ (*Англиядә королева Виктория идарә иткән чор*)
вилая́ть (*адм.-терр. берәмлек*)
Ви́льнюс (*Литва башкаласы*)
Вильсо́н теоре́масы
Вилю́й (*елга*)
Вилю́й түбәнлеге́ (*геогр.*)
Вилю́й сырты́
Вилю́йск сөргене́ (*тар.*)
Вин законы́
Ви́ндзорлар (*династия*)
Ви́нни-Пух (*персонаж*)
Варги́н утраулары́ (*геогр.*)
Вирги́ния бытбылдыгы́ (*зоол.*)
Ви́сла (*елга*)
Ви́сла-О́дер опера́циясе (*1945*)
Ви́тебск (*шәһәр*)
Ви́ти-Ле́ву (*утрау*)

Вити́м метеориты́
Вити́м яссытаулыгы́ (*геогр.*)
Вишне́вский мае́
Ви́шну (*вишнуизмда илаһ*)
Влади́мир (*шәһәр*); Влади́мир чиясе́ (*сорт*), Влади́мир йөк атлары́ (*токым*)
Влади́мир изгеләре́ соборы́ (*хрс. дини бәйрәм*)
Влади́мир соборы́ (*Севастопольдә, Переславльдә*)
Владивосто́к (*шәһәр*)
Влади́мир Монома́х
Влади́мировка сөзәклеге́ (*табигать саклаулыгы*)
Влади́мир өлкәсе́
Влади́мир-Су́здаль мәктәбе́ (*мигъмарият һәм икона ясауда*)
Влади́мир-Су́здаль князьлеге́
Влади́мир-Су́здаль музе́й-саклаулыгы́
Влади́мир-Су́здаль Русе́ (*тар.*)
Влади́мир централы́ (*төрмә*)
Вну́ково аэропорты́
Вну́ково һава́ юллары́ (*компания*)
Воге́з таулары́ (*геогр.*)
Вознесе́ние утравы́ (*геогр.*)
Во́лго (*күл*)
вокза́л, *мәс.:* Казан вокзалы (*Мәскәүдә*), «Төньяк вокзал» (*метро станциясе*), Казан елга вокзалы
Во́логда мае́
Во́логда челтәре́
Волого́дчина (*Вологда өлкәсе*)
Воло́сово (*Муром шәһәре янындагы авыл*)
Воло́сово кабиләләре́ (*археол.*)
Воло́сово культу́расы (*археол.*)
Во́лхов (*шәһәр, елга*)
Во́лхов фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Вольт[1] (*персонаж*)
вольт[2] (*физ. үлчәү берәмлеге*)
Во́льта: **Во́льта дугасы́**, **Во́льта баганасы́**; **Во́льта Батаре́ясы** (*йолдызлык*)
Вольте́р кәнәфие́
Вольф саны́
Волы́нь өлкәсе́ (*Украинада*)
Волы́нь сые́р токымы́
Воро́неж фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Во́рскла елгасы́ буендагы́ сугы́ш (*1399*)
Воскресе́ние монастыре́ (*Казанда*)
«Восто́к» Чиста́й сәга́ть заводы́
Во́тчина коллéгиясе (*Россиядә XVIII йөздә*)
Вра́нгель утравы́ (*геогр.*)
вра́нгельчелек
ВРК [вэәрка́] (*кыск.:* Вакытлы революцион комитет)
Вулька́но (*утрау, вулкан*)
ВХК [вэхака́] (*кыск.:* вакытлы хезмәт коллективы)
Вы́борг за́могы

Вы́борг өндәмәсе́ (*Беренче Дәүләт думасы депутатларының, 1906*)

Вьетна́м (*дәүләт*)

Вьетна́м Социали́стик Респу́бликасы (*рәсми*)

Г

Гаа́га суды́

Гаа́га трибуналы́

Габба́с Әбу́ әл-Фазы́л әл-Һашими́ (*Мөхәммәд пәйгамбәрнең агасы*)

Габбасила́р (*династия*)

«Га́бәсә» («Йөзе́н сытты́») сүрәсе́

Габделхали́к бин Әгъзә́м әт-Тенәки́ (*дин эшлеклесе*)

Габденнасы́йр бин Саби́т әл-Әчкени́ (*хаттат*)

Габдрахма́н бин Мөхәммә́д әл-Кирмәни́ (*дин эшлеклесе*)

Габдрахма́н бин Зөбәе́р (*сахабә*)

Габдулла́ бин Башту́ (*Болгар бәге*)

Габдулла́ бин Ибраһи́м әл-Казани́ (*дин эшлеклесе*)

Габдулла Кари́ев ис. Каза́н дәүлә́т тата́р яшь тамашачыла́р теа́тры

Габдулла Кари́ев музее́

Габдулла́ Тука́й исемендәге́ Каза́н аэропорты́

Габдулла́ Тука́й музе́й ко́мплексы

Габо́н (*дәүләт*), *мәс.:* Габон зәһәр еланы

Габо́н Респу́бликасы (*рәсми*)

Га́бсбурглар (*династия*)

Гава́на[1] (*шәһәр*)

гава́на[2](*мәче токымы*)

Гава́на синдромы́

Га́гра сырты́ (*тау сырты*)

Гадь[1] (*гадь кавеменең нәсел башында торган кеше*)

гадь[2] (*кавем*)

гаде́л[1] (*дөрес, турылыклы, намуслы*)

Гаде́л Әхмә́т (*шагыйрь*)

«Гаде́л» мәчете́ (*Казанда*)

Гаде́н җәннәте́ *яки* **Гаде́н бакчасы́**

Гаде́н култыгы́ (*геогр.*)

Гаде́с (*мифол.*)

гади́ анто́новка (*алма сорты*)

«Га́дият» («Чабы́п баручыла́р») сүрәсе́

Гае́т[1] **(көне, намазы, табыны, вәгазе, бәйрәме)**

гае́т[2] (*Гает намазы урынына кулланганда*), *мәс.:* гаетне уку, гаеттән чыгу

Гаҗәе́п йолды́з (*астр.*)

газава́т

газа́п чигүче́ (*хрс. үз иманы өчен газаплар кичергән һәм*

шул сәбәпле җәфа чигеп үлгән изге)
газáп чигүчé Болгарлы́ Авраáмий изгé чишмәсé (*Болгар шәһәрлегендә*)
Гази́з[1] (*исем*)
Гази́з[2] (*Бакчасарайда*)
газлы́[1](*газы булган, газ үткәрелгән*)
Газлы́[2] (*Үзбәкстанда шәһәр*), *мәс.:* Газлы газ чыганагы
Газнәвилә́р (*династия*)
гаи́б ирәннә́р (*мифол. 40 яки 366 изге ир-ат рухы*)
«Гаилә́» мәчетé (*Казанда*)
Гайавáта (*мифол. һәм әд. персонаж*)
Гáймор куышлыгы́ (*анат.*)
Гайсә́ Мәси́х (*пәйгамбәр; христианнарда: Иисус Христос*)
Гайсә́ пәйгамбә́р (*христианнарда: Иисус Христос*)
Гайшә́-Батмáн (*мифол.*)
Гайшә́ биби́ мавзолеé (*Казакстанда*)
Гайшә́-Фатыймá (*мифол.*)
Гай Ю́лий Цéзарь
Галáктика[1] (*үзәгендә Кояш булган йолдызлар системасы*), *мәс.:* йолдызларның Галактикада хәрәкәте
галáктика[2] (*башка йолдыз системалары тур.*), *мәс.:* ерак галактикалар, Зур Магеллан Болыты галактикасы
Галáпагос (*утраулар*); Галáпагос ташбакалары́, Галáпагос пингвиннары́
Галатéя (*мифол.*)
«Гáләкъ» («Оегáн кáн») сүрәсé
галәм[1] (*җир йөзе*)
Галәм[2] (*космос*), *мәс.:* Галәмнең ябык моделе
«Галә́ме нисвáн» (*журнал*)
Галéн препаратлары́
Галиәсгáр Камáл ис. Татáр дәүлә́т академия теáтры
Галиәсгáр Камáл ис. Татáр дәүлә́т академия теáтры музеé
Гали́ бин Әбу́ Тали́б (*хәлифә*)
Гали́ев мәчетé *һәм* **Баруди́ мәчетé** (*Казанда*)
Галимнә́р йорты́
Гáлич-Волы́нь князлегé (*тар.*)
Гали́ч даругасы́ *һәм* **Гәрéч даругасы́** (*тар.*)
Гáлич күлé
Гáлич-Чухломá калкулыгы́ (*геогр.*)
Гáлкин йорты́ (*Казанда*)
Гáлла-Сомали́ (*плато*)
Гáллия походлары́ (*б. э. к. 58—51*)
Гáллоуэй (*Шотландия өлкәсе*)
Гáллоуэй сыéр токымы́
Галуá: **Галуá төркемé**, **Галуá кыры́** (*мат.*)
гамаю́н (*мифол.*)
Гамбә́р *һәм* **Гамбә́р анá** (*мифол.*)
Гáмбия (*дәүләт*)
Гáмбия Респу́бликасы (*рәсми*)

Га́на (*дәүләт*)
Га́на Респу́бликасы (*рәсми*)
Ганг (*елга*)
Га́нгут сугышы́ (*1714*)
гандһа́рва (*мифол.*)
«Ганкәбу́т» («Үрмәкү́ч») сүрәсе́
Ганс Кристиа́н А́ндерсен (*Һанс Христиан Андерсен исеменең искергән язылышы*)
Гарәбша́һ хан (*Алтын Урда ханы*)
Гарәбста́н чүле́ *яки* **Ко́нчыгыш чүл**
Гарәбста́н ярымутравы́
Гарәбста́н яссытаулыгы́
гарә́п[1] (*этноним*), *мәс.:* гарәп теле, гарәп дөньясы
Гарә́п[2] (*геогр. атамаларда*), *мәс.:* Берләшкән Гарәп Әмирлекләре, Сүрия Гарәп Республикасы, Ливия Гарәп Җөмһүрияте, Мисыр Гарәп Республикасы
Гарә́п диңгезе́
гарә́п ма́усы (*мәче токымы*)
гарә́п кәҗә́ токымы́
гарә́п-хәзә́р сугышлары́ (*653—765*)
Гарә́п хәлифәлеге́ (*тар.*)
гарә́п юртагы́ (*ат токымы*)
Га́рвард университеты́
гаре́б[1] (*көнбатыш*), *мәс.:* гареб халыклары
Гаре́б[2] (*Көнбатыш Европа илләре*), *мәс.:* Гареб илләре
Гариба́льди (*Рисорджименто җитәкчесе*); Гариба́льди брига́далары, Гариба́льди партизаннары́
гариба́льдичылар (*Гарибальди партизаннары*)
Га́рино-Бор культу́расы (*археол.*)
га́рино-борлыла́р (*археол.*)
Га́рино-Бор кабиләләре́ (*археол.*)
Гармо́ния[1] (*мифол.*)
гармо́ния[2] (*үзара ярашлылык*)
Гаро́нна түбәнлеге́ (*геогр.*)
га́рпия (*мифол.*)
Га́ртман фон А́уэ (*миннезингер*)
гаскә́р, *мәс.:* Кызыл гаскәр, Беренче атлы гаскәр
«Га́ср» («Икенде́ вакыты́») сүрәсе́
«Гасырла́р авазы́» (*журнал*)
Гатаулла́ бай йорты́ (*Әтнә районында*)
ГАТБ [гэатэбә́] (*кыск.* гражданлык актын теркәү бүлеге)
Га́усс[1]: **Га́усс гравитацио́н конста́нтасы**, **Га́усс конста́нтасы**, **Га́усс теоре́масы**, **Га́усс ме́тоды**, **Га́усс кәкрелеге́**, **Га́усс билгесе́**, **Га́усс саны́**
га́усс[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Гафу́ров-Чыгта́й (*язучы, публицист, журналист*)
«Га́шия» («Каплага́н») сүрәсе́
Гашыйкла́р а́ркасы (*Казанда*)

Гашура́ (*дини бәйрәм*)
Гәнҗә́ ханлыгы́ (*тар.*)
Гәрәйлә́р (*династия*), *мәс.:* Сафа Гәрәй, Арыслан Гәрәй, Ислам Гәрәй
Гәре́ч даругасы́ *һәм* **Гали́ч даругасы́** (*тар.*)
гва́рдия[1] (*сайлап алынган гаскәри берәмлек*)
гва́рдия[2] (*берничә сүздән торган исемнәрнең икенче компоненты буларак*), *мәс.:* Ак гвардия, Кызыл гвардия, «Яшь гвардия»
Гва́рдия экипажы́ (*полк, тар.*)
Гватема́ла (*дәүләт*)
Гватема́ла Респу́бликасы (*рәсми*)
гве́льфлар (*тар. сәяси төркем*)
Гвиа́на яссытаулыгы́ (*геогр.*)
Гвиа́на түбәнлеге́ (*геогр.*)
Гвиа́на агымы́ (*геогр.*)
Гвине́я-Биса́у (*дәүләт*)
Гвине́я-Биса́у Респу́бликасы (*рәсми*)
Гвине́я култыгы́ (*геогр.*)
Гвине́я Респу́бликасы (*рәсми*)
Гданьск бу́хтасы (*геогр.*)
ГДР [гэдэә́р] (*кыск.* Германия Демократик Республикасы)
Ге́ба (*мифол.*)
Гебри́д утраулары́ (*геогр.*)
Ге́гель
ге́гельче (*гегельчелек тарафдары*)
ге́гельчелек (*фәлсәфи юнәлеш*)
Ге́йгер санагычы́ *яки* **Гейгер-Мю́ллер санагычы́**
ге́йзер (*вулканик чыганак*), *мәс.:* Зур гейзер (*Исландиядә*)
Гей-Люсса́к законнары́
Гека́та (*мифол.*)
Ге́кльберри Фи́нн (*персонаж*)
Ге́ктор (*мифол.*)
Геку́ба (*мифол.*)
Ге́льфонд теоре́масы
Гельмго́льц: **Гельмго́льц ма́ятнигы**, **Гельмго́льц резона́торы**, **Гельмго́льц эне́ргиясе**
Геминидлә́р (*метеорлар агымы*)
генера́л[1]
Генера́л[2] (*урам, бульвар һ. б. атамаларында*, *мәс.:* Генерал Карбышев урамы, Генерал Сафиуллин урамы
генера́л Армагеддо́н (*АКШ һәм Европа генерал С. В. Суровикин тур.*)
генера́ль[1], *мәс.:* генераль секретарь (*партиянең, хәрәкәтнең*), НАТО генераль секретаре
Генера́ль[2], *мәс.:* БМО Генераль секретаре, Европа парламенты Генераль секретариаты, Европа Советы Генераль секретариа-

ты, КПССның Генераль секретаре
генера́ль дире́ктор
Генера́ль ко́ртес (*Испаниядә парламент, рәсми*)
Генера́ль ко́нсул (*дипломатия документларында*)
Генера́ль регла́мент (*Россиядә, 1720*)
Генера́ль штаб
Генера́ль штатла́р (*Франция, Нидерландта, тар.; Нидерланд парламенты*)
Гене́тик һәм селекционерларны́ң Н. И. Вави́лов исемендәге́ җәмгыяте́ (*регионара оешма*)
Генна́дий Би́блиясе
Геннисаре́т күле́ (*геогр.*)
Ге́нуя конфере́нциясе (*1922*)
Геншта́б
гео́граф (*география белгече*)
Географ култыгы́ (*Австралия яр буенда*)
Геогра́фия Җәмгыяте́: **Геогра́фия Җәмгыяте́ бозлыгы́** (*Памирда*), **Рус Геогра́фия Җәмгыяте́ сырты́** (*Кытайда*)
Гео́ргий (*исем; орден*)
Гео́ргий байрагы́ (*хәрби частьләрдә*)
Гео́ргий залы́ (*Мәскәү Кремлендә*)
Гео́ргий кавалеры́ (*Изге Георгий ордены кавалеры*)
Гео́ргий хачы́
Гео́ргиевск трактаты́ (*1783*)
Ге́ра (*мифол.*)
Геракл[1] (*мифол.*)
геракл[2] (*күч. көчле кеше тур.*)
геракли́длар (*мифол.*)
Герәйе́ш (*мифол. елан*)
Геркуле́с[1] (*мифол.; йолдызлык*)
геркуле́с[2] (*күч. бик көчле кеше*)
геркуле́с[3] (*ярма*)
Геркуле́с баганалары́ (*Гибралтар бугазындагы кыялар*)
Геркуле́с Борыны́ (*Айда*)
герма́н[1] (*халык*): герман телләре, герман кабиләләре, герман философы
Герма́н[2] (*сөйл., Германия*), *мәс.:* Герман фронты
Герма́н берләшмәсе́ (*тар.*)
Герма́ния (*ил*): **фаши́ст Герма́ниясе**, **Герма́ния корольлеге́** (*тар.*), **Кө́нчыгыш Герма́ния**
Герма́ния Демокра́тик Респу́бликасы (ГДР)
герма́нияле (*Германия гражданы*)
Герма́ния Федерати́в Респу́бликасы (*рәсми*)
Герефо́рд сые́р токымы́
Геро́н: **Геро́н өчпочмагы́**, **Герон фо́рмуласы**
Гермафроди́т[1] (*мифол.*)
гермафроди́т[2] (*хонса*)
Герме́с (*мифол.*)
Ге́рнси (*утрау*)
Ге́рнси сые́р токымы́
геро́й[1] (*батыр, каһарман*)

Геро́й[2] (*бүләк атамасында*): **Советла́р Союзы́ Героé, Росси́я Федера́циясе Героé, Социали́стик Хезмә́т Героé**

геро́й панфи́ловчылар

Геро́й Панфи́ловчыла́р урамы́ (*Мәскәүдә*)

Герострá т[1] (*тар. шәхес*): Герострá т даны́

герострá т[2] (*дан-шөһрәт яратучы*)

Герц[1]: **Герц при́нцибы, Герц диполé**

герц[2] (*үлчәү берәмлеге*)

Гéрцин җыерчыклыгы́ (*геол.*)

гéрцоглык[1] (*феодаль дәүләт*)

Гéрцоглык[2]: **Бөéк Люксембу́рг Гéрцоглыгы** (*рәсми*)

Гéрцшпрунг — Рéссел диагрáммасы

геспери́далар (*мифол.*)

Гесс законы́

Гéссен чебенé

гестáпо (*тар.*)

гестáповчы́ (*тар.*)

Гефéст (*мифол.*)

Гжель[1] (*торак пункт*), *мәс.:* Гжель керамикасы

гжель[2] (*эшләнмә*)

гиáдалар[1] (*мифол.*)

Гиáдалар[2] (*астр.*)

Гиаци́нт[1] (*мифол.*)

гиаци́нт[2] (*сөмбел*)

гибеллиннáр (*тар. сәяси төркем*)

Гиббс энергиясé (*хим.*)

Гибралтáр бугазы́ (*геогр.*)

гигáнт[1]

Гигáнт[2] (*АКШтагы гейзер*)

гидáльго[1] (*Испаниядә рыцарь*)

Гидáльго[2] (*астероид*)

Ги де Мопассáн (*француз новеллачысы, шагыйрь*)

ги́дра[1] (*зоол.*)

Ги́дра[2] (*Плутон иярчене; йолдызлык*)

Ги́дра[3]: **Кóньяк Ги́дра** (*йолдызлык*)

Ги́дра Йөрәгé (*астр., Гидра йолдызлыгының асы*)

Ги́льберт: **Ги́льберт пространствосы, Ги́льберт проблéмалары, Евкли́д геомéтриясенең Ги́льберт аксиóмалары систéмасы**

ги́льдия, *мәс.:* беренче (1 нче) гильдия сәүдәгәре (*тар.*), Россия кинотәнкыйтьчеләре гильдиясе

Гименéй (*мифол.*), *мәс.:* Гименей җепләре

гимнáзия, *мәс.:* Г. Тукай ис. №1 татар гимназиясе

гимнáрий (*хрс. гыйбадәт китабы*)

Ги́ннесс китабы́ *һәм* **Ги́ннесс(ның) рекордлáр китабы́** *һәм* **Ги́ннесс(ның) дөньяá рекордлары́**

Гиперио́н (*мифол.; астр.*)

Гипнóс (*мифол.*)

Гиппокрáт анты́

Гиссáр-Алáй (*таулы өлкә*)

Ги́тлер Адо́льф (*фюрер*)
ги́тлерчы (*гитлерчылык тарафдары, Гитлер армиясе солдаты яки офицеры*)
ги́тлерчылык (*агым, фашизмның бер формасы*)
ГК [гэка́] (*кыск.:* гражданлык кодексы)
Гла́убер тозы́
глоба́ль җылыну́
Глоба́ль навига́ция спу́тник систе́масы *һәм* **Глоба́ль навига́ция систе́масы**
глоба́ль суыну́
«Гобәйдия́» мәдрәсәсе́ (*хәзер Ютазы районының Бәйрәкә авылында*)
Го́би Алтае́ (*сырт*)
Го́би чүле́
Голантаркти́ка өлкәсе́ (*флористик һәм зоогеографик төбәк*)
Голго́фа[1] (*тау; Христосны хачка кадаклаган урын*), *мәс.:* Голгофа хачы
голго́фа[2] (*газаплану, интегү урыны*)
Голиа́ф[1] *һәм* **Җалу́т** (*библ.*)
голиа́ф[2] (*гигант*)
голиаф[3] *һәм* **җалу́т** (*коңгыз; бака*)
Голи́цын пала́талары (*Мәскәүдә*)
Голливу́д
Голливу́д бульвары́ (*Лос-Анджелеста*)
голшти́н (*сыер токымы, мәс.: голштиннар импорты*); *ләкин:* **Голшти́н токымлы́ мөгезле́ эре́ терле́к**
Гольфстри́м (*агым*)
Гомә́р әл-Хәттә́б әл-Фару́к (*хәлифә*)
Гондва́на (*борынгы суперконтинент*)
Гондура́с култыгы́
Гондура́с Респу́бликасы (*рәсми*)
Гонко́нг, *мәс.:* Гонконг гриппы
Гонку́рлар пре́миясе (*Франциядә әдәбият өлкәсендәге премия*)
Горбачёв(ның) үзгәрте́п коруы́
Го́рдий төене́ (*фразеол.*)
Го́рнер схе́масы (*мат.*)
Городе́ц культу́расы (*археол.*)
городецлылá́р (*археол.*)
Городе́ц кабиләләре́ (*археол.*)
Гору́р Симео́н (*Мәскәү князе*)
Горя́ев ка́мерасы
Госма́н бин Гаффа́н (*хәлифә*)
«Госмания́» мәдрәсәсе́ (*Уфада*)
Госманлы́ импе́риясе (*тар.*)
Госманлыла́р (*династия*)
госманлы́ төреклә́р
Гөбенә́ (*елга*)
Гөрҗеста́н *һәм* **Гру́зия** (*дәүләт*)
гра́дус[1] (*үлчәү берәмлеге*)
Гра́дус[2] (*геогр. атамаларда*): **Сигезенче́ Гра́дус бугазы́, Тугызынчы́ Гра́дус**

бугазы́, Унынчы́ Гра́дус бугазы́ (*Һиндстан яр буе утраулары арасында*)
гражданна́р сугышы́[1] (*сугышның төрен белдерә торган ыру атамасы буларак*)
Гражданна́р сугышы́[2] (*Россиядә 1918—1921 елларда, АКШта 1861—1865 елларда*)
Грана́да (*шәһәр; тар. әмирлек*)
Грани́т шәһә́р (*Абердин тур.*)
Гран-Та́у (*табигать һәйкәле*)
Гран-Пла́с (*Брюссельдә*)
Гран-при́ (*берәр конкурс, фестивальнең югары бүләге*)
Гран-Са́ссо-д'Ита́лия (*тау массивы*)
Грек-Ба́ктрия патшалыгы́ (*тар.*)
грек болыты́ (*хайван*)
Грек като́лик чиркәве́
грек-рим көрәше́
Грек-фарсы́ сугышлары́
грек уты́
Гренла́ндия (*утрау*), *мәс.:* Гренландия тюленьнары, Гренландия киты (*зоол.*)
Гренла́ндия калканы́ (*геол.*)
Гренла́ндия диңгезе́
Гренла́ндия-Исла́ндия бусагасы́ (*Атлантик океанда*)
Гренла́ндия-Кана́да бусагасы́ (*Атлантик океанда*)
Гре́ция архипелагы́
Гре́ция Респу́бликасы (*рәсми*)
Григо́рий календаре́
Грима́льди кра́теры (*астр.*)
Грин: **Грин фо́рмуласы**, **Грин фу́нкциясе** (*мат.*)
Гри́нвич (*Лондон шәһәре районы*), *мәс.:* Гринвич буенча
Гри́нвич вакыты́ (*меридианның уртача кояшча вакыты*)
Гри́нвич меридианы́ (*геогр.*)
Гри́нвич по́ясы (*геогр.*)
Гру́зия *һәм* **Гөрҗеста́н** (*дәүләт*)
Гру́зия правосла́вие чиркәве́
Грюнва́льд сугышы́ (*1410*)
Гуанчжо́у (*Кытайда шәһәр*)
губе́рна (*адм.-терр. берәмлек, тар.*), *мәс.:* Мәскәү губернасы, Казан губернасы
губе́рна ду́масы, *мәс.:* Самара губернасы думасы
губе́рна зе́мствосы (*тар.*)
Губе́рна симфо́ник орке́стры (*Ярославльдә*)
губерна́тор
Губерна́тор сарае́ (*Казанда*)
Гудзо́н (*елга*)
Гудзо́н култыгы́
Гулливе́р[1] (*персонаж*)
гулливе́р[2] (*озын буйлы кеше тур.*)
Гу́ндерсен систе́масы (*спорт*)

Гуре́вич йорты́ (*Казанда*)
гусчыла́р (*тар. Ян Гус тарафдарлары*)
гусчыла́р сугышлары́ (*XV гасыр*)
Гүр Әми́р (*Сәмаркандта*)
Гыйззәту́ллина-Во́лжская Сәхипҗама́л Гыйззәтулла́ кызы́ (*актриса, режиссёр*)
гыйльми́ сове́т
гыйльми́ үзә́к
Гыйра́к (*дәүләт*)
Гыйра́к Респу́бликасы (*рәсми*)
гыйфри́т (*мифол. җен төре*)
Гю́йгенс при́нцибы *яки* **Гю́йгенс — Френе́ль при́нцибы**

Д

Да́ббәтеларз
Да́бих (*Кәҗәмөгездәге йолдызлар системасы*)
Дави́д (*библ.*)
Дави́д боланы́ (*зоол.*)
Давылла́р Океаны́ (*Айда*)
Дагста́н (*РФ субъекты*), *мәс.:* Дагстан тау кәҗәсе
Дагста́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Дадо́н патша́ (*персонаж*)
ДАИ [дай] (*кыск.:* Дәүләт автомобиль инспекциясе)
Даи́р мунчасы́ (*тар.*)
Дакъяну́с (*дини*)
Дала́ Зәе́ (*елга*)
дала́й-ла́ма
Д’Аламбе́р: **Д’Аламбе́р при́нцибы**, **Д’Аламбе́р ине́рция көчләре́**
Дали́ла: Самсо́н һәм Дали́ла (*библ.*)
Далма́ция (*Балкан ярымутравындагы өлкә*)
Далма́ция утраулары́ (*геогр.*)
Дамо́кл кылычы́
Данаи́далар (*мифол.*): Данаидалар мичкәсе́
Дана́я (*мифол.*)
Дан Алле́ясы
Даниле́вский йорты́ (*Казанда*)
Да́ния (*ил*)
Да́ния бугазлары́ (*Балтыйк бугазлары*)
Да́ния бугазы́
Да́ния Корольлеге́ (*рәсми*)
Дание́ль Де Ле́он (*Америка сәясәтчесе*)
Да́нциг коридоры́ (*тар.*)
Дар-әс-Сәла́м (*Танзаниядәге шәһәр*)
Дарбу́: **Дарбу́ су́ммасы**, **Дарбу интегралы́**, **Дарбу́ теоре́масы**
Да́рвин: **Да́рвин на́ндуы** (*кош*), **Да́рвин тео́риясе**, **Да́рвин берәмлеге́**

Да́рвин музее́ (*Мәскәүдә*)
да́рвинчылык
даруга́ (*адм.-терр. берәмлек*): **Ала́т даругасы́, Арча́ даругасы́, Гәре́ч даругасы́, Җөри́ даругасы́, Нуга́й даругасы́**
Дау́д (*пәйгамбәр*)
Да́ун: **Да́ун авыруы́, Да́ун синдромы́**; *ләкин*: **да́ун балала́р** (*сөйл.*)
Дау́рия җире́ (*тар.*)
Дау́рия сырты́ (*геогр.*)
Да́фна (*мифол.*)
Дафнис *һәм* **Хло́я** (*мифол.*)
Дәве́к ко́мплексы (*археол.*)
Дәҗҗа́л[1] (*мифол.*)
дәҗҗа́л[2] (*алдакчы*)
Дәйр-әл-Бәхри́ (*Мисырда*)
Дәрбә́нд *һәм* (*тар.*) **Баб-әл-Әбваб**
Дәрбә́нд ханлыгы́ (*тар.*)
дәрви́ш (*суфи*)
Дәрви́ш Гали́ хан (*Әстерхан ханы*)
Дәрви́ш хан (*Алтын Урда ханы*)
Дәрвишлә́р бистәсе́ (*Казанда*)
дәүлә́т[1] (*шулай ук тарихи дәүләт берләшмәләре атамаларында*), *мәс.:* Чжоу дәүләте, Афина дәүләте
Дәүлә́т[2] (*хәзерге дәүләтләрнең рәсми атамаларында*), *мәс.:* Израиль Дәүләте, Ка́тар Дәүләте, Папуа — Яңа Гвинея Бәйсез Дәүләте, Әфганстан Исла́м Дәүләте
дәүлә́т[3] (*оешма исемнәрендә беренче сүз булмаганда*), *мәс.:* Казан дәүләт федераль университеты, Татар дәүләт академия театры
Дәүлә́т[4] (*оешма атамаларының беренче сүзе буларак*), *мәс.:* Дәүләт тарих музее (*Мәскәүдә*), Дәүләт диңгез академиясе (*С.-Петербургта*)
Дәүлә́т[5]: **Нади́р Дәүлә́т** (*тарихчы*)
Дәүлә́т автомоби́ль инспе́кциясе (ДАИ)
Дәүлә́т пре́миясе: **Татарста́н Респу́бликасының Габдулла́ Тука́й исемендәге́ Дәүлә́т пре́миясе, Фән һәм те́хника өлкәсендә́ Татарста́н Респу́бликасы Дәүлә́т пре́миясе**
Дәүлә́т гербы́: **РФ Дәүлә́т ге́рбы**; *ләкин гомуми атама буларак:* **дәүлә́т гербы́**
Дәүлә́т ги́мны: **Татарста́н Респу́бликасы Дәүлә́т ги́мны**; *ләкин гомуми атама буларак:* **дәүлә́т ги́мны**
дәүлә́т гомумроссия́ стандарты́ (ДГСТ)
Дәүлә́т департа́менты
Дәүлә́т ду́масы *һәм* **Ду́ма**
Дәүлә́т җир фонды́
дәүлә́т заказы́
дәүлә́т имтиханы́
дәүлә́т имтиха́н комиссиясе́ (ДИК)

Дәүлә́т ка́нцлеры
дәүлә́т киңәшчесе́
Дәүлә́т Кремль сарае́
Дәүлә́т Рус музее́ (*рәсми*)
дәүлә́т секретаре́
Дәүлә́т советы́ (*башкарма хакимиятнең югары органы*), *мәс.:* Татарстан Республикасы Дәүләт советы, Кытай Халык Республикасының Дәүләт советы
Дәүлә́т собраниесе́ (*закон чыгару органы*), *мәс.:* Венгрия Республикасы Дәүләт собраниесе, Мордовия Республикасы Дәүләт собраниесе
дәүлә́т стандарты́
Дәүлә́т сынлы́ сәнга́ть музее́
Дәүлә́т тари́х музее́ (*Мәскәүдә*)
Дәүлә́т Третьяко́в галере́ясы (*рәсми*)
Дәүлә́т флагы́: **РФ Дәүлә́т флагы́**; *ләкин гомуми атама буларак:* **дәүлә́т флагы́**
Дәүлә́т эколо́гия эксперти́засы (ДЭЭ)
Дәүлә́т Эрмитажы́ (*рәсми*)
«Дәфтә́ре Чыңгызнамә́»
Дәһли́ (*шәһәр*)
Дәһли́ солтанлыгы́ (*тар.*)
Дә́еште Кыпча́к (*тар.* Кыпчак даласы)
Дә́ште Тата́р (*тар.* Татар даласы)
Дә́ште Хәзә́р (*тар.* Хәзәр даласы)
Дви́на култыгы́ (*Ак диңгездә*)
Дви́на җире́ (*тар.*)
Дви́на уста́в гра́мотасы (1397)
Дворянна́р собра́ниесе (*тар.*)
де Бройль дулкыннары́
дево́н (*девон чоры*)
дево́н чоры́ (*археол.*)
де́вон-рекс (*мәче токымы*); *ләкин:* **Де́вон ре́ксы**
де Голль (*француз генералы, Бишенче республика президенты*)
Дегтярёв пулемёты
Деда́л: **Деда́л һәм Ика́р** (*мифол.*)
Де́декинд кисеме́ (*мат.*)
Дежнёв: **Дежнёв борыны́**, **Дежнёв бу́хтасы**
Де́йвис бугазы́ (*геогр.*)
декабристла́р[1], *мәс.:* декабристлар хәрәкәте
Декабристла́р[2]: **Декабристла́р утравы́, Декабристла́р урамы́, Декабристла́р күпере́** (*С.-Петербургта*)
Де-Лонг утраулары́
Дека́брь кораллы́ күтәрелеше́ (*1905*)
дека́н (*факультет җитәкчесе*)
Дека́н яссытаулыгы́
Дека́рт: **турыпочмаклы Дека́рт координа́талары**, **Дека́рт овалы́**, **Дека́рт**

теоре́масы, **күплекләрне́ң Дека́рт тапкы́рчыгышы**

деклара́ция (*документ, шулай ук документларның рәсми атамаларында*), *мәс.*: Анкара декларациясе (*1998*), сәүдә декларациясе, Халыкара хокук принциплары турында декларация (*1970*), Бәйсезлек декларациясе (*АКШ, 1776*), Кеше хокуклары декларациясе (*1948*)

декрет (*карар, шулай ук документларның рәсми атамаларында*), *мәс.:* Җир турында декрет, Солых турында декрет (*1917*)

дельфи́н[1] (*имезүче хайван*)

Дельфи́н[2] (*йолдызлык*)

демокра́тик[1]

Демокра́тик[2] (*дәүләтләрнең рәсми атамаларында*), *мәс.:* Конго Демократик Республикасы, Җәзаир Халык Демократик Республикасы

Демократла́р па́ртиясе (*мәс., АКШта*)

департа́мент[1] (*оешма яки аның бүлеге; рәсми атамаларда*), *мәс:* РФ салым полициясе департаменты

департа́мент[2] (*Франциядә адм. -терр. берәмлек*), *мәс.:* Сена һәм Марна департаменты

депре́ссия[1] (*икътисадта торгынлык чоры*), *мәс.:* Бөек депрессия (*АКШта, 1929—1933*)

депре́ссия[2] (*геогр., геол.*), *мәс.:* Көньяк Африка депрессиясе (*түбән атмосфера басымы өлкәсе*), Таҗик депрессиясе (*таулар арасы иңкүлеге*)

депутатла́р пала́тасы (*парламентның бер өлеше*)

Держа́вин укулары́

Джака́рта (*Индонезия башкаласы*)

Джеймс Бонд (*киногерой; супермен*)

Дже́ки Чан (*актёр, режиссёр һәм продюсер*)

Дже́к Ра́ссел (*епископ*)

дже́к-ра́ссел-те́рьер (*эт токымы*)

Дже́рси[1] (*Ла-Манш бугазындагы утрау*)

дже́рси[2] *һәм* **джерси́** (*тукыма*)

дже́рси[3] (*сыер токымы, мәс: фермага берничә джерси сатып алу*); *ләкин:* **Дже́рси токымлы́ мөгезле́ эре́ терле́к**

Дже́рси гиганты́ (*тавык токымы*)

Джинс: **Джинс гипо́тезасы**, **Рэле́й — Джинс законы́**

Джоко́нда (*матур һәм серле хатын-кыз тур.*)

Джон Родери́го Дос Па́ссос (*Америка язучысы*)

Джо́уль[1] (*физик*)

джо́уль[2] (*үлчәү берәмлеге*)

Джузе́ппе Ве́рди (*композитор*)
Джузе́ппе Ди Витто́рио (*Италия сәясәтчесе*)
ДИ [дэй] (*кыск.:* дистанцион идарә)
Диа́на[1] (*мифол.; исем*)
Диа́на[2] (*Сатурн иярчене*)
Диба́й астеро́иды
дива́н[1] (*тар. Алтын Урда һәм татар ханлыкларында хөкүмәт*)
дива́н[2] (*иск. тупланма, җыентык*)
дива́н[3] (*өй җиһазы*)
«Дива́не лөга́тет-төрк» (*М. Кашгари сүзлеге*)
дивани́ (*гарәпчә язу төре*)
Диҗлә́ (*елга*)
Дикарёв көчәйткечé
Ди́ксон (*утрау һәм порт*)
Диләрә́ бикә́ч төрбәсé (*Бакчасарайда*)
Дим (*елга*)
Димә́шкъ (*Сүрия башкаласы*)
Димә́шкъ хәлифлегé (*тар.*)
Димә́шкъ корычы́
Димә́шкъ кәҗә́ токымы́
Дина́ра таулыгы́
«Дин вә мәгыйшә́т» (*журнал*)
Динда́р Ро́берт (*Роберт II тур.*)
Динда́р Людо́вик (*Людовик I тур.*)
ДИК [дика́] (*кыск.:* дәүләт имтихан комиссиясе)
диния́ нәзарәтé
Диңгезчé Ге́нрих
Диоге́н: **Диоге́н мичкәсé**, **Диоге́н фонарé**
Дио́нис (*мифол.*)
Диофа́нт тигезләмәсé
диплома́тик ко́рпус
Дирихлé: **Дирихлé при́нципы**, **Дирихлé функциясé** (*мат.*)
дию́[1] *һәм* **дию́ пәриé** (*мифол.*)
Дию́[2] *һәм* **Дию́ Пәриé** (*персонаж*)
Дми́трий шимбәсé
Днепр (*елга*)
Днепр А́ръягы (*географик өлкә*)
Днепр лиманы́
Днепр түбәнлегé
Днепр-Буг лиманы́
Днепр-Днестр субүләрé
Днестр (*елга*)
Днестр лиманы́ (*геогр.*)
Доберма́н[1] (*доберман этләрен беренче үрчетүче*)
доберма́н[2] (*эт токымы*)
Добру́җа платосы́
Добру́җа татарлары́
до́ктор Ва́тсон (*әд. персонаж*)
Домбро́вский басмаханәсé
Домини́к де Гусма́н (*монах*)
Домини́к Респу́бликасы (*дәүләт*)
доминикчыла́р (*католик орден*)
Дон магистра́ль каналы́
дон Бази́лио (*персонаж*)
Донба́сс
Дон Жуа́н[1] (*персонаж*)

донжуа́н[2] (*мәхәббәт мажаралары эзләүче*)
донжуанлы́к
Доне́ц (*елга*)
Доне́цк күме́р бассе́йны (**Донбасс**)
Дон Кихо́т[1] (*персонаж*)
донкихо́т[2] (*хыялый кеше*)
донкихотлы́к
До́плер: **До́плер при́нципы**, **До́плер эффе́кты**, **До́плер күренеше́**
дон Сеза́р де База́н (*персонаж*)
Дөбья́з (*авыл*)
дөбья́з сөйләше́ (*лингв.*)
Дөлдө́л (*ат кушаматы*)
Дөмә́й Тарлавы́ (*авыл*)
дөнья́, *мәс.:* дөнья яратылышы, Борынгы дөнья
Дөнья́ Могҗизасы́ О́тто (*980—1002*)
дөнья́ чемпионаты́ (ДЧ)
дөрзилә́р (*гарәпләрнең этноконфессиональ төркеме*)
Драко́н законнары́ (*фразеол.*)
Дрейк бугазы́
Дроздо́вский диви́зиясе (*Гражданнар сугышында*)
Дротое́вский йорты́ (*Казанда*)
Ду́блин (*Ирландия башкаласы*)
Дубя́го: **Дубя́го астеро́иды**, **Дубя́го коме́тасы**
ду́ма[1] (*сайлаулы учреждение*); *мәс.:* Боярлар думасы (*тар.*), Дәүләт думасы, Мәскәү шәһәре думасы
Ду́ма[2] (Дәүләт думасы *урынына*)
Дуна́й тигезлеге́ (*геогр.*)
Дуна́й — Кара́ диңге́з каналы́
Дуна́й Болга́риясе *яки* **Дуна́й Болгары́** (*тар.*)
дуслы́к
Дуслы́к о́рдены[1] (*РФта*)
«Дуслы́к» о́рдены[2] (*ТРда*)
Дуслы́к урамы́ (*Казанда*)
дуңгыз[1] (*хайван*)
Дуңгы́з[2]: **Дуңгы́з елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның уникенче елы*); **Дуңгы́з** (*шул елда туган кеше*)
Ду́рова Н. А. музе́й-утары́ (*Алабугада*)
Дута́н баты́р (*персонаж*)
«Духа́» («Иртә́») сүрәсе́
«Духа́н» («Төте́н») сүрәсе́
Дулёво фарфоры́
Дульцине́я[1] (*персонаж*)
дульцине́я[2] (*өзелеп сөйгән хатын-кыз*)
Дүртенче́[1] (*монархлар, папалар исемнәрендә*), *мәс.:* Генрих Дүртенче (Генрих IV), Сикст Дүртенче (Сикст IV)
Дүртенче́[2] (*конгресс, конференция, сессия, фестиваль, конкурс һ. б. исемнәрендә*), *мәс.:* Дүртенче (IV) Балет артистлары халыкара конкурсы

Дүртенче́[3] (*урам, тыкрык һ. б. ш. атамаларында*), *мәс.:* Дүртенче (4 нче) Трактор урамы, Дүртенче (4 нче) Станция урамы, Дүртенче (4 нче) Дәүләки

Дүртенче́ (4 нче) бастио́н (*Кырым сугышы вакытында*)

Дүртенче́ (4 нче) Дәүлә́т ду́масы (*Россиядә, 1912—1917*)

Дүртенче́ (4 нче) респу́блика (*Франциядә, тар.*)

Дүртенче́ (**4 нче**) **Тәре́ явы́**

Дүртенче́ (4 нче) Украйна фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)

Дүртенче́ Археоло́гия съезды́ (*1877*)

Дүртенче́ җами́гъ мәче́т *һәм* **Зәңгә́р мәче́т** (*Казанда*)

дүртенче́л чор (*геол.*)

Ду́ртьеллык сейм (*Польшада, 1788—1792*)

дүшәмбе́[1] (*атна көне*)

Дүшәнбе́[2] (*Таҗикстан башкаласы*)

Dһа́рма[1] (*индуизмда: илаһ*)

dһарма́[2] (*индуизмда: закон, игелек*)

Ды́мково уенчыгы́

ДЧ [дәче́] (*кыск.:* дөнья чемпионаты)

Дымы́к Диңге́з (*Айда*)

Дыхта́у (*Кавказда*)

Дә́вис ку́богы (*спорт*)

Дэн Сяопин (*кытай сәясәтчесе, реформатор*)

ДЭЭ [дәә] (*кыск.:* Дәүләт экология экспертизасы)

Дюло́нг — Пти законы́

Дюнке́рк опера́циясе (*1940*)

Е

ЕБ [йэбә́] (*кыск.:* Европа берлеге)

Ева́нгелие лютера́н чиркәве́

Евдоки́я чиркәве́ (*Казанда*)

Евкли́д: **Евкли́д геоме́триясе**, **Евкли́д алгори́тмы**, **Евкли́д боҗрасы́**, **Евкли́д простра́нствосы**

Евпато́рия бу́хтасы

Евра́зия икътисади́ берләшмәсе́ (ЕИБ)

е́вро (*валюта*)

Евроберле́к

Евро́па[1]; Евро́па телләре́, Евро́па илләре́; Евро́па бәрдесе́ (*зоол.*), Евро́па этәлгесе́ (*зоол.*), Евро́па казаягы́ (*бот.*)

Евро́па[2] (*астр. Юпитер иярчене*)

Евро́па берлеге́
Евро́па валю́та систе́масы
Евро́па ирекле́ сәүдә́ ассоциа́циясе
Евро́па йорты (*Мәскәүдә*)
Евро́па коми́ссиясе (*Евроберлекнең җитәкче органы*)
Евро́па Росси́ясе
Евро́па валю́та систе́масы
евро́палы
Евро́па парла́менты Генера́ль секретариаты́
Евро́па Советы́ Генера́ль секретариаты́
Евста́хий көпшәсе́ (*анат.*)
Евфра́т *һәм* **Фора́т** (*Азиядәге елга*)
Егерменче́ (20 нче) дина́стия (*Борынгы Мисырда*)
ЕИБ [йэибә́] (*кыск.:* Европа икътисади берләшмәсе)
Екатери́на Бистәсе́ (*авыл*)
Екатери́на сарае́ (*Царское Селода*)
Екатери́на чоры́
ела́н[1] (*хайван; кеше тур.*)
Ела́н[2]: **Ела́н елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның алтынчы елы*); **Ела́н** (*шул елда туган кеше*)
Ела́н күле́ (*Идел-Кама саклаулыгында*)
еланлы́[1] (*елан булган*)
Еланлы́[2] (*йолдызлык*)
Ела́н тавы́ *һәм* **Еланта́у**
Еланта́у монастыре́ *һәм* **Успе́ние ирлә́р монастыре́** (*Казанда*)
ела́н теле́ (*бот.*)
Елга́ вокзалы́ мәйданы́ (*Казанда*)
Елдыры́м Баязи́т (*Баязит I тур.*)
Елисе́й кырлары́[1] (*мифол.*)
Елисе́й Кырлары́[2] (*Париждагы урам*)
елкы́[1] (*хайван*)
Елкы́[2]: **Елкы́ елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның җиденче елы*); **Елкы́** (*шул елда туган кеше*)
Емелья́ненко тү́гел (*бик көчле ир-ат түгел мәгъ.*)
Енисе́й (*елга*)
Енисе́й кряжы́
Енисе́й култыгы́
енисе́й телләре́ (*лингв.*)
ЕКР [йэкаә́р] (*кыск.:* Ерак Көнчыгыш республикасы)
Ера́к Кө́нбатыш (*АКШта*)
Ера́к Кө́нчыгыш
Ера́к Кө́нчыгыш дәүлә́т университеты́
Ера́к Кө́нчыгыш диңгез́ саклаулыгы́
Ера́к Кө́нчыгыш тимерьюлы́
Ера́к Кө́нчыгыш регионы́
Ера́к Кө́нчыгыш респу́бликасы (ЕКР, *1920—1922*)
Ера́к Кө́нчыгыш федера́ль о́круглы
Ера́к Кө́нчыгыш фронты́ (*1945*)
Ера́к Кө́нчыгыш хәрби́ о́круглы

Ера́к Тө́ньяк
ера́к чит илләр
«Ера́к шәры́к» (*журнал*)
Ерева́н тавы́к токымы́
Ерева́н ханлыгы́ (*тар.*)
Ессентуки́[1] (*шәһәр*)
ессентуки́[2] (*минераль су*)
еш ия́ (*мифол.*)
Е́я (*елга*)
Е́я лиманы́ (*геогр.*)

Ж

Жакери́я (*Франциядә, 1358*)
жакка́рд (*тукымадагы рельефлы бизәк һәм шуны төшерү юлы, сөйл.*), *мәс.:* жаккард тукыма, жаккард үрелеш
Жакка́рд машинасы́
Жан Жак Руссо́ (*фәлсәфәче, язучы*)
Жа́нна д'Арк (*Франция милли герое*)
Жан-Поль (*немец язучысы*)
Жан Поль Сартр (*француз фәлсәфәчесе*)
Жене́ва конве́нциясе (*1949*)
Жене́ва күле́
Жене́ва протоколы́ (*1925*)
Жигули́[1] (*таулар*)
«жигули́»[2] (*машина*)
Жигули́ саклаулыгы́
жира́ф[1] (*хайван; кеше тур.*)
Жира́ф[2] (*йолдызлык*)
Журналистла́р йорты́
Жозе́ф де Местр (*фәлсәфәче, сәясәтче, дипломат*)
Жозе́ Эдуа́рду душ Са́нтуш (*Ангола президенты*)
Жолио́-Кюри́ (*француз физигы*)
Жорда́н: **Жорда́н кәкресе́**, **Жорда́н теоре́масы**
Жо́стово бизәге́
Жо́стово декорати́в бизә́к төшерү́ фа́брикасы
Жюль Верн

Җ

Җае́к (*елга, шәһәр*)
Җае́к казаклары́
җалмавы́з (*мифол.*)
Җалмавы́з карчы́к (*персонаж*)
Җалу́т[1] *һәм* **Голиа́ф** (*библ.*)
җалу́т[2] *һәм* **голиа́ф** (*коңгыз; бака*)
Җамалетди́н әл-Әфгани́ (*дин галиме*)
Җамалетди́н әс-Сабави́ (*дин эшлеклесе*)

җами́гъ мәче́т (*җомга намазы үткәрелә торган зур мәчет*)
Җамбу́л (*Казакстандагы хәзерге Тараз шәһәренең иск. исеме*)
Җан Арысла́н (*нугай морзасы*)
Җангали́ хәрәкәте́ (*1615—1616*)
Җансари́ бин Байсари́ әл-Орыви́ (*дин эшлеклесе*)
«Җа́сия» («Тезләне́п торучылáр») сүрәсе́
Җәбраи́л (*фәрештә*)
Җәгъфә́р бин Абдулла́һ (*Идел Болгары илтәбәре Алмыш*)
Җәзаи́р (*дәүләт, шәһәр*)
җәзаирлылáр (*Җәзаир гражданнары*)
Җәзаи́р Халы́к Демокра́тик Респу́бликасы (*рәсми*)
җәйлә́ү[1]
Җәйлә́ү[2] (*авыл*)
Җәла́лаба́д (*Кыргызстан шәһәре*)
Җәли́л[2] (*Татарстандагы шәһәр тибындагы посёлок*)
«Җәли́л»[3] (*опера-поэма*)
Җәли́л астеро́иды (*астр.*)
җәлилчелә́р
Җа́мму һәм Кәшми́р (*Һиндстандагы штат*)
җәннә́т (*оҗмах*); җәннәт бакчасы
җәннә́т балыгы́ (*зоол.*)
җәннә́т кошы́ (*зоол.*)
җәһәннә́м (*тәмуг*); җәһәннә́м тишегендә́ (*бик еракта*)
җен (*мифол.*); җен ачуы́, җен вәсвәсәсе́, җен сукка́н, җен ташы́ (*фразеол.*)
җепшекле́к чоры́ (*СССРда Н. С. Хрущёв вакытында*)
Җибу́ти (*дәүләт*)
Җибу́ти Респу́бликасы (*рәсми*)
Җидегә́н йолды́з (*астр.*)
җидегәнче́
җидегәнчеле́к (*1930—1931*)
Җиде́ Кизлә́ү (*авыл*)
Җидееллы́к сугы́ш (*Европада, 1756—1763*)
Җидесу́ (*өлкә*)
Җик мәргә́н[1] (*персонаж*)
«Җик мәргә́н»[2] (*дастан*)
Җилая́к (*персонаж*)
Җилкәннә́р (*йолдызлык*)
«Җинн» («Җеннә́р») сүрәсе́
Җиңү́ байрагы́ (*реликвия*)
Җиңү́ көне́ (*9 Май*)
Җиңү́ па́ркы
Җиңү́ түбәсе́ (*Тянь-Шань тауларындагы иң биек нокта*)
Җиңү́ проспе́кты
Җиңү́ сте́ласы
Җир[1] (*планета*), *мәс.:* Җирнең күчәр тирәсендә әйләнүе, Җир экваторы, Җир атмосферасы, Җир кабыгы
Җир[2] (*рәсми документларда беренче сүзе буларак*), *мәс.:* Җир турында декрет
җир[3] (*территория, өлкәләрнең тарихи атамаларын-*

да), *мәс.:* Новгород җире, Двина җире, Даурия җире; *шулай ук хрс.* Изге җир (*Фәләстыйн*)

җир[4] (*ил, өлкәләрнең рәсми булмаган атамаларында*), *мәс.:* Рус җире (*Россия, Русь*), Смоленск җире (*Смоленщина*)

җир[5] (*Австрия һәм Германия федератив берәмлекләре атамаларында*), *мәс.:* Югары Австрия җире, Баден-Вюртемберг җире

Җир[6] (*Антарктида, Гренландия, Австралиядәге кайбер территорияләрнең, утрау, ярымутрау, архипелаг атамаларында*), *мәс.:* Баффин Җире (*утрау*), Георг Җире (*утрау*), Ак Җир (*утраулар төркеме*), Утлы Җир (*архипелаг*)

җир[7] (*материк*): **Зур җир**

җир[8] (*башка мәгънәләрдә*), *мәс.:* туган җир, яшәгән җир, җиргә утыру, җир сөрү

җир анасы́ (*мифол.*)

җир атасы́ (*мифол.*)

җир иясе́ (*мифол.*)

җир йөзе́

Җирне́ң ясалма́ иярчене́ (ҖЯИ)

Җирсе́з Иоа́нн (*Англия короле*)

Җир турында́ декре́т (*1917*)

Җир шары́

«Җомга́» мәчете́ (*Юдино бистәсендә*)

җөмадиәлахи́р (*һиҗри календарьның алтынчы ае*)

җөмадиәләүвә́л (*һиҗри календарьның бишенче ае*)

«Җөмҗөмә́ солта́н» (*Х. Кятиб әсәре*)

Җөри́ даругасы́ (*тар.*)

«Җу́мга» («Җомга́») сүрәсе́

Җуңга́р ханлыгы́ (*тар.*)

Җуңга́р иңкүлеге́ *яки* **Җуңга́р тигезлеге́** *яки* **Җуңга́рия**

Җуңга́р Капкасы́ (*иңкүлек*)

Җүкәта́у (*тар. шәһәр*)

Җүкәта́у бәклеге́ (*тар.*)

Җүкәта́у ко́мплексы (*археол.*)

Җүчи́ (*Чыңгыз ханның олы улы*)

Җүчи́ олысы́ *яки* **Алты́н Урда́**

Җыланча́й (*персонаж*)

ҖЯИ [җэйаи́] (*кыск.:* Җирнең ясалма иярчене)

З

Заане́н (*Швейцариядәге округ*)

Заане́н кәҗә́ токымы́

Заго́рск тавы́к токымы́

Зайса́н (*күл, шәһәр*)

За́йцев: **За́йцев кагыйдәсе́**, **За́йцев — Ва́гнер реа́кциясе**

зако́н[1] (*күренешләр арасындагы зарури, эчке объектив бәйләнеш*), *мәс.:* Архимед законы, Авогадро законы, бөтендөнья тартылу законы

зако́н[2] (*норматив акт, рәсми документ атамаларында*), *мәс.:* РФ патент законы, «Залог турында» Россия Федерациясе законы

Зако́н чыгару́ собра́ниесе

Замбе́зи (*елга*)

Занзиба́р (*архипелаг, бугаз*)

Занзиба́р солтанлыгы́ (*тар.*)

Запоро́жье (*өлкә, шәһәр*)

«За́рия́т» («Таратучылáр») сүрәсе́

заста́ва[1] (*хәрби*)

Заста́ва[2] (*шәһәр районнары, мәйдан атамаларында*), *мәс.:* Абельман Заставасы, Мәскәү Заставасы (*С.-Петербургта*)

Захе́р-Мазо́х (*Австрия язучысы*)

заһириләр (*заһирилек тарафдарлары*)

заһириле́к *яки* **заһири́ мәзһәбе́** (*фикъһ мәзһәбе*)

Зәбу́р (*Псалтырь*)

Зәй (*шәһәр, район һәм елга*)

Зәй ГРЭСы́

зәйдиләр (*дини*)

зәйдиле́к (*шига мәзһәбе*)

Зәй-Карата́й (*авыл*)

Зәй машина́ төзү́ те́хникумы

Зәй-Сарайлы́ бөгелеше́ (*геол.*)

Зәй су́саклагычы

Зәй-Чишмә́ (*авыл*)

зәкъку́м (*җәһәннәм агачы*)

Зәмзә́м (*Мәккәдәге кое, шуның суы*)

зәмзә́м суы́ (*күч. аракы*)

Зәнгәзу́р таулары́

Зәнки́ баба́й (*мифол.*)

Зәңгә́р күллә́р (*Казан янында табигать саклаулыгы*)

Зәңгә́р мәче́т (*Казанда, Истанбулда*)

Зәңгә́р Нил (*Нилнең уң кушылдыгы*)

Зәңгә́р Сака́л (*персонаж*)

Зәңгә́р плане́та (*Җир тур.*)

Зәрәфша́н (*елга*); Зәрәфшан йомры чабагы

Зәрәфша́н сырты́ (*географ.*)

Зәрдө́шт (*зәрдөштлек диненә нигез салучы*)

зәрдөштле́к (*дин*)

Зевс (*мифол.*)

Зе́еман эффе́кты

Зеёйдерзе́е (*култык*)

Зела́ндия (*утрау*)

зела́ндияле (*Зела́ндия гражданины*)

Зено́н парадо́ксы

зиҗ (*астрономик таблицалар җыентыгы*); «Харәзми́ зиҗе́»

ЗИЛ (*завод һәм автомобиль*)

Зила́нт (*Казан гербындагы аждаһа*)

«Зи́лзилә» («Җир тетрә́ү») сүрәсе́

Зимба́бве (*дәүләт*)
Зимба́бве Респу́бликасы (*рәсми*)
Зи́нин реа́кциясе
Зирекле́ Елга́ (*авыл*)
зобани́ (*җәһәннәмдә җәза бирүче фәрештәләргә бирелгән исем; шулай ук кансыз, рәхимсез кеше тур.*)
Зогра́ф Инҗиле́
Зонд бугазы́ (*геогр.*)
Зонд диңгезе́
Зонд утраулары́
Зөбәрҗә́т Шәһә́р Тылсымчысы́ (*персонаж*)
зөлкагдә́ (*һиҗри календарьның унберенче ае*)
Зөлкарнә́йн (*дини; мифол*)
Зөлфөка́р (*кылыч исеме*)
зөлхиҗҗә́ (*һиҗри календарьның уникенче ае*)
Зөһрә́ (*мифол., планета, дастан персонажы, исем*)
Зөя́ (*утрау-шәһәр*)
Зөя́ Алла́ Анасыны́ң Успение ирлә́р монастыре́
Зөя́ өязе́ (*тар.*)
Зур Аксу́ (*авыл*)
Зур Ала́н (*авыл*)
Зур Анти́лья утраулары́ *яки* **Зур Антильлә́р** (*геогр.*)
Зур Арара́т (*вулкан*)
Зур Аю (*күл*)
Зур Баһа́м ба́нкасы (*геогр.*)
Зур Балы́к (*күл*)
Зур Барье́р рифы́ (*Мәрҗән диңгезендә*)
Зур Бассе́йн (*таулык*)
Зур Бе́гичев утравы́
Зур Бельт (*бугаз*)
Зур Бирәзә́ (*авыл*)
Зур дра́ма теа́тры (*С.-Петербургта*)
«Зур егермеле́к» (*сәяси*)
Зур Җидегә́н (*йолдызлык*)
«Зур җиделе́к» (*Бөекбритания, Германия, Италия, Канада, Франция, Япония һәм АКШ илләрен берләштергән төркем*)
Зур Зонд утраулары́ (*геогр.*)
Зур Кавка́з (*тау системасы*)
Зур кана́л (*Венециядә*)
Зур Каньо́н (*АКШта*)
Зур Кара́ Тап (*Нептунда*)
Зур Ком чүле́ (*Австралиядә, Мисырда*)
Зур Ко́нчыгыш Эрг (*чүл*)
Зур Кремль сарае́
Зур Күллә́р казанлыгы́ (*Монголиядә*)
Зур Кызы́л Тап (*Юпитерда*)
Зур Ло́ндон (*административ территория*)
Зур Магелла́н Болыты́ (*галактика*)
Зур Наратлы́к (*Алабуга районында*)
Зур Оя́ Все́волод (*Всеволод III тур.*)
Зур Сая́н (*сырт*)
Зур Сен-Берна́р (*үткел*)
Зур Субүлә́р сырт (*Австралиядә*)
Зур теа́тр (*Мәскәүдә*)
Зур терро́р (*СССРда 30 нчы елларда*)

Зур Фирганә́ каналы́
Зур Тигәнәлé (*авыл*)
Зур Тигәнәлé каберлегé (*археол.*)
Зур Тозлы́ күл; *ләкин*: **Зур Тозлы́ күл чүлé** (*АКШта*)
Зур Хинга́н (*эчке Монголиядәге тау*)
Зур Чирмешә́н (*елга*)
Зур шартла́у (*астр.*)
Зур шлем турниры́ (*спорт*)
Зур Эт (*йолдызлык*)
«Зү́мәр» («Төркемнә́р») сүрәсé
«Зүхру́ф» («Бизә́к») сүрәсé
Зыря́н күмéр бассéйны

И

Иблúс[1] (*шайтаннар башлыгы*)
иблúс[2] (*әрләү сүзе*)
Иблúсчә[1] (*Иблис кебек*)
иблúсчә[2] (*икейөзлеләнеп*)
ибн[1] (*исем уртасында*), *мәс.:* Мөхәммәд ибн Габдуллаһ
Ибн[2] (*исем башында*), *мәс.:* Ибн Рөшд, Ибн Сина, Ибн Фадлан, Ибн Халдун
Ибн Тулу́н мәчетé (*Каһирәдә*)
Ибраһúм (*пәйгамбәр; тар. хан; археол. Идел Буе Болгарында шәһәр*)
«Ибраһúм» сүрәсé
ибраһимú диннә́р
Ибраһúмов Г. ис. Тел, әдәбия́т һәм сәнгáть институты́
Ивáн Купáла (*Чукындыручы Иоанн; көнчыгыш славяннар бәйрәме*)
Ивáн мәйданы́ (*тар. Казанда хәзерге 1 Май мәйданы*)
Ивáново өлкәсé
Ивáновский (*авыл; посёлок*)
Ивáновский наратлыгы́ (*Татарстандагы табигать тыюлыгы*)
Ивáно-Франкóвск (*шәһәр*)
Ивáн төнé (*Иван Купала бәйрәме алдындагы төн*)
Игәнә́ (*елга*)
Игәнәбáш (*авыл*)
игезәклә́р[1] (*бер анадан бер вакытта туган балалар*); **игезәк** (*шуларның сыңары*)
Игезәклә́р[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе, Җәүза*); **Игезәк** (*шул йолдызлык астында туган кеше*)
«**Игéн игүчé**» (*газета*)
игенчé[1] (*кеше*)
Игенчé[2] (*авыл*)
Игенчелә́р сараé (*Казанда*)
Игенчелә́р сараé мәйданы́ (*Казанда*)
Игúм наратлыгы́ (*Татарстандагы табигать истәлеге*)
Игнáтов зәңгеләсé (*балык*)

Игу́мный бистәләре́ (*Казанда: Кече Игумный бистәсе һәм Олы Игумный бистәсе*)
«**Игълана́т**» (*газета*)
игътика́д (*ышану, иман*)
Идегә́й (*тар. шәхес*)
иде́л[1] (*иск. зур елга; карабодай сорты*)
Иде́л[2] (*геогр. елга исеме*)
Идел[3] (*археол.*)
«**Иде́л**»[4] (*газета, журнал*)
Иде́л Алды́ (*территория*)
Иде́л Алды́ икътисади́ районы́
Иде́л А́ръягы (*территория*)
Иде́л А́ръягы түбәнлеге́
Иде́л-Ба́лтыйк су юлы́
Иде́л болгарлары́ (*халык*)
Иде́л Болгары́ (*тар.*)
Иде́л буе́[1] (*Идел елгасы яры полосасы*)
Иде́л Буе́[2] (*территория*); Югары Идел Буе, Урта Идел Буе, Түбән Идел Буе
«**Иде́л буе́**»[3] (*газета*)
Иде́л Буе́ Болга́р дәүләте́ (*тар.*)
Иде́л Буе́ дәүлә́т фи́зик культу́ра, спорт һәм тури́зм акаде́миясе
Иде́л Буе́ икътисади́ районы́
Иде́л Буе́ калкулыгы́
Иде́л Буе́ о́кругының федера́ль арбитра́ж суды́
Иде́л буе́ районы́ (*Казанда, Әстерхан өлкәсендә*)
Иде́л Буе́ федера́ль о́кругы
Иде́л Буе́ хәрби́ о́кругы
Иде́л дәүлә́т су транспорты́ акаде́миясе
Иде́л-Дон каналы́
Иде́л елга́ пароходчылыгы́
Иде́л-йорт
Иде́л-Ка́ма телл́әр союзы́
Иде́л-Ка́ма болгарлары́
Иде́л-Ка́ма Болгары́ (*тар.*)
Иде́л-Ка́ма саклаулыгы́
Иде́л-Ка́ма урма́н сәнәгате́ институты́
Иде́л-Ка́ма хәрби́ флоти́лиясе (*тар.*)
иде́л кичү́ (*фразеол.*)
иде́л күбәләге́
иде́л кү́рми ите́к са́лмыйлар (*фразеол.*)
Иде́л-Нокра́т икътисади́ районы́
Иде́л-Нокра́т регионы́ (төбәге́)
«**Иде́л-Пресс**» **нәшрия́т-полиграфи́я ко́мплексы**
Иде́л сәүдә́ юлы́ (*тар.*)
Иде́л судагы́
Иде́л су́саклагычы
Иде́л тәкәмөгезе́ (*үсемлек*)
Идел түбәнавызы́ (*балык*)
«**Иде́л-Ура́л**» **легионы́** (*тар.*)
«**Иде́л-Ура́л өлкәсе́**» (*газета*)
Иде́л-Ура́л Респу́бликасы (*тар.*)
Иде́л-Ура́л штаты́ (*тар.*)
Иде́л хәрби́ флоти́лиясе (*тар.*)
Иде́л-Чулма́н Болга́р дәүләте́ (*тар.*)
Иде́л-Чулма́н культу́расы (*археол.*)

Идрә́с-Тинки́ (*авыл*)
Идри́с (*пәйгамбәр*)
Иерусали́м патриархи́ясе
Иж[1] (*елга*)
«**Иж**»[2] (*мотоцикл*)
Иж-Бәйки́ (*авыл*)
Иж-Бори́скино (*авыл*)
Иж-Буби́[1] (*авыл*)
«**Иж-Буби́**»[2] (*мәдрәсәсе*)
«**Иж минера́ль сулары́**» (*курорт*)
Иж Тамагы́ (*авыл*)
иҗтиһа́д
Изабе́лла[1] (*исем*)
«**изабе́лла**»[2] (*йөзем сорты; шәраб*)
изге́ ата́ (*хрс. дин әһеленә мөрәҗәгать*)
Изге́ Алекса́ндр Не́вский о́рдены
Изге́ А́нна о́рдены
Изге́ атна́ (*хрс. Пасха якшәмбесеннән башланган җиде көнлек ара*)
Изге́ Бүләклә́р (*хрс.*)
Изге́ Варва́ра чиркәве́ (*Казанда*)
Изге́ Гео́ргий ико́насы
Изге́ Гео́ргий о́рдены
Изге́ Гу́берт тайганы́ (*эт токымы*)
Изге́ Екатери́на чиркәве́ (*Казанда һ. б.*)
Изге́ Екатери́на ки́рхасы
Изге́ Еле́на утравы́
Изге́ җир (*Фәләстыйн*)
Изге́ Җир-Су (*төркиләрнең борынгы илаһлары*)
Изге́ Илья́ таулары́
изге́ инквизи́ция
Изге́ Иоа́нн чиркәве́
Изге́ Кита́п (*Коръән, Библия, Талмуд кебек китапларның исеме урынында килгәндә*)
Изге́ Лавре́нтий елгасы́
Изге́ Лавре́нтий култыгы́
Изге́ Лавре́нтий утравы́
изгелә́р культы́
Изгелә́р Пётр һәм Па́вел чиркәве́ (*Казанда, С.-Петербург, Люксембург, Симферополь һ. б. шәһәрләрдә*)
Изгелә́р Се́ргий һәм Вакх чиркәве́ (*Истанбулда*)
Изге́ Людо́вик (*Франция короле*)
Изге Нико́лай чиркәве́ (*Суздальда, Ростов-на Дону һ. б.*)
Изге́ Өчберле́к (*хрс. Алла Ата, Алла Ул (Угыл), Алла Изге Рух*)
Изге́ Өчберле́к чиркәве́ (*Уфада, Петергофта һ. б.*)
Изге́ Па́сха (*хрс. бәйрәм*)
Изге́ Рух (*хрс.*)
Изге́ Рух Иңү́ чиркәве́ (*Казанда һ. б.*)
Изге́ Серлә́р (*хрс.*)
Изге́ сино́д
Изге́ сою́з (*тар.*)
Изге́ Станисла́в о́рдены (*тар.*)
Изге́ та́у (*Афон тавы тур.*)
Изге́ тәхе́т (*Ватикан тур.*)
Изге́ Тро́ица чиркәве́
Изге́ Тын (*керәшеннәрдә: Изге Рух*)

Изгé Хачны́ Күтәрү́ гыйбадәтханәсé (*Казанда*)
Изгé Язмá (*Библия*)
Изергúна (*астероид*)
Изúда *һәм* **Исúда** (*мифол.*)
Измáйлово паркы́ (*Мәскәүдә*)
Измáйлово полкы́ (*тар.*)
Изóльда: Тристáн белә́н Изóльда (*әд. персонажлар*)
Иисýс
Иисýс Навúн (*Юшәгъ бин Нун*)
Иисýс Христóс (*Гайсә Мәсих*)
ИК [икá] (*кыск.:* инфракызыл)
Икáр (*мифол.; кече планета*)
«**икáрус**» (*автобус*)
Икé Басý Артáш (*авыл*)
икé дөнья́
икейөзлé Я́нус (*мифол.; шулай ук икейөзле кеше тур.*)
икендé; иқенде азаны, икенде вакыты, икенде намазы
икенчé[1] (*корылтай, съезд, конгресс, конференция, сессия, конкурс, фестифаль һ. б. ның исемнәрендә*), *мәс.:* Советларның икенче (II) Бөтенроссия съезды (*1917*), Балет артистларының икенче (II) халыкара конкурсы, РСДРПның икенче (II) съезды (*1903*), БМО Генераль Ассамблеясының икенче (II) сессиясе
Икенчé[2] (*монархлар, папалар, патриархларны билгеләгәндә*), *мәс.:* Екатерина Икенче (Екатерина II), Николай Икенче (Николай II), Мәхмүд Икенче (Мәхмүд II), Алексий Икенче (Алексий II)
Икенчé[3] (*урам, тыкрык һ. б. исемнәрендә*), *мәс.:* Икенче (2 нче) Ленинград урамы, Икенче (2 нче) Магадан урамы, Икенче (2 нче) Муром урамы, Икенче (2 нче) Зелёная урамы, Икенче (2 нче) Нокса тыкрыгы, Икенче (2 нче) авеню
Икенчé (2 нче) Балты́йк Буé фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Икенчé (2 нче) Белорýс фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Икенчé Бөгелдé (*авыл*)
Икенчé бөтендөнья́ сугышы́
Икенчé (2 нче) импéрия (*тар. Франциядә*)
Икенчé интернационáл (ләкин: **2 нче Интернационáл**)
Икенчé (2 нче) респýблика (*тар. Франциядә*)
Икенчé Рим (*Византия тур.*)
Икенчé Спас
Икенчé тәрé явы́ (ләкин: **2 нче Тәрé явы́)**
Икенчé (2 нче) Украúна фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Икмә́к базары́ (*Казанда*)
Икмә́к бунтлары́ (*тар. 1650*)

«**Икмә́к өче́н**» (*газета*)
ико́на, *мәс.:* Изге Мария иконасы, Мәскәү Матронасы иконасы, Изге Николай иконасы
иконаста́с
ИКП [икапә́] (*кыск.: Италия Коммунистлар партиясе*)
«**Икътиса́д**» (*журнал*)
ил[1] (*дәүләт*)
«**Ил**»[2] (*газета*)
Ил[3] (*самолёт*)
ила́һ[1] (*мәҗүсиләрдә*), *мәс.: Ягус, Ягук, Мәнат, Мәнаф, Аполлон, Арес, Афродита, Гермес, Деметра, Зевс, Посейдон* — гарәпләрнең һәм грекларның күпсанлы илаһлары
Ила́һ[2] (*ислам һәм башка монотеистик диннәрдәге Алла(һ) белән бәйле булганда, мәс., я Илаһым!*)
илә́к[1] (*җайланма*)
Илә́к[2] (*йолдыз; Оренбург өлкәсендә район*)
«**Ил байрагы́**» (*газета*)
Илҗә́ көне́ (*хрс. бәйрәм*)
Илиа́да (*Гомер поэмасы; тарихи эпос тур.*)
Иллә́т (*елга*)
Иллю́зияләр музее́ (*Казанда*)
Илтә́н-Бота́ (*авыл*)
«**Ил теле́**» (*газета*)
Илхана́т (*Һулагуилар дәүләте*)
Илханила́р (*династия*)
Илһа́м хан (*тар. Казан ханы*)
И́ль-де-Фра́нс (*тар. Франциядә өлкә; утрау*)
Илья́с (*пәйгамбәр*)
има́м (*рухани; имамәт башлыгы*), *мәс.:* намазда имамга ою; имам Газзали, имам Әбү Хәнифә; имам Шамил (*Төньяк Кавказ имамәте имамы*); *ләкин:* Имам Әгъзам
има́н[1] (*ышану; керәшеннәрдә — дога*)
«**Има́н**»[2] (*газета; нәшрият*)
има́н әйтү́ (*крш.*)
има́н китерү́
«**Има́н нуры́**» (*мәчет; журнал*)
Има́н си́мволы (*хрс. шартлы гыйбарә*)
има́н укý (*крш.*)
«**Има́н шарты́**» (*китап*)
Имә́н баты́р (*персонаж*)
Имәнкискә́ (*авыл*)
Имәнкискә́ ко́мплексы (*археол.*)
Имәнкискә́ культу́расы (*археол.*)
имәнкискәлелә́р
Имәнле́ (*елга*)
Имәнлеба́ш (*авыл*)
императ́ор[1] (*титул, шул титулга ия кеше*)
Императ́ор[2] (*революциягә кадәрле рәсми текстларда*)
Императ́ор[3], *мәс.:* Россия Император фәннәр академиясе (*тар.*)
импе́рия (*монархистик дәүләт*), *мәс.:* Византия импе-

риясе, Госманлы империясе, Икенче империя, Рим империясе, Россия империясе
импра́ (*мифол. мәрхәмәтле мифик зат*)
Ингерманла́ндия губе́рниясе (*тар.*)
Ингуше́тия Респу́бликасы (*рәсми*)
Индоне́зия Респу́бликасы (*рәсми*)
индуи́зм
ине́ш[1] (*кечкенә елга*)
Ине́ш[2] (*авыл*)
Инҗи́л (*Яңа Гаһед; христиан динендә изге китап*), *мәс.:* апокриф Инҗил, каноник Инҗилләр
инҗилчелә́р (*Матфей, Марк, Лука һәм Иоанн тур.*)
инквизи́ция (*тар.*)
Иннопо́лис (*шәһәр*)
инса́н (*кеше*)
«Инса́н» («Кеше») сүрәсе́
инспе́кция (*учреждение; рәсми исемнәрдә*), *мәс.:* Россия транспорт инспекциясе, Татарстан Республикасы салым инспекциясе, Казан шәһәр торак инспекциясе
институ́т (*учреждение; рәсми исемнәрдә*), *мәс.:* педагогика институты, Укытучыларның белемен арттыру институты; Татарстан Фәннәр академиясенең Г. Ибраһимов ис. Тел, әдәбият һәм сәнгать институты, Россия фәннәр академиясенең Археология институты, А. С. Пушкин ис. Рус теле институты
Интерви́дение
интернациона́л[1] (*халыкара берләшмә*), *мәс.:* Коммунистик интернационал, Беренче интернационал, Икенче интернационал, Өченче интернационал, ләкин: 1 нче (2 нче, 3 нче) Интернационал
Интернациона́л[2] (*гимн*)
интерне́т[1] һәм **Интерне́т**
интерне́т[2] *(сыйфат булганда)*, *мәс.:* интернет чат, интернет технологияләр, интернет сайт, интернет сүзлек
Интерпо́л (*оешма*)
«**Интерфа́кс**» (*мәгълүмат агентлыгы*)
Инти́м теа́тры (*тар. Казанда*)
интури́ст[1] (*кеше*)
Интури́ст[2] (*оешма*)
«Инфита́р» («Ярылу́») сүрәсе́
и́ншалла (*Алла боерса*)
«Иншика́к» («Ярылу́») сүрәсе́
«Иншира́х» («Ачылу́») сүрәсе́
И́нь[1]**: Инь чоры́, Инь дәүләте́** (*Кытай тарихында*)
инь[2]**: инь һәм яң** (*Кытай фәлсәфәсендә*)
инь-яң

Иоа́нн Па́вел Икенче́ (II) (*Рим папасы*)
Иоа́нн-Предте́ча ирлә́р монастыре́ (*Казанда*)
Иоа́нн-Предте́ча хаты́нкызла́р монастыре́ (*Казанда*)
Ио́ния диңгезе́
Ио́ния утраулары́
Иорда́н (*елга*)
Иорда́ния
иорда́нияле (*Иорданиядә яшәүче төп халык*)
Иорда́ния Һашими́ Корольлеге́ (*рәсми*)
Ира́н (*дәүләт*)
Ира́н Азәрбайҗаны́
Ира́н Исла́м Респу́бликасы (*рәсми*)
иранлы́ (*Иран дәүләте гражданы*)
ира́н телләре́
ире́к[1] (*бәйсезлек*)
Ире́к[2] (*кеше, авыл исеме*)
«Ире́к йолдызы́» (*газета*)
ирекле́[1] (*азат*)
Ирекле́[2] (*авыл*)
Ире́к мәйданы́[1] (*Казанда*)
«Ире́к мәйданы́»[2] (*газета*)
Ире́к мәчете́ (*Казанда*)
Ире́к Таңы́ (*авыл*)
Иргәе́л (*әкият персонажы*)
ирке́н[1] (*киң*)
Ирке́н[2] (*авыл*)
Ирку́тск өлкәсе́
Ирку́тск мөселманнары́ хәйрия́ җәмгыяте́ (*1905—1917*)
Ирку́тск күме́р бассейны́
ирла́нд (*Ирландиянең автохон халкы*)
Ирла́нд диңгезе́
Ирла́ндия
ирла́ндияле (*Ирландия дәүләте гражданы*)
Ирла́ндия Респу́бликасы (*рәсми*)
Ирла́ндия утравы́
Ирла́нд терьеры́ (*эт токымы*)
ирла́ндча
иртәнге́ гыйбадә́т (*хрс. утреня*)
иртәнге́ има́н (*крш. иртәнге дога*)
иртәнге́ келә́ү (*крш. иртәнге гыйбадәт*)
Иртәнге́ сафлы́к иле́ (*Корея*)
Иртә́ Яңары́ш (*сәнгатьтә*)
Irte ́ш

Исаа́кий соборы́ (*С.-Петербургта*)
Иса́йя (*хрс. пәйгамбәр*)
Исәнсе́ф-Чишмә́ (*авыл*)
Иси́да Тигезлеге́ (*Марста*)
Иси́да *һәм* **Изи́да** (*мифол.*)
Искәндә́р Зөлкарнә́йн
Искәрдәрия́ правосла́вие чиркәве́
иске[1] (*яңа булмаган*)
Иске[2] (*елга*)
Иске́ Авы́л[1] (*авыл*)
Иске́ авы́л[2] (*елга*)
Иске́ Ары́ш (*авыл*)
Иске́ Әнәлә́ (*авыл*)
Иске́ Баллы́ Күл (*авыл*)
Иске́ бистә́ (*Иске Татар бистәсе*)

Иске́ Буа́ (*авыл*)
Иске́ Гаһе́д (*Библиянең бер өлеше*)
Иске́ Дөнья́ (*Европа тур.*)
Иске́ Имә́н (*авыл*)
Иске́ йолачыла́р урамы́ (*Казанда*)
иске́ йолачыла́р чиркәве́
Иске́ Йомралы́ (*авыл*)
Иске́ Йорт[1] (*авыллар*)
Иске́ йорт[2] (*елга*)
Иске́ Каенса́р (*авыл*)
Иске́ Каза́н (*тар. шәһәр*)
Иске́ Каза́н авы́л җирлеге́
Иске́ Каза́н дәүлә́т тари́х, мәдәния́т һәм табига́ть музе́й-саклаулыгы́
Иске́ Каза́н шәһәрлеге́ (*археол.*)
Иске́ кальга́ (*тар. Казанда*)
Иске́ Куа́к (*авыл*)
Иске Ку́йбышев ко́мплексы (*археол.*)
Иске́ Кулатка́ (*авыл*)
Иске́ Кыры́м (*шәһәр*)
Иске́ Мулла́ Иле́ (*авыл*)
Иске́ Мунча́ (*авыл*)
Иске́р (*археол.*)
Иске́ Рус Мәмәтхуҗасы́ (*авыл*)
Иске́ ура́м (*Казанда*)
Иске́ Сара́й (*археол.*)
Иске́ Тата́р Әдәмсуы́ (*авыл*)
Иске́ Чуа́ш Әдәмсуы́ (*авыл*)
Иске́ Тата́р бистәсе́ (*Казанда, Касыйм шәһәрендә*)
«Иске́ Тата́р бистәсе́» саклаулыгы́ (*Казанда*)
Иске́ Таш мәчете́ (*Казанда*)
«Иске́ тегермә́н» табига́ть саклаулыгы́ (*Татарстанда*)
иске́ Яңа́ ел (*бәйрәм*)
исла́м[1] (*дин*)
Исла́м[2] (*исем*)
Исла́м[3] (*дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*), *мәс.:* Иран Ислам Республикасы, Мавритания Ислам Республикасы, Пакьстан Ислам Республикасы, Әфганстан Ислам Әмирлеге
«Исла́м баласы́» (*журнал*)
исла́м ба́нкингы
«Исла́м вә мәгари́ф» (*хәйрия җәмгыяте*)
Исла́м Гәрә́й (*тар. Кырым ханы*)
исла́м дөньясы́
исла́м дәүләте́
Исла́м дине́н кабу́л итүне́ң 1000 еллыгы́ исемендәге́ Каза́н мәдрәсәсе́ (*рәсми*)
Исла́м дине́н кабу́л итүне́ң 1000 еллыгы́ исемендәге́ мәче́т *яки* **Каба́н арты́ мәчете́**
исла́м календаре́
Исламкирмә́н (*тар. кальга — Днепрда*)
Исла́м Конфере́нциясе Оешмасы́ (*халыкара оешма*)
Исла́м мәдәния́т үзәге
Исла́м мәдәнияте́ музее́ (*Казанда*)
«Исла́м мәҗәлләсе́» (*җыентык*)

«**Исла́м мәхәлләсе́**» (*җыентык*)
«**Исла́м нуры́**» (*газета; мәчет*)
исла́м ренессансы́
исла́м сәнгате́
Исла́м сәнгате́ музее́ (*Берлинда*)
исла́м социализмы́
исла́м фәлсәфәсе́
исла́нд (*Исландиянең автохон халкы*)
Исла́ндия (*рәсми*)
Исла́ндия аты́
исла́ндияле (*Исландия дәүләте гражданы*)
исла́ндча
Исмәгы́йль (*пәйгамбәр*)
исмәгыйлиле́к (*шигыйлыкта*)
испа́н (*этноним*), *мәс.:* испан теле, испан хатыны
испа́н инквизи́циясе (*тар.*)
Испа́ния колониа́ль импе́риясе (*тар.*)
испа́нияле (*Испания дәүләте гражданы*)
испа́нча
Испра́вник йорты́ (*Чистайда*)
«И́сра» («Төнге́ күчере́ш») сүрәсе́
Исраи́л (*Ягкуб пәйгамбәр*)
исраилия́т (*яһүди мифологиясе*)
Исрафи́л (*фәрештә*)
истиска́ намазы́
истихарә́ намазы́
Исха́к (*пәйгамбәр*)
Ита́лия коммунистла́р па́ртиясе (ИКП)
Ита́лия Респу́бликасы (*рәсми*)
ита́лияле (*Италия дәүләте гражданы*)
италья́н (*Италия дәүләтенең автохон халкы*)
италья́нча
Ити́л (*тар., археол. Хәзәр каганлыгының адм. үзәге*)
иттифа́к[1] (*берлек, коалиция*)
«**Иттифа́к**»[2] (*партия; газета*)
«**Иттифа́к әл-мөслими́н**» (*тар. берлек*)
«**Иттиха́д**» (*тар. оешма*)
иудаи́зм
ифта́р (*авыз ачу мәҗлесе*)
«Ихла́с» мәчете́ (*Яр Чаллыда, Уфада*)
«Ихла́с» сүрәсе́
ихра́м (*махс. кием*)
Ихтиа́ндр[1] (*әд. персонаж*)
ихтиа́ндр[2] (*су астында үзен яхшы хис итүче кеше*)
«**Ихтиля́л байрагы́**» (*газета*)
Ише́м (*елга, дала, шәһәр*)
«**Ише́м даласы́**» (*газета*)
Июль мона́рхиясе (*1830—1848 елларда Франциядә*)
Ию́ль револю́циясе (*1830 елда Франциядә*)
ия́[1] (*мифол.*), *мәс.:* йорт иясе, абзар иясе
Ия́[2] (*елга, Үшнә елгасына коя*)

Й

Йәмә́н Респу́бликасы (*рәсми*)

Йеллоусто́н милли́ паркы́ (*АКШта*)

Йель университеты́ (*АКШта*)

йолды́з[1] (*астр.*), *мәс.:* Иләк йолдыз, Җидегән йолдыз, Чүмеч йолдыз, Таң йолдызы (*Венера планетасы тур.*), Тимерказык йолдызы

Йолды́з[2]: **Кызы́л Йолды́з о́рдены** (*СССРда*), «**Алты́н Йолды́з**» (*медаль*); ләкин: **герой йолдызы** (*рәсми түгел*)

Йолды́з[3]: **Йолды́з мәйданы́** (*Парижда*); **Йолды́з сарае́** (*тар. Истанбулда*)

йолды́з[4] (*күренекле сәнгать эшлеклесе тур., күч.*), *мәс.:* сәхнә йолдызы, эстрада йолдызы, опера йолдызы

Йолды́з[5] (*авыл*)

йолды́з авыруы́ (*фразеол.*)

«**йолды́з сугышлары́**» (*11 нәфис фильмнан торган медиафраншиза*)

йолды́з сәгате́ (*фразеол.*)

Йолды́з кашка́ (*ат кушаматы*)

Йомы́к күл (*Казанда*)

Йорк[1] (*шәһәр*)

Йорк[2]**: Ричáрд Йорк** (*Англия короле*)

йорк[3] (*эт токымы*)

Йо́рклар (*династия*)

Йо́ркшир[1] (*Англиядәге тарихи графлык*)

йо́ркшир[2] (*дуңгыз токымы*)

Йо́ркшир терьеры́ (*эт токымы*)

йорт иясе́ (*мифол.*)

Йорттотмáс (*персонаж*)

Йосе́мити милли́ паркы́ (*АКШта*)

Йосы́ф (*пәйгамбәр*)

«Йосы́ф» сүрәсе́

Йосы́ф вә Зөләйхá (*персонажлар*)

Йошкáр-Олá

К

Каба́к капкасы́ (*тар. Казанда*)
каба́н[1] (*хайван*)
Каба́н[2]**: Каба́н елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның уникенче елы*); **Каба́н** (*шул елда туган кеше*)
Каба́н[3] (*күлләре: Зур Кабан, Кече Кабан, Урта Кабан*)
Каба́н Арты́ (*тар.*)
Каба́н арты́ мәчете́ (*Казанда*)
Кабарда́-Балка́рия
Кабарда́-Балка́рия Респу́бликасы (*рәсми*)
кабарда́-чиркә́с теле́
каберне́ (*шәраб*)
кабе́р фәрештәләре́ (*Мөнкәр һәм Нәкир*)
Каби́л (*Кабил һәм Һабил*)
Ка́бо-Бла́нко (*геогр. борын*)
Ка́бо-Ве́рде Респу́бликасы (*рәсми*)
Кабу́л фетнәсе́ (*1980*)
Кабы́к Күпе́р (*авыл*)
Кабы́к Күпе́р ко́мплексы (*археол.*)
кабә́ һәм **КБ** (*кыск.:* конструкторлык бюросы)
кавале́р (*орден, бүләк иясе*), *мәс.:* Дан ордены кавалеры, Кызыл Йолдыз ордены кавалеры
Кавалерга́рд полкы́ (*тар.*)
Кавалье́ри при́нцибы
Кавә́с (*астр. Укчы йолдызлыгы*)
Кавка́з ага́масы (*кәлтә*)
Кавка́з Алды́
Кавка́з Алды́ щипо́вкасы (*балык*)
Кавка́з Арты́
Кавка́з Арты́ респу́бликалары
Кавка́з кушбашы́ (*балык*)
Кавка́з ли́ниясе (*тар.*)
кавказлы́
Кавка́з Минера́ль Сулары́ (*курортлар районы*)
Кавка́з овча́ркасы (*эт токымы*)
Кавка́з регионы́
Казка́з сарыгы́
Кавка́з сугышы́ (*1817—1864*)
Кавка́з таулары́
кавка́з телләре́
кавка́зча, *мәс.:* кавказча бию, кавказча киенү
кага́н
кагана́т (*дәүләт*), *мәс.:* Икенче төрки каганат, *ләкин:* 2 нче Төрки каганат
каганлы́к, *мәс.:* Көнчыгыш Төрки каганлыгы, Төргеш каганлыгы, Уйгур каганлыгы, Хәзәр каганлыгы
Каганбә́к (*тар. Алтын Урда ханы*)
кагу́р (*шәраб*)
каде́р[1] (*хөрмәт, ихтирам*)

Каде́р[2] (*авыл*)
Каде́р кичәсе́ (*бәйрәм*)
Каде́р киче́ (*бәйрәм*)
каде́т ко́рпусы
каде́т мәктәбе́
«**кадилла́к**» (*автомобиль*)
«Ка́др» («Каде́р») сүрәсе́
кадри́ль (*бию*)
Кады́ш мәргә́н (*дастан персонажы*)
каенлы́[1] (*каеннар булган, каеннар үскән*)
Каенлы́[2] (*авыл*)
каенлы́к[1] (*урман*)
Каенлы́к[2] (*авыл*)
Каенса́з (*авыл*)
Каенса́з метеориты́
каенса́р[1] (*урман*)
Каенса́р[2] (*авыл, елга*)
казакла́р[1] (*кешеләр*)
Казакла́р[2] (*авыл*)
Казакла́р Чаллысы́ (*авыл*)
Казако́в мәчете́ (*Казанда*)
Казакста́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Каза́к ханлыгы́ (*тар.*)
каза́н[1] (*чуен савыт*)
Каза́н[2] (*шәһәр; аэропорт; кече планета*)
«**Каза́н**»[3] (*телеканал; кунакханә комплексы; судно; футбол клубы; журнал*)
«**Каза́н Аре́на**» (*стадион*)
Каза́н авиа́ция җитештерү́ берләшмәсе́
Каза́н авиа́ция институты́
Каза́н авиа́ция заводы́
Каза́н авиа́ция те́хникасы көллияте́
Каза́н авиа́ция техноло́гияләре фәнни́ тикшерену́ институты́
Каза́н автотра́нспорт те́хникумы
Каза́н авы́л хуҗалыгы́ институты́
Каза́н авы́л хуҗалыгы́ тәҗрибә́ ста́нциясе
Каза́н агломера́циясе
Каза́н адмиралте́йствосы
Каза́н аеклы́к җәмгыяте́ (*хәйрия оешмасы*)
Каза́н Арты́
каза́н арты́ сөйләшләре́
Каза́н архиере́й славя́нлати́н мәктәбе́
Каза́н астроно́мия-геоде́зия җәмгыяте́
Каза́н астроно́мия фәнни́ мәктәбе́
Каза́н әмирлеге́ (*тар.*)
Казанба́ш (*авыл*)
Каза́н бәклеге́ (*тар.*)
Каза́н биохи́мия һәм биофи́зика институты́
Каза́н Богоро́дица хаты́нкызла́р монастыре́ (*Алабугада, Казанда*)
Каза́н Богоро́дица чиркәве́ (*Казанда, Буа районында*)
Каза́н бүреге́
Каза́н вертолёт заводы́
Каза́н ветерина́рия фәнни́ мәктәбе́
Каза́н вокзалы́ (*Мәскәүдә; шулай ук Казанның үз вокзалы*)
Каза́н вөҗда́н хөкеме́ мәхкәмәсе́ (*тар.*)

«Каза́н» гаилә́ үзәгé
Каза́н геоло́гия фәнни́ мәктәбé
Каза́н геомéтрия фәнни́ мәктәбé
Каза́н гражданлы́к эшләрé мәхкәмә́ пала́тасы (*тар.*)
«Каза́н» гранд отелé
Каза́н губéрна казначейлыгы́ (*тар.*)
Каза́н губéрнасы (*тар.*)
Каза́н дары́ заводы́
Каза́н дәүлә́т агра́р университеты́
Каза́н дәүлә́т архитекту́ра-төзелéш акадéмиясе
Каза́н дәүлә́т ветерина́рия медици́насы акадéмиясе
Каза́н дәүлә́т консервато́риясе
Каза́н дәүлә́т мәдәния́т һәм сәнга́ть институты́
Каза́н дәүлә́т медици́на акадéмиясе
Каза́н дәүлә́т медици́на университеты́
Каза́н дәүлә́т университеты́
Каза́н дәүлә́т циркы́
Каза́н дәүлә́т энергéтика университеты́
Каза́н дәүлә́т яшь тамашачыла́р теа́тры
Каза́н дини́ семина́риясе
Каза́н елга́ порты́ *һәм* **Каза́н елга́ вокзалы́**
Каза́н елга́ тéхникумы
Каза́н епа́рхиясе
Каза́н дендра́рие
Каза́н җитéн комбинаты́
Каза́н җыены́ (*тар.*)
Каза́н «Заря́» конди́тер фа́брикасы
Каза́н зообота́ника бакчасы́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университеты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң А. М. Бу́тлеров ис. Хи́мия институты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң А. Н. Лобачéвский ис. Матема́тика һәм меха́ника институты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң А. Н. Лобачéвский ис. Фәнни́ китапханәсé
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң Геоло́гия һәм нефть-газ техно́ло́гияләре институты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң Идарә́, икътиса́д һәм фина́нслар институты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң Иҗтимагы́й философия фәннәрé һәм массакүлә́м коммуника́цияләр институты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң Инженерлы́к институты́
Каза́н (Идéл Буé) федера́ль университетыны́ң Исәп-

ләү математикасы һәм мәгълүмат технологияләре институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының Лев Толстой ис. Филология һәм мәдәниятара багланышлар институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының Психология һәм мәгариф институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының Физика институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының Фундаменталь медицина һәм биология институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының Халыкара мөнәсәбәтләр институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының Экология һәм табигатьтән файдалану институты

Казан (Идел Буе) федераль университетының этнография музее

Казан (Идел Буе) федераль университеты тарихы музее

Казан Изге Ана иконасы соборы

Казан Изге Анасы (*икона*)

Казан изгеләре Гурий, Герман һәм Варсонофий чиркәве

Казан инновация университеты

Казан иске йола тарафдарлары епархиясе

Казан ит комбинаты

Казан казна палатасы (*тар. орган*)

«Казан календаре» (*К. Насыйриныкы*)

Казан кантоны (*тар.*)

Казан кетгут заводы

Казан кирмәне капкалары (*тар. Нурали, Алабуга, Хан, Арча, Кырым һ. б.*)

Казан кирхасы

Казан компрессор машиналары төзү заводы

Казан консисториясе

Казан кооперация техникумы

Казан көнкүреш химиясе заводы

Казан Кремле (*тарих-архит. музей-саклаулык һәм хөкүмәт резиденциясе*), ләкин (*тарихи язмаларда ныгытма буларак*) **Казан кремле**

Казан Кремленең Благовещение соборы

Казан Кремленең Спас манарасы

«Казан кирмәне мигъмарларына» һәйкәле

«Казан» кунакханәсе

Казан курчак театры

Казан күпере (*Владивостокта, С.-Петербургта*)

Каза́н Кызы́л Байраклы́ югары́ танк кома́ндалык учи́лищесы
Каза́н лингви́стика мәктәбе́
казанлы́ (*Казанда яшәүче кеше*)
Казанлы́к (*Болгариядә шәһәр*)
Казанлы́к казанлыгы́ (*геогр.*)
Каза́н макаро́н фа́брикасы
Каза́н мәхкәмә́ пала́тасы (*тар. суд органы*)
Каза́н мәчесе́ (*һәйкәл*)
Каза́н математика җәмгыяте́
Каза́н медици́на инструментлары́ заводы́
Каза́н медици́на көллияте́
Каза́н медици́на фәнни́ мәктәбе́
Каза́н метеороло́гия мәктәбе́
Каза́н метрополитены́
Каза́н мех комбинаты́
«Каза́н» милли́ мәдәния́т үзәге́
Каза́н милли́ тикшерену́ те́хник университеты́
Каза́н милли́ тикшерену́ техноло́гия университеты́
Каза́н моторла́р төзү́ житештерү́ берләшмәсе́
Каза́н мөселма́н мәктәбе́ (*тар.*)
«Каза́н мөхбире́» (*газета*)
Каза́н музы́ка көллияте́
«Каза́н нуры́» мәчете́ (*Казанда*)
«Казанны́ң 1000 еллыгы́ истәлегенә́» медале́
Казанны́ң 1000 еллыгы́ музее́
Казанны́ң 1000 еллыгы́ паркы́
Казано́ва (*итальян авантюрачы һәм язучысы; күпсанлы мәхәббәт маҗаралары герое тур.*)
Каза́н округыны́ң мөселма́н хәрби́ комитеты́
Каза́н о́птика-меха́ника заводы́
Каза́н өлкәсе́ (*тар.*)
Каза́н өязе́ (*тар.*)
Каза́н педаго́гика университеты́
Каза́н педаго́гика көллияте́
Каза́н Покра́у чиркәве́
Каза́н радиоспектроскопи́я фәнни́ мәктәбе́
Каза́н радиоэлектро́ника институты́
Каза́н районы́ (*Татарстанда, Төмән өлкәсендә һ. б.*)
Каза́н Ра́тушасы
Каза́н рус дра́ма теа́тры
Каза́н рус дра́ма теа́тры музее́
Каза́н руханила́р акаде́миясе (*тар.*)
Каза́н руханила́р семина́риясе (*тар.*)
Каза́н сәнга́ть учи́лищесы
Каза́н сәнга́ть институты́
Каза́н сәнга́ть мәктәбе́
Каза́н селе́кция ста́нциясе

Каза́н синте́тик каучу́к заводы́
Каза́н соборы́ (*С.-Петербургта, Мәскәүдә һ. б.*)
Каза́н социа́ль-юри́дик институты́ (*тар.*)
Каза́н сөт комбинаты́
Казансу́ (*елга*)
«Казансу́ башы́» (*табигать истәлеге*)
Каза́н Суво́ров хәрби́ учи́лищесы
Каза́н сынлы́ сәнга́ть мәктәбе́
Каза́н сынлы́ сәнга́ть учи́лищесы
Каза́н тата́р педаго́гика те́хникумы
Каза́н тата́р укытучыла́р мәктәбе́
Каза́н татары́
Каза́н теа́тр учи́лищесы
Каза́н те́ннис акаде́миясе
Каза́н тиме́рьюл транспорты́ те́хникумы
Каза́н төгә́л машинала́р төзү́ заводы́
Каза́н укытучыла́р семина́риясе
Каза́н университеты́ басмаханәсе́
Каза́н университеты́ ко́мплексы
Каза́н университеты́ нәшрияты́
Каза́н университетыны́ң фәнни́ китапханәсе́
Каза́н университеты́ ре́кторы йорты́
Каза́н университеты́ тарихы́ музее́
«Каза́н утлары́» (*журнал*)
Каза́н утравы́ (*С.-Петербургта*)
Каза́н үзә́к керәше́н тата́р мәктәбе́
Каза́н фи́зика-матема́тика җәмгыяте́
Каза́н фи́зика-те́хника институты́
Каза́н фина́нс-икътиса́д институты́
«Каза́н» халы́кара ат спорты́ ко́мплексы
Каза́н халы́кара күргәзмәсе́
Каза́н халы́кара мөселма́н киносы́ фестивале́
Каза́н ханлыгы́ (*тар.*)
Каза́н хәрби́ го́спитале
Каза́н хәрби́ о́кругы
Каза́н хи́мия комбинаты́
Каза́н хи́мия мәктәбе́
Каза́н хи́мик техноло́гия институты́
Каза́н хореогра́фия учи́лищесы
казанчы́[1] (*кеше*)
Казанчы́[2] (*елга*)
Казанчы́ Бигәнә́й (*авыл*)
Каза́н шәһәр ду́масы
Каза́н эпидемиоло́гия һәм микробиоло́гия институты́
Каза́н Яны́ культу́расы (*археол.*)
«Каза́н ярминкәсе́» күргәзмә́ үзәге́

Казáн ясалмá каучýк заводы́
Казáн яшьләрé урамы́ (*Казанда*)
Казáн дәүләт татáр яшь тамашачылáр теáтры
казачóк (*бию*)
казнá йорты́ (*тар. дәүләт учреждениесе тур.*)
казнá палáтасы (*1775—1917 елларда Россиядә*)
Казы́к йолды́з (*астр.*)
Казылмá күл (*табигать истәлеге*)
Каз Юлы́ (*астр.*)
Кайбы́ч аучылы́к тыюлыгы́
Кайбы́ч имәнлекләрé (*табигать истәлеге*)
каймáн (*крокодил*)
Каймáн утраулары́
кайнóзой (*кайнозой эрасы*)
кайназóй э́расы (*геол.*)
кайрáк[1] (*махсус таш*)
Кайрáк[2] (*елга*)
Каклы́ Күл (*авыл*)
Калатáу (*калкулык; борынгы шәһәрлек; авыл*)
Калаһáри (*чүл*)
калáч[1] (*күмәч*)
Калáч[2] (*калкулык; шәһәр; күл; сусаклагыч*)
Калáч-на-Донý (*шәһәр*)
Калáшников автоматы́
калáшников (*сөйл. Калашников автоматы*)
«Кáләм» («Калә́м») сүрәсé
Каледóн җыерчыклыгы́
Кали́гула (*I гасырда Рим императоры; рәхимсез, шәфкатьсез хаким тур.*)
Калинингрáд икътисади́ районы́
Калинингрáд өлкәсé
Калиóстро (*тар. авантюрачы*)
Калифóрния агымы́
Калифóрния култыгы́ (*геогр.*)
Калифóрния ярымутравы́ (*геогр.*)
Калкá (елгасы́) буендагы́ сугы́ш (*тар.*)
калкáн[1] (*сугыш кирәк-ярагы*)
Калкáн[2] (*астр. йолдызлык*)
калкулы́к (*геогр.*), *мәс.:* Валдай калкулыгы, Калач калкулыгы, Идел Буе калкулыгы
Калли́сто (*астр. Юпитер иярчене*)
калмáк сөйләшé
Калмы́кия Респýбликасы (*рәсми*)
калмы́к сыéр токымы́
Калмы́к ханлыгы́ (*тар.*)
калтá (*иск. акча капчыгы*)
Калтá Ивáн
Калýга өлкәсé
кальгá (*кирмән, ныгытма, крепость*), *мәс.:* Петропавел кальгасы, Шлиссельбург кальгасы, Кронштадт кальгасы, Брест кальгасы
Кáма[1] (*елга; авыл*)
Кáма[2] (*индуизмда: мәхәббәт илаһы*)
камá[3] (*хайван*)
кáма[4] (*индуизм термины*)

«**Ка́ма**»[5] (*кече планета; агрофирма*)
Ка́ма автомоби́ль заводы́
Ка́ма Аланы́ (*торак пункты*)
Ка́ма Алды́ (*территория*)
Ка́ма Алды́ икътисади́ районы́
Ка́ма А́ръягы (*территория*)
Ка́ма буе́[1] (*Кама елгасы яры полосасы*)
Ка́ма Буе́[2] (*территория*)
Ка́ма Буе́ культу́расы (*археол.*)
Ка́ма дәүлә́т фи́зик культу́ра институты́
Ка́ма-Елга́ (*авыл*)
Ка́ма елга́ пароходчылыгы́ (*тар.*)
КамА́З (*оешма; автомобиль*)
«**КамА́З-Чаллы́**» (*футбол командасы*)
Ка́ма-Исмәгы́йль (*авыл*)
Кама́й шәһәрлеге́ (*археол.*)
Ка́ма культу́расы (*археол.*)
Кама́л теа́тры
Ка́ма Тамагы́ (*посёлок, район*)
ка́ма тамагы́ сөйләше́
Ка́ма Тамагы́ спелеоло́гия систе́масы (*мәгарәләр төркеме*)
кама́ринский (*бию*)
Ка́ма су́саклагычы
Камасу́тра (*борынгы һинд эротик трактаты*)
Ка́ма-Ык аучылы́к тыюлыгы́
«**Ка́мәр**» («**Ай**») **сүрәсе́**
Камбо́джа
Камбо́джа Корольлеге́ (*рәсми*)
Камене́ц-Подо́льский (*шәһәр*)
Ка́менка-Бу́гская (*шәһәр*)
Ка́менск-Ура́льский (*шәһәр*)
Ка́менск-Ша́хтинский (*шәһәр*)
Ка́мень-на-Оби́ (*шәһәр*)
Ка́мер-колле́гия (*Россиядә XVIII г.*)
Камеру́н Респу́бликасы (*рәсми*)
ками́л[1] (*кимчелексез*)
Ками́л[2] (*исем*)
кампа́ния[1] (*сугыш хәрәкәтләре чоры*), *мәс.:* Балкан кампаниясе (*1941; шулай ук Рус-төрек сугышы тур., 1877—1878*), Фин кампаниясе (*1939—1940*), Тын океан кампаниясе (*1941—1945*); (*чаралар комплексы*), *мәс.:* Бөтенроссия халык санын алу кампаниясе, сайлау алды кампаниясе, реклама кампаниясе
Кампа́ния[2] (*геогр.*)
Камча́тка[1] (*геогр.* бугаз, култык, ярымутрау)
камча́тка[2] (*залда, сыйныфта арттагы рәтләр*)
Камча́тка крае́
камыллы́[1] (*камыллар булган, камыллар калган*)
Камыллы́[2] (*авыл*)
Камы́р баты́р (*персонаж*)
камы́ш[1] (*үсемлек*)
Камы́ш[2] (*авыл*)

камышлы́[1] (*камышлар булган, камышлар үскән*)
Камышлы́[2] (*авыл; елга; район*)
Камышлы́ Күл (*авыл*)
камышлы́ сөйләшé
Кана́да
Кана́да А́рктика архипелагы́
Кана́да аты́
Кана́да судагы́ (*балык*)
кана́л (*геогр.*), *мәс.:* Идел-Дон каналы, Мәскәү ис. канал, Панама каналы; Грибоедов каналы, Крюков каналы (*С.-Петербургта*); Зур канал (*Венециядә*)
Кана́р утраулары́[1] (*геогр.*)
Кана́р Утраулары́[2] (*Испаниядә автономияле өлкәнең исеме*)
Кандала́кша култыгы́ (*геогр.*)
Ка́нин ярымутравы́
Канн кинофестивалé
Канлы́ Мари́я (*Англия королевасы*)
Канлы́ Никола́й
Канлы́ якшәмбé (*1905 елның 9 январе*)
кано́ник (*католикларда священник*)
канонлы́к (*догалык*)
Канск-А́чинск күмéр бассейны́
Кант гипо́тезасы
канто́н (*адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Ури кантоны, Люцерн кантоны, Женева кантоны; Арча кантоны, Зөя кантоны, Чаллы кантоны (*тар.*)
Ка́нтор: Ка́нтор аксио́масы, Ка́нтор теоре́масы, Ка́нтор күплегé
Кануни́ Сөләйма́н (*төрек солтаны*)
канцеля́рия, *мәс.:* институт канцеляриясе, РФ Президенты канцеляриясе
ка́нцлер (*вазифа һәм шул вазифаны башкаручы кеше*), *мәс.:* Россия империясе канцлеры, Федераль канцлер (*тар.*)
каньо́н (*геогр. тирән тар үзән*), *мәс.:* Антилопа каньоны, Зур каньон (*АКШта*)
капе́лла[1] (*чиркәү*), *мәс.:* Сикст капелласы (*Ватиканда*), Медичи капелласы (*Флоренциядә*), Ла Мизерикорд капелласы (*Монакода*)
Капе́лла[2] (*йолдыз*)
Капети́нглар (*династия*)
капита́н (*чин, вазифа*)
Капита́н Дже́ральд борыны́ (*Антарктидада*)
Капито́лий (*Борынгы Римда, Вашингтонда*)
Капито́лий триа́дасы (*борынгы Рим илаһлары*)
Капито́лий калкулыгы́ (*Римда*)
Капито́лий Юпи́теры (*Юпитерның Капитолий храмындагы һәйкәле*)

Капитóлий Юнóнасы (*Юнонаның Капитолий храмындагы һәйкәле*)
Капитóлий музеé (*Римда*)
Капитóлий храмы́ (*Римда*)
Капи́ца законы́
Кап: Кап мәгарәсé, Кап таулары́
Капралова йорты́ (*Арчада*)
Капу́стин Яр (*полигон*)
карабаéр (*ат токымы*)
Карабáй[1] (*авыл; эт кушаматы*)
«Карабáй»[2] (*бию*)
Карабалы́к күлé
Карабáс-Барабáс (*әд. персонаж; курку уята торган кеше тур.*)
карабáш[1] (*үсемлек*)
Карабáш[2] (*Татарстанда посёлок, тау; Уралда, Чиләбе өлкәсендә тау, шәһәр*)
Карабáг[1] (*регион*)
карабáг[2] (*ат, сарык токымы*)
Карабáг ханлыгы́ (*тар.*)
Карабáг тáу сырты́
Карабая́н (*авыл*)
Карá Борнáш (*авыл*)
Карабоpы́н (*эт кушаматы*)
Карабугáз күл (*геогр. Каспий диңгезе култыгы*)
Каравáево (*авыл; Казандагы бистә*)
«Каравáн-сарáй» номерлары́ (*Казанда*)
Каравóн (*бәйрәм*)
Каравы́л Тавы́ (*авыл*)
карагáй[1] (*агач*)
Карагáй[2] (*авыл*)
Карагандá күмéр бассейны́
Карá диңгéз
Карá диңгéз буé[1] (*Кара диңгез яры полосасы*)
Карá Диңгéз Буé[2] (*территория*)
Кáра диңгезé (*Карское море*)
Карá диңгéз кýмжасы (*балык*)
Карá диңгéз саклаулыгы́
Карá диңгéз флоты́
Карá диңгéз хамсасы́ (*балык*)
Карá диңгéз шпроты́ (ки́лькасы)
Карá диңгéз энәбалыгы́
Карадугáн (*авыл*)
Караелгá (*авыл, елга*)
Караидéл (*Уфа елгасының башкортча исеме; авыл*)
Карá Иртéш (*елга*)
Каракалпакстáн Респýбликасы (*рәсми*)
Каракирмә́н (*тар. хәзерге Украинада — Очаков шәһәре*)
Каракóм (*чүл*)
Каракóм каналы́
Карá континéнт (*Африка тур.*)
Каракоры́м (*тар. шәһәр*)
каракóш[1] (*бөркет*)
Каракóш[2] (*астр. йолдызлык; персонаж*)
карá көн (*фразеол.*)
Каракýз (*персонаж*)
Карá Күкéл (*дастан персонажы*)
Карá күл (*сулык*)

каракýл[1] (*сарык токымы; мех*)
Каракýл[2] (*авыл; шәһәр*)
Карамáй (*Кытайдагы шәһәр*)
карамалы́[1] (*карамалар булган, карамалар үскән*)
Карамалы́[2] (*авыл, елга*)
Карамалы́ Елгá (*авыл; елга*)
Карамалы́ Тáу (*посёлок*)
карандáш[1] (*язу-сызу әсбабы*)
Карандáш[2] (*клоун*)
Карá принц (*Англия принцы Эдуард тур., XIV г.*)
Карá пулáт[1] (*архит. Болгарда*)
«Карá пулáт»[2] (*опера*)
Карá-Сал (*елга*)
Карасý (*авыллар; елгалар; каналлар; шәһәрләр*)
Карасубазáр (*тар. Кырымда шәһәр*)
Каратáу (*тау тезмәсе*)
каратáй[1] (*мукшыларның этнографик төркеме*)
Каратáй[2] (*авыл*)
Каратáл (*авыллар; елгалар*)
Карá таш[1] (*Кәгъбәдә*)
Карá Таш[2] (*тау тезмәсе*)
Карá Тиéн алы́п (*персонаж*)
каратýн[1] (*монах, раһиб*)
Каратýн[2] (*посёлок; тимерьюл станциясе*)
Каратýн[3] (*Лука Конашевич*)
Каратүбә́ (*авыл*)
Караханилáр (*династия*)
Карáч (*эт кушаматы*)
карачáй сары́ токымы́
Карачáй-Чиркә́с Респýбликасы (*рәсми*)
карачы́ (*тар. титул*)
карачы́ бәк (*тар. титул*)
Карашáй-Саклáу (*авыл*)
Карашә́м (*авыл*)
Караширмә́ (*авыл*)
кáр бабáй (*кардан әвәләп ясалган фигура*)
Карбикә́ (*персонаж*)
карбóн (*карбон периоды*)
карбóн перúоды (*геол.*)
каргалы́[1] (*каргалар булган*)
Каргалы́[2] (*елга; авыл; бистә*)
каргалы́ сөйләшé
Кардáно фóрмуласы
кардинáл
Карéлия
Карéлия бобтéйлы (*мәче токымы*)
Карéлия Респýбликасы (*рәсми*)
Карéлия фронты́
Карéтников йорты́ (*Казанда*)
Карúб диңгезé
Карúб крúзисы (*1962*)
Карúев теáтры
«Кáрига» («Ишéк каккáн») сүрәсé
Кáр Кызы́ (*әкият персонажы; шул персонаж булып киенгән кеше*)
Карл Алтынчы́ (Карл VI) (*Франция короле*)
Карл Бишенчé (Карл V) (*Франция короле*)
Кáрловы Вáры
Кáрлсон (*персонаж*)
карлы́[1] (*кар күп булган, кар күп яуган*)

Карлы́[2] (*елга; авыл*)
карлыга́н[1] (*үсемлек*)
Карлыга́н[2] (*күл*)
карма́к[1] (*әсбап*)
«**Карма́к**»[2] (*журнал*)
Карме́н (*исем; әд. һәм опера персонажы*)
карнава́л, *мәс.:* Бразилия карнавалы, Венеция карнавалы
Карно́: **Карно́ теоре́масы**, **Карно́ ци́клы**
Кароли́нглар (*династия*)
Карпа́т Арты́
Карпа́т Русе́ (*Көнбатыш Украина җирләренең тарихи атамасы*)
Карпа́т таулары́
Карпа́т саклаулыгы́
Карсу́н (*Ульяновск өлкәсендәге торак пункт*)
карсу́н сөйләше́
Карсылу́ (*персонаж — Кар кызы*)
Карт (*авыл*)
Кару́н[1] (*Коръән персонажы*)
кару́н[2] (*саран, комсыз*)
Карунба́й (*әкият персонажы*)
Карфаге́н
карчыга́[1] (*кош*)
«**Карчыга́**»[2] (*журнал*)
Карья́т баты́р (*фольк. персонаж*)
«Каса́с» («Кыйссала́р») сүрәсе́
Каска́д таулары́ (*Төньяк Америкада*)
Каспи́й буе́[1] (*Каспий диңгезе яры полосасы*)
Каспи́й Буе́[2] (*территория*)
Каспи́й Буе́ түбәнлеге́
Каспи́й диңгезе́
Каспи́й-Кара́ диңге́з зуркорсагы́ (*балык*)
Каспи́й майбалыгы́
Каспи́й походы́ (*1722—1723*)
Каспи́й тю́лькасы (*балык*)
Каспи́й хәрби́ флоти́лиясе
Касса́ндра[1] (*мифол.; бәхетсезлекне алдан әйтүче тур.*)
касса́ндра[2] (*куак*)
Кассацио́н суд (*кайбер илләрдә югары суд инстанциясе*)
Кассиопе́я (*мифол.; астр. йолдызлык*)
Касы́йм (*кеше; елга; район; шәһәр*)
«**Касыймия́**» (*Казанда мәдрәсә*)
касы́йм сөйләше́
Касы́йм хан (*тар.*)
Касы́йм хан мәчете́ (*Касыйм шәһәрендә*)
Касы́йм ханлыгы́ (*тар.*)
Ката́в-Ива́новск (*шәһәр*)
Ката́ш-Кара́н (*авыл*)
Католико́с: Бөтен әрмәннәрнең баш Патриархы һәм Каталикосы, Бөтен Грузия Каталикосы-Патриархы (*рәсми титуллар*)
като́лик чиркәве́ (*конфессия*)
като́ликлык
католици́зм

ка́торга (*урын*), *мәс.:* Сахалин каторгасы, Нерчинск каторгасы
Кату́нь (*геогр. елга, сырт; посёлок*)
Каты́п (*әкият персонажы*)
Катю́ша[1] (*исем*)
катю́ша[2] (*миномёт*)
каф[1] (*хәреф*)
«**Каф**»[2] **сүрәсе́**
Каф тавы́ (*мифол.*)
Каф тавы́ артында́ (*фразеол.*)
кафия́[1] (*рифма, шигъ.*)
Кафия́[2] (*исем*)
ка́федра (*вузда яки башка учреждениедә*), *мәс.:* татар теле кафедрасы, чит телләр кафедрасы, органик химия кафедрасы
кафедра́ль (*гыйбадәт кылуны урындагы епископ үзе алып бара торган үзәк гыйбадәтханә тур.*), *мәс.:* кафедраль собор
Кахе́тия патшалыгы́ (*тар.*)
Каһарма́н Кати́л (*дастан персонажы*)
«**Каһарма́н китабы́**» (*дастан*)
Каһирә́ (*шәһәр*)
Каһирә́ бодае́ (*кукуруз*)
Качало́в В. И. ис. Каза́н зур дра́ма теа́тры
Качало́в В. И. ис. Каза́н зур дра́ма теа́тры музее́
Качкана́р (*шәһәр*)
Качкана́р та́у массивы́
качкы́н[1] (*кеше*)
Качкы́н[2] (*авыл*)
Каша́н бәклеге́ (*тар.*)
Каша́н ханлыгы́ (*тар.*)
Каша́н шәһәрлеге́ (*археол.*)
Кашга́р та́у сырты́
кашеми́р (*тукыма*)
Каши́ра ГРЭСы́
кашка́[1] (*ак тап*)
Ка́шка[2] (*авыл*)
Кашкадәрья́ (*Урта Азиядәге елга*)
Кашкара́ (*авыл*)
кашлы́к[1] (*калкулык, калку җир*)
Кашлы́к[2] (*археол. шәһәр*)
Кашта́нка (*эт кушаматы, әд. персонаж*)
Каю́м Насыйри́ исемендәге́ архитекту́ра-этногра́фия ко́мплексы
Каю́м Насыйри́ музее́
Кәгъбә́ *һәм* **Кәгъбәтулла́(h)**
Кәгъбә́ бодае́ (*кукуруз*)
кәҗә́[1] (*хайван*)
Кәҗә́[2]**: Кәҗә́ елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның сигезенче елы*); **Кәҗә́** (*шул елда туган кеше*)
Кәҗә́ белә́н Сары́к (*персонажлар*)
Кәҗә́ бистәсе́ (*Казанда*)
«**Кәҗә́ бистәсе́**» **ста́нциясе**
Кәҗәмөге́з (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
Кәҗәмөге́з тро́пигы
Кәкре́ Ата́у (*авыл*)
Кәкре́ Елга́ (*елга; авыл*)

Кәкре́ күзгелә́р патшалыгы́ (*әкияттәге ил; музыкаль альбом; әкият-фильм*)
Кәкрекү́л (*авыл*)
Кәкре́ Чишмә́ (*елга*)
Кәлилә́ вә Димнә́ (*персонажлар*)
кәлимә́и шәһадә́т
Кәлкаи́л (*фәрештә*)
кәля́м (*ислам динендә дини-фәлсәфи фән тармагы*)
Кәля́ме Мәҗи́д (*Коръән*)
Кәля́ме Шәри́ф (*Коръән*)
Кәлямулла́ (*Коръән*)
кәлимә́[1] (*сүз*)
Кәлимә́[2] (*исем*)
кәлтә́[1] (*хайван*)
Кәлтә́[2] (*йолдызлык*)
Кәля́н мәчете́ (*Бохарада*)
Кәминкә́ (*Татарстанда елгалар, авыллар*)
кәпәчборы́н (*дуңгыз*)
Кәрамәтче́ Никола́й
Кәрамәтче́ Никола́й ико́насы
Кәрамәтче́ Никола́й чиркәве́ (*Казанда*)
Кәрвансара́й мәчете́ (*Оренбургта*)
Кәримбирде́ хан (*Алтын Урда ханы*)
Кәтә́н Ива́ныч (*персонаж*)
Кәттәкурга́н (*шәһәр*)
Кәүсә́р суы́ (елгасы́, чишмәсе́, күле́) (*җәннәт елгасы*)
«Кә́үсәр» («Муллы́к») сүрәсе́
кәффарә́т
«Кәһф» («Мәгарә́») сүрәсе́
Кәшми́р (*Һиндстан ярымутравының төньяк-көнбатышындагы өлкә*)
КБ һәм **кабә́** (*кыск.:* конструкторлык бюросы)
Квазимо́до (*персонаж; бөкре, гарип, ямьсез, шөкәтсез кеше*)
Кванту́н а́рмиясе (*тар.*)
Кватроче́нто (*XV гасыр — Иртә Яңарыш чорының итальянча исеме*)
Ке́кин Л. В. йорты́ (*Казанда*)
келәтле́[1] (*келәте булган*)
Келәтле́[2] (*авыл*)
келә́ү ае́ (*октябрь*)
келә́ү йорты́ (*гыйбадәтханә*)
Ке́львин[1]**: Ке́львин тигезләмәсе́, Ке́львин шкаласы́**
ке́львин[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Ке́мбридж университеты́
ке́мбрий (*кембрий периоды*)
ке́мбрий пери́оды (*геол.*)
Ке́мерово өлкәсе́
Кемп-Дә́вид (*АКШ президенты резиденциясе*)
князь (*князьлек хөкемдары; титул*); бөек князь (*титул*)
князьле́к[1] (*тар. башында князь торган территория*), *мәс.:* Углич князьлеге, Мәскәү князьлеге
Князьле́к[2] (*хәзерге дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*): Лихштейн Князьлеге, Монако Князьлеге
Ке́ния Респу́бликасы (*рәсми*)
кента́вр[1] (*мифол.*)

Кента́вр[2] (*астр. йолдызлык*)
Ке́плер көпшәсе́
Керәнле́ (*авыл*)
Керәше́н бистәсе́
«**Керәше́н газеты́**» (*газета*)
Керәше́н Казысы́ (*авыл*)
Керәше́н Сәрдәсе́ (*авыл*)
керәше́н сөйләшләре́
«**Керәше́н сүзе́**» (*газета*)
керәше́н татары́, *мәс.:* Казан үзәк керәшен татар мәктәбе
Керкәле́ Тукмагы́ (*авыл*)
керпе́[1] (*хайван*)
Керпе́[2]**: Керпе́ елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның тугызынчы елы*); **Керпе́** (*шул елда туган кеше*)
Кер-Хайва́н (*тар. авыл*)
Керчь бугазы́ (*геогр.*)
Керчь ярымутравы́
ке́сарь кисеме́ (*мед.*)
кече́ (*яшьрәк*), *мәс.:* кече Райкин, кече Кеннеди, кече Буш
Кече́ А́зия
Кече́ А́зия таулыгы́
Кече́ Акко́ш күле́
Кече́ Аксуба́й (*авыл*)
Кече́ Анти́ль утраулары́
Кече́ Ат (*йолдызлык*)
кече́ атна́ (*пәнҗешәмбе*)
Кече́ Арысла́н (*йолдызлык*)
Кече́ Баhа́ма ба́нкасы
Кече́ Бельт бугазы́ (*геогр.*)
Кече́ Бола́ (*елга*)
Кече́ Елга́ (*авыл*)
Кече́ Җидегә́н (*йолдызлык*)
Кече́ Зонд утраулары́
Кече́ Игу́мный бистәсе́ (*Казанда*)
Кече́ Каба́н (*күл; авыл*)
Кече́ Кавка́з (*тау системасы*)
Кече́ Камышлы́ (*авыл*)
Кече́ Кара́ елгасы́
кече́ келә́ү (*керәшеннәрдә: вечерня*)
Кече́ Куя́н күле́
Кече́ Күккү́з (*авыл*)
Кече́ Күлба́й-Мораса́ (*авыл*)
Кече́ манара́ (*Болгарда*)
Кече́ Мәрәтхуҗа́ (*авыл*)
Кече́ Мөхәммә́д (*Алтын Урда ханы*)
Кече́ Сөлчә́ (*елга*)
Кече́ Сөн (*авыл*)
Кече́ Урда́ (*тар.*)
Кече́ Тирә́н күл (*Казанда*)
Кече́ Хинга́н (*тау*)
Кече́ Чирмешә́н (*елга*)
Кече́ Чынлы́ (*авыл; елга*)
Кече́ шәhә́р (*Болгарда*)
Кече́ Шомбы́т (*елга*)
Кече́ Эт (*йолдызлык*)
«**Кечкенә́ иптәшлә́р**» (*журнал*)
Кечкенә́ Пүчинкә́ (*авыл*)
Кеше́ хокуклары́ деклара́циясе яки **Кеше́ хокукларыны́ң гомуми́ деклара́циясе** (*1948*)
Кеше́ һәм гражданин хокуклары́ деклара́циясе (*1989*)
Кёльн собо́ры
Кибә́к хан (*тар. 1414 елда Алтын Урда ханы*); **Кибә́к**

хан (*тар. 1318—1326 елларда Чыгтай олысы ханы*)
Кива́ч шарлавыгы́
Ки́ев вокзалы́ (*Мәскәүдә*)
Ки́ев князьлегé (*тар.*)
Ки́ев-Печéра ла́врасы
Ки́ев Русé (*тар.*)
Киéк Ка́з Юлы́ (*астр.*)
Киеклé (*елга; авыл*)
Киемба́й чыганагы́
Ки́зел күмéр бассейны́
Кизи́к бистәсé (*Казанда*)
Кизи́к ирлә́р монастырé
Кизи́к монастырены́ң капка́ өстé чиркәвé (*Казанда*)
кизлә́ү[1] (*чишмә*)
Кизлә́ү[2] (*авыл; Кырымда — Евпатория шәһәре*)
Килдебә́к (*авыл*)
Килдебә́к хан (*Алтын Урда ханы*)
Килиманджа́ро вулканы́
Килиманджа́ро та́у массивы́
киль[1] (*суднода*)
Киль[2] (*йолдызлык*)
Киль[3] (*шәһәр*)
Киль каналы́
кимә́к (*төрки кабилә вәкиле*)
Кимә́к каганлыгы́ (*тар.*)
Ким Ир Сéн
Ким Чен И́р
Кинг-Ко́нг (*киноперсонаж*)
киндéр[1] (*үсемлек*)
Киндéр[2] (*күл*)
Киндеркýл (*авыл*)
киндерлé[1] (*киндер үскән*)
Киндерлé[2] (*елга; авыл; посёлок*)
киндзмараýли (*шәраб*)
«**Кинота́вр**» (*кинофестиваль*)
Кино́ йорты́
кинофестива́ль, *мәс.:* Венеция кинофестивале, Канн кинофестивале, Казан кинофестивале
«**Киңә́ш**» (*газета*)
«**Ки́ң Иделдә́**» (*киножурнал*)
Кио́то протоколы́ (*халыкара килешү*)
кипари́с[1] (*агач*)
Кипари́с[2] (*мифол.*)
Кипр Респу́бликасы (*рәсми*)
Кипр утравы́
кирамә́н кятиби́н (*ике фәрештә*)
Кириба́ти Респу́бликасы (*рәсми*)
кири́ллица (*славян алфавитының берсе*)
ки́рка (*чиркәү*)
кирмә́н[1] (*кальга*)
Кирмә́н[2] (*елга; тар. Касыйм шәһәре*)
кирмәнчéк[1] (*кечкенә кальга*)
Кирмәнчéк[2] (*археол.; тар. Татарстандагы шәһәр*)
Кирпéч бистәсé (*тар. Казанда*)
Ки́рово-Чепéцк (*шәһәр*)
Ки́ров өлкәсé
Ки́ров заводы́ (*С.-Петербургта*)
киртәлé[1] (*киртә тотылган*)
Киртәлé[2] (*елга; авыл*)
ки́рха (*чиркәү*)

кисекбáш[1] (*күбәләк — рус.* адамова голова)
Кисекбáш[2] (*персонаж*)
кискéч[1] (*корал*)
Кискéч[2] (*йолдызлык*)
кит[1] (*хайван*)
Кит[2] (*йолдызлык*)
китáйка[1] (*алмагач сорты; тукыма*)
Китáйка[2] (*елга; посёлок*)
Китáп йорты́
Китáп сөючелә́р җәмгыяте́
кичке́ келә́ү (*хрс. өйләдән соң кылына торган гыйбадәт*)
Кичерешу́ атнасы́ (*хрс. Май чабу атнасының соңгы көне*)
кичу́[1] (*елга үткеле*)
Кичу́[2] (*елга; авыл*)
Клапейрóн тигезләмәсе́
классификáция (*нәрсәләрне дә булса бүлгәләү системасы*), *мәс.:* хайваннар классификациясе, төрки телләр классификациясе, Бердәм бөтенроссия спорт классификациясе, Халыкара патентлар классификациясе
Клейн интерпретáциясе
Клеопáтра (*тар. мәликә; әд. персонаж; матур һәм хәтәр хатын-кыз тур.*)
Клермóн соборы́ (*1095*)
Клерó тигезләмәсе́
Кликóвка сөзәклеге́ (*табигать истәлеге*)
клуб (*оешма, учреждение; йорт, бина*), *мәс.:* Халыкара икътисади хезмәттәшлек клубы; Якобинчылар клубы (*тар.*); «Бригантина» яшь диңгезчеләр клубы; спорт клубы, яшьләр клубы, футбол клубы, шахматчылар клубы
Ключи́ сóпкасы (*геогр.*)
Кля́чкин хастаханәсе́ (*тар. Казанда*)
кнéссет (*Израиль парламенты*)
Коббә́т әс-Сáхра мәчете́ (*Иерусалимда*)
Кобогы́л (*дастан персонажы*)
кобóл (*программ.*)
«**кóдак**» (*фото- яки киноаппарат*)
Кодáш (*елга; авыл; күл*)
кóдекс (*законнар җыентыгы*), *мәс.:* Россия Федерациясенең җинаять кодексы, Россия Федерациясенең гражданлык кодексы, Россия Федерациясенең гаилә кодексы, Россия Федерациясенең салым кодексы
кóдру (*шәраб*)
Коерчы́к хан (*Алтын Урда ханы*)
Кожáевка кóмплексы (*археол.*)
козгы́н[1] (*кош*)
Козгы́н[2] (*йолдызлык; мифол.*)
койгыры́ш (*бәхет кошы*)
койрыклы́ йолды́з (*комета*)
кóка-кóла (*эчемлек*)
Кокáнд ханлыгы́ (*тар.*)

Ко́ла Тө́ньягы
Ко́ла ярымутравы́
Кол Гали́ (*шагыйрь*)
Колкамә́р (*авыл*)
Колизе́й (*Римда*)
ко́лле́дж (*уку йорты*), *мәс.:* Бөекбританиядә — Брайтон колледжы, Кембридж аббатлыгы колледжы, Оксфорд халыкара колледжы, Королева Этельбурга колледжы
ко́лли (*эт токымы*)
колмакчы́[1] (*колмак үстерүче*)
Колмакчы́[2] (*авыл*)
Колмәмә́т бистәсе́
Колоко́льников йорты́ (*архит. Казанда*)
Коло́ния-дель-Сакраме́нто (*шәһәр*)
Колора́до (*АКШта штат; елга*)
Колора́до коңгызы́
Колу́мбия Респу́бликасы (*рәсми*)
Колхи́да түбәнавызы́ (*балык*)
Колхи́да патшалыгы́
Колхи́да түбәнлеге́
Колхи́да тыюлыгы́
колхо́з
«**Колхо́з газе́тасы**»
«**Колхо́з юлы́**» (*газета*)
«**Колхо́з яшьләре́**» (*газета*)
Ко́л Шәри́ф (*дәүләт һәм дин эшлеклесе*)
Ко́л Шәри́ф мәчете́ (*Казанда*)
Кольт[1] (*исем*)
кольт[2] (*револьвер*)
Колыма́ елгасы́
Колыма́ таулыгы́
Колыма́ түбәнлеге́
колы́н[1] (*хайван*)
Колы́н[2] (*авыл*)
Комаза́н (*елга*)
Комаза́н Башы́ (*авыл*)
Командо́р утраулары́
кома́ндующий (*хәрби җитәкче*), *мәс.:* Төньяк флот командующие, Казан хәрби округы гаскәрләре командующие, Һава десант гаскәрләре командующие
комбина́т (*берничә тармакны үз эченә алган эре предприятие*), *мәс.:* Казан ит комбинаты, Яшел Үзән сөт комбинаты, Казан җитен комбинаты
«**Комву́з студенты́**» (*журнал*)
Коменда́нт манарасы́ (*Мәскәү Кремлендә*)
Коменда́нт йорты́ (*Петропавел крепостенда*)
комендату́ра, *мәс.:* Казан шәһәре хәрби комендатурасы
ко́ми (*этноним*); коми җырлары, коми халкы
Ко́ми Респу́бликасы (*рәсми*)
Коминте́рн[1] (*тар. Коммунистик интернационал*)
Коминте́рн[2] (*посёлок*)
Коминте́рн ко́мплексы (*археол.*)

ко́ми-зыря́н, *мәс.:* коми-зырян теле

ко́ми-пермя́к, *мәс.:* коми-пермяк халкы

Ко́ми-Пермя́к автоно́мияле о́кругы

комисса́р (*вазифалы зат*), *мәс.:* халык комиссары (*1946 елга кадәр СССРда*), полк комиссары (*СССРда*), хәрби комиссар

комиссариа́т, *мәс.:* Кавказ Арты комиссариаты (*1917—1918*), халык комиссариаты (*1946 елга кадәр СССРда*), хәрби комиссариат

коми́ссия (*махсус вәкаләтле кешеләр төркеме, орган*), *мәс.:* Бөтенроссия гадәттән тыш хәлләр комиссиясе, РФ федераль энергетика комиссиясе, РФ Хөкүмәтенең азык-төлек комиссиясе, сайлау комиссиясе, депутатлар комиссиясе, санау комиссиясе, мандат комиссиясе

комите́т (*сайлап куела торган орган, хакимият органы*), *мәс.:* Халык депутатлары советының Башкарма комитеты, Халыкара олимпия комитеты, Дәүләт куркынычсызлыгы комитеты, ССКП Үзәк комитеты; профсоюз комитеты, эшчеләр комитеты, Россия сугыш ветераннары комитеты

Комлы́ Кава́л (*авыл*)

Комме́рц-колле́гия (*XVIII гасырда Россиядә*)

комму́на[1] (*революцион хакимият органы; оешма*), *мәс*: Мюнстер коммунасы (*1534—1535*), Париж коммунасы (*1871*); хезмәт коммунасы, авыл хуҗалыгы коммунасы

комму́на[2] (*кайбер илләрдә адм.-терр. берәмлек*)

коммуни́зм

«**Коммуни́зм байрагы́**» (*газета*)

Коммуни́зм түбәсе́ (*Памирда*)

коммуни́ст[1] (*Коммунистлар партиясе әгъзасы*)

«**Коммуни́ст**»[2] (*газета; журнал*)

Коммуни́стик интернациона́л

коммунистла́р па́ртиясе[1] **(КП)**, *мәс.:* Европа илләренең коммунистлар партияләре

Коммунистла́р па́ртиясе[2] (*рәсми атама буларак*), *мәс.:* Кытай Коммунистлар партиясе (ККП), Советлар Союзы Коммунистлар партиясе (ССКП), Россия Федерациясе Коммунистлар партиясе (РФКП)

коммюнике́ (*документ*)

Ко́мниннар (*династия*)

Комо́р утраулары́[1] (*архипелаг*)

Комо́р Утраулары́[2] (*дәүләт*)

Комо́р Утраулары́ Федерати́в Исла́м Респу́бликасы (*2002 елга кадәр*)

компа́ния (*ширкәт*), *мәс.:* «Татнефть» компаниясе, «Татарстан» дәүләт телевизион һәм радиотапшырулар компаниясе, «ТрансТехСервис» сәүдә компаниясе, «Кока-кола» компаниясе, Россия-Америка компаниясе (*тар.*)

компа́ртия, *мәс.:* Кытай компартиясе, АКШ компартиясе

ко́мпас[1] (*әсбап*)

Ко́мпас[2] (*йолдызлык*)

ко́мплекс (*берләшмә; махсус яраклаштырылган территория*), *мәс.:* «Идел-Пресс» нәшрият-полиграфия комплексы, «Батыр» спорт комплексы, «Ак тау» ял итү комплексы, «Тукай-Кырлай» комплексы, «Казан» ат спорты комплексы

Ко́мптон күренеше́ (э́ффекты)

Компье́н солыхы́ (*1918*)

комсомо́л[1] (*оешма, шул оешма әгъзасы*)

Комсомо́л[2] (*Яр Чаллыда, Чувашиядә һ. б. да район; Казанда күл*)

Комсомо́льск-на-Аму́ре (*шәһәр*)

Ко́нан Дойль (*инглиз язучысы*)

Конве́нт *һәм* **Милли́ конве́нт** (*Франциядә, 1792*)

конве́нция (*документ, килешү*), *мәс.:* Россия Федерациясе белән Казакстан Республикасы арасындагы консуллык конвенциясе, халыкара конвенция, Женева конвенцияләре, Бала хокуклары турында БМО конвенциясе, Сугыш турында БМО конвенциясе, Кеше хокуклары турында БМО конвенциясе

ко́нго[1] (*балык*)

Ко́нго[2] (*дәүләт*)

Ко́нго Респу́бликасы (*рәсми*)

конгре́сс[1] (*съезд*), *мәс.:* Бөтендөнья татар конгрессы, «Фән һәм яшьләр» конгрессы, Халыкара хирурглар конгрессы, Вена конгрессы

конгре́сс[2] (*АКШта закон чыгару органы; кайбер илләрдә парламент*)

конгре́сс[3] (*кайбер партия, оешма атамаларында*), *мәс.:* Халыкара эшлекле конгресс, Һиндстан милли конгрессы (партия)

кондызлы́[1] (*коздыз булган*)

Кондызлы́[2] (*авыл*)

Кондырлы́[1] (*авыл*)

кондырлы́ кодача́ (*фразеол.*)

Кондырча́ (*елга*)

ко́нкурс (*ярыш*), *мәс.:* П. И. Чайковский ис. ха-

лыкара конкурс, Сара Садыйкова ис. конкурс, Г. Тукай исемендәге конкурс

Консервати́в па́ртия (*Бөекбритания һ. б. илләрдә*)

консервато́рия (*югары музыка мәктәбе*), *мәс.:* Нәҗип Җиһанов ис. Казан дәүләт консерваториясе, П. И. Чайковский ис. Мәскәү дәүләт консерваториясе, А. В. Нежданов ис. Одесса дәүләт консерваториясе

консо́рциум (*берләшмә*), *мәс.:* Халыкара спутник элемтәсе консорциумы, Халыкара нефть консорциумы

Константи́н һәм Еле́на чиркәве́

Константино́поль патриархи́ясе

Константинопо́ль правосла́вие чиркәве́

Конституцио́н җыелы́ш

Конститу́ция суды́

конститу́ция[1] *һәм* **Конститу́ция**, *мәс.*, илгә конституция кирәк, яңа конституция *һәм* Конституция кабул итү, конституциягә *һәм* Конституциягә төзәтмәләр кертү

конститу́ция[2] (*кайбер тарихи документлар исемендә*), *мәс.:* Өченче май конституциясе (*Польшада, 1791*)

Конститу́ция[3] (*дәүләтнең төп законы*), *мәс.:* Россия Федерациясе Конституциясе, Татарстан Республикасы Конституциясе

Конститу́ция көне́

конструкто́рлык бюросы́ (КБ)

ко́нсул

ко́нсуллык

консультати́в сове́т, *мәс.:* Берләшкән Милләтләр Оешмасының җирле үзидарә мәсьәләләре буенча консультатив советы

контине́нт (*материк*), *мәс.:* Азия континенты, Африка континенты, Яшел континент (*Австралия тур.*), Кара континент (*Африка тур.*)

Континента́ль конгре́сс (*АКШта, 1776*)

Контрреформа́ция (*тар.*)

конфедера́ция[1] (*союз, берләшмә*), *мәс.:* Укытучыларның бөтендөнья конфедерациясе, Кавказ халыклары конфедерациясе, Көньяк Америка футбол конфедерациясе, Латин Америкасы хезмәт ияләре конфедерациясе

Конфедера́ция[2] (*кайбер дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*): Швейцария Конфедерациясе

конфере́нция[1] (*киңәшмә*), *мәс.:* Тәһран конференциясе (*1943*), Ялта конференциясе (*1945*), Берлин

конференциясе (*1945*), Европаның коммунистлар һәм эшчеләр партияләре конференциясе (*1976, 1980*)

конферéнция[2] (*оешма, берләшмә*), *мәс.:* Ислам конференциясе, БМОның сәүдә һәм үсеш конференциясе (*БМО Генераль Ассамблеясы каршындагы орган*)

конфуцианлы́к

концéрн (*предприятиеләр берләшмәсе*), *мәс.:* «Радиоэлектрон технологияләр» концерны, «Калашников» концерны

концéрт (*музыка әсәре*), *мәс.:* И. С. Бахның Икенче (2 нче) Бранденбург концерты

концертлáр залы́, *мәс.:* С. Сәйдәшев ис. Дәүләт зур концертлар залы

кораллы́ көчлә́р

корәéш[1] (*кабилә*)

Корәéш[2] (*Казан ханлыгында бистә*)

корбáн[1] (*махсус суелган хайван*), *мәс.:* корбан чалу, корбан ите; *шулай ук күч. мәс.:* гаделсезлек корбаны, сугыш корбаны

корбáн[2] (*балык; ай исеме*)

Корбáн[3]**: Корбáн бәйрәмé, Корбáн гаетé**

Кордильéр таулары́

Корéя бугазы́

корéялы

Корéя муентыгы́

Корéя очлыкорсагы́ (*балык*)

Корéя Респу́бликасы (*рәсми*)

Корéя сугышы (*1950—1953*)

Корéя Халы́к Демокрáтик Респу́бликасы (*рәсми*)

Корéя ярымутравы́

королéва[1]

Королéва[2] (*геогр. атамаларда беренче сүз буларак*), *мәс.:* Королева Елизавета утраулары, Королева Шарлотта утраулары, Королева Шарлотта култыгы

королéва Маргó (*әд. персонаж*)

корóль[1]

Корóль[2] (*геогр. атамаларда беренче сүз буларак*), *мәс.:* Король Фредерик Яры, Король Кристиан Җире

корольлéк[1] (*дәүләтләрнең тар. исемнәрендә*), *мәс.:* Германия корольлеге, Сицилия корольлеге, Франция корольлеге, Италия корольлеге

Корольлéк[2] (*хәзерге дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*), *мәс.:* Иордания Һашими Корольлеге, Бельгия Корольлеге, Дания Корольлеге, Испания Корольлеге, Марокко Корольлеге, Норвегия Корольлеге, Таиланд Корольлеге, Швеция Корольлеге, Сөгуд Гарәбстаны Корольлеге, Нидерланд Корольлеге

кор́оль А́ртур (*легенда персонажы*)
кор́оль Лир (*әд. персонаж; шулай ук хакимлеген югалткан хөкемдар тур.*)
корпора́ция (*берләшмә*), *мәс.:* «Росагропромстрой» корпорациясе, «Роснефтьгаз» корпорациясе, Республика азык-төлек корпорациясе, «Колос-Агро» фәнни җитештерү корпорациясе
ко́рпус (*хәрби; уку йорты; рәсми яки хезмәттәге дәрәҗәләре бертөрле булган кешеләр төркеме*), *мәс.:* укчылар корпусы, гвардия корпусы; кадет корпусы; дипломатик корпус, депутатлар корпусы
Корти́на-д'Ампе́ццо (*шәһәр*)
Коручы́ Дави́д (*Грузия патшасы*)
Коръә́н, *мәс.:* Коръән уку, Коръән чыгу, Коръән тыру, Коръән мәҗлесе
Коръә́не Кәри́м
Коръә́не Шәри́ф
коръәнхафи́з
Коры́ Акко́ш күле́
Коры́ елга́[1] (*Казансуның кушылдыгы*)
Коры́ Елга́[2] (*Казанда бистә*)
корылта́й[1] (*җыен, съезд*), *мәс.:* Бөтендөнья башкортлары корылтае, Бөтенроссия мөселманнарының беренче корылтае, Кырымтатар милли корылтае
«**Корылта́й**»[2] (*газета; нәшрият*)
Коры́ Үләмә́ (*Зөя елгасының уң кушылдыгы*)
коря́к, *мәс.:* коряк хатыны, коряк теле
Коря́к автоно́мияле о́кругы (*тар.*)
Коря́к со́пкасы
космона́вт[1] (*галәмгә очучы*)
Космона́вт[2] (*урам, мәйдан исемнәрендә беренче сүз буларак*), *мәс.:* Космонавт Комаров мәйданы, Космонавт Волков урамы (*Мәскәүдә*)
Космона́втика көне́
Космонавтла́р урамы́ (*Казанда*)
ко́смос (*галәм*)
Ко́сово Респу́бликасы (*рәсми*)
Ко́ста-Бла́нка (*курорт*)
Ко́ста-Ме́са (*шәһәр*)
Ко́ста-Ри́ка Респу́бликасы (*рәсми*)
костёл (*чиркәү*), *мәс.:* Изге Өчберлек костёлы, Пётр һәм Павел костёлы, Изге Хач костёлы, Изге Маврикий костёлы
кострома́ сөйләше́ (*рус теленеке*)
Кострома́ сыер́ токымы́
Кострома́ өлкәсе́
Кот-д'Армор (*Франциядә департамент*)
Кот-д'Ивуа́р
Кот-д'Ивуа́р Респу́бликасы (*рәсми*)

Котду́с мәчете́ (*Казанда*)
Котело́в йорты́ (*Казанда*)
Коткаручы́ (*Христос тур.*)
Коткаручы́ Христо́с храмы́
Котло́вка (*авыл*)
Котло́вка ко́мплексы (*археол.*)
Котлы́ Бөкә́ш (*авыл*)
Коты́п йолдызы́ (*астр.*)
Коты́п Уралы́
Кох: Кох баци́лласы (таякчыгы́), Кох реа́кциясе
Ко́һтла-Я́рве (*шәһәр*)
Коши́: Коши́ мәсьәләсе́, Коши́ тигезсезлеге́, Коши́ эзлеклелеге́
Коши́-Ковале́вская теоре́масы
Ко́шки-Яңа́ Тимба́й шәһәрлеге́ (*археол.*)
Коштаулы́ (*авыл*)
Коштота́р Һе́нрих (*Германия короле*)
коя́ш[1] (*термин булмаган мәгънәләрдә*), *мәс.:* кояш баю, кояш чыгу
Коя́ш[2] (*астр. Кояш системасы үзәге*), *мәс.:* Кояшның эчке төзелеше, Кояштагы таплар
«**Коя́ш**»[3] (*газета*)
«**коя́ш коро́ль**» (*Людовик XIV тур.*)
Коя́ш чыгу́ иле́ (*Япония*)
көе́к[1] (*көйгәннән соң барлыкка килгән калдык*)
Көе́к[2] (*авыллар*)
Көекба́ш (*авыл*)
Көе́к-Ерыкса́ (*авыл*)
Көлбикә́ (*персонаж*)
көллия́т (*урта махсус, урта һөнәри яки гомуми урта белем бирә торган уку йорты*), *мәс.:* Казан музыка көллияте, Чаллы педагогика көллияте, Алабуга мәдәният көллияте
Көлсылу́ (*персонаж*)
Көмешкү́л (*авыл*)
көме́ш меда́ль (*укуда, спорт ярышларындагы уңышлар өчен бирелә*)
көме́ш гасы́р (чор)[1] (*мәдәниятнең алтын гасырыннан соң чәчәк ату чоры*)
Көме́ш гасы́р (**чор**)[2] (*XX гасыр башында рус мәдәниятендә һәм сәнгатендә*)
«**Көме́ш кыңгыра́у**» (*газета*)
кө́нбатыш[1] (*кояш баткан як*)
Кө́нбатыш[2] (*Европа һәм Америка илләре*), *мәс.:* Көнбатыш илләре
Кө́нбатыш[3]**: Ера́к Кө́нбатыш, Урта́ Кө́нбатыш, Кыргы́й Кө́нбатыш** (*АКШта*)
Кө́нбатыш Австра́лия агымы́
Кө́нбатыш А́зия
Кө́нбатыш Белору́ссия
Кө́нбатыш Двина́ (*елга*)
кө́нбатыш диале́кт
Кө́нбатыш Евро́па
Кө́нбатыш Җиллә́р агымы́
Кө́нбатыш илләре́
Кө́нбатыш Ка́ма Алды́
Кө́нбатыш Ка́ма А́ръягы
Кө́нбатыш Ка́ма А́ръягы икътисади́ районы́

Кө́нбатыш Каре́л калкулыгы́
Кө́нбатыш Саха́ра
Кө́нбатыш Сая́н (*таулар системасы*)
Кө́нбатыш Себе́р
Кө́нбатыш Себе́р диңгезе́
Кө́нбатыш Себе́р икътисади́ районы́
Кө́нбатыш Себе́р тигезлеге́
Кө́нбатыш Себе́р хәрби́ о́круги
Кө́нбатыш Төрки́ каганлыгы́ (*тар.*)
Кө́нбатыш Хәнҗә́р (*тау*)
Көнекә́й (*әкият персонажы*)
кө́нчыгыш[1] (*кояш чыккан як*)
Кө́нчыгыш[2] (*Азия илләре*), *мәс.:* Көнчыгыш илләре, Гарәп Көнчыгышы
Кө́нчыгыш[3]**: Ера́к Кө́нчыгыш, Якы́н Кө́нчыгыш**
Кө́нчыгыш автовокза́л (*Казанда*)
Кө́нчыгыш Австра́лия таулары́
Кө́нчыгыш А́зия
Кө́нчыгыш А́фрика
Кө́нчыгыш А́фрика яссытаулыгы́
кө́нчыгыш диале́кт
Кө́нчыгыш Евро́па
Кө́нчыгыш Евро́па тигезлеге́
Кө́нчыгыш елгы́р балыгы́
Кө́нчыгыш Ка́ма Алды́
Кө́нчыгыш Ка́ма А́ръягы
Кө́нчыгыш корба́н балыгы́
Кө́нчыгыш Кыта́й диңгезе́
Кө́нчыгыш педаго́гика институты́
Кө́нчыгыш Рим импе́риясе (*тар.*)
Кө́нчыгыш Сая́н (*тау системасы*)
Кө́нчыгыш Себе́р
Кө́нчыгыш Себе́р диңгезе́
Кө́нчыгыш Себе́р икъдисади́ районы́
Кө́нчыгыш сельде́
Кө́нчыгыш төрбә́ (*Болгарда*)
Кө́нчыгыш Төркеста́н
Кө́нчыгыш Төрки́ каганатлыгы́ (*тар.*)
Кө́нчыгыш фронт (*Гражданнар һәм Бөек Ватан сугышларында*)
Кө́нчыгыш халыклары́
Кө́нчыгыш халыклары́ мәдәнияте́ музее́ (*Мәскәүдә*)
Кө́нчыгыш Хәнҗә́р (*тау*)
кө́ньяк[1] (*төньякка каршы як*)
Кө́ньяк[2]**: Тө́ньяк белә́н Кө́ньякның сугышы́** (*АКШ тарихында*), **Росси́янең Кө́ньягы**
Кө́ньяк автовокза́л (*Казанда*)
Кө́ньяк А́зия
Кө́ньяк Алда́н тиме́р рудасы́ бассейны́
Кө́ньяк Альпла́р
Кө́ньяк Аме́рика
Кө́ньяк Аме́рика платфо́рмасы
Кө́ньяк А́фрика

Кө́ньяк А́фрика Респу́бликасы (*рәсми*)
Кө́ньяк Балы́к (*йолдызлык*)
Кө́ньяк вак чәнечкелé балыгы́
Кө́ньяк Евро́па
Кө́ньяк елгы́р балыгы́
Кө́ньяк Кароли́на (*АКШта штат*)
Кө́ньяк Каспи́й аккүзé (*балык*)
Кө́ньяк Колу́мбия о́кругы
Кө́ньяк Корéя
Кө́ньяк коты́п
кө́ньяк-кө́нбатыш[1]
Кө́ньяк-Кө́нбатыш[2] (*Мәскәү районы*)
Кө́ньяк-Кө́нбатыш фронт (*Беренче бөтендөнья һәм Бөек Ватан сугышларында*)
кө́ньяк-кө́нчыгыш
Кө́ньяк-Кө́нчыгыш А́зия
Кө́ньяк Кури́льск (*посёлок*)
Кө́ньяк Кыта́й диңгезé
Кө́ньяк Кыта́й платфо́рмасы
Кө́ньяк Кыта́й таулары́
Кө́ньяк океа́н
Кө́ньяк Осе́тия Респу́бликасы (*рәсми*)
Кө́ньяк Өчпочма́к (*йолдызлык*)
Кө́ньяк Сахали́н
Кө́ньяк Суда́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Кө́ньяк Таҗ (*йолдызлык*)
Кө́ньяк Ура́л күмéр бассейны́
Кө́ньяк Хач (*йолдызлык*)
Кө́ньяк Яку́тия күмéр бассе́йны
Көңгéр (*шәһәр*)
Көңгéр елъязмасы́
Көңгéр мәгарәсé
Көрә́ш-Бүлә́к (*авыл*)
Көрдеста́н (*тарихи өлкә*)
Көрдеста́н таулары́
Көрнәлé (*елга*)
Көрнәлé Әмзә́ (*авыл*)
«Көтебханә́и исламия́» (*Казанда*)
көч[1] (*гайрәт; физик энергия*)
«Көч[2]**»** (*газета*)
көчлә́р (*хәрби*), *мәс.:* РФ хәрби көчләре, РФ хәрби һава көчләре, РФ хәрби диңгез көчләре
көчéк[1] (*эт баласы*)
Көчéк[2] (*авыл*)
Көянтә́ йолды́з (*астр.*)
Книд Афроди́тасы (*һәйкәл*)
КП[1] [капә́] (*кыск.:* Коммунистлар партиясе)
КП[2] [капә́] (*кыск.:* команда пункты)
край (*адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Алтай крае, Краснодар крае, Ставрополь крае
Кракатáу (*вулкан*)
Крáсная го́рка[1] (*дини бәйрәм: Иван Купала*)
Крáсная Го́рка[2] (*авыл*)
«Крáсная Москвá» (*ислемай*)
Крáсная Поля́на (*авыл*)
Краснода́р краé
Красноуфи́мск
красноуфи́м сөйләшé
Красноя́рск краé

Кра́сный Бара́н (*авыл*)
Кра́сный Бор (*авыл*)
Кра́сный Восто́к (*авыл*)
Кра́сный Ключ (*авыл*)
«Кра́сный Октя́брь» конди́тер фа́брикасы (*Мәскәүдә*)
Кре́до[1] (*католицизмда — Иман символы*)
кре́до[2] (*тоткан юл, мәсләк, кыйбла*)
кремль[1] (*тар.* *кальга, кирмән*), *мәс.:* кремль диварлары, кремль манаралары; Казан кремле (*корылма буларак*)
Кремль[2] (*шәһәр районы; кайбер шәһәрләрдә тарихи архитектура комплексы*), *мәс.:* Кремль курантлары, Кремль йолдызлары
кремль[3] (*шәһәр тарихи архитектура комплекслары исемнәрендә икенче сүз буларак*), *мәс.:* Псков кремле, Рязань кремле; ләкин: Мәскәү Кремле, Казан Кремле
Кремль[4] (*Мәскәүдә, шулай ук Татарстанда хөкүмәт резиденциясе*)
Кремль сарае́ (*Мәскәүдә*)
«**Кремль**» **ста́нциясе** (*Казанда*)
Кре́мль яр буе́
крепостнойлы́к хокукы́
Крестьяннáр сугышы́ (*Россиядә, 1670—1671; 1773—1775*)
Крестья́н рефо́рмасы (*Россиядә, 1861*)
Криво́й Рог (*шәһәр*)
Кри́шна (*индуизмда*)
кришнаи́зм
крокоди́л Ге́на (*персонаж*)
Кро́некер-Капе́лли теоре́масы
Кроншта́дт адмиралте́йствосы (*тар.*)
Кроншта́дт кальгасы́
Кроншта́дт фетнәсе́ (*1919*)
Ксанти́ппа (*Сократ хатыны исеме; шулай ук усал, тиргәшүчән хатын тур.*)
Ксе́ния кызла́р гимна́зиясе (*Казанда*)
Ксе́рокс[1] (*фирма*)
ксе́рокс[2] (*копия алу аппараты*)
куа́к[1] (*үсемлек*)
Куа́к[2] (*елга*)
куаклы́[1] (*куаклар булган*)
Куаклы́[2] (*авыл*)
Куа́ла-Лу́мпур (*шәһәр*)
Куә́т әл-Исла́м мәчете́ (*Дәһлидә*)
Ку́ба
Куба́ мәчете́ (*Сөгуд Гарәбстанында*)
Ку́ба Респу́бликасы (*рәсми*)
Куба́н буе́ тигезлеге́
Куба́н елгасы́
Куба́н мыеклачы́ (*балык*)
Куба́н ра́дасы (*1917—1920*)
«**Куба́нь**» (*футбол клубы*)
ку́бок (*спорт ярышларында җиңүчеләргә тапшырыла торган савыт; шул бүләк өчен ярышлар*), *мәс.:* Континентара кубок, күчмә

кубок, Дэвис кубогы, Стэнли кубогы
Кубра́т хан (*тар.*)
Кузба́сс дәүлә́т те́хник университеты́
Кузне́цк
кузне́цк сөйләше́
Кузне́цк күме́р бассе́йны (*кыск.* **Кузба́сс**)
Кузы́ Көрпә́ч һәм Баянсылу́ (*дастан персонажлары*)
куй[1] (*хайван*)
Куй[2]**: Куй елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның сигезенче елы*); **Куй** (*шул елда туган кеше*)
Куй[3] (*елга*)
Ку́йбышев ГЭСы́
Ку́йбышев Затоны́ (*посёлок*)
Ку́йбышев су́саклагычы
Ку́йбышев сары́к токымы́
Ку-клукс-кла́н (*АКШта террористик оешма*)
Кулҗа́ (*шәһәр*)
Кулико́во сугышы (*тар.*)
Куло́н[1]**: Куло́н законы́, Куло́н үлчәве́**
куло́н[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Култы́к күле́
«**Культарме́ец газеты́**» (*газета*)
культу́ра (*археол.*), *мәс.:* Имәнкискә культурасы, Триполье культурасы, Кама Буе культурасы, Чиялек культурасы
Ку́ма-Ма́ныч иңкүлеге́ (*геогр.*)
Кумы́с ко́мплексы (*археол.*)
кунстка́мера[1] (*иск. төрле музейлар һәм коллекцияләр исеме*)
Кунстка́мера[2] (*С.-Петербургта музей*)
Куну́т догасы́
Купа́ла Я́нка музе́й-фатиры́ (*Татарстанда Югары Ослан районында*)
Купидо́н[1] (*мифол.*)
купидо́н[2] (*мәхәббәт илаһы сыны; матур малай, егет*)
кура́[1] (*үсемлек; ишегалды*)
Кура́[2] (*елга*)
Кура́ ташбашы́ (*балык*)
Кура́ яланга́ч балыгы́
Кура́й Елга́ (*Ык елгасының сул кушылдыгы*)
Курайлы́ Елга́ (*авыл*)
«Кура́йш» («Корәе́ш») сүрәсе́
курга́н[1] (*археол.; биек өем*), *мәс.:* Малах курганы, Мамай курганы
Курга́н[2] (*шәһәр*)
Кургантүбә́ (*шәһәр*)
Курга́н өлкәсе́
Курга́н сые́р токымы́
Кури́л агымы́
Кури́л бобтейлы́ (*мәче токымы*)
Кури́л бугазы́
Кури́л күле́
Кури́л утраулары́
Курля́ндия губе́рниясе (*тар.*)
Курсаба́ш (*авыл*)
Курса́ Почма́к (*авыл*)
Курск вокзалы́ (*Мәскәүдә*)
Курск дугасы́

Курск магни́т анома́лиясе
Курск өлкәсе́
Курск сугышы́ (*1943*)
ку́рслар (*уку йорты, шулай ук вакытлыча яки әледән-әле уздырыла торган дәресләр циклы*), *мәс.:* Бестужев курслары (*тар.*); квалификацияне күтәрү курслары, компьютер курслары, әзерлек курслары
Курш култыгы́ (*геогр.*)
Кустана́й ат токымы́
Куту́зов о́рдены
Ку́тта: Ру́нге — Ку́тта ме́тоды (*аэродинамикада*)
кучка́р[1] (*хайван*)
Кучка́р[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
Куша́ев утары́ (*Казанда*)
Кушкуа́к (*авыл*)
Кушку́й (*авыл*)
Кушкү́л (*авыл*)
Куш манара́ мәчете́ (*Оренбург өлкәсе Каргалы авылында*)
Кушма́ Штатла́р: Америка Кушма Штатлары (АКШ), Мексика Кушма Штатлары (*рәсми*)
Кушнаре́нко культу́расы (*археол.*)
Кушнаре́нко (*авыл; район*)
Кушъелга́ (*авыл*)
куя́н[1] (*хайван*)
Куя́н[2]**: Куя́н елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның дүртенче елы*); **Куя́н** (*шул елда туган кеше*)
Куя́н[3] (*авыл*)
Куя́н[4] (*йолдызлык; персонаж*)
Күвә́йт Дәүләте́ (*рәсми*)
күгәрче́н[1] (*кош*)
Күгәрче́н[2] (*йолдызлык*)
Күгәрче́н[3] (*авыл; район*)
Күзкә́й (*авыл*)
Күк асты́ иле́ (*Кытай*)
Кү́кбүзат йолды́з
күк капусы́ ачылу́ (*фразеол.*)
күклә́р[1]
Күклә́р[2] (*юг. илаһи көчләр*)
Күклә́р импе́риясе (*Кытай империясе тур.*)
күксагы́з (*үсемлек*)
Күк Патшалыгы́ (*хрс.*)
Күкта́у (*авыл*)
Күктәкә́ (*авыл*)
Күктүбә́ (*тау*)
Күкчишмә́ (*авыл*)
Күк Урда́ (*тар.*)
Күкчә́ Бирәзә́ (*авыл*)
күл[1] (*сулык*), *мәс.:* Аккош күле, Черек күл, Киндер күл, Тирән күл; Онега күле, Ладога күле
Күл[2] (*торак пунктлары исемнәрендә*), *мәс.:* Күл Черкене, Камышлы Күл
Күл буе́ мәдрәсәсе́ (*тар. Казанда*)
күлле́[1] (*күле булган*)
Күлле́[2] (*авыл*)
Күлле́ Киме́ (*авыл*)
Күл Черкене́ (*авыл*)

күн[1] (*эшкәртелгән хайван тиресе*)
Күн[2] (*авыл*)
Күнчеләр бистәсе́ (*Мәскәүдә*)
КҮП (*кыск.:* контроль үткәрү пункты)
Күпербáш (*авыл*)
күперле́[1] (*күпере булган*)
Күперле́[2] (*авыл*)
Күруглы́ (*төрки эпос һәм аның төп персонажы*)
күсе́[1] (*хайван*)
Күсе́[2]**: Күсе́ елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның беренче елы*); **Күсе́** (*шул елда туган кеше*)
Күтүби́я мәчете́ (*Мароккода*)
күфи́ (*гарәпчә язу төре*)
Күче́м хан (*Себер ханы*)
кыз[1] (*хатын-кыз җенесендәге бала*)
Кыз[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
Кызлáр өче́н югары́ укыту́ ку́рслары (бинасы́)
Кыз тавы́ (*Татарстанда һ. б. җирләрдә*)
Кыз кальгасы́ (*Мәрсиндә, Бакуда*)
Кыз манарасы́ (*Истанбулда*)
кызы́л[1] (*төс; куак*)
Кызы́л[2] (*Тываның башкаласы*)
Кызы́л Алáн (*авыл*)
«**Кызы́л арме́ец**» (*газета*)
Кызы́л áрмия[1] (*тар.*)
«**Кызы́л áрмия**»[2] (*газета*)
«**Кызы́л áрмия агитáторы блокноты́**» (*журнал*)
«**Кызы́л әлә́м**» (*газета*)
Кызы́л байрáк[1] (*революцион көрәш символы*); күчмә Кызыл байрак (*СССРда*)
Кызы́л Байрáк[2] (*авыл*)
«**Кызы́л байрáк**»[3] (*газета*)
Кызы́л Байрáк óрдены (*СССРда*)
Кызы́л байраклы́ Балты́йк флоты́
Кызы́л Бакчá (*авыл*)
Кызы́л Бистә́ (*Татарстандагы авыл*)
Кызы́л Болгáр (*авыл*)
Кызы́л гаскә́р (*тар.*)
Кызы́л гвáрдия (*тар.*)
Кызы́л диңге́з
«**Кызы́л дөнья́**» (*газета*)
Кызы́л Игенче́[1] (*авыл*)
«**Кызы́л игенче́**»[2] (*газета*)
«**Кызы́л Иде́л**» (*газета*)
Кызы́л Ил[1] (*авыл*)
«**Кызы́л ил**»[2] (*газета*)
Кызы́л йолды́з[1] (*революцион көрәш символы*); күчмә Кызыл йолдыз (СССРда)
Кызы́л Йолды́з[2] (*авыл; посёлок; район*)
Кызы́л Йолды́з óрдены (*СССРда*)
Кызы́л Калфáк (*персонаж*)
«**Кызы́л капкá**» (*Казанда*)
Кызы́л китáп (*сакланырга тиешле үсемлекләр һәм хайваннар исемлеге*), *мәс.:*

халыкара Кызыл китап, региональ Кызыл китап
Кызы́л Кичү́ (*авыл*)
Кызы́л Коя́ш Влади́мир
Кызы́л Көч (*авыл*)
Кызы́л күкә́й бәйрәме́ (*Пасха*)
Кызы́л Күл (*авыл*)
Кызы́л-Кыя́ (*шәһәр*)
Кызы́л мәйда́н (*Мәскәүдә*)
Кызы́л мәче́т (*Казанда, Чиләбедә, Җаекта һ. б.*)
Кызы́л Мишә́ (*авыл*)
Кызы́л пала́талар (*Мәскәүдә*)
Кызы́л плане́та (*Марс тур.*)
кызы́л почма́к (*СССРда*)
Кызы́л пула́т (*Болгарда*)
Кызылсу́ (*Казансу елгасының уң кушылдыгы; Урта Азиядәге елгалар, авыллар*)
«**Кызы́л сугышчы́**» (*газета*)
Кызы́л Сукачы́ (*авыл*)
кызы́л такта́ (*СССРда*)
Кызы́л Таң[1] (*авыл*)
«**Кызы́л таң**»[2] (*газета*)
«**Кызы́л Татарста́н**» (*газета*)
Кызылта́у (*авыл; посёлок*)
кызы́л терро́р (*тар.*)
Кызы́л Төбә́к (*авыл*)
Кызы́л Уракчы́ (*авыл*)
Кызылурда́ (*шәһәр*)
Кызы́л Ута́р (*авыл*)
Кызы́л флот (*тар.*)
Кызы́л Хач җәмгыяте́
Кызы́л Хач һәм Кызы́л Ярыма́й җәмгыяте́
Кызы́л Шәры́к[1] (*авыл*)
«**Кызы́л шәры́к**»[2] (*газета*)
«**Кызы́л шәры́к яшьләре́**» (*газета*)
«**Кызы́л шима́ль**» (*газета*)
Кызы́л Чәчә́к (*авыл*)
Кызы́л Чишмә́ (*авыл*)
Кызылко́м (*чүл*)
Кызылъя́р (*авыл; тау; елга; күл; мәгарә*)
кызы́л юл[1] (*абзац*)
Кызы́л Юл[2] (*посёлок*)
«**Кызы́л юл**»[3] (*газета; журнал*)
Кызы́л Яла́н (*авыл*)
Кызы́л Ярыма́й җәмгыяте́
Кызы́л Ярыма́й: Кызы́л Хач һәм Кызы́л Ярыма́й җәмгыяте́
Кызы́л Яшьлә́р[1] (*авыл*)
«**Кызы́л яшьлә́р**»[2] (*газета*)
«**Кызы́л я́у**» (*газета*)
кыйбла́
«**Кыйбла́**» **мәчете́** (*Мөслим районында*)
Кыйбла́ Юлы́ (*астр.*)
Кыйбты́й правосла́вие чиркәве́ (*Мисырда*)
кыйраә́т
«**Кыйсса́и Йосы́ф**» (*поэма*)
кыйтга́, *мәс.:* Яшел кыйтга (*Австралия тур.*), Кара кыйтга (*Африка тур.*)
Кыйтми́р (*эт кушаматы*)
Кыр Аксуы́ (*авыл*)
Кырба́ш (*авыл; елга*)
Кыр Буасы́ (*авыл*)
Кыргызста́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Кыргы́й Ко́нбатыш (*АКШта*)

Кы́р Казы́ Юлы́ (*астр.*)
Кыркү́л (*авыл*)
Кырмыскалы́ (*Башкортстандагы авыл; район*)
кырыгы́ (*Коръән ашы*)
Кыры́й Йорткү́л (*авыл*)
Кыры́к Сада́к (*авыл*)
Кыры́к Тата́р (*авыл — Литвада*)
Кыры́м (*ярымутрау*)
Кыры́м АЭСы́
Кыры́м капкасы́ (*тар. Казанда*)
Кыры́м конфере́нциясе (*1945*)
Кыры́м күпере́
кырымлы́ (*Кырымда яшәүче*)
Кыры́м майбалыгы́ (*балык*)
Кыры́м мыеклачы́ (*балык*)
Кыры́м походлары́ (*1687 һәм 1689*)
Кыры́м Респу́бликасы (*рәсми*)
кырымсагы́з (*үсемлек*)
Кырымсара́й (*авыл; елга; мәгарә*)
Кыры́м сугышы́ (*1853—1856*)
кырымтата́р теле́ (халкы́)
кырымтатарлы́к
кырымтата́рча
Кыры́м татары́
Кыры́м таулары́
Кыры́м ханлыгы́ (*тар.*)
кыры́мча
кырымча́к (*этноконфессиональ төркем вәкиле*)
Кырынды́ (*авыл; елга*)
кысла́[1] (*хайван*)
Кысла́[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
Кысла́ тро́пигы (*Җир картасында төп параллельләрнең берсе*)
кыта́й[1] (*Кытайда яшәүче автохон халык*)
Кыта́й[2] (*дәүләт*)
Кыта́й алмасы́
кыта́й борчагы́
Кыта́й дивары́ (*корылма; күч. вакыйгалар, күренешләр арасында бәйләнешләр бөтенләй булмау тур.*)
Кыта́й ишкәкборыны́ (*балык*)
Кыта́й казы́
Кыта́й канәфере́
кыта́й карасы́ (*тушь*)
Кыта́й кәбестәсе́
Кыта́й Коммунистла́р па́ртиясе
Кыта́й-Коре́я платфо́рмасы (*геол.*)
Кыта́й лаләсе́
кытайлы́ (*Кытай дәүләте гражданы*)
Кыта́й миләүшәсе́
кыта́й фонаре́
Кыта́й Халы́к Респу́бликасы (*рәсми*)
кыта́йча
кыта́й чикләвеге́
Кыта́й чунцины́ (*эт токымы*)

Кыта́й-шәһә́р (*тар. Мәскәүдә — район*)
Кычытканлы́ (*авыл*)
Кыш Баба́й (*әкият персонажы; шул персонаж булып киенгән кеше*)
Кышка́р мәдрәсәсе́
кышкы́ Олимпиа́да
кышкы́ Оли́мпия уеннары́
Кышкы́ сара́й (*С.-Петербургта*)
кышкы́ универсиа́да
Кышла́у (*авыл*)
Кыю́ Карл (*Бургундия герцогы*)
Кыю́ Фили́пп (*Франция короле*)
Кыя́ гөмбәзе́ мәчете́ *һәм* **Коббә́т әс-Сахра́ мәчете́** (*Иерусалимда*)
«Кыя́мә» («Кыямә́т») сүрәсе́
Кыямә́т (*Кыямәт көне*)
кыямә́т (*ыгы-зыгы, шау-шу*)
Кыямә́т көне́
Кю́ри[1]: Кю́ри законы́, Кю́ри при́нцибы, Кю́ри ноктасы́ (температу́расы)
кю́ри[2] (*үлчәү берәмлеге*)
«Кя́фиру́н» («Кяферлә́р») сүрәсе́

Л

лабири́нт[1] (*буталчык урнашкан коридорлар*)
Лабири́нт[2] (*мифол.*)
Лабрадо́р[1] (*ярымутрау; агым*)
лабрадо́р[2] (*минерал; эт токымы*)
Ла-Валле́тта (*шәһәр*)
ла́вра (*зур монастырь*), *мәс.:* Киев-Печера лаврасы, Александр Невский лаврасы
Ла́герр күпбуыннары́
Ла́говский зәңгеләсе́ (*балык*)
Лагра́нж: Лагра́нж теоре́масы, Лагра́нж тигезләмәсе́, Лагра́нж фу́нкциясе, Лагра́нж фо́рмуласы, Лагра́нж ысулы́
«Ла́да» (*автомобиль*)
Ла́дога (*күл*)
Ла́дога вокзалы́ (*С.-Петербургта*)
Лае́ш (*шәһәр*)
Лае́ш ко́мплексы (*археол.*)
лае́ш сөйләше́
Лае́ш шулпасы́ э́чмәгән (*фразеол.*)
Лае́ш ярминкәсе́ (*тар.*)
Ла́зарев диңгезе́
ла́йка (*эт токымы*)
Ла-Корду́нья (*шәһәр*)
Л’А́куила (*шәһәр*)
Лакшми́ (*индуизмда муллык, иминлек, бәхет алиһәсе*)
Лаләлә́р иле́ (*Голландия*)
Лаләле́ мәчете́ (*Истанбулда*)

«Лалә́-Тюльпа́н» мәчетé (*Уфада*)
ламаи́зм (*буддизмның бер тармагы*)
Ла-Ма́нча (*Испаниядә өлкә*)
Ландри́н[1] (*фамилия*)
ландри́н[2] (*пыяла конфет*)
Ламбе́р (*кулин. сыр*)
Ла-Ма́нш (*геогр. бугаз*)
Ла́мберт законы́
ла́мберт (*үлчәү берәмлеге*)
Ламе́: Ламе́ даимиләрé, Ламе́ фу́нкцияләре
Ланда́у диамагнетизмы́
Ла́нде тапкырлаучысы́
ла́ндстинг (*Швециядә җирле идарә органы*)
ландта́г (*Германия һәм Австриядә җирле идарә органы*)
ланды́ш[1] (*чәчәк*)
Ланды́ш[2] (*исем*)
Ланка́стерлар (*династия*)
Ла́о-цзы́ (*борынгы кытай фәлсәфәчесе*)
Лапа́с шәһәрлегé (*археол.*)
Ла-Па́с (*шәһәр*)
Лапла́ндия саклаулыгы́
Лапла́с: Лапла́с тигезләмәсé, Лапла́с гипо́тезасы, Лапла́с законы́, Лапла́с теоре́масы, Лапла́с а́зимуты, Лапла́с пункты́
Ла-Пла́та култыгы́
Ла-Пла́та түбәнлегé
«La Primavera» Каза́н ка́мера оркестры́
Ла-Роше́ль (*кальга, шәһәр*)
Ла́птевлар диңгезé
Лас-Ве́гас (*шәһәр*)
Ла Ска́ла (*театр*)
Лас-Па́льмас (*шәһәр*)
Ла́твия Респу́бликасы (*рәсми*)
Лати́н Аме́рикасы
Лати́н Аме́рикасы хезмә́т иялә́рé конфедера́циясе
Лати́н импе́риясе (*тәре йөртүчеләрнеке, XIII г.*)
Латы́йпов аппараты́
латы́ш укчылары́[1] (*тар. Беренче бөтендөнья сугышында*)
Латы́ш Укчылары́[2] (*урам исеме*)
лашма́н[1] (*дәүләт крестьяны*)
Лашма́н[2] (*авыл*)
Ла-Шо́-де-Фо́н (*шәһәр*)
«Ләйл» («Төн») сүрәсé
Ләйлә́ вә Мәҗнү́н[2] (*дастан персонажлары*)
ләйсә́н[1] (*яңгыр*)
Ләйсә́н[2] (*исем*)
ләлә́[1] (*сөйл. чәчәк*)
Ләлә́[2] (*исем*)
Лә́ү: Лә́ү елы́ (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның бишенче елы*); **Лә́ү** (*шул елда туган кеше*)
лә́хәүлә
Ләүхелмәхфу́з
Ләшә́ү-Тама́к (*авыл*)
Лебе́г интегралы́
Ле́бедев-Кума́ч
Лебеди́н сые́р токымы́
левре́тка (*эт токымы*)
легго́рн (*тавык токымы*)

ле́ди Ма́кбет (*явыз хатын-кыз тибы*)
Лежа́ндр: Лежа́ндр күпбуыннары́, Лежа́ндр си́мволы
лейб-гва́рдия
Лейб-кампа́ния (*тар.*)
Ле́йбниц: Ле́йбниц рәте́, Ле́йбниц фо́рмуласы
Лейбористла́р па́ртиясе (*Бөекбритания һ. б. илләрдә*)
Ле́йден ба́нкасы (*прибор*)
лезги́нка (*бию*)
Ле-Крёзо́ (*шәһәр*)
Ле́йпциг процессы́ (*1933*)
Лейтена́нт Шмидт урамы́
Ле́на (*елга; исем*)
Ле́на ташбашы́ (*балык*)
Ле́на елга́ пароходчылыгы́
Ле́на күме́р бассейны́
Ле́нгмюр: Ле́нгмюр фо́рмуласы, Ле́нгмюр — Са́ха тигезләмәсе́
«Ле́нин байрагы́» (*газета*)
Ле́нин В. И. музе́й-йорты́ (*Казанда*)
Ле́нин В. И. ис. мәдәни́ ял ко́мплексы (*Казанда*)
Ленингра́д блока́дасы (*1941—1944*)
Ленингра́д вокзалы́ (*Мәскәүдә*)
Ленингра́д өлкәсе́
Ленингра́д фронты́ (*Бөек Ватан сугышында*)
Ленингра́д хәрби́ о́кругы
Ленингра́д шоссесы́
лениниа́на[1] (*В. И. Ленин тур. әсәрләр җыелмасы*)
«Лениниа́на»[2] (*М. Шагинян китабы; Н. Андреевның скульптуралар сериясе исеме*)
Ле́нинка (*сөйл. Мәскәүдәге китапханә*)
Ле́нин комсомолы́ пре́миясе (*тар.*)
Ле́нино-Коку́шкино (*авыл*)
Ле́нин пре́миясе (*СССРда*)
Ле́нинча
ле́нинчы
ле́нинчыл
«Ле́нин юлы́» (*газета; журнал*)
«Ле́нин юлынна́н» (*газета*)
Ленко́м (*театр*)
Ленц: Джо́уль — Ленц законы́, Ленц кагыйдәсе́
Леона́рдо да Ви́нчи
Леона́рдо Ди Ка́прио
Лесо́то Корольлеге́ (*рәсми*)
Лефо́ртово төрмәсе́ (*Мәскәүдә*)
ли[1] (*халык; үлчәү берәмлеге*)
Ли[2] (*династия*)
либера́ль па́ртия[1], *мәс.:* уң либераль партияләрнең идеологиясе, «Уң эш» либераль партиясе
Либера́ль па́ртия[2] (*рәсми атама буларак*), *мәс.:* Испания Либераль партиясе, Куба Либераль партиясе, Швейцария Либераль партиясе
либера́ль-демокра́тик па́ртия[1], *мәс.:* бәйсез либераль-демократик пар-

тияләр төркеме, либераль-демократик партияләр сәясәте

Либера́ль-демокра́тик па́ртия[2] (*рәсми атама буларак*), *мәс.:* Ангола Либераль-демократик партиясе, Германия Либераль-демократик партиясе, Төньяк Македония Либераль-демократик партиясе

Либе́рия кәрлә́ бегемоты́

Либе́рия Респу́бликасы (*рәсми*)

Либеркю́н бизләрé

Ли́бия Гарә́п Җәмаһириясé

Ли́бия Дәүләтé (*рәсми*)

Ли́бия чүлé

«**Лива́дия**» **санато́рие** (*Казанда*)

Лива́дия сараé (*Кырымда*)

Лива́н Респу́бликасы (*рәсми*)

Ли́вия Гарә́п Җәмаһириясé

Ли́вия чүлé

Ливо́н о́рдены

Ливо́н сугышы́ (*тар.*)

ли́га (*берләшмә*), *мәс.:* Ломбардия лигасы (*тар.*), Татарстан Республикасы студентлар лигасы; континенталь хоккей лигасы, чемпионнар лигасы, югары лига, ислам лигасы; Гарәп илләре лигасы, Кеше хокуклары лигасы (*1898*)

Лигу́рия диңгезé

Ли́дия патшалыгы́ (*тар.*)

Лидс-Ливерпу́ль каналы́

Лили́т (*мифол.*)

лилия́[1] (*чәчәк*)

Лилия́[2] (*исем*)

лима́н[1] (*геогр. култык*), *мәс.:* Днепр лиманы

Лима́н[2] (*посёлок*)

лимузи́н (*автомобиль*)

ли́нко́льн[1] (*автомобиль*)

«**Ли́нко́льн**»[2] (*автомобиль маркасы*)

Линч суды́ (*фразеол.*)

Ли́пецк өлкәсé

Липс хаты́н-кызла́р монастырé (*Истанбулда*)

Лир: коро́ль Лир

ли́ра[1] (*муз. инструменты; акча берәмлеге*)

Ли́ра[2] (*йолдызлык; исем*)

ли́ракойрык (*кош*)

Литва́ авы́р йөк аты́

Литва́ Респу́бликасы (*рәсми*)

Литва́ Русé (*тар.*)

Литви́нов тәңкә́ яфрагы́ (*үсемлек*)

Литви́нов тыкрыгы́

литурги́я (*хрс.*)

Лиуви́лль: Лиуви́лль теоре́масы, Лиуви́лль саны́

Лихачёв укулары́

Лихачёвлар йорты́ (*Казанда, Чистайда*)

Лифля́ндия губе́рниясе (*тар.*)

лице́й (*уку йорты*), *мәс*: татар-төрек лицее, физика-математика лицее, Казан федераль университетының IT лицее

Лобаче́вский: Лобаче́вский геоме́триясе, Лобаче́в-

ский ме́тоды, Лобаче́вский фу́нкциясе
Лобаче́вский Н. И. ис. меда́ль *яки* **Лобаче́вский Н. И. ис. «Геоме́трия өлкәсендәге́ күренекле́ хезмәтләре́ өче́н» медале́**
Лобаче́вский Н. И. ис. халы́кара пре́мия
Лобаче́вский Н. И. музее́ (*Казанда*)
Лоба́ч (*тау*)
Локма́н Хәки́м (*дини*)
«Локма́н» сүрәсе́
Ломоно́сов М. В. ис. Мәскәү дәүлә́т университеты́
Ломоно́сов пре́миясе
Ломоно́сов сырты́
Ломоно́сов укулары́
Ломова́тка культу́расы (*археол.*)
Лонг-А́йленд (*утрау*)
Ло́ндон конве́нциясе (*1871*)
Ло́ндон това́р би́ржасы
Ло́ндон кредиторла́р клубы́ (*халыкара оешма*)
Ло́пе де Ве́га Ка́рпио (*драматург*)
Лопита́ль теоре́масы
Лора́н: Лора́н рәте́, Лора́н теоре́масы
Ло́ренц: Ло́ренц көче́, Ло́ренц — Ма́ксвелл тигезләмәсе́
лордла́р пала́тасы
Лос-А́нджелес (*шәһәр*)
Лох-Не́сс (*күл*)
Лувр
Лугово́й (*посёлок*)
Лугово́й культу́расы (*археол.*)
Лука́ Карату́н (*Конаше́вич*)
Лука́ Конаше́вич (*архиепископ, миссионер*)
Лука́ де́лла Ро́ббиа (*скульптор*)
ЛУКо́йл һәм **ЛУКО́ЙЛ** (*нефть компаниясе*)
Лут (*пәйгамбәр*)
Лүбна́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Лэмб дулкыннары́
Лю́двиг ван Бетхо́вен (*композитор*)
Люксембу́рг Бөе́к Ге́рцоглыгы (*рәсми*)
лю́мен[1] (*үлчәү берәмлеге*)
Лю́мен[2] (*астероид*)
лютеранлы́к
Люцифе́р (*хрс. Иблис*)

М

Маа́стрихт килешүе́ (*1992*)
мавзоле́й (*кабер өсте корылмасы*), *мәс.:* В. И. Ленин мавзолее, Галла Плацидия мавзолее
Мавәраэннәһер (*Амудәрья белән Сырдәрья елгалары арасындагы терр.*)
Маври́кий Респу́бликасы (*рәсми*)

Маврита́ния Исла́м Респу́бликасы (*рәсми*)
Магада́н өлкәсе́
Магада́н тыюлыгы́
Мага́с (*Ингушетия башкаласы*)
Магдали́на (*хрс*. Мария Магдалина; *шулай ук тәүбә итүче тур.*)
Магдебу́рг хокукы́
Магелла́н Болытлары́ (*астр.*)
Магелла́н бугазы́ (*геогр.*)
магистра́ль, *мәс.:* Транссебер магистрале, Байкал — Амур магистрале, Горький магистрале
«Магу́н» («Кирә́к-яра́к») сүрәсе
Мадагаска́р (*утрау, республика*)
Мадагаска́р агымы́
Мадагаска́р Респу́бликасы (*рәсми*)
мада́м Помпаду́р
Маде́йра (*утраулар, елга*)
мадо́нна[1] (*элек Италиядә хатын-кызга мөрәҗәгать итү сүзе*)
Мадо́нна[2] (*католикларда: Мәрьям ана*), *мәс.:* Сикст Мадоннасы
мажа́р[1] (*халык*)
Мажа́р[2] (*авыл; тар*. *Алтын Урда шәһәре*)
Мажы́н[1] (*елга*)
Мажы́н[2] (*авыл*)
МАЗ (*завод; автомобиль*)
Маза́й баба́й (*әд. персонаж*)
Мазу́нино культу́расы (*археол.*)
Мазу́р күлләре́
«Ма́идә» («Табы́н») сүрәсе
Майа́ми-Би́ч (*шәһәр*)
Майко́п (*шәһәр*)
Майко́п курганы́
Ма́йна[1] (*елга*)
ма́йна[2] (*«түбәнгә» командасы*)
ма́йна[3] (*кош*)
ма́йя[1] (*халык*)
Ма́йя[2] (*исем, мифол., астр.*)
ма́йя[3] (*тукыма төре*)
Мака́ров пистолеты́
Ма́кбет (*әд. персонаж*)
Макдо́налдс
Македо́ния
Македо́нияле Искәндә́р
Макке́нзи (*елга*)
Мак-Ки́нли (*тау түбәсе*)
Макла́й яры́ (*Яңа Гвинеядә*)
Маклаше́евка культу́расы (*археол.*)
Макло́рен рәте́
Макса́ (*елга*)
Ма́ксвелл[1]: **Ма́ксвелл теоре́масы**, **Ма́ксвелл тигезләмәсе́**, **Ма́ксвелл пре́миясе**
ма́ксвелл[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Макси́м[1] (*исем*)
макси́м[2] (*пулемёт*)
Мактама́ (*елга*)
Малаба́р (*Һиндстанда*)
Малаба́р яры́ (*Һиндстанда*)
Мала́й архипелагы́
Мала́йзия
Мала́кка (*ярымутрау; шәһәр*)

Мала́кка бугазы́
Мала́кка солтанлыгы́ (*тар.*)
Мала́хов курганы́
Мали́к[1] (*ия, хуҗа*)
Мали́к[2] (*исем*)
мали́к[3] (*җәһәннәм фәрештәләренең җитәкчесе*)
малики́ (*сөнни мөселманнарның бер мәзһәбеннән булган кеше*)
маликилы́к (*мәзһәб*)
Малмы́ж өязе́ (*тар.*)
Малмы́ж районы́
Малы́гин бугазы́
«Ма́льборо» (*сигарет*)
Мальви́на (*әкият персонажы*)
Мальди́в Респу́бликасы (*рәсми*)
Мальди́в утраулары́
Мальпи́ги: **Мальпи́ги йомгакчыгы́**
Ма́льта (*дәүләт; утрау*)
Ма́льта бугазы́
Ма́льта о́рдены
Ма́льта Респу́бликасы (*рәсми*)
Мамады́ш тракты́
мама́й[1] (*нугай кабиләсе*)
Мама́й[2] (*исем; тарихи шәхес*); Мамай явы, Мамай гаскәре; Мамай заманыннан (*фразеол.*)
Мама́й курганы́ (*Волгоградта*)
Мамисо́н үткеле́
Ма́монт ярымутравы́ (*Себердә*)
мамы́к[1] (*үсемлек*)
Мамы́к[2] (*авыл*)
Манна́р култыгы́
мангы́т (*кабилә, ыру*)
Мангы́т йорты́ (*Нугай Урдасы*)
мане́ж[1] (*атта йөрү өчен бина яки мәйдан*)
Мане́ж[2] (*архитектура һәйкәлләре, күргәзмә заллары*)
Мане́ж мәйданы́ (*Мәскәүдә, С.-Петербургта*)
Маннерге́йм ли́ниясе (*тар.*)
Манту́[1] (*мед.*): **Манту́ реа́кциясе**, **Манту́ про́басы**
манту́[2] (*Манту пробасы һәм аның нәтиҗәсе; сөйл.*)
Манче́стер[1] (*шәһәр*)
манче́стер[2] (*тукыма*)
Манче́стер каналы́
манче́стер-терье́р (*эт токымы*)
Маньчжо́у-Го́ (*тар. дәүләт; 1932—1945*)
маньчжу́р (*халкы, теле*)
Маньчжу́рия а́рмиясе (*тар.*)
Маньчжу́рия
Маньчжу́рия чикләвеге́
Маңгы́ш (*дастан персонажы*)
Ма́о Цзэду́н (*Кытай сәясәтчесе*)
марафо́н, *мәс.:* марафон йөгереше, әниләр марафоны, әдәби марафон
Марафо́н тигезлеге́ (*Грециядә*)
Ма́рбург мәктәбе́ (*фәлс.*)
Мариа́нна иңкүлеге́
Мариа́нна утраулары́

Мари́я теа́тры (*С.-Петербургта*)
Мари́ иле́ *яки* **Мари́й Э́л**
Мари́ дәүлә́т университеты́
Мари́б бөясе́ (*Йәмәндә*)
мари́на[1] (*диңгез пейзажы*)
Мари́на[2] (*исем*)
Мари́й Э́л *һәм* **Мари́ иле́**
Мари́й Э́л Респу́бликасы (*рәсми*)
Марио́тт: **Бойль — Марио́тт законы́**
Мари́ Респу́бликасы
Мари́я Магдали́на
Мари́я Стюа́рт (*Шотландия королевасы*)
Марк Авре́лий (*Рим императоры*)
Марк Анто́ний (*Рим сәясәтчесе*)
Марке́тинг мәгълүма́т үзәге́
Марки́з утравы́ (*Иделдә*)
Марки́з утраулары́ (*Полинезиядә*)
Марко́вников кагыйдәсе́
Марк Твен (*язучы*)
Маро́кко
Маро́кко Корольлеге́ (*рәсми*)
Марр куштырнаклары́
Марс (*мифол.*; *планета*)
Марс кыры́ (*Парижда, С.-Петербургта һ. б. да мәйдан*)
Марселье́за (*җыр*)
Марте́н миче́
Марты́ш күле́
Мару́ся[1] (*исем*)
мару́ся[2] (*Сталин терроры елларында: кулга алынучыларны йөртә торган машина*)
Мару́т: **Һару́т вә Мару́т** (*фәрештәләр*)
ма́ршал[1] (*звание*), *мәс.:* авиация маршалы, артиллерия маршалы, Россия Федерациясе маршалы, Советлар Союзы маршалы
Ма́ршал[2] (*урам, проспект атамаларында «исемендәге» мәгъ.*), *мәс.:* Маршал Жуков проспекты, Маршал Бирюзов урамы (*Мәскәүдә*)
«Ма́ршал йолдызы́» билгесе́
Марша́лл утраулары́[1] (*геогр.*)
Марша́лл Утраулары́[2] (*дәүләт*)
масти́но-неаполита́но (*эт токымы*)
масти́ф (*эт токымы*)
матә́м көне́
Матбуга́т йорты́
Мату́р Фили́пп (*Франция короле*)
матуридиле́к (*игътикад мәзһәбе*)
матуриди́ (*матуридилек тарафдары*)
Ма́угли (*әд. персонаж*)
Мафусаи́л (*библ.*)
махночы́ (*Махно тарафдары*)
махночылы́к
маһая́на (*буддизм юнәлеше*)
Маһабһа́рата (*Һиндстан халкы эпосы*)

маһара́җа (*Һиндстанда иң югары хөкемдар титулы һәм шул титулга ия булган зат*)
ма́шалла
мая́к[1] (*корылма*)
Мая́к[2] (*шәһәр, посёлок*)
«Мәга́риҗ» («Баскычла́р») сүрәсе
«Мәгари́ф» (*журнал*)
мәгъри́б[1] (*көнбатыш*)
Мәгъри́б[2] (*Төньяк Африка өлкәсе*), *мәс.,* Мәгъриб илләре, Мәгъриб тиене, Мәгъриб гарәп теле
«Мәгърифә́т» (*газета*)
Мәгърифәтчеле́к чоры́
«Мәдәни́ җомга́» (*газета*)
Мәдәни́ инициати́валарның президе́нт фонды́
Мәдәния́т йорты́
Мәдәния́т мини́стрлыгы
Мәдәния́т сарае́
Мәдинә́ (*шәһәр; исем*)
Мәдинә́ мәчете́ (*Казан*)
мәҗле́с[1] (*кунак ашы*)
мәҗле́с[2] (*төрле илләрдә парламент; беренче сүз булмаганда*), *мәс.:* Азәрбайҗан Республикасы Милли мәҗлесе, Төркия Бөек милләт мәҗлесе
Мәҗле́с[3] (*төрле илләрдә парламент; бер генә сүз булганда*), *мәс.:* Казакстан Республикасы Мәҗлесе, Төрекмәнстан Мәҗлесе (*шулай ук* Милли мәҗлес, Милләт мәҗлесе *урынына*) Азәрбайҗан Мәҗлесе бинасы
Мәза́ри Шәри́ф (*шәһәр*)
мәйда́н[1] (*урын*)
Мәйда́н[2] (*авыл*)
«Мәйда́н»[3] (*журнал*)
Мәләкә́с (*елга, авыл, шәһәр*)
мәләкә́с сөйләше́
мәли́к[1] (*падишаһ, хөкемдар*)
Мәли́к[2] (*исем*)
мәликә́[1] (*хатын-кыз патша*), *мәс.:* Саба мәликәсе
Мәликә́[2] (*исем*)
Мәкәрҗә́ ярминкәсе́ (*тар.*)
Мәккә́ (*шәһәр*)
Мәккә́ бодае́ (*кукуруз*)
Мәккә́ мөшриге́
мәмә́й[1] (*ашамлык*)
Мәмәй[2] (*авыл*)
мәми́[1] (*ашамлык*)
Мәми́[2] (*елга*)
мәмлү́к (*кол; хәрби сословие*)
Мәмлү́к солтанлыгы́ (*тар.*)
Мәна́т (*алиһә*)
Мәнди́ (*шулай ук:* Мәнди анасы да беләә)
Мә́ңгелек ут (*һәйкәл янында*)
Мә́ңгелек шәһә́р (*Рим*)
Мә́ңгелек яһүди́ (*Агасфер*)
Мәрвә́ тавы́ (*Мәккәдә*)
Мәрҗани́ мәчете́ (*Казан*)
«Мәрҗания́» мәдрәсәсе́
мәрҗә́н[1] (*диңгез хайваны; таш*)
Мәрҗә́н[2] (*авыл*)
Мәрмә́р диңгезе́
Мәрмә́р зал (*Мәскәү Кремлендә*)
Мәрья́м Ана́ (*хрс. Иисусның анасы*), *мәс.:* Мәрьям Ана иконасы

«Мәрья́м» сүрәсе́
Мәси́х *һәм* **Гайсә́ Мәси́х** (*Гайсә бин Мәрьям*)
Мәсҗи́д әл-Әкъса́
Мәсҗи́д әл-Нәбәви́
Мәсҗи́д әл-Хәра́м
Мәскә́ү (*елга, шәһәр*)
Мәскә́ү авиа́ция институ́ты
Мәскә́ү вакы́ты
Мәскә́ү вокзалы́ (*С.-Петербургта*)
Мәскә́ү дәүлә́т консервато́риясе
Мәскә́ү дәүлә́т музее́
Мәскә́ү дәүлә́т университеты́
Мәскә́ү дәүлә́т халы́кара мөнәсәбәтлә́р институты́
Мәскә́ү дини́ акаде́миясе
Мәскә́ү җами́гъ мәчете́
Мәскә́ү исла́м университеты́
Мәскә́ү князьлеге́ (*тар.*)
Мәскә́ү Кре́мле (*тар.-архит. музей-саклаулык һәм хөкүмәт резиденциясе*), лəкин (*борынгы Мәскәү тарихына караган текстларда*) **Мәскә́ү кре́мле**
Мәскә́ү күме́р бассе́йны
Мәскә́ү медици́на акаде́миясе
Мәскә́ү миниатю́ралар теа́тры
Мәскә́ү өлкәсе́
Мәскә́ү патриархаты́
Мәскә́ү патриа́рхы
Мәскә́ү Русе́ (*тар.*)
Мәскә́ү-си́ти
Мәскә́ү фоноло́гия мәктәбе́
Мәскә́ү хи́мия-техноло́гия институты́
Мәскә́ү хореогра́фия акаде́миясе
Мәскә́ү хөкүмәте́
Мәскә́ү шәһәр ду́масы
мәүла́[1] (*ия, хуҗа*)
Мәүла́[2] (*Аллаһы Тәгалә*)
Мәүли́д бәйрәме́
Мәүли́д кичәсе́
Мәхмә́д Чәләби́
Мәхму́д әз-Зәмәхшәри́
Мәхму́д [әл-]Болгари́
Мәхму́д Газнәви́
Мәхму́д Кашгари́
Мәхму́д хан (*тар.*)
мәхрә́м
Мәхшә́р[1] (*Мәхшәр көне*)
мәхшә́р[2] (*ыгы-зыгы, шау-шу*)
Мәхшә́р көне́
Мәхшә́р мәйданы́
мәһә́р
Мәһди (*ахырзаманда киләчәк коткаручы*)
мәче́т, *мәс.:* Пәйгамбәр мәчете, Кол Шәриф мәчете, Нурулла мәчете, «Рамазан» мәчете
мәчкә́й (*мифол.; начар күңелле кеше тур.*)
Мәчкәрә́ мәдрәсәсе́
Мәчкәрә́ мәчете́
МДУ (*Мәскәү дәүләт университеты*)
мегафо́н[1] (*рупор*)
«Мегафо́н»[2] (*кәрәзле элемтә операторы*)
Мегéра[1] (*мифол.*)
мегéра[2] (*усал, явыз хатынкыз*)

меда́ль, *мәс.:* «Батырлык өчен» медале, «Хезмәт ветераны» медале, Жуков медале, «Казанның 1000 еллыгы» медале, «Халыклар дуслыгы» медале
Меде́я (*мифол.*)
медици́на акаде́миясе (*ыру атамасы буларак*)
медици́на институты́ (*ыру атамасы буларак*)
медици́на көллияте́ (*ыру атамасы буларак*)
медици́на учи́лищесы (*ыру атамасы буларак*)
меду́за[1] (*диңгез хайваны*)
Меду́за[2]: **горго́на Меду́за** (*мифол.*)
мезозо́й (*мезозой эрасы*)
мезозо́й э́расы (*геол.*)
Ме́ксика култыгы́
Ме́ксика Кушма́ Штатлары́ (*рәсми*)
Ме́ксика таулыгы́
мемориа́ль такта́
Менделе́ев: **Менделе́ев табли́цасы**, **Менделе́ев тео́риясе**
Менделе́евск (*шәһәр, район*)
Ме́ндель законнары́
Мендельсо́н ма́ршы
Менье́р авыруы́
Мең күл иле́ (*Финляндия*)
Ме́ңьеллык күпере́
Ме́ңьеллык мәйданы́
Мерга́сов йорты́ (*Казанда*)
Ме́р-де-Гла́с (*Альп тауларындагы бозлык*)
меридиа́н: **Гри́нвич меридианы́**, **Пу́лково меридианы́**
Мерили́н Монро́ (*кино актрисасы; шулай ук чибәр хатын-кыз тур.*)
мерино́с (*сарык токымы*)
Мерку́рий (*мифол.; планета*)
«мерседе́с» (*автомобиль*)
Ме́рфи законнары́
Месопота́мия (*географик өлкә*)
«мессершми́т» (*самолёт*)
Ме́ссина бугазы́
Метагала́ктика
Метропо́литен-музе́й (*Нью-Йоркта*)
Метропо́литен-опе́ра (*Нью-Йоркта*)
Метростро́й
Метротра́нс
Мефисто́фель (*Иблис; әд. персонаж, опера персонажы*)
Мецена́т[1] (*тар. шәхес*)
мецена́т[2] (*иганәче*)
Мешә́к алы́п (*дастан персонажы*)
Ми (*вертолёт*)
Миа́сс (*елга*)
Миг (*самолёт*)
Мигъра́җ (*Мөхәммәд пәйгамбәрнең күккә ашу вакыйгасы*)
Мигъра́җ кичәсе́
миза́н[1] (*үлчәү, бизмән*)
Миза́н[2] (*Кыямәт көнендә әҗерләр һәм гөнаһлар үлчәнә торган үлчәү*)
Миза́н көне́ (*Кыямәт көне*)

Микаи́л (*фәрештә*)
Ми́кки-Ма́ус (*әкият персонажы*)
Микулы́н (*крш. бәйрәме*), *мәс.:* җәйге Микулын, көзге Микулын
миләүшә́[1] (*үсемлек*)
Миләүшә́[2] (*исем*)
миле́ди[1] (*Англиядә кияүдәге хатын-кызга мөрәҗәгать сүзе*)
Миле́ди[2] (*әд. персонаж*)
Миллә́т җыены́
Миллә́т мәҗлесе́
Милләтлә́р ли́гасы
Милле́ниум күпере́
«Милли́ байра́к» (*газета*)
Милли́ банк (*кайбер илләрдә банкларның кыскартылган рәсми исеме буларак*); *ләкин:* **Швейца́рия милли́ ба́нкы, Белору́ссия милли́ ба́нкы**
Милли́ җыелы́ш
Милли́ Идарә́ (*тар. Уфада, 1918*)
Милли́ китапханә́ (*кайбер китапханәләрнең кыскартылган исеме урынынына килгәндә*); *ләкин:* Россия милли китапханәсе, Татарстан Республикасы милли китапханәсе
Милли́ мәҗле́с (*тар.*)
Милли́ конве́нт (*Франциядә, 1792*)
«Милли́ моң» (*республикакүләм сәнгатьле уку бәйгесе*)
Милли́ оли́мпия комитеты́
милли́ парк (*тыюлык*), *мәс.:* Валдай милли паркы, Кисловодск милли паркы, Кырым милли паркы, Марий Чодра милли паркы
милли́ па́ртия
Милли́ собра́ние
Милли́ шура́
Ми́лос Вене́расы
Мина́ үзәне́ (*Мәккә янында*)
Мина́й цивилиза́циясе (*тар.*)
«Мин тата́рча сөйләшә́м» респу́бликакүләм а́кциясе
Мине́рва (*мифол.*)
Минзәлә́ (*елга, шәһәр*)
Минзәлә́ өязе́ (*тар.*)
Минзәлә́ дәүлә́т тата́р дра́ма теа́тры
Минзәлә́ ярминкәсе́ (*тар.*)
мини́стр, *мәс.:* сәламәтлек саклау министры, эчке эшләр министры, мәдәният министры, авыл хуҗалыгы министры, финанс министры
Мини́стрлар кабинеты́ (*хөкүмәтнең рәсми атамасы буларак*), *мәс.:* Татарстан Республикасы Министрлар кабинеты, Грузия Министрлар кабинеты, Ураина Министрлар кабинеты, Башкортстан Республикасы Министрлар кабинеты
мини́стрлык, *мәс.:* Татарстан Республикасының Мәгариф һәм фән министрлыгы, Башкортстан

Республикасының Мәдәният министрлыгы, Россия Федерациясенең Авыл хуҗалыгы министрлыгы
Минота́вр (*мифол.*)
Минск урамы́ (*Казанда*)
Минск тра́ктор заводы́
Минуси́нск казанлыгы́
Минуси́нск күме́р бассе́йны
Миньо́на (*әд. персонаж*)
Миңле́ Гәрә́й (*Кырым хан*)
миңлегө́л[1] (*үсемлек*)
Миңлегө́л[2] (*исем*)
миоце́н (*миоцен чоры*)
миоце́н чоры́ (*геол.*)
«Мир» кинотеа́тры
Ми́ра (*йолдыз*)
«Мира́с» (*журнал*)
Миргазия́н мәчете́ (*Казан*)
мисс (*матурлык бәйгесе җиңүчесе титулы составында*), *мәс.:* «Дөнья миссы», «Европа миссы», «Татарстан миссы», «Университет миссы», «Казан миссы»
ми́стер Пи́квик (*әд. персонаж*)
ми́стер Тви́стер (*әд. персонаж*)
Мисы́р бодае́ (*кукуруз*)
Мисы́р күгәрчене́
Мисы́р тавыгы́
Мисы́р тарысы́ (*кукуруз*)
митрополи́т, *мәс.:* Мәскәү митрополиты, Санкт-Петербург митрополиты, Казан митрополиты
Мичига́н-авеню́ (*Нью-Йоркта*)
Мичу́рин проспе́кты (*Мәскәүдә*)
мичу́ринчы
Мишә́ (*елга*)
Мишә́ аучылы́к тыюлыгы́
Мишә́н күле́
мишә́р диале́кты́
Мишәтама́к шәһәрчеге́ (*тар. Мишә буендагы кальга, 1553*)
Мнемози́на (*мифол.*)
«Моаби́т дәфтәре́»
Моаби́т төрмәсе́
моголла́р[1] (*халык*)
Моголла́р[2] (*династия*): **Бөе́к Моголлар**
«Мо́дерн То́кинг» (*поп төркем*)
Можга́ калкулыгы́
Мозамби́к
Мозамби́к агымы́
Мозамби́к бугазы́
Мозамби́к Респу́бликасы (*рәсми*)
Мойдоды́р (*персонаж*)
Моке́ев утравы́
Молда́вия
Молдо́ва Респу́бликасы (*рәсми*)
Мона́ко (*дәүләт, шәһәр*)
Мона́ко княэьлеге́
Мо́на Ли́за (*картина персонажы*)
монго́л аты́ (*токым*)
Монго́л импе́риясе (*тар.*)
Монго́лия
Монго́лия Алтае́
Монго́лия Респу́бликасы (*рәсми*)

Монго́лия Халы́к Респу́бликасы (*рәсми*)
Монома́х: **Влади́мир Монома́х**, **Монома́х бүреге́**
Мо́нте-Ка́рло (*шәһәр*)
Монте́кки: Монте́кки һәм Капуле́тти (*персонажлар; шулай ук бер-берсенә дошман булган гаиләләр тур.*)
Мо́нте-Кри́сто[1]: **граф Мо́нте-Кри́сто** (*әд. персонаж*)
монтекри́сто[2] (*пистолет, мылтык*)
Мордо́вия Респу́бликасы (*рәсми*)
морза́[1] (*титул*), *мәс.:* Мәмәт морза, морза кызы
Морза́[2] (*исем*)
Мо́рзе: **Мо́рзе әлифбасы́**, **Мо́рзе аппараты́**, **Мо́рзе коды́**
Морква́ш (*елга һәм авыллар*): Урман Морквашы, Яр буе Морквашы, Буш Моркваш
Мортаза́ хан (*тар.*)
«москви́ч» (*автомобиль*)
Моско́вия (*тар.*)
«Мосфи́льм»
«Мотыйгия́» мәдрәсәсе́ (*тар.*)
мохакка́к (*гарәпчә язу төре*)
мөдәрри́с[1] (*мәдрәсәдә өлкән укытучы*)
Мөдәрри́с[2] (*исем*)
Мөнкә́р: **Мөнкә́р белән Нәки́р** (*кабердә сорау алучы фәрештәләр*)
мөри́д
мөрши́д
мөселма́н бәйрәме́
мөселма́н дәүләте́
мөселма́н дине́
мөселма́н илләре́
мөселма́н календаре́
мөселма́н мәдәнияте́
мөселма́н ренесса́нсы
мөселма́н фра́кциясе (*тар.*)
мөсли́м[1] (*мөселман*)
Мөсли́м[2] (*авыл, исем*)
мөслимә́[1] (*мөселман хатын-кыз*)
Мөслимә́[2] (*исем*)
Мөслимә́ мәчете́ (*Казан*)
мөхафәза́ (*гарәп илләрендә адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Хәләб мөхафәзасы, Искәндәрия мөхафәзасы
Мөхәммәд (*пәйгамбәр*)
Мөхәммәдәми́н (*хан*)
Мөхәммә́д Гәрә́й (*хан*)
Мөхәммә́д Мостафа́ (саллалаһу галәйһи вә сәлләм)
«Мөхәммә́д» сүрәсе́
«Мөхәммәдия́» мәдрәсәсе́
мөхәррә́м[1] (*ай*)
Мөхәррә́м[2] (*исем*)
мөштәри́[1] (*абунәче; клиент*)
Мөштәри[2] (*фамилия*)
Мөштәри́ урамы́ (*Казанда*)
МТС [эмтэ́эс] (*кыск.:* машина-трактор станциясе)
музе́й, *мәс.:* Габдулла Тукай әдәби музее, Татарстан Республикасы милли музее, Е. А. Боратынский

музее, Борис Пастернак мемориаль музее

музе́й-саклаулы́к, *мәс.:* «Казан Кремле» музей-саклаулыгы, Болгар дәүләт тарих һәм архитектура музей-саклаулыгы, «Сталинград сугышы» музей-саклаулыгы

мукшы́[1] (*мордва халкының этник төркеме*)

Мукшы́[2] (*авыл, елга*)

мулла́

Му́рманск өлкәсе́

Муса́ (*пәйгамбәр*)

Муса́ Җәли́л исемендәге́ респу́блика пре́миясе

«Мутаффифи́н» («Кимете́п үлчәүчелә́р») сүрәсе́

Муенко́м (*чүл*)

«Му́ддәссир» («Каплангa ́н») сүрәсе́

«Мүҗа́дәлә» («Сү́з көрәштеру́») сүрәсе́

«Мүзә́ммил» («Төренгә́н») сүрәсе́

«Мүлк» («Хөкемдарлы́к») сүрәсе́

«Му́мтәхинә» («Сынала́ торга́н хаты́н») сүрәсе́

«Мүна́фику́н» («Монафикъла́р») сүрәсе́

«Мүрсәла́т» («Җибәрелгәннә́р») сүрәсе́

«Му́эмин» («Мөэми́н») сүрәсе́

«Мүэмину́н» («Мөэминнә́р») сүрәсе́

Мыти́щи (*Мәскәү өлкәсендәге шәһәр*)

Мю́ллер: **Мю́ллер каналы́**, **Мю́ллер җепселләре́**, **Мю́ллер личи́нкасы**

Мю́нстер комму́насы (*1534—1535*)

Мюнха́узен (*персонаж*)

Мю́нхен килешүе́ (*1938*)

Н

наба́б (*тар. Һиндстанда титул*)

нагайбә́к (*татарларның этник төркеме*)

Нага́н[1] (*Бельгия уйлап табучысы*)

нага́н[2] (*револьвер*)

«На́зига́т» («Йолкы́п алучыла́р») сүрәсе́

назы́йм[1] (*назымчы, рифмалы әсәр язучы*)

Назы́йм[2] (*исем*)

назыйрә́[1] (*әсәр төре*)

Назыйрә́[2] (*исем*)

нама́з, *мәс.:* иртә намазы яки иртәнге намаз, өйлә намазы, икенде намазы, ахшам намазы, ястү намазы, бәйрәм намазы, намаз уку

намәхрә́м

«Намуслы́ хезмә́т өче́н» (*медаль*)

Нанки́н килешүе́ (*1842*)
Нант эди́кты (*1598*)
Наньша́нь (*тау сырты*)
напареу́ли (*шәраб*)
Наполео́н[1]
наполео́н[2] (*торт, пирожный*)
Наполео́н сугышлары́ (*тар.*)
нара́т[1] (*агач*)
Нара́т[2] (*авыл; посёлок*)
Нарв Заста́васы (*С.-Петербургта*)
Нарв триумфа́ль капкалары́ (*С.-Петербургта*)
На́рва сугышы́ (*«Нарва конфузиясе», 1700*)
Нардуга́н (*бәйрәм*)
Нардуга́н җырлары́ (көйләре́)
Нардуга́н чабу́ (*этн.; Нардуган көннәрендә үткәрелә торган уеннар*)
нарза́н (*минераль су*)
нарко́м
наркома́т
Наруча́т бәклеге́ (билеге́) (*XV—XVI йөзләрдә Алтын Урданың адм.-терр. берәмлеге*)
Наруча́т шәһәрлеге́ (*археол.*)
Нары́н кантоны́ (*тар. Кыргызстанда*)
Нарьян-Ма́р (*шәһәр*)
«Нас» («Кешелә́р») сүрәсе́
На́ска плитасы́ (*геол.*)
«Наср» («Ярдә́м») сүрәсе́
Насретди́нов Фәхри́ һәм Вәли́ева Бану́ музее́ (*Апас районында*)
Насы́йр Хөсрә́ү (*фарсы-таҗик шагыйре*)
Нахи́мов медале́
нахи́мовчы (*Нахимов училищесында укучы*)
ная́да[1] (*мифол.; үсемлек*), *мәс.:* диңгез наядасы, кечкенә наяда
Ная́да[2] (*Нептунның иярчене*)
«Нә́бә» («Хәбә́р») сүрәсе́
нәбәви́ (*нәби, пәйгамбәр белән бәйле*), *мәс.:* нәбәви хәдис
нәби́ (*илче, пәйгамбәр*)
Нәваи́ Галиши́р (*Урта Азия әдибе*)
«Нәҗм» («Йолды́з») сүрәсе́
нәзарә́т (*идарә; иск. министрлык*), *мәс.:* Татарстан Җөмһүрияте мөселманнары диния нәзарәте, Россия Федерациясе мөселманнары диния нәзарәте, Россиянең Азия өлеше мөселманнары диния нәзарәте, Россия мөселманнары үзәк диния нәзарәте
Нәки́р: Мөнкә́р белән Нәки́р (*кабердә сорау алучы фәрештәләр*)
нәкышьбәнди́ (*нәкышьбәндия тарикатендә булган кеше*)
Нәкышьбәнди́ тарикате́
нәкышьбәндия́ *һәм* **нәкышьбәндиле́к** (*тарикать*)
«Нәмл» («Кырмыскала́р») сүрәсе́

Нәрки́с[1] (*мифол.; исем*)
нәрки́с[2] (*үсемлек*)
нәсе́х (*гарәпчә язу төре*)
нәси́м[1] (*җиңел һәм йомшак җил*)
Нәси́м[2] (*исем*)
нәстәгъли́къ (*гарәпчә язу төре*)
Нәүру́з (*бәйрәм*)
нәүру́з гөле́ *яки* **нәүрүзгө́л**
«Нәүру́з» теа́тр фестивале́
Нәүру́з хан (*Алтын Урда ханы*)
«Нәфи́с космéтикс» (*предприятие*)
«Нәхл» («Бал кортлары́») сүрәсе́
нәшрия́т[1], *мәс.:* Татарстан китап нәшрияты, «Мәгариф» нәшрияты, «Ак Бүре» нәшрияты, «Хозур» нәшрияты
Нәшрия́т[2] (*авторлык килешүендә*)
нәшрия́т йорты́
Неа́поль университеты́
Неа́поль корольлеге́ (*тар.*)
Неа́поль култыгы́
Неа́поль мастифы́ (*эт токымы*)
Нева́ заста́васы (*С.-Петербургта*)
Нева́ капкасы́ (*С.-Петербургта*)
Нева́ култыгы́
Нева́ проспе́кты
Нева́ сугышы́ (*1240*)
Нево́лино культу́расы (*археол.*)
Немези́да (*мифол.*)
Неме́я уеннары́ (*Борынгы Грециядә*)
не́мец догы́ (*эт токымы*)
не́мец овча́ркасы (*эт токымы*)
не́мец пи́нчеры (*эт токымы*)
«Не́мец Швейца́риясе» (*тар. Казанда*)
не́мец ягдтерьеры́ (*эт токымы*)
Нене́ц автоно́мияле о́круги (*рәсми*)
неоге́н (*неоген чоры*)
неоге́н чоры́ (*геол.*)
неоклассици́зм
неоли́т (*неолит чоры*)
неоли́т революциясе
неоли́т чоры́ (*геол.*)
Неплю́ев кадетла́р ко́рпусы (*тар.*)
Непту́н (*мифол.; планета; авыл*)
Непту́н бәйрәме́
Неро́н (*Рим императоры; шулай ук явыз хөкемдар тур.*)
Не́стор (*мифол.; тарихчы, елъязмачы*)
Неферти́ти (*Мисыр мәликәсе; шулай ук матур хатынкыз тур.*)
Нефтека́мск (*шәһәр*)
«Нефтема́ш» (*нефть машиналары төзү предприятиесе*)
Нефтеюга́нск (*шәһәр*)
Нефть сәнәгате́ хи́миясе институты́ (*Казанда*)

Неча́ев-Борзо́в тео́риясе
Нечкәби́л (*әкият персонажы*)
Ниага́ра шарлавыгы́
нибелу́нг (*мифол.; мәче токымы*)
«Ни́ва» (*автомобиль*)
ниге́з боткасы́ (*этн. нигез салу өмәсеннән соң үткәрелә торган борынгы йола*)
ниге́з иясе́ (*мифол.*)
Ниге́рия кәҗәсе́ (*кәҗә токымы*)
Нидерла́нд (*дәүләт*)
Нидерла́нд Корольлеге́ (*рәсми*)
«Низамия́» мәдрәсәсе́ (*Әстерханда*)
ника́х сарае́[1]
Ника́х сарае́[2] (*җәмәгать оешмасы буларак үзе генә кулланылганда*)
Ники́та бота́ника бакчасы́
Ники́та капкасы́ (*Мәскәүдәге мәйдан*)
Никоба́р утраулары́
Нико́ла капкасы́ (*Мәскәү Кремлендә*)
Нико́ла манарасы́ (*Мәскәү Кремлендә*)
Нико́ла Ни́зский чиркәве́ *яки* **Нико́ла кафедра́ль соборы́** (*Казанда*)
Нико́ла соборы́ (*Казан, Минзәлә, Чистай һ. б. шәһәрдә*)
Нико́ла чиркәве́ (*Алабуга һ. б. шәһәрләрдә*)
Никола́евск адмиралте́йствосы (*тар.*)
Никола́евск-на-Аму́ре (*шәһәр*)
Нико́льский Бара́н ко́мплексы (*археол.*)
Нил[1] (*елга*)
нил[2] (*буяу*)
нилүфә́р[1] (*төнбоек*)
Нилүфә́р[2] (*исем*)
ни́мфа (*мифол.; зоол.*)
ни́ндзя (*тар. Японияда*)
нирва́на (*буддизмда*)
«Ниса́» («Хатынна́р») сүрәсе́
Ни́цше (*фәлсәфәче*)
Но́бель комитеты́
Но́бель лауреаты́ *яки* **Но́бель пре́миясе лауреаты́**
Но́бель пре́миясе
Но́бель фонды́
Но́вгород өлкәсе́
Но́вгород-Се́верский (*шәһәр*)
Новосиби́рск өлкәсе́
Но́йштадт-им-Шва́рцвальд (*шәһәр*)
Нокра́т[1] (*елга; авыллар*)
нокра́т[2] (*Болгар чорында сугылган көмеш акча*)
Нокра́т җире́ (*тар. рус чыганакларында «Вятская земля»*)
Нокра́т заманынна́н (*фразеол.*)
Нокра́т татарлары́ (*этнографик төркем*)
нократла́р (*Нократ татарлары*)
Нокса́ (*елга*)
Норве́гия (*дәүләт*)

Норве́гия диңгезе́
Норве́гия корольлеге́ (*тар.*)
но́рвич-терье́р (*эт токымы*)
Но́рденшельд архипелагы́
Но́рденшельд култыгы́
Нори́льск сәнәга́ть районы́
Норма́ (*елга; авыл*)
Норма́ндия (*Франция төбәге*)
Норма́ндия утраулары́
Норт-Ванку́вер (*шәһәр*)
Норт-Литл-Ро́к (*шәһәр*)
Норт-Ми́нч (*бугаз*)
Норт-Чика́го (*шәһәр*)
Нострада́мус
Нотоге́я (*зоогеографик өлкә*)
Нотр-Да́м (*собор*)
Нохра́т (*елга*)
нөбүвә́т (*пәйгамбәрлек; нәбилек*)
Нөге́ш сусаклагычы́
Ну́бия кәҗә́ токымы́
Ну́бия чүле́
Нуга́й даругасы́ (*Казан ханлыгында адм.-терр. берәмлек*)
Нуга́й Урдасы́ (*тар.*)
«Нур» (*тар. театр труппасы; тар. С.-Петербургта чыккан газета; Уфадагы театр*)
«Ну́р» сүрәсе́
Нурады́н[1] (*Нугай Урдасы бәге*)
нурады́н[2] (*Нугай Урдасында хөкемдар титулы*)
Нурали́ мәчете́ (*тар.*)
Нургали́ бин Мөхәммә́д (*хаттат*)
Нурдәүлә́т хан (*Касыйм ханы*)
Нурла́т нефть чыганагы́
Нурла́т урманчылыгы́
Нурла́т шикәре́ (*предприятие*)
«Нур-Исла́м» мәчете́ (*Казан*)
Нурминкә́ (*елга*)
Нурсолта́н бикә́ (*Казан, Кырым ханчасы*)
Нурулла мәчете́ (*Казан*)
Нух (*пәйгамбәр*)
Нух заманы́ *яки* **Нух пәйгамбә́р заманы́** (*фразеол.*)
«Нух» сүрәсе́
Нырсы́ (*елга*)
Нысы́ (*елга*)
Ны́тва (*шәһәр; район*)
Нью-Амстерда́м (*шәһәр*)
Нью-Гре́ндж (*археол. һәйкәл*)
Нью-Дәһли́ (*шәһәр*)
Нью-Дже́рси (*штат*)
Нью-Джо́рджия (*утрау*)
Нью-Йо́рк (*шәһәр*)
«Нью-Йо́рк та́ймс» (*газета*)
Нью-Ме́ксико (*штат*)
Нью-Пли́мут (*шәһәр*)
Нью́порт (*шәһәрләр*)
Нью́тон[1]**: Нью́тон законнары́, Нью́тон меха́никасы, Нью́тон биномы́, Нью́тон боҗралары́, Нью́тон систе́масы**
нью́тон[2] (*үлчәү берәмлеге; көч берәмлеге*)
Ньюфа́уленд[1] (*утрау*)
ньюфа́уленд[2] (*эт токымы*)
Нью-Һе́йвен (*шәһәр*)

Нью-Һэ́мпшир (*штат*)
НЭП *һәм* **нэп** (*кыск.:* яңа икътисади сәясәт)
нэ́пман (*тар. нэп чорында хосусый эшмәкәр*)
Ню́рнберг процессы́ (*1946*)

О

обели́ск, *мәс.:* Дан обелискы, Мәңгелек даны обелискы
обко́м (*коммунистлар партиясенең өлкә комитеты*)
Обло́мов (*әд. персонаж; ялкау, оешмаган кеше тур.*)
обло́мовчылык
оборо́на, *мәс.:* Одесса оборонасы, Обухов оборонасы, Сталинград оборонасы, Севастополь оборонасы (*тар.*)
Оборо́на фонды́ (*1941—1941*)
О'Бра́йен (*ирланд язучысы*)
обсервато́рия, *мәс.:* Пулково обсерваториясе, Шанхай астрономия обсерваториясе, Кырым астрофизика обсерваториясе
Обу́хов оборо́насы (*1901*)
Обу́хов Оборо́насы проспе́кты (*С.-Петербургта*)
«Огонёк» (*көзге арыш сорты*)
Оде́сса оборо́насы (*1941*)
Оде́сса университеты́
Одиссе́й (*мифол.*)
Одиссе́я[1] (*Гомер поэмасы*)
одиссе́я[2] (*маҗаралы сәяхәт*)
оешма́[1] (*берләшмә, учреждение*), *мәс.:* «Җыен» оешмасы, «Бөтенроссия татар авыллары» оешмасы, пионер оешмасы
Оешма́[2]: **Берләшкә́н Милләтлә́р Оешмасы́**
О́жегов сүзлеге́ (*рәсми түгел*)
ОҖТ [оҗэтэ́] (*кыск.:* оешкан җинаятьчел төркем)
Ози́рис *һәм* **Оси́рис** (*мифол.*)
Озы́н Ала́н (*табигать тыюлыгы*)
Озы́н Ала́н авыллыклары́ (*археол.*)
Озы́н Ала́н каберлеге́ (*археол.*)
Озынбы́ күле́
Озы́н Куа́к (*авыл*)
Озы́н күл (*Идел-Кама саклаулыгындагы күл-сазлык; күл*)
ойкуме́на *һәм* **экуме́на** (*Җир шарының кешеләр яши торган территориясе*)
Оймяко́н
Оймяко́н яссытаулыгы́
Ока́[1] (*елга*)
«Ока́»[2] (*автомобиль*)
Ока́-Дон тигезлеге́ (*геогр.*)
океа́н[1] (*геогр.*), *мәс.:* Атлантик океан, Тын океан,

Төньяк Боз океаны, Һинд океаны, Дөнья океаны
Океа́н[2] (*мифол.*)
океани́далар (*мифол.*)
Океа́ния
Оклаһо́ма (*штат*)
Оклаһо́ма-Си́ти (*шәһәр*)
О-Кле́р (*күл*)
Око́нишников йорты́ (*Казанда*)
О’Ко́ннор (*ирланд язучысы*)
о́круг (*адм.-терр. яки терр. берәмлек*), *мәс.:* Идел буе федераль округы, Төньяк административ округ (*Мәскәүдә*), Арча сайлау округы
О́ксфорд университеты́
Октавиа́н А́вгуст
окта́нт[1] (*инструмент*)
Окта́нт[2] (*йолдызлык*)
октя́брь[1] (*ай*)
Октя́брь[2] (*1917 елгы Октябрь инкыйлабы тур.*)
Октя́брь[3]: **Кызы́л Октя́брь** (*посёлок, урам*), **«Кызы́л Октя́брь»** (*фабрика*)
Октя́брь[4] (*авыл; посёлок; район*)
«Октя́брь баласы́» (*журнал*)
Октя́брь революциясе *яки* **Октя́брь инкыйлабы́** (*1917*)
Октя́брь Революциясе о́рдены (*СССРда*)
Октя́брь Револю́циясе утравы́
«Октя́брь яшьләре́» (*журнал*)
Октя́брьский (*шәһәр; авыллар*)
ола́н[1] (*бала*)
Ола́н[2] (*авыл*)
оливье́ (*кулин.*)
олигоце́н (*чор*)
олигоце́н чоры́ (*геол.*)
Оли́мп[1] (*мифол.; Грециядә тау*)
оли́мп[2] (*танылган шәхесләрнең югары катламы*)
Олимпиа́да[1] (*Олимпия уеннары*); кышкы Олимпиада, җәйге Олимпиада
олимпиа́да[2] (*ярыш*), *мәс.:* Бөтендөнья шахмат олимпиадасы, татар теле һәм әдәбиятыннан халыкара олимпиада, гарәп теленнән олимпиада
олимпиа́да[3]: **Ак олимпиа́да** (*кышкы*)
Оли́мпия (*шәһәр*)
Оли́мпия авылы́[1] (*Олимпиадада катнашучы спортчылар яши торган шәһәрчек*)
Оли́мпия Авылы́[2]: **Оли́мпия Авылы́ урамы́**, **Оли́мпия Авылы́ тукталышы́**, **Яңа́ Оли́мпия Авылы́** (*Мәскәүдә торак комплекс*)
Оли́мпия медале́
Оли́мпия си́мволы
Оли́мпия уеннары́
Оли́мпия уты́
Оли́мпия ха́ртиясе
Оло́нец калкулыгы́
Оло́нец крае́ (*тар.*)
Оло́нец муентыгы́ (*геогр.*)
Олу́г Мөхәммә́д (*хан*)

Олы́ Олы́с (*Алтын Урда*)
Олы́ Аккóш күлé
Олы́ Зәңгә́р күл
Олы́ Карлы́ (*елга*)
Олы́ Кәминкә́ (*елга*)
Олы́ Китә́к (*елга*)
Олы́ көн (*Пасха*)
Олы́ күл (*сулык*)
Олы́ манарá (*Болгарда*)
Олы́ Нугáй Урдасы́ *яки* **Олы́ Нугáй**
Олы́ Пеләмә́ш (*елга*)
Олы́ Пычрáк күл
Олы́ Сөлчә́ (*елга*)
Олы́ Тархáн каберлегé (*археол.*)
Олы́ Тархáн кóмплексы (*археол.*)
Олы́ Тилчә́ (*елга*)
Олы́ Урдá (*Алтын Урда*)
Олы́ Чирмешә́н (*елга*)
Олы́ Чишмәлé күл
Олы́ Шаһия́н (*елга*)
Олы́ Яклы́ (*елга*)
Олы́с[1] (*тар. Монгол дәүләтенең гомуми атамасы*)
олы́с[2] (*тар. Монгол империясенең мөстәкыйль биләмәләре атамасы составында*), *мәс.:* Җүчи олысы, Чыгтай олысы; (*хәзерге кайбер регионнарда адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Якутия олыслары
олы́с бәгé
ом (*үлчәү берәмлеге*)
Ом законы́
Омáн култыгы́ (*геогр.*)
Омáн солтанаты́ (*рәсми*)
Омáр (*елга; авыл*)
ОМÓН (*махсус билгеләнешле милиция отряды*)
омончы́
Омск дәүлә́т акадéмия дрáма теáтры
Омск дәүлә́т дизáйн һәм технолóгияләр университеты́
Омск дәүлә́т медици́на университеты́
Омск дәүлә́т педагóгика университеты́
Омск дәүлә́т тéхника университеты́
Омск дәүлә́т университеты́
Омск өлкәсé
Онéга күлé
Онéгин (*әд. персонаж, «артык кеше» тибы*)
Онорé де Бальзак (*язучы*)
опéка (*оешма яки оешмалар системасы*), *мәс.:* Халыкара опека, шәһәр опекасы (*тар.*)
опéка бүлегé
опéка комитеты́
опéка һәм попечи́тельлек óрганнары
«óпель» (*автомобиль*)
óпера (*опера театры*), *мәс.:* Вена дәүләт операсы, Фламанд операсы
опера́ция (*хәрби*), *мәс.:* Ростов операциясе (*1941*), Балатон операциясе (*1945*), Висло-Одер операциясе (*1945*), Берлин операциясе (*1945*)

ора́кул, *мәс.:* Дельфа оракулы
Ора́нта (*иконографиядә*)
О́рбах — Әми́нов процессы́
о́рден[1] (*бүләк*), *мәс.:* Дуслык ордены (*Россиядә*), «Дуслык» ордены (*Татарстанда*), Кызыл Йолдыз ордены, Ленин ордены, Халыклар дуслыгы ордены, «Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен» ордены
о́рден[2] (*тарикать*), *мәс.:* госпитальерлар ордены, тамплиерлар ордены, Ливон ордены, Тевтон ордены, Мальта ордены
о́рдер (*архит.*), *мәс.:* до́рик ордер, ио́ник ордер, кори́нф ордеры
ордо́вик (*ордовик чоры*)
ордо́вик чоры́ (*геол.*)
Оренбу́рг шәлé
Оренбу́рг губе́рнасы мөселманнары́ җәмгыятé (*тар.*)
Оренбу́рг кәҗә́ токымы́
Оренбу́рг Кәрвансараé
Оренбу́рг мөселма́н дини́я нәзарәтé
Оренбу́рг мөселма́н хаты́нкызла́р җәмгыятé (*тар. хәйрия оешмасы*)
Оренбу́рг мөселма́н шәкертләренә́ ярдә́м итү́ җәмгыятé (*тар.*)
«Оренбу́рг мөхбирé» (*газета*)
Оренбу́рг өлкәсé
Оренбу́рг дәүлә́т тата́р дра́ма теа́тры
Оренбу́рг тра́кты (*Казанда*)
Оренбу́ржье
Оре́ст: **Оре́ст** һәм **Пила́д** (*мифол.*)
Орёл өлкәсé
Орино́ко түбәнлегé (*геогр.*)
Орио́н (*мифол.; йолдызлык*)
Орионидла́р (*метеорлар агымы*)
Ориса́ба (*вулкан*)
орке́стр (*муз. коллектив*), *мәс.:* П. И. Чайковский исемендәге зур симфоник оркестр, Санкт-Петербург филармониясенең академик симфоник оркестры, Россия милли оркестры, Татарстан Республикасының дәүләт академик симфоник оркестры
Орлеа́н кызы́ (*Жанна д’Арк тур.*)
Орло́в аты́ (*ат токымы*)
Орло́в губе́рниясе (*тар.*)
Орловла́р утары́ (*Казанда*)
Орло́в юртагы́ (*ат токымы*)
Орло́вка чиркәвé (*Яр Чаллы*)
Орло́вщина
Орна́ш-Чишмә́ (*елга*)
Орск өязé мөселманнары́ җәмгыятé (*тар. хәйрия оешмасы*)
Орте́га-и-Га́ссет (*Испания фәлсәфәчесе һәм язучысы*)

Орфе́й (*мифол.*)
Орхо́н-Енисе́й ташъязма́ ядкәрләре́
Орхо́н-Енисе́й язмалары́
Оры́ (*елга*)
Осе́тия конфли́кты (*2008*)
Оси́ново (*авыл; күл*)
Оси́рис *һәм* **Ози́рис** (*мифол.*)
О́скар (*премия*)
Осла́н тавы́ *яки* **Осла́н таулары́**
О́сло килешүләре́ (*1993, 1994*)
Осси́ан (*эпос герое*)
оста́ *һәм* (*юг.*) **Оста́**
оста́з *һәм* (*юг.*) **Оста́з**
оста́н (*Иранда адм.-терр. берәмлек*)
Оста́нкино ба́шнясы *яки* **Оста́нкино манарасы́**
«Оста́нкино» каналы́
«Оста́нкино» телевизио́н те́хник үзәге́ (*рәсми*)
Оста́п Бе́ндер
Ост-И́ндия
Ост-И́ндия компа́ниясе (*тар.*)
Остро́г Би́блиясе
Острого́жск (*шәһәр*)
Острого́жск-Ро́ссошь опера́циясе (*1943*)
Остроми́р Инҗиле́
Оте́лло (*әд. персонаж*)
Отута́р күле́ (*сулык*)
Оты́ч мәчете́ (*тар. Казанда*)
Офицерла́р бистәсе́ (*тар. С.-Петербургта; Казанда*)
Офицерла́р йорты́
«Офы́к» (*журнал*)
Оха́ (*шәһәр*)
Охо́та диңгезе́
Охо́та чуаркошы́ (*кош*)
О́хта (*С.-Петербургта тарихи район; елга*)
Оча́ (*елга*)
Ош (*шәһәр*)
Оша́ (*елга; авыл*)
Оштырма́ (*елга*)

Ө

өй иясе́ *яки* **йорт иясе́**
өй келәве́ (*этн.*)
өй туе́ (*этн.*)
Өлә́ (*елга; авыл*)
өлкә́[1] (*адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Пенза өлкәсе, Рязань өлкәсе, Смоленск өлкәсе, Төмән өлкәсе, Әстерхан өлкәсе, Чиләбе өлкәсе
өлкә́[2] (*зоогеографик, флористик; геол.*), *мәс.:* Неотропик өлкә, Палеотропик өлкә, Үзәк Америка өлкәсе,

Һинд-Малай өлкәсе, Урта диңгез өлкәсе

өлкә́н[1], *мәс.:* өлкән Буш, өлкән Иглесиас, өлкән Пресняков, өлкән Бодров, өлкән Машков

Өлкә́н[2] (*кушамат булганда*), *мәс.:* Өлкән Плиний, Өлкән Катон

өлкә́н Рокфе́ллер (*Америка банкиры*)

Өлкәннә́р көне́

өмә́ (*этн.*), *мәс.:* каз өмәсе, печән өмәсе, йорт күтәрү өмәсе

«Өме́т» (*газета*)

«Өме́т» мәчете́ (*Казанда*)

«Өметлелә́р» мәчете́ (*Казанда*)

өрә́к (*мифол.*)

Өрәңге́ яфрагы́ иле́ (*Канада*)

Өргәнче́ (*елга; авыл*)

Өске́ (*елга*)

Өстйо́рт платосы́

«Өч миллиа́рд то́нна Татарста́н не́фтен чыгару́ уңае́ белә́н» медале́

Өченче́[1] (*монархларны, папаларны белдергәндә*), *мәс.:* Александр Өченче (Александр III), Пётр Өченче (Пётр III), Эдуард Өченче (Эдуард III), Һенрих Өченче (Һенрих III), Карл Өченче (Карл III)

Өченче́[2] (*урам, тыкрык һ. б. ның атамаларында*), *мәс.:* Өченче (3 нче) Тверская-Ямская урамы, Өченче (3 нче) линия, Өченче (3 нче) авеню, Өченче (3 нче) проспект

Өченче́[3] (*конференция, фестиваль, конкурс исемнәрендә*), *мәс.:* Өченче (III) Халыкара Чехов фестивале

Өченче́ (3 нче) а́рмия (*төрле илләрдә*)

Өченче́ (3 нче) дина́стия (*борынгы Мисырда*)

Өченче́ респу́блика (*Франция тарихында*)

Өчберле́к (*хрс.*)

Өченче́ интернациона́л

Өченче́ рейх (*фашистик Германия тур.*)

Өченче́ Рим (*Мәскәү тур.*)

Өченче́ Спас (*хрс.*)

өя́з (*тар. адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Зөя өязе, Казан өязе, Кузнецк өязе, Спас өязе, Хвалын өязе; өяз земствосы

П

Па́влов полкы́ (*тар.*)
Павлода́р тра́ктор заводы́
Паганéль (*әд. персонаж*)
Пагани́ни (*скрипкачы*)
Пагани́ни скри́пкасы
пагль (*эт токымы*)
па́года[1] (*буддистлар гыйбадәтханәсе*)
Па́года[2]: **Өч Па́года үткелé**
Па-де-Калé бугазы́
Пакьста́н (*дәүләт*)
пакт, *мәс.:* Молотов — Робинтроп пакты, Гражданлык һәм сәяси хокуклар турында халыкара пакт, Һөҗүм итмәү пакты, Рерих пакты, Тынычлык пакты (*1852 елда тәкъдим ителгән*)
Пакши́н (*елга*)
Пала́ма: Григо́рий Пала́ма
пала́та[1] (*оешма*), *мәс.:* Җәмәгать палатасы, Россия Китап палатасы, Россия Федерациясе Хисап палатасы
пала́та[2] (*хакимият органы*), *мәс.:* Халык палатасы, югары палата, лордлар палатасы (*Англия парламентында*), общиналар палатасы (*Англия парламентында*)
пала́та[3] (*Кремль, сарай һ. б. дагы зал*), *мәс.:* Корал палатасы (*Мәскәү Кремлендә*), патша палатасы
Палеа́рктика өлкәсé (*зоогеографиядә*)
палеогéн (*чор*)
палеогéн чоры́ (*геол.*)
палеозо́й (*эра*)
палеозо́й э́расы (*геол.*)
палеоли́т (*геол.*)
Палеоло́г: **Со́фья Палеоло́г**
Палеологла́р (*династия*)
палеоцéн (*чор*)
палеоцéн чоры́ (*геол.*)
Палéрмо (*шәһәр*)
Палé-Роя́ль (*Парижда*)
Палла́да: **Афи́на Палла́да**
Па́льма-де-Мальо́рка (*шәһәр*)
Пальми́ра[1] (*борынгы шәһәр*)
пальми́ра[2] (*пальма төре; шрифт төре*)
Пальми́ра[3]: **То́ньяк Пальми́ра** (*С.-Петербург тур.*)
Пами́р (*тау; исем*)
пампа́с (*Көньяк Америкада дала*); пампас боланы
Пана́ев теа́тры (*тар. Казанда*)
Пана́ма[1] (*дәүләт*)
пана́ма[2] (*баш киеме*)
Пана́ма каналы́
Пана́ма муентыгы́
«панасо́ник» (*телевизор, магнитофон һ. б.*)

Панацéя[1] *һәм* **Панакéя** (*мифол.*)
панацéя[2] (*барлык чирләрдән дәвалый торган дару*)
Пандóра (*мифол.*)
Пандóра тартмасы́ (*фразеол.*)
Панóвка (*елга; авыл*)
Пантеóн[1] (*Римдагы храм*)
пантеóн[2] (*төрле илаһларга багышланган гыйбадәтханә; атаклы кешеләр күмелгән урынның гомуми атамасы*)
пáнчен-лáма (*ламаизмда дини титул*)
пáнчен-эртнú (*ламаизмда дини титул*)
пáпа (*католик чиркәвенең иң югары башлыгы*); *мәс.:* папа резиденциясе, папа нотыгы
Пáпа кýриясе
Пáпа өлкәсé (*тар.*)
папильóн (*эт токымы*)
Пáпуа — Яңá Гвинéя (*дәүләт*)
Парагвáй (*дәүләт*)
Паралипóменон (*Иске Гаһед өлеше*)
Параолимпиáда
Параолúмпия уеннары́
Параскéва Пя́тница (*хрс. изге*)
Пáрвати (*мифол.*)
Парúж коммýнасы (*1871*)
Парúж Коммýнасы урамы́ (*Казанда*)
Парúж трактаты́ (*1856*)
Парúс (*мифол.*)
парк, *мәс.:* Горький паркы, Урицкий паркы, Җиңү паркы, Йеллоустон паркы
Парк-авеню́ (*Нью-Йоркта*)
Парк урамы́ (*Казанда һ. б.*)
Паркинсóн: **Паркинсóн авыруы́**, **Паркинсóн законнары́**
парлáмент[1] *мәс.:* Англия парламенты, парламентка сайлаулар, парламент кабул иткән закон, Европа парламенты
Парлáмент[2] (*Россия Федерациясенең кайбер субъектларында закон чыгару органының рәсми атамасы*), *мәс.:* Кабарда-Балкар Республикасы Парламенты, Төньяк Осетия-Алания Республикасы Парламенты
Парнáс (*мифол., тау*)
пáртия, *мәс.:* «Бердәм Россия» партиясе, Коммунистлар партиясе, Россия либерал-демократлар партиясе, эсерлар партиясе (*тар.*), большевиклар партиясе (*тар.*), яшелләр партиясе
парткóм
Парфенóн (*храм*)
Паскáль[1]: **Паскáль законы́**, **Паскáль теорéмасы**, **Паскáль өчпочмагы́**
паскáль[2] (*үлчәү берәмлеге; программалау теле*)
Паскéвич-Эривáнский

пасса́ж[1] (*сату үзәкләрендә ябулы галерея*)
Пасса́ж[2] (*Мәскәү, С.-Петербургтагы архитектура һәйкәлләре — универмаглар*)
Пастерна́к[1] (*шагыйрь*)
пастерна́к[2] (*үсемлек*)
Пастерна́к Бори́с мемориа́ль музее́ (*Чистайда*)
Па́сха[1] (*бәйрәм*); *мәс.:* Пасха атнасы, Пасха йомыркасы
Па́сха[2] (*утрау*)
па́сха[3] (*ашамлык*)
патриа́рх (*православие дине башлыгы — рәсми булмаган текстларда*)
патриарха́т (*шулай ук патриархия мәгъ.*)
патриархи́я[1], *мәс.:* Мәскәү патриархиясе, Константинополь патриархиясе, Антиохия патриархиясе
Патриархи́я[2] (*Мәскәү патриархиясе урынына кулланылганда*)
Патро́кл (*мифол.*)
паша́, *мәс.:* Мостафа Кәмаль паша, Ибраһим паша
Пашко́в йорты́ (*Мәскәүдә*)
пәйгамбә́р, *мәс.:* Мөхәммәд пәйгамбәр, Нух пәйгамбәр, пәйгамбәрләргә иман китерү; *ләкин:* **Пәйгамбә́р** (*ислам пәйгамбәренең үз исеме урынына кулланылганда*); *мәс.:* Пәйгамбәребезнең хәдисләре
пәйгамбә́р тырнагы́ (*бот.*)
пәри́ (*мифол.*)
Пәһләвилә́р (*династия*)
ПВХ [пэвэха́] (*кыск.:* поливинилхлорид)
Пега́с[1] (*мифол,; йолдызлык*)
пега́с[2] (*балык*)
педаго́гика институты́ (*ыру атамасы буларак*)
педаго́гика университеты́ (*ыру атамасы буларак*)
désinstitut
«пежо́» (*автомобиль*)
Пеки́н (*Кытайдагы шәһәр*)
Пеки́н кәбестәсе́ (*үсемлек*)
Пеки́н килешүләре́ (*1860*)
Пеки́н үрдәге́ (*токым*)
пекине́с (*эт токымы*)
Пелопонне́с союзы́ (*б. э. к. VI г.*)
Пелопонне́с сугышы́ (*тар.*)
Пенело́па (*мифол.*)
Пе́нза өлкәсе́
ПЕН клу́б
ПЕН үзә́к
пе́нсия фонды́
пентаго́н[1] (*бишпочмаклык*)
Пентаго́н[2] (*АКШта хәрби ведомство*)
пе́пси-ко́ла (*эчемлек*)
Перга́м (*мифол.*)
Перга́м патшалыгы́ (*тар.*)
Переяслав (*шәһәр*)
Перку́нас (*мифол.*)
Пермь (*шәһәр; район*)
Пермь дәүлә́т сәнга́ть галере́ясы
Пермь дәүлә́т университеты́
Пермь дәүлә́т гуманита́р-педаго́гика университеты́

Пермь дәүлә́т милли́ тикшеренү́ университеты́
Пермь җами́гъ мәчете́
Пермь губе́рнасы (*тар.*)
Пермь крае́
Пермь милли́ тикшеренү́ полите́хника университеты́
Пермь өлкәсе́
пермь сөйләше́
пермь чоры́ (*геол.*)
Персеидла́р
Персе́й (*мифол.*; *йолдызлык*)
Персефо́на (*мифол.*)
Перу́ казанлыгы́ (*Тын океанда*)
Перу́н (*мифол.*)
Петербу́рг *яки* **Санкт-Петербу́рг**
Петербу́рг урамы́ (*төрле шәһәрләрдә*)
Петерго́ф
Пётр Беренче́ (*Пётр I*)
Пётр рефо́рмалары
Пётр чоры́
Пётр әвернәсе́ *яки* **Пётр хачы́**
Пётр һәм Па́вел чиркәве́ (*Казан, Кайбыч, Әлмәт, Сарман һ. б. да*)
Петро́вка наратлары́ (*табигать истәлеге*)
Петропа́вел соборы́
Петропа́вловск-Камча́тский (*шәһәр*)
Петру́шка[1] (*курчак театры персонажы*)
петру́шка[2] (*яшелчә*)
Печә́н базары́ мәчете́ (*Казанда*)
Печи́ще геоло́гик киселеше́ (*табигать истәлеге*)
Пи́квик: **ми́стер Пи́квик** (*әд. персонаж*)
Пи́квик синдромы́
ПИН ко́д
пионе́р[1] (*башлангыч нәрсә, нигез; яңалыкка юл салган кеше; тар. СССРда балалар оешмасы*)
Пионе́р[2] (*утрау; авыл; посёлок*)
Пионе́р урамы́ (*Казанда*)
Пионерла́р сарае́ (*СССРда*)
пирами́да[1] (*корылма*); Хеопс пирамидасы
Пирами́да[2] (*тау*)
«Пирами́да» күңе́л ачу́ үзәге́ (*Казанда*)
Пирене́й таулары́
Пирене́й (*ярымутрау*)
Пирке́[1]: **Пирке́ реа́кциясе**, **Пирке́ про́басы**
пирке́[2] (*Пирке про́басы һәм аның нәтиҗәсе; сөйл.*)
Пирр җиңүе́ (*фразеол.*)
питбультерье́р (*эт токымы*)
Пи́тер (*сөйл., С.-Петербург*)
Пи́тер Пэн (*әкият персонажы*)
Писмә́н (*елга*)
Питра́у (*хрс. дини бәйрәм*): Питрау тәкәсе, Питрау үләне
Питра́у күкесе́ (*фразеол.*)
Питрә́ч (*авыл; район*)
Пифаго́р: **Пифаго́р саннары́, Пифаго́р теоре́масы, Пифаго́р тео́риясе, Пифаго́р табли́цасы**

пиче́н *яки* **пице́н** (*мифол.*)
Пичка́с мәрмә́р о́никсы чыганагы́
Подуру́ева йорты́ (*Казанда*)
Покра́у (*хрс. бәйрәм*)
Покро́в иске́ дин тарафдарлары́ чиркәве́
Покро́в соборы́
Покро́в чиркәве́
Полите́хника музее́
полите́хника университеты́ (*ыру атамасы буларак*)
полите́хника институты́ (*ыру атамасы буларак*)
полк, *мәс.:* Мостафин полкы, Измайлов полкы, Семёнов полкы, улан полкы (*тар.*)
Полта́ва сугышы́ (*1709*)
По́ль де Ко́к
По́льша Респу́бликасы се́ймы (*рәсми*)
по́люс (*геогр.*), *мәс.:* Төньяк полюс, Көньяк полюс, Җирнең магнит полюсы
поля́р, *мәс.:* поляр балкыш, поляр төн, поляр көн, поляр түгәрәк
Поля́р йолды́з (*астр.*)
Поля́р Ура́л
Помо́рье (*геогр.*)
по́мски (*эт токымы*)
Попо́в кагыйдәсе́
Пороховой́ бистәсе́ (*тар.*)
Пороховой́ бистәсе́ беренче́ мәчете́ (*тар.*)
порт, *мәс.:* Марсель порты, Төньяк порт, Көньяк порт (*Мәскәүдә*)
Порт-Арту́р
Порт-Ке́ннеди (*шәһәр*)
Порт-Луй́ (*шәһәр*)
Порт-Мо́рсби (*шәһәр*)
По́рто-Но́во (*шәһәр*)
Порт-о-Пре́нс (*шәһәр*)
Порт-оф-Сәгыйдь (*шәһәр*)
Порт-Пи́ри (*шәһәр*)
Порт-Сай́д (*шәһәр*)
По́рту-Але́гри (*шәһәр*)
Португа́лия Респу́бликасы (*рәсми*)
Порт-Эли́забет (*шәһәр*)
Порфи́рьев акчыршылыгы́ (*табигать истәлеге*)
«порше» (*автомобиль*)
Посейдо́н (*мифол.*)
посёлок, *мәс.:* Җәлил посёлогы, Карабаш посёлогы, Салмачы посёлогы
Постпетрогро́м культу́расы (*археол.*)
постпетрогромлыла́р (*археол.*)
Потсда́м конфере́нциясе (*1945*)
Потсда́м килешүе́ (*1945*)
похо́д (*хәрби*), *мәс.:* Тәре походлары, Суворов походлары
Пошалы́м (*елга; авыл*)
по́яс, *мәс.:* төньяк пояс, көньяк пояс, тропик пояс, урта пояс, поляр пояс
правосла́вие
правосла́вие дине́
правосла́вие чиркәве́ (*конфессия*)
президе́нт[1], *мәс.:* Татарстан Фәннәр академиясе прези-

денты, Россия көрәш федерациясе президенты, РФ Мөселман эшмәкәрләре ассоциациясе президенты, Халыкара ислам бизнесы ассоциациясе президенты

президе́нт[2] (*дәүләт җитәкчесе*), *мәс.:* Россия Федерациясе президенты, Татарстан Республикасы президенты, АКШ президенты, президентлар көрәшүе, президент рейтингы

Президе́нт[3] (*дәүләт җитәкчесе — рәсми документларда*), *мәс.:* Россия Федерациясе Президенты, Татарстан Республикасы Президенты

Президе́нт акаде́миясе

Президе́нт аппараты́

Президе́нт-оте́ль (*Мәскәүдә*)

прези́диум: *мәс.:* съезд президиумы, конференция президиумы, җыелыш президиумы

Пре́йсиш-Эйла́у (*шәһәр*)

пре́мия, *мәс.:* Нобель премиясе, Габдулла Тукай премиясе, Муса Җәлил премиясе, Дәүләт премиясе

премье́р (*премьер-министр, рәсми түгел*)

премье́р-мини́стр[1], *мәс.:* премьер-министр урынбасары, премьер-министрлар киңәшмәсе, премьер-министр карары

Премье́р-мини́стр[2] (*рәсми документларда*), *мәс.:* Россия Федерациясе Премьер-министры, Татарстан Республикасы Премьер-министры

преко́с (*сарык токымы*)

пресс-секретáрь

префе́кт

префекту́ра

Пржева́льский аты́

прика́з[1] (*боерык*)

прика́з[2] (*XVI—XVIII г. башында Россиядә үзәк идарә органы*), *мәс.:* Илчелек приказы, Зур сарай приказы, приказ палатасы, приказ идарәсе

Примо́рье крае́

принц[1]

Принц[2] (*геогр. атамаларда*), *мәс.:* Уэльс Принцы утравы (*Канадада*), Принц Карл җире (*Шпицберген архипелагындагы утрау*), Принц Эдуард утравы (*Канадада*)

Принц утраулары́

принце́сса[1]

Принце́сса[2] (*геогр. атамаларда*), *мәс.:* Принцесса Астрид яры, Принцесса Марта яры, Принцесса Елизавета җире (*Антарктидада*)

при́нцип (*фәнни*), *мәс.:* Гаусс принцибы, Д'Аламбер принцибы, Больцман принцибы, Кюри принцибы

прокурату́ра, *мәс.:* РФ генераль прокуратурасы,

Татарстан Республикасы генераль прокуратурасы, Мәскәү транспорт прокуратурасы, Арча районы прокуратурасы

прокуро́р, *мәс.:* Россия Федерациясе генераль прокуроры, Татарстан Республикасы прокуроры, Яр Чаллы шәһәре прокуроры, Балтач районы прокуроры

Промете́й (*мифол.*)

Промете́й уты́

Промрадтехба́нк

Промстройба́нк

проспе́кт (*урам*), *мәс.:* Җиңү проспекты, Ямашев проспекты, Нева проспекты, Сөембикә проспекты, Химиклар проспекты

Проте́й[1] (*мифол.*)

проте́й[2] (*җир-су хайваны*)

протерозо́й (*чор*)

протерозо́й чоры́ (*геол.*)

протестанти́зм

протеста́нт чиркәве́ (*конфессия*)

протоиере́й

Проторенесса́нс (*Италия мәдәнияте тарихының бер чоры, XIII—XIV г.*)

Профессиона́ль футбо́л ли́гасы (ПФЛ)

Профессиона́ль ша́хмат ассоциа́циясе

Профе́ссор Кама́й урамы́ (*Казанда*)

Профе́ссор Ну́жин урамы́ (*Казанда*)

профко́м

проце́сс (*суд эшчәнлегендә*), *мәс.:* Лейпциг процессы (*1933*), Нюрнберг процессы (*1946*)

Псалты́рь[1] (*Библиянең бер өлеше; псаломнар китабы*)

псалты́рь[2] (*кычкырып уку өчен псаломнар җыентыгы*)

Псков өлкәсе́

ПТУ [пэтэу́] (*кыск.:* профессиональ-техник училище)

ПФЛ [пэфээ́л] (*кыск.:* Профессиональ футбол лигасы)

Пуассо́н: Пуассо́н интегралы, **Пуассо́н коэффициенты́**, **Пуассо́н теоре́масы**

Пугачёв восста́ниесе (*1773—1775*)

пу́дель (*эт токымы*)

Пудови́к реа́кциясе

Пула́т хан (*Алтын Урда ханы*)

Пу́литцер пре́миясе

Пу́лково мередианы́

Пу́лково обсервато́риясе

Пута́к (*елга*)

Пу́шкин: Пу́шкин пре́миясе, **Пу́шкин коми́ссиясе**, **Пу́шкин укулары́**

Пу́шкин А.С. исемендәге́ Ленингра́д дәүлә́т университеты́

Пу́шкин А.С. исемендәге́ мәдәния́т үзәге́

Пу́шкин А.С. исемендәге́ Мәскә́ү дәүлә́т акаде́мия дра́ма теа́тры

Пу́шкин А.С. исемендәге́ рус теле́ институты́
Пу́шкин бульвары́
Пу́шкин урамы́ (*Казанда*)
Пуэ́нт-Нуа́р (*шәһәр*)
Пуэ́рто-ла-Крус (*шәһәр*)
Пуэ́рто-Пла́та (*шәһәр*)
Пуэ́рто-Ри́ко (*шәһәр*)
Пьеро́ (*персонаж*)
Пье́ро де́лла Франче́ска (*итальян рәссамы*)
Пьянобо́р культу́расы (*археол.*)
ПЭВМ [пэвэә́м] (*кыск.:* персональ электрон исәпләү машинасы)
Пятиго́рск дәүлә́т университеты́

Р

Ра (*мифол.*)
Раба́т (*шәһәр*)
Раббы́[2] (*Аллаһ сүзе урынына кулланылганда*)
раббы́[1] (*ыру исеме функ. килгәндә*), *мәс.:* мәҗүсиләрнең раббылары, раббылары итеп кояшны таныйлар
ра́да[1] (*хакимият органы*), *мәс.:* Югары рада (*Украинада*), Сайланган рада (*Россиядә, XVI г.*), Переяслав радасы (*1654*), Кубан радасы (*1917—1920*), Үзәк рада (*Украинада, 1917—1918*)
Ра́да[2] (Югары рада, Үзәк рада *урынына кулланылганда*)
Радзиви́лл елъязмасы́
РАҖ (*кыск.:* Россия авторлар җәмгыяте)
раҗа́ (*Һиндстан феодаль дәүләтендә падишаһ*)
Ра́йфа (*күл; посёлок; авыл*)
Ра́йфа Богоро́дица ирлә́р монастыре́
Ра́йфа дендроло́гия бакчасы́
Ра́йфа монастыре́
Ра́йфа пу́стыне
Ра́йфа урманы́
райисполко́м
райко́м
райо́н (*территориаль яки адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Тибет автономияле районы (*Кытайда*), Апас районы, Әтнә районы, Балтач районы
райо́н по́чта бүлеге́
райо́н по́чта элемтәсе́ бүлекчәсе́
райо́н сайла́у коми́ссиясе
райо́н суды́, *мәс.:* Аксубай район суды, Вахитов район суды
райо́н эчке́ эшлә́р бүлеге́ (РЭЭБ)

районо́
райсобе́с
рамаза́н[1] (*мөселман календаренда тугызынчы ай; мөселманнарда ураза тоту ае*)
Рамаза́н[2] (*исем*)
«Рамаза́н» мәчете́ (*Казан*)
Рами́с мәчете́ (*Казан*)
Рангаза́р (*елга; авыл*)
Рапу́нцель (*персонаж*)
ра́туша[1] (*тар. шәһәр үзидарәсе органы*), *мәс.:* Казанның татар бистәләре ратушасы
Ра́туша[2] (*кайбер шәһәрләрдә архитектура һәйкәле*)
Рауза́ мәчете́ (*Казанда*)
Рафаэ́ль Мадо́ннасы
«Рахма́н» («Мәрхәмәтле́») сүрәсе
Раштуа́ (*хрс. бәйрәм*)
Раштуа́ салкыннары́
Рәгаи́б кичәсе́
«Рәгъд» («Күк күкрә́ү») сүрәсе́
«Рәҗә́б» мәчете́ (*Казан*)
рәи́с[1] (*җитәкче*)
Рәи́с[2] (*дәүләт башлыгы — рәсми документ текстларында*): **Татарста́н Респу́бликасы Рәисе́**
Рәи́с[3] (*исем*)
рәйхани́ (*гарәпчә язу төре*)
Рәми́ев Бәши́р исемендәге́ технопа́рк
рәссамна́р берлеге́, *ләкин* **Татарста́н Респу́бликасы Рәссамна́р берлеге́**
Рәсүлулла(h)[1] (*ислам пәйгамбәренең үз исеме урынына кулланылганда*)
рәсүлулла(h)[2] (*Аллаһның илчесе*), *мәс.:* Ибраһим рәсүлуллаһ
Рәхмәтулла́ мәчете́ (*Казан*)
Рәши́т Ваһа́пов фестивале́
Рәэс-әл-Хәймә́ (*әмирлек*)
регио́н (*эре территориаль берәмлек*), *мәс.:* Идел Буе регионы, Төньяк Кавказ регионы, Байкал Арты регионы
Ре́джо-ди-Кала́брия (*провинция; шәһәр*)
Ре́джо-нель-Эми́лия (*шәһәр*)
редколле́гия
рее́стр (*эш кәгазьләрен теркәү кенәгәсе*), *мәс.:* Россия Федерациясе дәүләт реестры
резеда́[1] (*чәчәк*)
Резеда́[2] (*исем*)
Ре́зерфо́рд фо́рмуласы
Рейкья́вик (*шәһәр*)
Рейн (*елга*)
рейх
рейхсве́р
рейхсра́т
рейхста́г[1] (*Германиядә парламент, 1871—1945*)
Рейхста́г[2] (*Берлиндагы бина*)
Реконки́ста (*тар.*)
реконстру́кция[1]
Реконстру́кция[2] (*АКШ тарихында*): **Кө́ньяк Реконстру́кциясе**
Рем: **Ро́мул һәм Рем**

Ренесса́нс[1] (*Яңарыш чоры*)
ренесса́нс[2] (*нәрсәнең дә булса чәчәк ату чоры; архит. стиле*)
«рено́» (*автомобиль*)
Рентге́н[1] (*фамилия*)
ренгтге́н[2] (*үлчәү берәмлеге; рентгеноскопия, сөйл.*)
Ренгтге́н нурлары́
Реомю́р: Реомю́р шкаласы́, Реомю́р буенча́ (*температура тур.*)
Ре́пин Илья́ исемендәге́ Санкт-Петербу́рг сәнга́ть акаде́миясе
Ре́рих па́кты
респу́блика[1] (*дәүләт*), *мәс.:* Икенче (2 нче) республика (*Франциядә, тар.*), Новгород республикасы (*тар.*), Венеция республикасы (*тар.*)
Респу́блика[2] (*дәүләтләрнең рәсми атамаларында*), *мәс.:* Литва Республикасы, Кытай Халык Республикасы, Германия Федератив Республикасы, Һиндстан Республикасы, Польша Республикасы, Финляндия Республикасы
Респу́блика балала́р китапханәсе́
Респу́блика балала́р кли́ник хастаханәсе́
Респу́блика гаилә́ үзәге́
Респу́блика йогышлы́ авырула́р хастаханәсе́
Респу́блика кан үзәге́
Респу́блика кли́ник медици́на берләшмәсе́
Респу́блика кли́ник онколо́гия диспансеры́
Респу́блика кли́ник офтальмоло́гия хастаханәсе́
Респу́блика кли́ник хастаханәсе́
Респу́блика күз авырулары́ хастаханәсе́
Респу́блика күчмә́ теа́тры (*тар.*)
Респу́блика матбуга́т һәм коммуника́цияләр агентлыгы́
Респу́блика махсу́с сукырла́р китапханәсе́
Респу́блика медици́на диа́гноз кую́ үзәге́
Респу́блика па́ртиясе (*АКШта һәм башка илләрдә*)
Респу́блика стоматоло́гия хастаханәсе́
«Респу́блика Татарста́н» (*газета*)
Респу́блика яшүсмерлә́р китапханәсе́
респу́бликакүләм[1], *мәс.:* республикакүләм көрәш, республикакүләм олимпиада, республикакүләм ифтар, республикакүләм турнир, республикакүләм телевизион «Созвездие — Йолдызлык» яшьләр фестивале, республикакүләм «Семык» бәйрәме
Респу́бликакүләм[2] (*чараларның рәсми исемендә*

беренче сүз булганда), *мәс.:* Республикакүләм әйдаманнар мәктәбе

реставра́ция[1] (*элекке хәленә кайтару, яңадан торгызу эше*)

Реставра́ция[2] (*Англиядә XVII гасырда, Франциядә XIX гасырда*)

Рети́ф де ла Брето́нн

рефо́рма, *мәс.:* Петр I реформалары, Столыпин җир реформалары, Горбачёв реформалары

Реформа́ция[1] (*Европада XVI г. иҗтимагый-сәяси, дини хәрәкәтләр*)

реформа́ция[2] (*хрс.*)

Ри́га вокзалы́ (*Мәскәүдә*)

Ри́га солыхы́ (*1921*)

Ри́га култыгы́

Ригве́да (*борынгы һинд дини язмалары*)

Рие́го-и-Ну́ньес (*Испания генералы, сәясәтчесе*)

Ризаэтди́н Фәхретди́н мемориа́ль музее́

Ризва́н (*җәннәт фәрештәсе; исем*)

Ризва́н мәчете́ (*Казан*)

ризеншна́уцер (*эт токымы*)

рика́г (*гарәпчә язу төре*)

риксда́г (*Швециядә парламент*)

Рим импе́риясе

Рим килешүе́ (*1934*)

Рим клубы́ (*халыкара оешма*)

Рим ку́риясе (*Ватикан хакимияте*)

Рим па́пасы[1] (*рәсми булмаган текстларда*)

Рим Па́пасы[2] (*рәсми*)

Рим респу́бликасы (*1798—1799; 1849*)

Ри́ман: Ри́ман геометриясе, **Ри́ман интегралы́**, **Ри́ман сферасы**

Рим-като́лик чиркәве́ (*конессия*)

Ри́мский-Ко́рсаков

Ри́о-Бра́во-дель-Но́рте (*елга*)

Ри́о-Ве́рде (*елга; шәһәр*)

Ри́о-Гра́нде (*елга*)

Ри́о-Гра́нде-де-Сантья́го (*елга*)

Ри́о-де-Жане́йро (*Бразилиядәге шәһәр*)

Ри́о-де-О́ро (*Африкадагы елга*)

Ри́о-Колора́до (*елга*)

Ри́о-Му́ни (*Африкадагы территория*)

Ри́о-Не́гро (*елга һәм провинция*)

Ри́о-Сала́до (*елга*)

ри́слинг (*виноград сорты; шәраб*)

Рисорджиме́нто (*Италия тарихындагы чор*)

риф[1] (*геогр.*), *мәс.:* Зур Барьер рифы (*Мәрҗән диңгезендә*)

Риф[2] (*исем*)

Рифе́й[1] (*Уралның антик атамасы*)

рифе́й[2] (*геол.*)

Ри́хард Зо́рге урамы́ (*Казанда*)

Ри́хтер шкаласы́
Ри́чард Йорк
ркаците́ли (*шәраб*)
РКП [эркапэ́], (*кыск.:* Россия коммунистлар партиясе, *тар.*)
РЛС [эрэлэ́с], (*кыск.:* радиолокация станциясе)
РНК [эрэнка́], (*кыск.:* рибонуклеин кислотасы)
Ро́бин Гуд
Робинзо́н[1] (*әд. персонаж*)
робинзо́н[2] (*кешеләрдән читтә яшәүче кеше турында*)
Робинзо́н Кру́зо[1] (*әд. персонаж*)
Робинзо́н-Кру́зо[2] (*утрау*)
Ро́бинсон пре́миясе
Роббентро́п — Мо́лотов па́кты
Ро́всинг симптомы́
Род-А́йленд (*штат*)
Ро́дина урамы́ (*Казанда*)
Ро́дос Колоссы́
рококо́
Рокфе́ллер (*Америка эшмәкәре, финансисты; бик бай кеше турында*)
Рокфе́ллер үзәге́
Рокфе́ллер фо́нды
«Ро́ллинг сто́унз» (*рок төркем*)
«роллс-ро́йс» (*автомобиль*)
Рома́нов сары́к токымы́
Рома́новлар (*династия*)
Рома́н-сюр-Изе́р (*шәһәр*)
Рома́шкино нефть чыганагы́
Роме́о (*әд. персонаж; шулай ук гашыйк кеше тур.*)
Ро́мул (*Римга нигез салучы*)
Ро́на түбәнлеге́ (*геогр.*)
Росавиако́смос (*компания*)
Росагрохи́м (*компания*)
Росгидроме́т (*оешма*)
Росгосстра́х (*компания*)
Ро́славль (*шәһәр*)
Росс диңгезе́
Росси́я балала́р китабы́ советы́
Росси́я ба́нклары ассоциа́циясе
Росси́я дәүлә́т акаде́мия симфо́ник капе́лласы
Росси́я дәүлә́т әдәбия́т һәм сәнга́ть архивы́
Росси́я дәүлә́т борынгы́ а́ктлар архивы́
Росси́я дәүлә́т гаде́л хөке́м университеты́
Росси́я дәүлә́т ге́рбы
Росси́я дәүлә́т гуманита́р университеты́
Росси́я Дәүлә́т ду́масы
Росси́я дәүлә́т интеллектуа́ль миле́к акаде́миясе
Росси́я дәүлә́т китапханәсе́ (РДК)
Росси́я дәүлә́т педаго́гика университеты́
Росси́я дәүлә́т сәүдә́-икътиса́д университеты́
Росси́я дәүлә́т социа́ль университеты́
Росси́я дәүлә́т тари́х архивы́
Росси́я дәүлә́т тури́зм һәм се́рвис университеты́
Росси́я дәүлә́т хәрби́ архивы́

Россúя дəүлəтенéң яңá тарúх архивы́
Россúя дəүлəтé
Россúя Журналистлáр берлегé
Россúя импéриясе
Россúя ислáм институты́
Россúя кооперáция университеты́
Россúя мəгълүмáт телегрáф агентлыгы́
Россúя миллú китапханəсé
Россúя мөселмáн җəмəгáть оешмаларыны́ң мəркə́з комитеты́ (*тар.*)
Россúя мөселмáн коммунистлары́ пáртиясе (*тар.*)
Россúя мөселманнарыны́ң вакытлы́ мəркə́з бюросы́ (*тар.*)
Россúя олúмпия комитеты́
Россúя пóчтасы
Россúя Президенты́ резидéнциясе
Россúя Совéт Федератúв Социалúстик Респýбликасы (*тар.*)
Россúя тарихы́
«Россúя товáр-чимáл бúржасы» акционерлáр җəмгыятé
Россúя Тө́ньягы (*геогр.*)
Россúя трáнспорт университеты́
Россúя тюркóлоглар комитеты́ (РТК)
Россúя фəннə́р академиясе
Россúя фəннə́р академиясенең В. В. Виногрáдов исемендəгé Рус телé институты́
Россúя фəннə́р академиясенең Казáн фəннú үзəгé
Россúя Федерáциясе
Россúя Федерáциясе авы́л хуҗалыгы́ минúстрлыгы
Россúя Федерáциясе Генерáль прокуратýрасы
Россúя Федерáциясе Героé
Россúя Федерáциясе дəүлə́т архивы́
Россúя Федерáциясе Дəүлə́т Советы́
Россúя Федерáциясе Ерáк Кө́нчыгыш һəм Áрктиканы үстерý минúстрлыгы
Россúя Федерáциясе җир кóдексы
Россúя Федерáциясе икътисадú үсéш минúстрлыгы
Россúя Федерáциясе Коммунистлáр пáртиясе
Россúя Федерáциясе Конститýция суды́
Россúя Федерáциясе Конститýциясе
Россúя Федерáциясе Мəгарúф һəм фəн минúстрлыгы
Россúя Федерáциясе Мəдəния́т минúстрлыгы
Россúя Федерáциясе Оборóна минúстрлыгы
Россúя Федерáциясе Президенты́
Россúя Федерáциясе Саклаý бáнкы

Росси́я Федера́циясе Сәламәтле́к сакла́у мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Сәнәга́ть һәм сәүдә́ мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Спорт мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Табигы́й ресу́рслар һәм эколо́гия мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Төзеле́ш һәм тора́к-коммуна́ль хуҗалы́к мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Тышкы́ эшлә́р мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Үзә́к ба́нкы
Росси́я Федера́циясе Федера́ль собра́ниесе
Росси́я Федера́циясе физи́к культу́ра һәм спорт буенча́ дәүлә́т комитеты́
Росси́я Федера́циясе Фина́нс мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Хезмә́т һәм социа́ль сакла́у мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Хөкүмәте́ аппараты́
Россия Федера́циясе Ци́фрлы үсе́ш, элемтә́ һәм ма́ссакүләм коммуника́цияләр мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Энерге́тика мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Эчке́ эшлә́р мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясе Югары́ арбитра́ж суды́
Росси́я Федера́циясе Югары́ суды́
Росси́я Федера́циясе Юсти́ция мини́стрлыгы
Росси́я Федера́циясенең дәүлә́т стати́стика комитеты́
Росси́я Федера́циясенең Станисла́вский исемендәге́ Дәүлә́т пре́миясе
Росси́я Федера́циясенең хәрби́ диңге́з флоты́
Росси́я Федера́циясенең хәрби́ көчләре́
Росси́я Федера́циясенең хәрби́ фәннә́р акаде́миясе
Росси́я флагы́
Росси́я фонд би́ржалары федера́циясенең мәгълүма́т ана́лизлау үзәге́
Росси́я халыклá́р дуслыгы́ университеты́
«Росси́я хаты́н-кызлары́» сәяси́ хәрәкәте́
Росси́я Хөкүмәте́ бинасы
росси́якүләм[1], *мәс.:* россиякүләм олимпиада, россиякүләм турнир, россиякүләм ярыш, россиякүләм фәнни-гамәли конференция
Росси́якүләм[2] (*чараларның рәсми исемендә беренче сүз булганда*)
Росси́янең Дәүлә́т ге́рбы
Росси́янең Дәүлә́т ги́мны
Росси́янең Дәүлә́т флагы́

РО́СТА (*кыск.:* Россия телеграф агентлыгы, *1918—1925*)
Росто́в дәүлә́т медици́на университеты́
Росто́в Дон *һәм* **Росто́в-на-Дону́**
Росто́в кре́мле
Росто́в опера́циясе (*1941*)
Росто́в өлкәсе́
Росто́в-Су́здаль князьлеге́ (*тар.*)
Ростовлы́ Дми́трий (*епископ*)
ротве́йлер (*эт токымы*)
«Рот Фронт» (*фабрика*)
Ро́тшильд (*эре финансист; бик бай кеше тур.*)
рөкү́гъ
Рөстә́м мәчете́ (*Казан*)
РСФСР [эрэсэфэсә́р], (*кыск.:* Россия Совет Федератив Социалистик Республикасы)
Ру́бик кубигы́
Рубико́н (*Рубиконны кичү*)
руби́н[1] (*асылташ*)
«**Руби́н**»[2] (*футбол командасы*)
Рудо́льф Нури́ев исемендәге́ кла́ссик бале́т фестивале́
«Рум» («Румна́р») сүрәсе́
румы́н (*этноним*); румын теле, румын халкы
Румы́ния компа́ниясе (*1916—1917*)
румы́нияле́ (*катойконим*)
Румя́нцев музее́ (*тар.*)
Ру́нге: **Ру́нге — Ку́тта ме́тоды** (*аэродинамикада*)
Руне́т (*кыск.:* Россия Интернеты)
Рур (*елга*)
Рур бассе́йны
Рус Аме́рикасы (*XVIII—XIX гасырларда Америкадагы Россия биләмәләре*)
Рус геогра́фик җәмгыяте́[1]
Рус Геогра́фик Җәмгыяте́[2]: **Рус Геогра́фик Берләшмәсе́ сырты́**
Рус дәүләте́ (*Русь, тар.*)
Рус музее́ (*С.-Петербургта*)
Рус платфо́рмасы (*геол.*)
Рус плитасы́ (*геол.*)
Рус правосла́вие чиркәве́
Рус правосла́вие чиркәве́ архиерейла́р соборы́ (*җыен*)
Рус тигезлеге́ (*географ.*)
Рус таулары́ (*Антарктидада*)
Рус-төре́к сугышлары́ (*XVII—XIX гг.*)
Рус-францу́з сугышы́ (*1812*)
Рус-швед сугышы́ (*1700—1721*)
«Рус Швейца́риясе» (*Казанда; бакча*)
рус юртагы́ (*ат токымы*)
Рус-япо́н сугышы́ (*1904 — 1905*)
«Русла́н» (*самолёт*)
«Руси́я сәүдәсе́» (*тар. журнал*)
Рус-Мари́ Кавалы́ (*күл*)
РФ [эрә́ф], (*кыск.:* Россия Федерациясе)

РФ җиная́ть ко́дексы
РФ Саклы́к ба́нкы
РФ Хөкүмә́т Рәисе́
Ры́бинск (*шәһәр*)
Ры́бинск сусаклагычы́
рэгдо́лл (*мәче токымы*)
Рэле́й: **Рэле́й дулкыннары́**, **Рэле́й законы́**, **Рэле́й теоре́масы**
рэп[1] (*шигырь уку*)
РЭП[2] (*кыск.:* региональ эчке продукт)
Рю́риклар (*династия*)
Рю́рик шәһәрлеге́ (*археол.*)
Ряза́нь өлкәсе́
Ряза́нь каберлекләре́ (*археол.*)
Ряза́нь дәүлә́т медици́на университеты́
Ряза́нь дәүлә́т педаго́гика университеты́
Ряза́нь дәүлә́т университеты́
Ряза́нь князьлеге́ (*тар.*)
Ряза́нь кре́мле
Ряза́нь проспе́кты (*Мәскәүдә*)

С

СаА́Б[1] *һәм* **«Саа́б»** (*автомобиль маркасы*)
саа́б[2] (*автомобиль*)
Саба́[1] (*елга; авыл; район*)
саба́[2] (*савыт; йомшак җил*)
Саба́ аучылы́к тыюлыгы́
Сабака́й (*күл; авыл*)
Сабакү́л[1] (*авыл*)
сабакү́л[2] (*кабилә*)
Саба́н урамы́ (*Казанда*)
Сабана́й (*елга*)
Сабанту́й *яки* **Саба́н туе́** (*милли бәйрәм*)
«Сабанту́й» (*газета*)
сабитовчылы́к
Савымлы́ (*елга*)
«Сад» сүрәсе́
Саҗидә́ Сөләйманова́ исемендәге́ әдәби́ пре́мия
Сай күл (*сулык*)
Сакла́у суы́ (*елга*)
Сак (*мифол.*): **Сак белә́н Сок, Сак-Со́к**
Саксо́н дина́стиясе
Саксо́ния Респу́бликасы
Сал далалары́ (*геогр.*)
Салава́т[1] (*шәһәр; исем*)
салава́т[2] (*дога*)
салава́т күпере́[1] (*табигать күренеше*)
Салава́т Күпере́[2] (*Казанда торак комплекс*)
«Салава́т күпере́»[3] (*журнал*)
Салава́т Юла́ев пре́миясе *яки* **Салава́т Юла́ев исемендәге́ Дәүлә́т пре́миясе**
Салавы́ш (*елга*)
Саламторха́н[1] (*әкият персонажы*)

саламторха́н[2] (*һавалы, масаеп йөрүче булдыксыз кеше тур.*)
Саламы́к (*күл*)
Салатчы́ шәһәрлеге́ (*археол.*)
Сала́х мәчете́ (*Казан*)
Салеха́рд (*шәһәр*)
Салиа́с де Турнеми́р
Салихҗа́н мәчете́ (*Казан*)
Сали́х Сәйдә́шев исемендәге́ дәүлә́т зур конце́рт залы́
Сали́х тавы́ (*табигать истәлеге*)
саллалла́һу галәйһи́ вә сә́лләм
Салма́н (*елга*)
Сало́ники (*шәһәр*)
Салтыко́в-Щедри́н
салы́м инспе́кциясе
Сальвадо́р (*дәүләт*)
Салье́ри (*итальян композиторы; әд. көнче кеше тибы*)
Сальск (*шәһәр*)
Самани́лар дәүләте́ (*тар.*)
Саманила́р (*династия*)
Сама́ра акаде́мия дра́ма теа́тры
Сама́ра дәүлә́т мәдәния́т һәм сәнга́ть институты́
Сама́ра дәүлә́т икътиса́д университеты́
Сама́ра милли́ тикшерену́ университеты́
Сама́ра өлкәсе́
Сама́ра тата́р дра́ма һәм му́зыка сту́диясе (*тар.*)
Сама́ра университеты́ (*рәсми түгел*)
Самсо́н (*библ.; исем*); **Самсо́н һәм Дали́ла**
Самосы́рово (*торак пункт; полигон; зират*)
«самсу́нг» (*телевизор, компьютер һ. б.*)
Саму́р[1] (*елга; сырт, тау тезмәсе; шәһәр; исем*)
саму́р[2] (*җәнлек*)
Саму́р-Апшеро́н каналы́
-сан (*япон телендәге кеше исемнәренә кушылып, сызыкча аша языла*); *мәс.:* Чио-Чио-сан, Мидзуки-сан, Тояма-сан, Комияма-сан
Сан-Анто́нио (*шәһәр*)
Сан-Дие́го (*шәһәр*)
Сандуга́ч бугазы́ (*Иделдә*)
Сан-Ка́рло (*собор, театр*)
Сан-Кристоба́ль (*шәһәр; утрау*)
Санкт-Га́ллен (*шәһәр*)
Са́нкти-Спи́ритус (*шәһәр*)
Санкт-Мо́риц (*шәһәр*)
Санкт-Петербу́рг (*шәһәр*)
Санкт-Петербу́рг дәүлә́т акаде́мия капе́лласы
Санкт-Петербу́рг дәүлә́т архитекту́ра-төзеле́ш университеты́
Санкт-Петербу́рг дәүлә́т мәдәния́т университеты́
Санкт-Петербу́рг дәүлә́т медици́на акаде́миясе
Санкт-Петербу́рг дәүлә́т университеты́

Санкт-Петербу́рг дәүлә́т икътиса́д университеты́
Санкт-Петербу́рг сәнга́ть акаде́миясе
Санкт-Петербу́рг Суво́ров хәрби́ учи́лищесы
Сан-Мари́но (*дәүләт; шәһәр*)
Сан-Мари́но Респу́бликасы (*рәсми*)
Сан-Па́улу (*штат; шәһәр*)
Сан-Пье́тро ин Ви́нколи (*Римдагы чиркәү*)
Сан-Ре́мо (*курорт*)
Сан-Сальвадо́р (*шәһәр*)
Сан-Себастья́н (*шәһәр*)
Сан-Стефа́но килешүе́ (*1878*)
Сан-Суси́ (*сарайлар ансамбле, Потсдам*)
Са́нта-Ба́рбара (*шәһәр*)
Са́нта-Исабе́ль (*утрау*)
Са́нта-Катари́на (*штат*)
Са́нта-Кла́ра (*шәһәр*)
Са́нта-Кла́ус
Са́нта-Кру́с (*шәһәр; елга; утрау; провинция*)
Са́нта-Лючи́я (*посёлок*; *неаполитан халык җыры*)
Са́нта-Мари́я (*шәһәр*)
Са́нта-Мари́я дель Фьо́ре (*храм*)
Са́нта-Мари́я ла Ска́ла (*храм*)
Са́нта-Мо́ника (*шәһәр*)
Сант-А́нджело (*замок; күпер*)
Са́нта-Фе́ (*шәһәр; провинция*)
Са́нта-Фе́-де-Богота́ (*шәһәр*)
Са́нто-Доми́нго (*шәһәр*)
Сан-Томе́ (*шәһәр*)
Сан-Томе́ һәм При́нсипи (*дәүләт*)
Сантья́го (*шәһәр*)
Сантья́го-де-Компосте́ла (*шәһәр*)
Сантья́го-де-Ку́ба (*шәһәр*)
Сантья́го-дель-Эсте́ро (*провинция; шәһәр*)
Сан-Франци́ско (*шәһәр*)
Сан-Франци́ско килешүе́ (*1951*)
Сан-Франци́ско конфере́нциясе (*1945*)
Сан-Хосе́ (*шәһәр*)
Са́нчо Па́нса (*әд. персонаж*)
Сапо́жников сәүдә́ йорты́ (*Казанда*)
Сапфо́ һәм Сафо́
Сара́ Сады́йкова урамы́ (*Казанда*)
Сара́й[1] (*шәһәр; тар.*)
сара́й[2] (*корылма, архит. һәйкәле*); *мәс.:* хан сарае, патша сарае, Мәдәният сарае, Спорт сарае, Зур Кремль сарае
Сара́й әл-Җәди́д *яки* **Сара́й Бәркә́** (*тар. шәһәр*)
Сара́й әл-Мәхрусә́ *яки* **Сара́й Бату́** (*тар. шәһәр*)
Сара́й Бату́ (*тар. шәһәр*)
Сара́й Бәркә́ (*тар. шәһәр*)
Сарайчы́к (*тар. шәһәр*)
Сарала́н урманы́ (*Идел-Кама саклаулыгының бер өлеше*)
Сара́нск өязе́
Сара́пул калкулыгы́ (*геогр.*)
Сара́пул өязе́ (*тар.*)

Сара́тов дәүлә́т медици́на университеты́
Сара́тов дәүлә́т те́хник университеты́
Сара́тов дәүлә́т университеты́
Сара́тов дәүлә́т юри́дик акаде́миясе
Сара́тов мөселманнары́ җәмгыяте́
Сара́тов өлкә́ ду́масы
Сара́тов өлкәсе́
Сарашлы́ (*елга, авыл*)
сарга́сс (*су́үсем*)
Сарга́сс диңгезе́
Сарди́ния (*утрау*)
Сарке́л (*Урта гасырлар хәзәр кальгасы*)
Сарма́н (*авыл; район үзәге*)
сарма́т[1] (*этноним*)
Сарма́т[2] (*тау*)
Саро́в (*шәһәр*)
Саровлы́ Серафи́м *яки* **Саро́в Серафимы́** (*хрс.*)
Сарса́з (*елга; ерым; авыл*)
Сарта́к (*Алтын Урда ханы*)
Сары́ диңге́з
Сары́ импера́тор (*легендада — Кытайның беренче императоры*)
Сары́ Сәли́м *яки* **Сәрху́ш Сәли́м** (*госманлы солтаны*)
сары́к[1] (*хайван*)
Сары́к[2]: **Сары́к елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның сигезенче елы*); **Сары́к** (*шул елда туган кеше*)
Сарыта́у (*Саратов, рәсми түгел*)
Сарычишмә́ (*күл*)
Сасанила́р (*династия*)
Сасанила́р чоры́
сати́р (*мифол.*)
Сату́рн (*мифол.; планета*)
Сау́л (*библ., исламда — Талут*)
Сауры́ш (*елга; авыл*)
Саф күл (*сулык*)
«Саф» радиосы *яки* **«Саф» балала́р ра́диосы**
Сафа́ (*Мәккәдәге тау*); **Сафа́ һәм Мәрвә́ таулары́**
Сафагәрә́й[1] (*исем*)
Сафа́ Гәрә́й[2] (*Кырым һәм Казан ханы*)
Са́ффолк *яки* **Су́ффолк** (*Англиядәге графлык*)
Сафо́ һәм **Сапфо́**
«Сафф» («Сафла́р») сүрәсе
«Са́ффат» («Сафка́ тезелгәннә́р») сүрәсе́
Саха́ (*Якутия*)
Саха́ (Яку́тия) Респу́бликасы (*рәсми*)
Сахали́н өлкә́ ду́масы
Сахали́н өлкәсе́
Сахали́н утравы́
Саха́ра (*чүл*)
Сахи́б Гәрә́й (*Кырым һәм Казан ханы*)
Сахи́б Гәрә́й хан ярлыгы́ (*тар.*)
Сахибгәрә́й (*исем*)
Сая́ (*елга*)
Сая́н таулары́
Сая́н-Шу́шенск (*ГЭС; сусаклагыч*)

«Сә́бә» сүрәсе́
Сәгы́йдь бистәсе́ (*тар. Татар Каргалысы*)
Сәе́д Әхмә́т хан (*Алтын Урда ханы*)
Сәе́д Борһа́н хан (*Касыйм ханы*)
сәҗдә́
«Сә́җдә» («Сәҗдә́») сүрәсе́
«Сәйдә́ш» мәдәнија́т үзәге́
Сәйдә́шев Сали́х музеé
«Сәйя́р» тру́ппасы (*тар.*)
Сәкра́н (*җәһәннәмдәге тау*)
«Сәлә́т» (*ТР яшьләр берләшмәсе; иҗтимагый фонд; яшьләр үзәге*)
сәлҗу́к стиле́ (*архит.*)
Сәлҗукла́р дәүләте́ (*1038—1157*)
Сәлҗукыйла́р (*династия*)
Сәли́м күле́ (*сулык*)
Сәлсәби́л (*җәннәт елгасы*)
Сәмәрка́нд (*шәһәр*)
сәмру́г (*кош, мифол.*)
сәнга́ть мәктәбе́ (*гомуми атама буларак*)
сәнга́ть советы́
Сәр-Бола́к (*елга*)
сәрдә́[1] (*үсемлек*)
Сәрдә́[2] (*елга; авыл*)
Сәрху́ш Сәли́м *яки* **Сары́ Сәли́м** (*госманлы солтаны*)
Сәүдә́ утравы́ (*Иделдә*)
Сәүдәгәрлә́р җыены́ клубы́ бинасы́ (*тар. Купецлар клубы*)
Сәфәвилә́р (*династия*)
Сәяси́ репре́ссия корбаннары́н искә́ алу́ көнé
Сәяси́ репре́ссия корбаннары́ның хәте́р китабы́
Сберба́нк[1] (*РФ Саклык банкы*)
сберба́нк[2] (*Сбербанк бүлекчәсен атау өчен кулланыла*)
Свердло́вск дәүлә́т филармо́ниясе
Свердло́вск өлкә́ суды́
Свердло́вск өлкәсе́
Свиного́рье ко́мплексы (*археол.*)
с. г. в. (*кыск.:* саллалла́һу галә́йһи вә сә́лләм)
Себе́р (*регион*)
Себе́р га́гасы (*кош*)
Себе́р дәүлә́т геосисте́малар һәм техноло́гияләр университеты́
Себе́р дәүлә́т оли́мпия резе́рвы учи́лищесы
Себе́р дәүлә́т су тра́нспорты университеты́
Себе́р дәүлә́т телекоммуника́цияләр һәм информа́тика университеты́
Себе́р дәүлә́т фән һәм техноло́гияләр университеты́
Себе́р дәүлә́т фи́зик культу́ра һәм спорт университеты́
себе́р диале́кты
Себе́р заста́васы (*тар.*)
Себе́р татары́
Себе́р ханлыгы́ (*тар.*)
Севасто́поль (*шәһәр*)
Севасто́поль дәүлә́т университеты́

Севасто́поль оборо́насы (*1854—1855, 1941—1942*)
«Севасто́лольне сакла́у өче́н» медале́
Севи́лья (*шәһәр*)
Севр[1] (*шәһәр*)
севр[2] (*фарфор*)
Севр килешүе́ (*1920*)
Седа́н[1] (*шәһәр*)
седа́н[2] (*җиңел автомобиль кузовы тибы*)
Сейм[1] (*елга*)
сейм[2] (*кайбер илләрдә парламент, вәкиллекле орган*), *мәс.:* Польша сеймы, Дүртьеллык сейм (*Польшада, тар.*)
Сейше́ль утраулары́[1] (*геогр.*)
Сейше́ль Утраулары́[2] (*дәүләт*)
секретариа́т (*оешманың бүлеге; киңәшмә, конференция һ. б. органы*), *мәс.:* Европа парламентының генераль секретариаты, РФ Федерация Советы секретариаты, Татарстан Югары Советы секретариаты, ТР Дәүләт киңәшчесе секретариаты
секрета́рь, *мәс.:* генераль секретарь, Дәүләт секретаре, гыйльми секретарь
секста́нт[1] (*үлчәү коралы*)
Секста́нт[2] (*йолдызлык*)
Селе́на (*мифол.*)
Селиге́р (*күл*)
Селиге́р курганнары́ (*археол.*)
Сембе́р (*тар. Ульяновск шәһәре*)
Сембе́р губе́рнасы (*тар.*)
Семипала́тинск (*шәһәр*)
Семы́к (*мари халкының милли бәйрәме*)
сенберна́р (*эт токымы*)
Сенега́л (*дәүләт*)
Сенега́л һөдһөде́ (*кош*)
Сенега́л Респу́бликасы (*рәсми*)
Сен-Симо́н (*француз фәлсәфәчесе*)
Се́на (*елга*)
сена́т[1] (*Борынгы Римда; кайбер дәүләтләрдә парламентның югары палатасы*)
Сена́т[2] (*Россиядә 1711—1917 елларда хөкүмәт органы булган* Югары сенат *урынына кулланылганда*)
Сена́т манарасы́ (*Мәскәү Кремлендә*)
Сена́т мәйданы́ (*С.-Петербургта*)
Сен-Вена́н при́нцибы
Сен-Гота́рд (*үткел; туннель*)
Сен-Дени́ (*шәһәр*)
Сен-Жерме́н-де-Пре́ (*аббатлык*)
Сен-Жю́ст (*француз сәясәтчесе*)
Сен-Лора́н (*француз модельеры*)
Сент-Ви́нсент (*култык*)
Сент-Джо́нс (*шәһәр*)
Сент-Луи́с (*шәһәр*)
Сен-Сен-Дени́ (*Франциядә департамент*)

Сен-Тропе́з (*шәһәр*)
Сент-Экзюпери́
Сент-Этье́нн (*шәһәр*)
Сера́пис (*мифол.*)
серафи́м (*хрс. фәрештә*)
Се́рбия
Се́рбия Респу́бликасы (*рәсми*)
Серва́нтес институты́ (*Мадридта*)
Се́ргиев Поса́д (*шәһәр; район*)
Се́рпухов (*шәһәр*)
Се́рпухов князьлеге́ (*тар.*)
Сертотма́с Үрдә́к (*әкият персонажы; сер саклый белми торган кеше тур.*)
Сестроре́цк (*шәһәр*)
Сеу́л (*шәһәр*)
Се́ченов университеты́
Се́ченов фено́мены
Сиа́м (*дәүләт; култык*)
Сиа́м этәче́ (*балык*)
Сиа́м игезәкләре́
сиа́м (*мәче токымы, мәс.:* ике сиам бүләк итү); *ләкин:* **Сиа́м мәчесе́, Сиа́м токымы́**
Сиа́м суүсемашары́ (*балык*)
си́ба-и́ну *яки* **си́ба-кэ́н** (*эт токымы*)
Сива́ш бугазы́ *яки* **Чере́к диңге́з**
Сигезенче́[1] (*монархларны, идарә итүчеләрне белдергәндә*), *мәс.:* Эдуард Сигезенче (Эдуард VIII), Генрих Сигезенче (Генрих VIII), Карл Сигезенче (Карл VIII), Иоан Сигезенче Палеолог (Иоан VIII Палеолог)
Сигезенче́[2] (*урам, тыкрык һ. б. атамаларында*), *мәс.:* Сигезенче (8 нче) авеню, Сигезенче (8 нче) проспект
Сигезенче́ Март (8 Март) (*бәйрәм*)
Сидне́й (*шәһәр; култык*)
Сие́на (*шәһәр*); Сиена туфрагы (*буяу*)
Сизи́ф[1] (*мифол.*)
сизи́ф[2] (*жук*)
Сизи́ф эше́ *яки* **Сизи́ф ташы́** (*фразеол.*)
Сикст капе́лласы
Сикст мадо́ннасы
силу́р (*чор*)
силу́р чоры́ (*геол.*)
Сам: **Ха́м, Са́м һәм Яфә́с** (*Нухның өч улы*)
сами́ телләр
Симә́н көн *һәм* **Симә́н көне́** (*14 сентябрь*)
Симе́т (*елга*)
Симферо́поль агломера́циясе
Сина́ *һәм* **Сина́й** (*тау; ярымутрау*)
Сингапу́р (*дәүләт; бугаз*)
Сингапу́р Респу́бликасы (*рәсми*)
Синдба́д (*әкият персонажы*)
Сино́д[1] (Изге синод *урынына, Россиядә*)
сино́д[2] (*протестантларда*)
Сино́п (*шәһәр*)
Сино́п борыны́ (*геогр.*)

Сино́п бу́хтасы
Сино́п сугышы́ (*1853*)
Синьха́й революциясе (*Кытайда, 1911*)
Синьцзя́н
Синьцзя́н-Уйгу́р автоно́мияле районы́ (*Кытайда; рәсми*)
Сио́н (*тау*)
сире́на (*мифол.*)
Си́риус (*йолдыз*)
Сирмә́ (*елга*)
систе́ма, *мәс.:* Кояш системасы (*астр.*), Европа валюта системасы, Декарт координатлар системасы (*мат.*), Станиславский системасы (*театр*), Гундерсон системасы (*спорт*)
Си́ти (*Лондон, Нью-Йорк һәм башка кайбер шәһәрләрнең эшлекле өлеше*)
«ситрое́н» (*автомобиль*)
Сихотэ́-Али́нь (*таулы өлкә; тау сырты*)
Сихотэ́-Али́нь метеориты́ (*1947*)
Сихотэ́-Али́нь саклаулыгы́
Сици́лия (*утрау; Италиядәге өлкә*)
Сици́лия графлыгы́ (*XI—XII гг.*)
Сици́лия корольлеге́ (*XII — XIX гг.*)
Си-эн-э́н (*телеканал*)
Сиэ́тл (*шәһәр*)
Скандина́вия (*ярымутрау; регион*)
Скандина́вия илләре́
Скандина́вия таулары́ (*таулар системасы*)
Скиф Неа́поле (*тар., шәһәр*)
скотчтерье́р (*эт токымы*)
Славо́ния (*тар. өлкә*)
Славя́нск (*шәһәр*)
«Славя́н базары́» (*фестиваль*)
Славя́нск-на-Куба́ни (*шәһәр*)
Славя́н язуы́ һәм мәдәнияте́ көннәре́
Слова́кия Респу́бликасы (*рәсми*)
Слове́ния Респу́бликасы (*рәсми*)
Смерш (*1941—1945 еллардагы хәрби контрразведка; кыск.; русча* «смерть шпионам» *дигәннән*)
Смоле́нск а́том эле́ктр ста́нциясе *яки* **Смоле́нск АЭСы́**
Смоле́нск бәрелеше́ (*1941*)
Смоле́нск дәүлә́т медици́на университеты́
Смоле́нск дәүлә́т сәнга́ть институты́
Смоле́нск дәүлә́т спорт университеты́
Смоле́нск дәүлә́т университеты́
Смоле́нск-Җидеку́л чиркәве́ (*тар. Казан*)
Смоле́нск зираты́ (*С.-Петербургта*)
Смоле́нск князьлеге́ (*тар.*)
Смоле́нск өлкәсе́
СМС, *ләкин:* **эсэме́с** (*сөйл.*)
СМС хәбәр

«сни́керс» (*шоколад*)
собо́р[1] (*югары христиан руханилары җыены, корылтае*), *мәс.:* Никея соборы (*325*), Ватикан соборы (*1869—1870, 1962—1965*), Рус православие чиркәве архиерейлар соборы
собо́р[2] (*гыйбадәтханә*), *мәс.:* Исаакий соборы (*С.-Петербургта*), Казан соборы (*С.-Петербургта, Мәскәүдә*), Владимир соборы (*Киевта*), Кельн соборы, Изге Пётр соборы (*Римда*)
Собо́р мәйданы́ (*Мәскәүдә*)
сове́т[1] (*хакимият органнары, коллегиаль органнар, үзәкләр атамасында*), *мәс.:* Дәүләт советы, авыл советы, гыйльми совет, диссертацион совет, попечительләр советы, сәяси совет, сәнгать советы, отряд советы, директорлар советы
Сове́т[2] (*СССР чорында хакимият органнары атамаларында; Советлар Союзы дәүләте*), *мәс.:* Югары Совет, Советлар съезды, Совет власте
Сове́т а́рмиясе
Сове́т әдәбияты́[1]
«Сове́т әдәбияты́»[2] (*журнал*)
Сове́т власте́
Сове́т дәүләте́ (*СССР тур.*)
Сове́т еллары́
Сове́т иле́ (*СССР тур.*)
Сове́т режимы́
Сове́т Социали́стик Республикалар Союзы́ (*русча* Союз Советских Социалистических Республик *дигәннән*; *СССР*)
Сове́т тынычлы́к фонды́ (*1961 — 1992*)
Сове́т хакимияте́
Сове́т халкы́
Сове́т хөкүмәте́ (*СССР тур.*)
Сове́т чоры́
Сове́т язучысы́
Советла́р (*СССР тур.*)
Советла́р иле́ (*СССР тур.*)
Советла́р Союзы́
Советла́р Союзы́ Герое́
Советла́р Союзы́ ги́мны
Советла́р Союзы́ дәүләте́ (*СССР тур.*)
совиньо́н (*шәраб*)
Со́гне-фьо́рд (*Норвегиядә*)
Содо́м (*библ.*)
Содо́м һәм Гомо́рра (*библ.*)
Сок (*мифол.*): **Сак белә́н Сок, Сак-Со́к**
Солове́цк монастыре́
Соломо́н утраулары́[1] (*архипелаг*)
Соломо́н Утраулары́[2] (*дәүләт*)
солта́н[1] (*хөкемдар*), *мәс.:* Госманлы империясе солтаны, Харәзем солтаны Җәлалетдин (*тар.*), Бөек Моголлар солтаны, Мисыр солтаны
Солта́н[2] (*исем*)
Солта́н мәчете́ (*Казан*)

солтана́т[1] (*дәүләт, тар.*), *мәс.:* Дәһли солтанаты, Мәмлүк солтанаты

Солтана́т[2] (*хәзерге дәүләтләрнең рәсми атамаларында*), *мәс.:* Бруней Солтанаты

Солтангали́ев (*сәясәтче*)

солтангалиевче́

солтангалиевчеле́к

Солт-Лейк-Си́ти (*шәһәр*)

Соль-Иле́цк *яки* **Тозтүбә́** (*шәһәр; район*)

Сомали́ (*дәүләт*)

Сомали́ тәвә́ кошы́ (*кош*)

Сомали́ Федерати́в Респу́бликасы (*рәсми*)

Со́мнер алымы́ (*астр.*)

сомо́н (*Монголиядә адм.-терр. берәмлек*)

сона́та (*муз.*), *мәс.:* «Аппассионата» сонатасы

Сонгкра́н (*буддизм календаре буенча Яңа ел*)

Сорбо́нна университеты́

Со́рос пре́миясе

Со́рос фонды́

Сорре́нто (*шәһәр*)

Сосна́ (*авыл; тау*)

Софи́ Лоре́н (*киноактриса*)

Софи́я (*шәһәр; исем*)

Софи́я соборы́

социали́стик[1], *мәс.:* Бөек Октябрь социалистик революциясе, социалистик партия

Социали́стик[2] (*дәүләтләрнең рәсми атамаларында*), *мәс.:* Вьетнам Социалистик Республикасы, Шри-Ланка Демократик Социалистик Республикасы, Россия Совет Федератив Социалистик Республикасы (*тар.*), Югославия Социалистик Федератив Республикасы (*тар.*), Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы (*тар.*)

Социали́стик интернациона́л

Социали́стик Респу́бликалар Союзы́

Социали́стик Хезмә́т Герое́

Социа́ль-сәяси́ тикшеренүлә́р фонды́

сою́з[1] (*берләшмә, берлек*), *мәс.:* союз оештыру, союзга керү, язучылар союзы, рәссамнар союзы, журналистлар союзы; Югославия коммунистлары союзы (*тар.*)

Сою́з[2] (*Советлар Союзы*)

Сою́з[3] (*дәүләт атамаларында*), *мәс.:* Советлар Союзы, Австралия Союзы, Мьянма Союзы, Көньяк Африка Союзы (*тар.*)

Сою́з килешүе́ (*СССР субъектлары арасында, 1991*)

Сөгу́д Гарәбстаны́

Сөгу́д Гарәбстаны́ Корольлеге́ (*рәсми*)

Сөембикә́[1] (*ханбикә*)

«Сөембикә́»[2] (*журнал*)

Сөембикә́ манарасы́

Сөләйма́н (*пәйгамбәр*)

сөләйма́н балыгы́
Сөләйма́н бин Дау́д әс-Саксини́
Сөләйма́н йөзеге́ (балдагы́)
Сөләйма́н мәчете́ (*Казан*)
Сөләңге́р (*күл; авыл*)
сөле́с (*гарәпчә язу төре*)
Сөлчә́ (*елга*)
Сөмбелә́ (*исем; йолдызлык һәм йолдызлык билгесе; шул йолдызлык астында туган кеше*)
Сөмбелә́ бәйрәме́
сөн[1] (*Азия далаларында яшәгән күчмә халык*)
Сөн[2] (*тар. дәүләт*; *елга*)
Сөн дина́стиясе (*тар.*)
Сөн импе́риясе (*тар.*)
сөннә́т[1] (*ислам хокукында Коръәннән кала икенче чыганак*)
Сөннә́т[2] (*исем*)
сөннә́т туе́
сөнниле́к (*ислам дине юнәлеше*)
Сөнчәле́ таулары́
сөрге́н (*урын*), *мәс.:* Сахалин сөргене
Сөрмә́т (*елга*)
Сөтлә́ (*күл*)
Спа́рта (*шәһәр; антик дәүләт; мифол.*)
Спарта́к[1] (*Рим гладиаторы*; *астероид*; *исем*)
«Спарта́к»[2] (*футбол клубы; спорт җәмгыяте; фабрика*)
Спарта́к урамы́ (*Казанда*)
спартакиа́да, *мәс.:* кышкы спартакиада, мәктәп спартакиадасы, авыл җирлекләре арасында спартакиада, җәйге спорт төрләре буенча спартакиада, россиякүләм спартакиада
Спас (*хрс.*): **Алма́ Спасы́, Бал Спасы́, Беренче́ (Икенче́, Өченче́) Спас**
Спас-Де́менск (*шәһәр; район*)
Спас капкасы́ (*Мәскәү Кремлендә*)
Спас манарасы́
Спас монастыре́
спорт сарае́
СССР [эсэсэсэ́р], (*кыск.: русча* Союз Советских Социалистических Республик *дигәннән*)
СССР халы́к депутатлары́ съе́зды
СССР язучыларыны́ң бөтенсою́з съезды́
СССР әдәби́ фонды́
Ста́врополь крае́
Ста́лин пре́миясе (*тар.*)
Сталингра́д (*шәһәр*)
Сталингра́д сугышы́
стан[1] (*лагерь*)
Стан[2]: **Тёплый Ста́н** (*Мәскәү районы*), **Во́льный Ста́н** (*авыл*)
Станисла́в (*исем; орден*)
Станисла́вский систе́масы
ста́нция, *мәс.:* Халыкара космик станция, «Кәҗә бистәсе» станциясе, метеорологик станция, поляр станция, «Шәмәрдән» станциясе

Ста́ффордшир[1] (*Англиядә регион*)
ста́ффордшир[2] (*эт токымы*); ләкин: **Ста́ффордшир терьеры́**
Стаха́нов (*күмер сәнәгатенә яңалыклар кертүче алдынгы шахтёр*)
Стаха́нов хәрәкәте́
Стаха́новча
стаха́новчы
стена́, *мәс.:* Бөек Кытай стенасы, Берлин стенасы, Кремль стенасы
Сте́чкин пистолеты́
Стикс (*мифол.*)
Сти́рлинг: **Сти́рлинг дви́гателе**, **Сти́рлинг фо́рмуласы**
Стокс: **Стокс законы́**, **Стокс кагыйдәсе́**, **Стокс фо́рмуласы**, **Навье́ — Стокс тигезләмәсе́**
Стокһо́льм (*шәһәр*)
Столы́пин[1]
столы́пин[2] («*Столыпин вагоны*»)
Столы́пин П. А. исемендәге́ Омск дәүлә́т агра́р университеты́ (*рәсми*)
Столы́пин рефо́рмасы
сто́ртинг (*Норвегиядә парламент*)
сто́я[1] (*архит.*)
Сто́я[2] (*Афинадагы портик; фәлс. мәктәп*)
Страдива́ри[1], **Страдива́риус** һәм **Страдива́рий** (*скрипка остасы*)
страдивари[2], **страдивариус** һәм **страдиварий** (*скрипка*)
Стра́сбург (*шәһәр*)
Стра́сбург суды́
Стратила́т: **Феодо́р Стратила́т**
Стра́тфорд-он-Э́йвон
Стрибо́г (*мифол.*)
Стро́ганов сарае́ (*С.-Петербургта*)
«**студебе́ккер**» (*автомобиль*)
«Студентла́р язы́» (*фестиваль*)
сту́дия, *мәс.:* Н. Г. Җиһанов исемендәге Казан дәүләт консерваториясенең опера студиясе, П. И. Чайковский исемендәге Мәскәү консерваториясенең опера студиясе, балалар фольклор студиясе
Стэ́нли кубогы́
Стю́арт: **Мари́я Стю́арт**
Стю́артлар (*династия*)
су анасы́[1] (*мифол.*)
Су Анасы́[2] (*персонаж*)
су кызы́ (*мифол.*)
Суа́р (*шәһәр*)
Субанта́рктика
Суба́рктика
Суво́ров учи́лищесы (*рәсми булмаган*) һәм **Санкт-Петербу́рг Суво́ров учи́лищесы** (*рәсми*)
сугы́ш, *мәс.:* Бөек Ватан сугышы, гражданнар сугышы, Икенче бөтендөнья сугышы, Җидееллык су-

гыш, Бәйсезлек өчен сугыш (*АКШта*), салкын сугыш

сугы́ш илаһы́

суд (*оешма*), *мәс.:* Россия Федерациясенең Конституция суды, Россия Федерациясенең Югары суды, Россия Федерациясенең Югары арбитраж суды, Кеше хокуклары буенча Европа суды

суд пала́тасы (*Россиядә, 1864—1917 елларда*), *мәс.:* Мәскәү суд палатасы

суд рефо́рмасы (*Россиядә, 1864*)

Суда́н Респу́бликасы (*рәсми*)

Су́здаль (*шәһәр; район*)

Сукае́ш (*елга; авыл*)

Су́ккот (*яһүдиләр бәйрәме*)

Суклыкү́л (*елга*)

Сукно́ бистәсе́[1] (*Казанда*)

«**Сукно́ бистәсе́»**[2] (*метро станциясе*)

сукоя́р[1] (*тар. су коеп юына торган савыт; диңгезчелектә су коя торган җайланма*)

Сукоя́р[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул йолдызлык астында туган кеше*)

Сукы́р Васи́лий (*тар. Мәскәү князе*)

Су́лу (*диңгез; архипелаг; провинция; тар. солтанат*)

Сулы́ (*елга; авыл*)

Су́мка (*күл*)

Суо́ми[1] (*Финляндия*)

суо́ми[2] (*финнар*)

Сур (*Исрафил фәрештә эрәчәк быргы*)

Суса́нин (*тарихи шәхес; опера персонажы*)

Су́ссекс[1] *яки* **Са́ссекс** (*тар. Англиядәге графлык*)

суссе́кс[2] (*тавык токымы*)

Су́пер-Шмидт (*телескоп системасы*)

Сургу́т (*шәһәр*)

Су́риков институты́

Су́ффолк[1] *яки* **Са́ффолк** (*Англиядәге графлык*)

су́ффолк[2] (*ат һәм сарык токымы*)

Сuху́м (*шәһәр*)

Сүәе́ш (*шәһәр*)

Сүәе́ш каналы́

Сүәе́ш кри́зисы (*1956*)

Сүәе́ш муентыгы́ (*геогр.*)

сүз[1]

Сүз[2] (*хрс.-фәлс.: Логос*); иң башта Сүз булган

Сурина́м Респу́бликасы (*рәсми*)

Сү́рия Гарә́п Респу́бликасы (*рәсми*)

Сү́рия тәвә́ кошы́ (*кош*)

Сү́рия тукраны́ (*кош*)

Сфинкс[1] (*мифол.*)

сфинкс[2] (*мифологик затның скульптур сыны; маймыл төре; күбәләк төре; мәче токымы*)

Сци́лла: **Сци́лла белә́н Хари́бда арасында́**

съезд[1], *мәс.:* Татарстан Советларының III съезды, Язучы-

лар берлегенең VII съезды, Советларның V Бөтенроссия съезды, СССР Язучыларының I съезды

Съезд[2]: **Севастья́н Съе́зды** (*урам*)

Сы́зрань (*шәһәр*)

Сыйра́т (*Сыйрат күпере*)

Сыйра́т күпере́[1] (*җәһәннәм уты өстеннән җәннәткә чыгара торган күпер*)

сыйра́т күпере́[2] (*үтә алмаслык киртә, зур сынау*)

Сыктывка́р (*шәһәр*)

Сыктывка́р дәүлә́т университеты́

Сырдәрья́ (*елга*)

Сычуа́нь (*провинция*)

Сье́рра-Ма́дре (*Калифорния штатындагы шәһәр*)

Сье́рра-Moréна (*таулар*)

Сье́рра-Нева́да (*таулар*)

Сье́ррас-де-Ко́рдова (*таулар*)

Сьюда́д-Болива́р (*шәһәр*)

Сясь (*елга*)

Т

Табанлыкү́л (*авыл*)

Таба́р (*авыл*)

Таба́р (*елга*)

Таба́р Черкене́ (*авыл*)

Табу́л (*иск.*) *һәм* **Тубыл** (*елга һәм шәһәр*)

Тавда́ (*елга һәм шәһәр*)

Тавда́ аты́ (*токым*)

тави́с[1]: Африка тавис кошы, Һинд тавис кошы

Тави́с[2] (*йолдызлык, Марста вулкан*)

Та́врия[1] (*геогр.*)

«Та́врия»[2] (*автомобиль, поезд, Симферопольдә футбол клубы, алмагач сорты һ. б.*)

Та́врия бакчасы́ (*С.-Петербургта*)

Та́врия губе́рниясе (*тар.*)

Та́врия Херсонесы́ (*тар.*)

Та́врия Вене́расы (*статуя*)

Та́врия сарае́ (*С.-Петербургта*)

тавы́к[1] (*кош*), *мәс.:* камыш тавыгы, солтан тавык (*кошлар*), тавык үләне (*үсемлек*), тавык карчыгасы (*кош*), тавык күзе (*авыру*)

Тавы́к[2]**: Тавы́к елы** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның унынчы елы*); **Тавык** (*шул елда туган кеше*)

тавышка́н[1] *иск.* (*куян*)

Тавышка́н[2]: **Тавышка́н елы** (*Көнчыгыш календаре*

буенча унике еллык циклның дүртенче елы); **Тавышка́н** (*шул елда туган кеше*)
Тага́й (*авыл*)
Тагана́й (*тау*)
Таганро́г култыгы́ (*геогр.*)
Тага́р культу́расы (*археол.*)
Тагашу́р (*авыл*)
Таги́л токымы́ (*хайваннарда*)
тагу́т (*Аллаһтан башка табынылган һәрнәрсә: шайтан, җен, кояш, кабер, кеше һ. б.*)
Тазабагъя́б культу́расы (*археол.*)
Таза́ Чишмә́ (*авыл*)
таҗи́к алабае́ (*эт токымы*)
Таҗикста́н депре́ссиясе (*геогр.*)
Таҗикста́н Респу́бликасы (*рәсми*)
Таҗикста́н халы́к фронты́ (*тар.*)
Таҗи́к чокыры́ (*Казан Кремле янындагы канау*)
Таҗ-Маха́л (*Һиндстанда мавзолей*)
тазы́ (*эт токымы*)
«ТАИФ» инвести́ция компа́ниясе
тай ба́нгкусы (*эт токымы*)
Тайва́нь эт токымы́
тайга́[1] (*төньяктагы ылыслы кара урман*)
Тайга́[2] (*шәһәр*)
тайга́н[1] (*иск., ау эте*)
Тайга́н[2] (*тар. Таганрог шәһәре*)
Таймы́р-Тө́ньяк җир җыерчалы́ систе́масы (*геол.*)
Таймы́р ярымутравы́ (*геогр.*)
Таймы́р (Долга́н-Не́нец) автоно́мияле о́круги
Таймы́р Заполя́рьесы
тай ри́джбегы (*эт токымы*)
Тайсуга́н (*авыл*)
Такая́су: Такая́су авыруы́, Такая́су артерииты́, Такая́су синдромы́
Таки́н Ко́до Һмайн (*Бирма җәмәгать эшлеклесе, үз исеме* У Лу́н)
Та́кла-Мака́н (*чүл*)
Такталачы́к (*авыл*)
Тактамы́ш (*авыл*)
такыя́ бәйрәме́ (*керәшеннәрдә*)
Такэ́да (*Япония тарихында зур роль уйнаган ыру*)
«Тала́к» сүрәсе́
тала́к (*хатын аеру*), *мәс.:* талак итү, талак кылу, талак хаты
Тала́с үзәне́ (*геогр.*)
Тала́с Алатавы́ (*геогр.*)
Талдыкурга́н (*Казакстанда шәһәр*)
тали́б (*укучы, шәкерт, студент*), *мәс.:* **талиблар** *һәм* **талибаннар**
Тали́б бин Әхмә́д (*Болгар бәге, X г.*)
Талиба́н[1] (*Әфганстанда сәяси хәрәкәт*)
талиба́н[2] (*әлеге сәяси хәрәкәт тарафдары*), *мәс.:* талибаннарның террор акты

талибла́р *һәм* **талибанна́р**
Талкы́ш (*елгачык*)
та́ллаһи
Талли́: Талли́ — Фи́шер бәйлелеге́
Таллыбүлә́к (*авыл*)
Таллыкү́л (*авыл*)
Талму́д[1] (*яһүдиләрнең изге китабы*)
талму́д[2] (*артык зур һәм ялыктыргыч китап*)
Талы́ш ханлыгы́ (*тар.* *Азәрбайҗан ханлыгы, 1747—1826*)
тамаго́чи (*электрон уенчык*)
тама́к[1] (*геогр.*), *мәс.:* Ике су тамагы
Тама́к[2] (*географик атама компоненты буларак*), *мәс.:* Теләнче-Тамак (*авыл*), Кама Тамагы (*посёлок*)
Тама́нь диви́зиясе
Тама́нь ярымутравы́ (*геогр.*)
Тама́ра патшабикә́ (*Грузия, XII г.*)
Тама́ра Ханы́м (*артистка*)
Тамашлы́к үзәне́ (*геогр.*)
Тамбо́в дәүлә́т университеты́
Тамбо́в восста́ниесе (*1920*)
тамо́жня-тари́ф советы́
тамо́жня комитеты́: Росси́я Федера́циясенең дәүлә́т тамо́жня комитеты́
тамо́жня ко́дексы: Росси́я Федера́циясенең тамо́жня ко́дексы
тамо́жня берлеге́
Тамплиерла́р о́рдены *яки* **Храм ры́царьлары о́рдены**
тамта́л (*утлы тәмуг, җәһәннәм*)
танде́м[1] (*икеле механизм, хезмәттәшлек итүче ике кеше һ. б.*)
«Тандé́м»[2] (*Казанда сәүдә һәм күңел ачу комплексы*)
Тан дина́стиясе (*Кытай тарихында*)
Танганьи́ка күле́ (*геогр.*)
Тан импе́риясе (*Кытай тарихында*)
Танта́л газабы́
Тантанала́р сарае́ (*Яр Чаллыда*)
Тан чоры́ (*Кытай тарихында*)
ТАНЭ́КО (*компания*)
таң[1], *мәс.:* таң ату, таң чыпчыгы, таң күбәләге
Таң[2] (*Казанда урам*)
Таңа́й (*елга, посёлок, авыл*)
Таңа́й-Тура́й (*авыл*)
Таң йолдызы́[1] *һәм* **Чулпа́н**
«Таң йолдызы́»[2] (*газета*)
таңкуча́т (*этн.*)
таңчы́
таңчылы́к (*иҗтимагый-сәяси оешма*)
таразы́[1] (*иск. үлчәү*)
Таразы́[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
тара́н (*корал*)
Тара́н борыны (*геогр.*)
Тара́с Бу́льба (*әд. персонаж*)

Тара́с Бу́льбача
«Та́рикъ» («Төнге́ юлчы́») сүрәсе́
Тарихи́ мәче́т (*Мәскәүдә*)
тарлавы́к *мәс.:* Гарни тарлавыгы (*Әрмәнстанда*), Дөлдөлатлаган тарлавыгы (*Амудәрьяда*), Кармадон тарлавыгы (*Төньяк Осетиядә*), Пәнҗшир тарлавыгы (*Әфганстанда*), Панкиси тарлавыгы (*Грузиядә*)
тарла́у[1] (*кыр, басу*)
Тарла́у[2] (*авыллар*)
Тарла́у[3] (*географик атама компоненты буларак*), *мәс.:* Дөмәй Тарлавы (*авыл*)
тарпа́н (*ат токымы*)
Та́ртар (*мифол.*)
Та́рту астрофи́зика обсервато́риясе
Та́рту университеты́
Тартю́ф (*персонаж*)
Тартю́фча
Тару́са (*шәһәр*)
Тару́са тавыгы́ (*токым*)
тарха́н[1] (*тар.*)
Тарха́н[2] (*авыл, посёлок*)
Тарха́н[3] (*географик атама компоненты буларак*), *мәс.:* Кызыл Тархан, Олы Тархан, Түбән Тархан, Югары Тархан (*авыллар*)
тасма́[1], *мәс.:* тасма тел, тасма күбәләк, тасма балык
Тасма́[2] (*Казанда урам*)
«Тасма́»[3]: «Тасма» җитештерү берләшмәсе, «Тасма» сәүдә компаниясе
Тасма́н диңгезе́ (*геогр.*)
Тасма́ния (*геогр.*)
Тасма́ния бүресе́ (*сумкалы бүре, юкка чыккан төр*) *һәм* **Тасма́ния юлбарысы́**
Тасма́ния казанлыгы́ (*геогр.*)
Тасма́ния шайтаны́ (*сумкалы ерткыч хайван*)
Тасма́ния юлбарысы (*юкка чыккан төр, сумкалы бүре*) *һәм* **Тасма́ния бүресе́**
Тасмола́ культу́расы (*археол.*)
ТАСС (*кыск.:* Советлар Союзы телеграф агентлыгы)
ТАССР (*кыск.:* Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы)
ТАССР Халы́к мәгарифе́ комиссариаты́ (*тар.*)
ТАССР Югары́ суды́ (*тар.*)
тата́р[1] (*этноним*)
Тата́р[2] (*географик атама компоненты буларак*), *мәс.:* Татар Аксуы, Татар Буасы, Татар Казысы, Татар Кандызы, Татар Черкене, Татар Ялтаны, Түбән Татар Майнасы (*авыллар*)
Тата́р ашлары́ йорты́ (*Казанда ресторан*)
Тата́р Әхмәте́ торф сазлыгы́ (*табигать һәйкәле*)
Тата́р-Башко́рт Сове́т Респу́бликасы (*тар., тормышка ашырылмаган*)
Тата́р бистәсе́ (*Мәскәү, С.-Петербург, Томск һ. б. шәһәрләрдә*)

Тата́р бугазы́ (*геогр.*)
Тата́р Димескә́е́ аланы́ (*табигать һәйкәле*)
Тата́р иҗтимагы́й үзәгé (*оешма*)
«Тата́р-инфо́рм» мәгълүма́т агентлыгы́
Тата́р Пүчинкәсé (*авыл*)
Татарста́н
Татарста́н китáп нәшрияты́
Татарстанны́ң áтказанган артисты́
Татарста́н Респу́бликасы (*рәсми*)
«Татарста́н Респу́бликасы алдындагы́ казанышла́р өчéн» о́рдены
Татарста́н Респу́бликасы Дәүлә́т Советы́
Татарста́н Респу́бликасы Мини́стрлар кабинеты́
Татарста́н Респу́бликасы Президенты́
Татарста́н Респу́бликасы Рәисé
Татарста́н Республикасы Фәннә́р акаде́миясе
Татарста́н Респу́бликасы Хөкүмә́т Рәисé
Татарста́н Респу́бликасы Эчкé эшлә́р мини́стрлыгы
Татарста́н урамы́ (*Казанда, Яр Чаллыда*)
«Татарста́н хәбәрләрé» (*газета*)
«Татарста́н яшьләрé» (*газета*)
Тата́р Төкесé (*авыл*)
Тата́р Шатыршаны́ (*авыл*)
Татбригáда (*тар.*)
Татнéт (*татар телле Интернет*)
«Татнéфть Арéна» (*Казанда спорт һәм концерт комплексы*)
«Татнéфть» җитештерү́ берләшмәсé
«Татнéфть» хәйрия́ фонды́
Тáтра милли́ паркы́ (*Словакия һәм Польшада*)
ТатЦИ́К (*кыск.:* Татарстан Үзәк башкарма комитеты)
Татья́на көнé (*студентлар бәйрәме*)
тáу[1], *мәс.:* Акман тавы, Акчалы тау, Балан тау, Биек тау, Карабаш тавы, Килиманджаро тавы, Кукмара тавы, Лабыш таулары, Монблан тавы, Фудзияма тавы, Эльбрус тавы
Тáу[2] (*торак пункт, урам исемнәренең беренче сүзе буларак*), *мәс.:* Тау Иле (*авыл*)
Тáу[3] (*торак пункт, урам исемнәренең икенче сүзе буларак*), *мәс.:* Кызыл Тау (*авыл*), Кызыл Тау (*урман, табигать һәйкәле, «Түбән Кама» милли паркының бер өлеше*), Кырын Тау, Тегермән Тавы, Якты Тау (*авыллар*)
Таузáр (*авыл*)
Тáуасты Байлáр (*авыл*)
Тáуасты Тәкермә́н (*авыл*)

Та́уиле (*авыл*)
Таула́р (*авыл*)
Таулы́ Алта́й
Таулы́ Дөре́ш (*авыл*)
таулы́к[1] (*геогр.*), *мәс.:* Абиссиния таулыгы, Әрмән таулыгы, Төньяк Байкал таулыгы, Боливия таулыгы, Тибет таулыгы, Югары Колыма таулыгы
Таулы́к[2] (*авыл*)
Та́у мәчете́ (*Яр Чаллы*)
«Та́у эшчесе́» (*газета*)
Та́у Ягы́[1] (*территория*)
та́у ягы́[2]**: та́у ягы́ сөйләше́**
«Таһа́» сүрәсе́
Таһи́р белән Зөһрә́ (*персонажлар*)
Таш-Аи́р культу́расы (*археол.*)
Ташая́к урамы́
Ташая́к ярминкәсе́ (*тар.*)
Ташбилге́ (*авыл*)
Ташке́нт
Ташке́нт па́кты *яки* **Ташке́нт килешүе́** (*1992*)
Ташкичү́ (*авыл*)
ташкүме́р чоры́ (*геол.*)
Ташлы́ (*авыл*)
Ташлыя́р (*авыл*)
Ташкирмә́н (*авыл*)
Ташкирмә́н шәһәрлеге́ (*археол.*)
Ташлы́ Елга́ (*авыл*)
Ташлы́ Кава́л (*авыл*)
Ташты́к культу́расы (*археол.*)
«Тәббә́т» («Корысы́н») сүрәсе́
Тәве́ш мәргә́н (*дастан персонажы*)
«Тәга́бүн» («Алдашу́») сүрәсе́
тәгъли́къ (*гарәп язуы стиле*)
тәкәрле́к[1] (*кош*)
Тәкәрле́к[2] (*авыл*)
«Тәкви́р» («Төрү́») сүрәсе́
Тәкмә́к (*авыл*)
«Тәкя́сүр» («Арттыруга́ хирыслы́к») сүрәсе́
«Тәмамла́нмаган» симфо́ния (*Шуберт*)
тәму́г *мәс.:* тәмуг базы, тәмуг газабы, тәмуг кисәве, тәмуг уты, тәмуг утыны, тәмуг чукмары
Тәнзыйма́т (*Төркия тарихында*)
Тәңре́ (*төрки һәм монголларның мәҗүсилек чоры илаһы, гомумән Аллаһы Тәгалә*), *мәс.:* Тәңре йорты, Тәңренең биргәненә шөкер, Тәңренең бирмеш көне, Тәңре үзе сакласын, Тәңре хакы өчен, Тәңре ярдәм итсен
Тәңре́тау *һәм* **Тәңре́ тавы** (*Тянь-Шань тавы тур.*)
тәңречеле́к
тәрави́х *мәс.:* тәравих әйтү, тәравих намазы
«Тәрби́ятел-этфа́ль» (*журнал*)
тәре́[1] *мәс.:* тәре йөртүче
Тәре́[2] *мәс.:* Тәре сугышлары, Тәре яулары

тәреле́ йөре́ш *һәм* **хачлы́ йөре́ш**
«Тәрҗема́н» (*газета*)
Тәсни́м (*җәннәт елгасы*)
Тәте́ш (*шәһәр*)
тәүбә́[1] (*гөнаһны тану*), *мәс.:* тәүбәгә килү, тәүбә итү, тәүбә (догасы) укыту, тәүбә капкасы (капусы) ябылу
«Тә́үбә»[2] **(«Тәүбә́») сүрәсе́**
«Тәүбә́» мәчете́ (*Яр Чаллыда*)
тәүкы́йг (*гарәп язуы стиле*)
Тәүра́т (*изге китап*)
«Тәүфи́къ» мәчете́ (*Казанда*)
тәүхи́д
Тәфтазани́ (*философ*)
«Тәхри́м» («Хара́м кылу́») сүрәсе́
Тәһра́н (*шәһәр*)
Тәһра́н конфере́нциясе (*1943*)
Тәшвикия́ мәчете́ (*Истанбулда*)
Тбили́си (*шәһәр*)
ТВ [тэвә́] *кыск.* (телевидение)
Тверь князьлеге́ (*тар.*)
Тверь бульвары́ (*Мәскәүдә*)
Тверь дәүлә́т университеты́
тверьлы́ (*Тверьда яшәүче*)
Тверьлы́ Михаи́л (*тарихи шәхес*)
Тверь О́троч монастыре́
«твикс» (*шоколад*)
теа́тр (*учреждение*), *мәс.:* Г. Камал исем. Татар дәүләт академия театры, К. Тинчурин исем. Татар дәүләт драма һәм комедия театры, Зур драма театры (*С.-Петербургта*), «Амадей» музыка театры, С. В. Образцов исем. Дәүләт академик үзәк курчак театры, «Современник» театры (*Мәскәүдә*), театр училищесы (*ыру атамасы буларак*)
Теа́тр урамы́ (*Казанда*)
Теа́тр мәйданы́ (*Мәскәүдә, С.-Петербургта*)
Теа́тр алле́ясы (*Мәскәүдә, С.-Петербургта*)
Теа́тр тыкрыгы́ (*Мәскәүдә*)
тевто́н (*кабилә, күч. герман милитаризмы*)
Тевто́н о́рдены (*тар.*)
Тевто́н ры́царьлары (*тар.*)
Те́йлор: Те́йлор күпбуыны́, Те́йлор рәте́, Те́йлор фо́рмуласы
Текә́ Күл (*авыл*)
тел (*геогр., озын һәм тар борын*), *мәс.:* Арабат теле (*Кырымда*), Курш теле (*Балтыйк диңгезендә*)
Теләнче́ Тама́к (*авыл*)
Теләче́ (*авыл*)
телеско́п[1] (*прибор*), *мәс.:* гамма-телескоп, көзгеле-линзалы телескоп, оптик телескоп; кара телескоп (*балык*)
Телеско́п[2] (*йолдызлык*)

«Телеско́п»[3] (*журнал, телевизион тапшыру*)
Те́ннеси аты́ (*токым*)
Тер-... *фамилияләрдә беренче компонент, сызыкча аша языла, мәс.:* Тер-Габриэлян Саак Мирзоевич (*революционер*)
Те́рек аты (*токым*)
Те́рек каза́к гаскәре́
Те́рек-Кума́ түбәнлеге́ (*геогр.*)
Те́рек-Су́нжа калкулыгы́ (*геогр.*)
Тер-Мина́сова Светла́на Григо́рьевна (*галим*)
Тер-Петрося́н Симо́н Арша́кович (*революционер*)
Терпсихо́ра (*бию музасы*)
те́рра инко́гнита
территориа́ль сайла́у коми́ссиясе
Те́сла[1]**: Те́сла генера́торы, Те́сла кату́шкасы, Те́сла трансформа́торы, Те́сла турби́насы**
те́сла[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Тевто́бург Урманы́ (*таулар*)
те́хникум *мәс.:* Казан авиация техникумы, Казан елга техникумы, Казан сәүдә-икътисад техникумы, Казан мәгълүмат технологияләре һәм элемтә техникумы
Тибе́т (*таулык*)
Тибе́т автоно́мияле районы́ (*Кытайда*)
тибетлы́
Тибе́т мастифы́ (*эт токымы*)
Тибе́т медици́насы
Тибе́т по́ние (*ат токымы*)
Тибе́т спаниеле́
Тибе́т та́у күгәрчене́
Тибе́т та́у күркәсе́
Тибе́т таулыгы́ (*геогр.*)
тибе́т теле́
Тибе́т терьеры́
Тига́н (*елга*)
тигезле́к[1] (*геогр.*), *мәс.:* Даулы тигезлек, Көнбатыш Себер тигезлеге, Көнчыгыш Европа тигезлеге, Һинд-Ганг тигезлеге
Тигезле́к[2] (*Ай, Марс һ. б.ның ландшафтын белдергән атамаларда*), *мәс.:* **Исида Тигезлеге** (*Марста*)
«Тигр» (*танк*)
тиле́[1] (*акылсыз*)
Тиле́[2] (*кушамат*), *мәс.:* Тиле Иван (Явыз Иван), Тиле Петро (*Пётр I — төрек чыганакларында*), Тиле Иван (*Иванушка-дурачок*)
тиме́р[1] (*металл*)
Тиме́р[2] (*кушамат яки атаманың компоненты буларак*), *мәс.:* Тимер *яки* Аксак Тимер; Тимер Феликс (*Ф. Э. Дзержинский*), Тимер Капка (*Дагстанда тар юл, Дунайда тарлавык, Кытайда үткел*)
«Тиме́р Банк» акционерла́р җәмгыяте́
тиме́р гасы́р

Тимерилә́р (*династия*)
Тиме́р йолды́з *иск.* (*Венера планетасы*)
Тиме́р-Котлы́г (*хан*)
Тимерлә́ң *яки* **Акса́к Тиме́р** *яки* **Тиме́р** *яки* **Тиму́р** (*тарихи шәхес*)
Тимерлә́ң Капкасы́ (*геогр.*)
Тимерлә́ң манарасы́ *яки* **Тимерлә́ң төрбәсе** (*Чиләбе өлкәсендә*)
Тимерта́у (*Казакстанда шәһәр, Кемерово өлкәсендә посёлок*)
Тимерказы́к йолдызы́ (*астр.*)
тимеркү́к[1] (*ат төсе*)
Тимеркү́к[2] (*ат кушаматы*)
тимерче́[1] (*һөнәр*)
Тимерче́[2] (*авыл*)
Тимерьюлчылa̋р мәдәния́т сарае́
Тимиря́зев акаде́миясе (*рәсми түгел*)
Тимиря́зев К. А. исем. Мәскә́ү авы́л хуҗалыгы́ акаде́миясе (*рәсми*)
Тимо́р по́ние (*ат токымы*)
Тиму́р *яки* **Акса́к Тиме́р** *яки* **Тиме́р** *яки* **Тимерлә́ң** (*тарихи шәхес*)
Тим Чуа́р (*дастанда Идегәй атының кушаматы*)
ти́нкер (*ат токымы*) *һәм* **чегә́н җигү́ аты́**
«Тин» («Инҗи́р») сүрәсе́
Тирә́н күл (*сулык*)
Тирә́н үзә́н (*Казансуның тамагы*)
тита́н[1] (*мифол.*) *ш. ук күч.:* фән титаны
Тита́н[2] (*Сатурн иярчене*)
тита́н[3] (*химик элемент*)
тита́н[4] (*сукайнаткыч*)
Тита́н[5] (*Грециядә тау*)
ТИҮ́ (*кыск.:* Татар иҗтимагый үзәге)
Тифли́с әмирлеге́ (*тар.*, *736—1122*)
Тифли́с губернасы́ (*тар.*)
Тобо́л (*елга, шәһәр*)
Тобо́л кре́мле
Тоз бунты́ (*1648*)
«Тойо́та»[1] (*автомобиль концерны*)
«тойо́та»[2] (*автомобиль*)
То́кио фондла́р би́ржасы
То́кио култыгы́ (*геогр.*)
Токуга́ва дина́стиясе (*Япониядә*)
Токуга́ва чоры́ (*Япония тарихында*)
Толпа́р (*әкият персонажы*)
Толсто́й Лев Никола́евич
Толсто́йча
толстойчылы́к
Томавы́л мәргә́н (*дастан персонажы, Чыңгыз ханның бабасы*)
Томанлы́ Альбио́н (*Англия тур.*)
томанлы́к (*астр.*) *мәс.:* Андромеда томанлыгы, Ком Сәгате томанлыгы, Крабсыман томанлык, Мәче Күзе томанлыгы, Орион томанлыгы, Тарантул томанлыгы, Эскимос томанлыгы

То́мас: То́мас процессы́, То́мас конве́ртеры, То́мас чуены́, То́мас корычы́, То́мас шлагы́
Томбарлы́ (*елгачык*)
Томск (*шәһәр*)
То́мсон: То́мсон фо́рмуласы, То́мсон эффе́кты
Том (*елга*)
«Том сүзе́» (*газета*)
Топкапы́ сарае́ (*Истанбулда*)
тор[1] (*геометрик җисем*)
Тор[2] (*мифол.*) (*илаһ*)
Тор Шлемы́ томанлыгы́
То́ри аты́ (*токым*)
«Тормы́ш» (*газета*)
торна́[1] (*кош*), *мәс.:* Даурия торнасы, Канада торнасы, соры торна, Һиндстан торнасы, Япония торнасы (*кошлар*); торна борчагы, торна кузгалагы (*үсемлекләр*)
Торна́[2] (*авыл, елга, йолдызлык һ. б.*)
Торна́ тавы́ (*Кайбыч районында тау*)
Торна́ Юлы́ *һәм* **Киек Каз Юлы** (*Галактика*)
Торриче́лли: Торриче́лли бушлыгы́, Торриче́лли ноктасы́, Торриче́лли тәҗрибәсе́, Торриче́лли фо́рмуласы
Тоска́на өлкәсе́ (*Италия*)
төбә́к[1] (*җирлек*)
Төбә́к[2] (*авыл*)
төзүче́[1] (*һөнәр*)
Төзүче́[2], *мәс.:* Төзүчеләр урамы (*Казан*), Төзүчеләр бульвары (*Яр Чаллы*)
Төзүче́ Дави́д (*Грузия патшасы*) *һәм* **Яңартучы Дави́д**
төмә́н[1] (*ун мең кешелек гаскәр*)
Төмә́н[2] (*Мордовиядәге шәһәр, Себердәге шәһәр*)
Төмә́н капкасы́ (*Казан кремлендә*)
төмәннә́р (*чыгышлары Мордовиядәге Төмән белән бәйле татарлар*)
Төмә́н ханлыгы́ (*XIV—XV гг.*)
Төн Лабиринты́ (*Марста*)
Төньюку́к һәйкәле́ (*Орхон-Енисей истәлекләренең берсе*)
тө́ньяк[1] (*юнәлеш*): маршрут төньяккарак тайпылу
Тө́ньяк[2] (*территория*), *мәс.:* Төньякны үзләштерү, Ерак Төньяк, Төмән Төньягы
Тө́ньяк Байка́л таулыгы́ (*геогр.*)
Тө́ньяк Балык (*Балыклар йолдызлыгында*)
Тө́ньяк белән Кө́ньяк сугышы́ (*АКШ тарихында*)
Тө́ньяк Боз океаны́ (*геогр.*)
Тө́ньяк боланы́
«Тө́ньяк вокза́л» метро́ ста́нциясе
тө́ньяк диале́кт (*рус теленең*)
Тө́ньяк диңге́з
Тө́ньяк Ита́лия
Тө́ньяк Кавка́з

Тө́ньяк Кавка́з федера́ль о́кругы
Тө́ньяк Казакста́н мериносы́ (*сарык токымы*)
тө́ньяк-кө́нбатыш[1] (*юнәлеш*)
Тө́ньяк-Кө́нбатыш[2] (*Россия төбәге*)
Тө́ньяк-Кө́нбатыш фронт (*Бөек Ватан сугышы вакытында*)
тө́ньяк-кө́нчыгыш[1] (*юнәлеш*)
Тө́ньяк-Кө́нчыгыш[2] (*Россия төбәге*)
Тө́ньяк Пальми́ра (*С.-Петербург тур.*)
Тө́ньяк по́люс *һәм* **Тө́ньяк коты́п** (*геогр.*)
Тө́ньяк Таҗы́ (*йолдызлык*)
Тө́ньяк Энгильче́к бозлыгы́ (*геогр.*)
Тө́ньяк ярымша́р (*геогр.*)
Төпсе́з күл (*сулык*)
төре́к (*этноним*)
Төреклә́р (*авыл*)
төрекмә́н (*этноним*)
төрекмә́н алабае́ (*эт токымы*)
Төрекмәнбашы́[1] (*Төрекмәнстанның беренче президенты Сапармурат Ниязовның титулы; шәһәр, посёлок*)
«Төрекмәнбашы́»[2] (*аэропорт, банк*)
Төрекмәнбашы́ култыгы́ (*геогр.*)
«Төрекмәнбашы́» о́рдены
«Төрекмәнбашы́ Рухы́» мәчете́
Төрекмәнста́н Республикасы (*рәсми*)
төрекмә́н сугышча́н тавыгы́ (*токым*)
Төрекмәнчә́й килешүе́ *һәм* **Төрекмәнчә́й солыхы** (*1828*)
төре́к по́ние (*токым*)
Төре́к-Тәмте́ (*авыл*)
төре́к яңгыравы́к тавышлы́ тавыгы́ (*токым*)
Төркеста́н (*өлкә*)
Төркеста́н җәенчеге́ (*балык*)
Төркеста́н-Себе́р тимерьюлы́ *һәм* **Турксиб**
Төркеста́н сырты́ (*геогр.*)
төрки́; төрки телләр, төрки халыклар
Төрки́ каганлыгы́ (*тар.*)
Тө́ркия Респу́бликасы (*рәсми*)
Төче́ күмә́ч бәйрәме́ (*сөйл.*) *һәм* **Олы́ кө́н** (*крш. Пасха*)
Төше́м (*гидроним*)
Тра́кенен аты́ (*токым*)
тра́ктор[1] (*машина*)
Тра́ктор[2] (*авыл*)
«Тра́ктор»[3] (*футбол клубы, стадион һ. б.*)
Трансильва́ния ау эте (*токым*)
Трансильва́ния шәрә́ муенлы́ тавыгы́ (*токым*)
трейт ду норд (*ат токымы*)
Третьяко́в галере́ясы (*музей*)
триа́с чоры́ (*геол.*)
Трипо́лье культу́расы (*археол.*)

Триста́н: Триста́н белә́н Изо́льда (*әд. персонажлар*)
Трито́н[1] (*мифол.*)
Трито́н[2] (*астр., елга*)
трито́н[3] (*хайван*)
трито́н[4] (*музыкаль интервал*)
Тро́ица (*христиан бәйрәме*), *ш. ук* **Труйчын, Труйсын**
Тро́ица храмы́ (*төрле шәһәрләрдә*)
Тро́ицк (*шәһәр*)
Тро́ицк ярминкәсе́ (*тар.*)
Тройсы́н (*сөйл.*) *яки* **Тройчы́н** *яки* **Троица**
тро́пик (*геогр.*), *мәс.:* Кәҗәмөгез тропигы, Көньяк тропик, Кысла тропигы, Төньяк тропик
Тро́я сугышы́ (*мифол.*)
Тро́я аты́
ту[1] (*байрак*)
Ту[2] (*самолёт*)
«Ту»[3] (*газета*)
Туба́[1] (*җәннәт агачы*)
туба́[2] (*тирәнлек*), *мәс.:* тубага ташлану
ту́ба[3] (*уен коралы, тюбик һ. б.*)
Тубы́л *һәм* (*иск.*) **Табул** (*елга һәм шәһәр*)
Тубылгыта́у (*Урта гасыр Болгар шәһәре*)
туга́й[1] (*геогр.*), *мәс.:* Алмагач тугае, Ат тугае, Дуслык тугае, Гаффә тугае, Гөлчирә тугае, Ике багана тугае, Казак тугае, Яклы тугае
Туга́й[2] (*торак пункт атамаларында*), *мәс.:* Яссы Тугай (*авыл*)
«Туга́н авылы́м» (*җыр, Казанда ресторан һәм күңел ачу комплексы*)
«Туга́н авылы́м» мәчете́ (*Казанда*)
Туглы́й Хуҗа́ (*Алтын Урда чоры шагыйре*)
Тугы́з Тукма́к (*авыл*)
Туйбикә абыста́й (*риваять персонажы*)
Тука́й *һәм* **Габдулла́ Тука́й**
Тука́й-Кырла́й урманы́ (*табигать һәйкәле*)
«Тука́й ма́ршы» (*З. Яруллин, 1913*)
Тука́й мәйданы́ (*Казанда*)
тука́н[1] (*кош*)
Тука́н[1] (*йолдызлык*)
Тукбуга́ (*Алтын Урда яубашы*)
Тукгуҗа́ (*Туктамыш ханның атасы*)
Тукта́ (*Алтын Урда ханы*)
тукталы́ш, *мәс.:* «Океан» тукталышы, «Татарстан урамы» тукталышы, «Галиәсгар Камал театры» тукталышы
Туктага́ (*Туктамыш ханның бабасы*)
Туктамы́ш (*Алтын Урда ханы*)
Тукайтимерилә́р (*Чыңгызилар династиясенең бер тармагы*)
Тулпа́р (*әкият персонажы*)
Тулу́й (*Чыңгызханның дүртенче улы*)

Тунгу́ска: Югары Тунгуска, Түбән Тунгуска (*елгалар*)
Тунгу́с метеориты́ (*1908*)
ту́ндра (*табигать зонасы*), *мәс.:* Олы җир тундрасы, Кече җир тундрасы
Ту́ндралар (*географик атама компоненты буларак*), *мәс.:* Ловозеро Тундралары (*таулар*)
Туни́с култыгы́ (*геогр.*)
Туни́с Респу́бликасы (*рәсми*)
тупраклы́ мохтария́т (*тар.*)
тупракчы́лар (*тар.*)
тур[1] (*турне, этап, үгез, тәкә һ. б.*)
«Тур»[2]**: «Тур» («Та́у») сүрәсе**
Тура́й баты́р (*әкият персонажы*)
Тура́н (*Үзәк Азиядә тарихи өлкә*)
Тура́н плитасы́ (*геол.*)
Тура́н тигезлеге́ (*геогр.*)
туранчылы́к (*иҗтимагый агым*)
турга́й[1] (*кош*), *мәс.:* бүрекле тургай, мөгезле тургай, һинд тургае (*кошлар*); тургай борчагы (*үсемлек*)
Турга́й[2] *мәс.:* (*Казакстанда елга, Казанда урам, Оренбург өлкәсендә посёлок, фамилия һ. б.*)
Турга́й платосы́ (*геогр.*)
Турга́й үзәне́ (*геогр.*)
«Тур де Франс» (*велосипед ярышлары*)
Туре́тт: Туре́тт синдромы́, Туре́тт авыруы́
Тури́н (*шәһәр*)
Тури́н ябынчасы́ (*христиан реликвияләреннән берсе*)
турни́р *мәс.:* Зур шлем турнирлары, Уимблдон турниры; шахмат турниры (*ыру атамасы буларак*)
Турсунзадә́ (*таҗик шагыйре*)
Турухáн (*елга*)
Турухáн крае́ (*тар.*)
Турухáнск (*авыл*)
Турухáнск сөргене́ (*тар.*)
Турфа́н (*шәһәр, тарихи өлкә*)
Турфа́н казанлыгы́ (*геогр.*)
Турфа́н оа́зисы (*геогр.*)
туры́[1], *мәс.:* өй турысы, Янык туры (*микротопоним*)
туры́[2]**: туры ат**
Туры́[3] (*Казанда урам, ат кушаматы һ. б.*)
Туры́ Каза́н (*Казансуның тамагы*) *яки* **Тирән үзән**
Тус (*Хорасанда шәһәр*)
Тутанхамо́н (*фиргавен*)
Туфа́н мәчете́ (*Яр Чаллы*)
Туфра́к йолды́з (*иск. Сатурн планетасы*)
туши́н (*этноним*)
туши́н аты́ (*токым*)
Ту́шино (*Мәскәүдә тарихи район*)
Ту́шино фетнәчесе́ (карагы түгел!) (*Ялган Дмитрий тур.*)
Түбә́н Абду́л (*авыл*)
Түбә́н Арба́ш (*авыл*)
Түбә́н Аты́ (*авыл*)
Түбә́н Әлки́ (*авыл*)

Түбә́н Әлморза́ (*авыл*)
Түбә́н Балта́й (*авыл*)
Түбә́н Бәрәскә́ (*авыл*)
Түбә́н Бикмә́т (*авыл*)
Түбә́н Биктиме́р (*авыл*)
Түбә́н Биш (*авыл*)
Түбә́н Бөя́башы (*авыл*)
Түбә́н Гәрә́й (*авыл*)
Түбә́н Дне́пр Буе́ (*территория*)
Түбә́н Иде́л Буе́ (*территория*)
Түбә́н Казакла́р (*авыл*)
Түбә́н Ка́ма (*шәһәр*)
Түбә́н Каракитә́ (*авыл*)
Түбә́н Кара́ч (*авыл*)
Түбә́н Кенә́ (*авыл*)
Түбә́н Козгынчы́ (*авыл*)
Түбә́н Көе́к (*авыл*)
Түбә́н Курса́ (*авыл*)
Түбә́н Күкле́к (*авыл*)
Түбә́н Ләшә́ү (*авыл*)
түбәнле́к (*геогр.*), *мәс.:* Амазонка түбәнлеге, Каспий Буе түбәнлеге, Колхида түбәнлеге, Күр-Араз түбәнлеге, Ориноко түбәнлеге, Печора түбәнлеге, Полесье түбәнлеге, Рона түбәнлеге, Терек-Кума түбәнлеге, Түбән Амур түбәнлеге
Түбә́н Ложҗы́ (*авыл*)
Түбә́н Мактама́ (*авыл*)
Түбә́н Мәтәскә́ (*авыл*)
Түбә́н Мисы́р (*тарихи өлкә*)
Түбә́н Наратба́ш (*авыл*)
Түбә́н Но́вгород (*шәһәр*)
Түбә́н Нурла́т (*авыл*)
Түбә́н Оры́ (*авыл*)
Түбә́н Өскеба́ш (*авыл*)
түбә́н пала́та (*парламентта*)
Түбә́н Пәнәче́ (*авыл*)
Түбә́н Пошалы́м (*авыл*)
түбә́н протерозо́й (*геол.*)
Түбә́н Рейн (*Германиядә департамент*)
Түбә́н Саксо́ния (*Германиядә өлкә*)
Түбә́н Салма́н (*авыл*)
Түбә́н Сасна́ (*авыл*)
Түбә́н Сауры́ш (*авыл*)
Түбә́н Силе́зия воево́далыгы (*Польшада*)
Түбә́н Симе́т (*авыл*)
Түбә́н Сон (*авыл*)
Түбә́н Суба́ш (*авыл*)
Түбә́н Сукае́ш (*авыл*)
Түбә́н Суыксу́ (*авыл*)
Түбә́н Табы́н (*авыл*)
Түбә́н Таги́л (*шәһәр*)
Түбә́н Тәкәне́ш (*авыл*)
Түбә́н Тәкермә́н (*авыл*)
Түбә́н Тегермәнле́к (*авыл*)
Түбә́н Тигәнәле́ (*авыл*)
Түбә́н Тунгу́ска (*елга*)
Түбә́н Тура́ (*шәһәр*)
Түбә́н Уратма́ (*авыл*)
Түбә́н Урысбага́ (*авыл*)
Түбә́н Ушма́ (*авыл*)
Түбә́н Үрә́с (*авыл*)
Түбә́н Үрьяды́ (*авыл*)
Түбә́н Чәке́ (*авыл*)
Түбә́н Чулма́н культу́расы (*археол.*)
Түбә́н Чыршылы́ (*авыл*)
Түбә́н Шашы́ (*авыл*)
Түбә́н Шәмәрдә́н (*авыл*)
Түбә́н Шуба́н (*авыл*)

Түбә́н Шүләңгéр (*авыл*)
Түбә́н Шытсý (*авыл*)
түбә́н юрá чоры́ (*геол.*)
Түбә́н Юшады́ (*авыл*)
Түбә́н Якé (*авыл*)
Түбә́н Якы́й (*авыл*)
Түбә́н Ямáш (*елгачык; авыл*)
Түбә́н Яхшы́й (*авыл*)
Түгәрә́к Күл (*авыл*)
«Түгәрә́к уéн» (*фольклор фестивале*)
түгéм (*крш.*)
Түземлé́к борыны́ (*геогр.*)
Түземлé́к култыгы́ (*геогр.*)
Түлә́к (*дастан персонажы*)
Түләкбә́к (*Алтын Урда ханы*)
Түнтә́р мәдрәсәсé (*XVII*)
Тывá овчáркасы (*токым*)
Тылмачлáр бистәсé (*Мәскәүдә*)
Тын океáн (*геогр.*)
Тын океáн кампáнияләре (*1941—1945*)
Тынычлы́к Диңгезé (*Айда*)
Тынычлы́к мáршы
Тынычлы́к мәчетé (*Казанда*)
Тынычлы́к проспéкты (*Яр Чаллы*)
Тынычлы́к декреты́
Тыңламáс (*авыл*)
Тыры́ш (*авыл*)
тырнáк, *мәс.:* кырык тырнак (*деталь*), пәйгамбәр тырнагы, тырнак гөл, тырнак уты (*үсемлекләр*)
Тырнáк буйлыгы́ мужи́к (*персонаж*)
тычкáн[1] (*хайван*)
Тычкáн[2]: **Тычкáн елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның беренче елы*), **Тычкáн** (*шул елда туган кеше*)
тыюлы́к *мәс.:* ау тыюлыгы, комплексле тыюлык, ландшафт тыюлыгы
Тюдорлáр (*династия*)
Тюри́нгия сакаллы́ кәрлә́ тавыгы́ (*токым*)
Тюри́нгия сакаллы́ тавыгы́ (*токым*)
Тюри́нгия Урманы́ (*тау*)
Тянь-Шáнь тавы́ (*геогр.*)

У

УАЗ[1] (*автозавод, автомобиль*)
уáз[2] (*автомобиль*)
убá (*калкулык*), *мәс.:* Бүре убасы, Дуңгыз убасы
убы́р (*фольк.*)
Убырлы́ карчы́к (*персонаж*)
увертю́ра *мәс.:* «1812 ел» тантаналы увертюрасы (*Чайковский*), И. С. Бахның

оркестр өчен увертюралары
Угра́ буенда́ тору́ (*1480*)
Угы́з[1] (*риваять персонажы, угыз халыкларының борынгы бабасы*)
угы́з[2] (*этноним*); угыз кабиләләре, угыз телләре
«Угызнамә́» (*әд. әсәр*)
уда́рник[1] (*алдынгы*), *мәс.:* «Коммунистик хезмәт ударнигы» билгесе, ударниклар слёты
«Уда́рник»[2] (*Казанда ширкәт, Казанда кибет, Мәскәүдә кинотеатр, бокс клубы һ. б.*)
Уда́рниклар урамы́ (*Әтнәдә*)
Удму́ртия Респу́бликасы (*рәсми*)
УЕФА (*кыск.:* Футбол ассоциацияләренең Европа берлеге)
Уимблдо́н турниры́ (*теннис буенча*)
Уйгу́р каганлыгы́ (*тар.*)
Ук (*йолдызлык*)
ука́з: Россия Федерациясе Президенты указлары *ләкин:* Россия Федерациясе Президенты Указы (*документның рәсми атамасының беренче сүзләре буларак*)
«Укла́р» (*журнал*)
Украи́на грек чиркәвé
Украи́на грек-като́лик чиркәвé
Украи́на дала́ саклаулыгы́
Украи́на Полéсьесы
украи́н бүреклé тавыгы́ (*токым*)
украи́н менгé аты́ (*токым*)
уку́ йорты́ *мәс.:* югары уку йорты, һөнәри уку йорты
укчы́[1] (*ук атучы*)
Укчы́[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе, шул билге астында туган кеше*)
укытучы́[1] (*һөнәр*)
Укытучы́[2]: Укытучылар көне, Укытучылар йорты
«Укытучы́»[3] (*журнал*)
Укытучыла́р көнé
Ула́н-Ба́тор (*шәһәр*)
Ула́н-Ба́тор университеты́
Ула́н-Нур (*күл*)
Ула́н-Удэ́ (*шәһәр*)
У́лоф Рид У́льсен
У Лу́н *яки* **Таки́н Кодо́ Һмайн** (*Бирма җәмәгать эшлеклесе*)
Улу́ң[1] (*Кытайда бер район*)
улу́ң[2] (*чәй сорты*)
Улья́на Гро́мова урамы́
Улья́новск өлкәсé
Ум (*иск. Омск шәһәре*)
Ума́й *яки* **Ума́й ана́** (*төркиләрдә, монголларда алиһә*)
У́мань казаны́ (*1941*)
умырзая́[1] (*үсемлек*)
Умырзая́[2] (*Казанда урам*)
«Умырзая́»[3] (*халык җыры*)
Унди́на (*Европа халыклары фольклорында су иясе*)

универсиа́да (*студент спорт ярышлары*)
Универсиа́да авылы́ (*Казанда микрорайон*)
Универсиа́да проспекты́
университе́т *мәс.:* Казан (Идел Буе) федераль университеты, Казан дәүләт архитектура-төзелеш университеты, Ломоносов исемендәге Мәскәү дәүләт университеты, Оксфорд университеты; педагогика университеты, политехника университеты (ыру атамасы буларак)
Университе́т проспекты́ (*Мәскәүдә*)
Университе́т урамы́ (*Казанда*)
Ун Мең утра́у (*архипелаг*)
У́нтер-ден-Ли́нден (*Берлинда урам*)
У Ну́ (*Бирма җәмәгать эшлеклесе*)
унчыла́р (*татар телендә ун сузык бар дип раслаган юнәлеш*)
У́ңъяр Украи́на (*территория*)
Уо́лл-стрит (*Нью-Йоркта урам*)
Упкы́н күле́ (*сулык*)
Ура́з (*мифол.*)
ураза́[1], *мәс.:* ураза ае, ураза ачу, ураза бозу, уразага керү, ураза тоту
Ураза́[2], *мәс.:* Ураза бәйрәме, Ураза гаете
Ураза́й (*авыл*)
Ура́з-Мөхәммә́д (*Касыйм ханы*)
«Ура́к һәм чүке́ч» (*газета*)
«Ура́к һәм чүке́ч» медале́
уракчы́[1] (*урак順 уручы*)
Уракчы́[2] (*авыл, Казанда урам*)
Ура́л[1] (*тау, елга*)
«Ура́л»[2] (*мотоцикл, газеталар һ. б.*)
Ура́л Алды́ (*территория*)
Ура́л Арты́ (*территория*)
Ура́л баты́р (*дастан персонажы*)
Ура́л Буе́ (*территория*)
Ура́л дәүлә́т университеты́
Ура́л кырлы́ җимеше́ (*үсемлек*)
Ура́л ре́ксы (*мәче токымы*)
ура́л тел семьясы́
Ура́л федера́ль о́кругы
ура́м, *мәс.:* Кави Нәҗми урамы, Шамил Усманов урамы (*Казанда*), Курфюрстендамм урамы, Унтер-ден-Линден урамы (*Берлинда*), Карнаби урамы, Эбби-роуд урамы (*Лондонда*)
Ура́н[1] (*мифол.; күк җисеме*)
ура́н[2] (*химик элемент*)
«Ура́н» опера́циясе (*1942*)
Урганча́ тыюлыгы́
урда́[1] (*ставка, гаскәр*), *мәс.:* урдадан әмер килү, зур урда
Урда́[2] (*дәүләт*), *мәс.:* Ак Урда, Алтын Урда, Олы Урда, Күк Урда, Нугай Урдасы

Урдалы́ та́у (*тау, табигать һәйкәле*)
Урда́ Мәли́к (*Алтын Урда ханы*)
Ури́цкий, *мәс.:* Урицкий паркы, Урицкий тыкрыгы, Урицкий урамы (*Казанда*)
урма́н[1] (*агачлык*), *мәс.:* Даулы урманы, Җәмәк урманы, Наратасты урманы, Раифа урманы, Сөлек урманы
Урма́н[2], *мәс.:* Урман (*посёлок*), Урман (*Казанда бер урам*)
Урма́н[3] (*тау массивлары атамаларында*), *мәс.:* Тевтобуфг Урманы, Тюрингия Урманы, Чех Урманы (*таулар*)
Урма́насты (*посёлок*)
Урма́насты-Шигали́ (*авыл*)
Урма́насты Шонталысы́ (*авыл*)
урма́н иясе́ (*мифол.*)
урманчы́[1] (*урман хуҗалыгында эшләүче*)
Урманчы́[2] (*авыл, фамилия*)
Урма́н Чишмәсе́ (*елга*)
Урма́н күле́ (*сулык*)
урна́ш (*йола*)
урта́ *мәс.:* махсус урта белем бирү учреждениесе, Иделнең урта агымы, урта протерозой, урта юра чоры
Урта́ Ала́т (*авыл*)
Урта́ А́зия
Урта́ А́зия овча́ркасы (*эт токымы*)
Урта́ гасырла́р (*тар.*)
Урта́ диңге́з (*геогр.*), *мәс.:* Урта диңгез климаты, Урта диңгез антантасы, Ушаковның Урта диңгез походы (*1798—1800*)
Урта́ диңге́з әрәмә́ чыпчыгы́ (*кош*)
Урта́ диңге́з бассе́йны
Урта́ Диңге́з Буе́ (*территория*)
Урта́ Днепр (*территория*)
Урта́ Днепр культу́расы (*археол.*)
Урта́ Дуна́й тигезлеге́ (*геогр.*)
Урта́ Иде́л Буе́ (*территория*)
Урта́ Каба́н (*күл*)
Урта́ Кирмә́н (*авыл*)
Урта́ күл (*сулык*)
Урта́ Ке́нчыгыш (*территория*)
Урта́ Курса́ (*авыл*)
Урта́ Патшалы́к (*Мисыр тарихында*)
Урта́ Себе́р яссытаулыгы́ (*геогр.*)
Урта́ Ура́л (*территория*)
урта́ юра́ чоры́ (*геол.*)
Уругва́й симарроны́ (*эт токымы*)
Уру́с хан *яки* **Ыры́с хан** (*Алтын Урда ханы*)
уры́с[1] (*этноним*); урыс көянтәсе (*бөҗәк*), урыс кычыткан, урыс тәмлекәе (*үләннәр*)
Уса́ (*елга*)

Уса́д (*авыллар*)
Успе́ние (*хрс. бәйрәме*)
Успе́ние чиркәвé
Уссу́ри (*елга*)
Уссу́ри сукы́р тычканы́
Уссу́ри юлбарысы́
Уссу́ри ябалакчыгы́
Уссу́ри янyты́
Уссу́ри яңгы́р чыпчыгы́
Усть-Или́мск сусаклагычы́
ута́р[1] (*хуҗалык*)
Ута́р[2] (*географик атама компоненты буларак*), *мәс.:* Кызыл Утар, Түбән Утар, Утар Аты (*авыллар*)
Ут йолды́з (*иск. Марс планетасы*)
Утлы́ Җир (*архипелаг*)
утра́у[1] (*су уртасындагы коры җир*), *мәс.:* Принц Эдуард утравы, Изге Елена утравы, Таш утрау (*С.-Петербургта*), Ява утравы, Ямайка утравы
Утра́у[2] (*административ берәмлек, табигый территорияләр һ. б. ның атамаларында*), *мәс.:* Принц Эдуард Утравы (*Канадада провинция*), Пошилар Утравы (*Мәскәүдә табигый зона*)
утраула́р[1] (*архипелаг*), *мәс.:* Бермуд утраулары, Канар утраулары, Балеар утраулары, Маршалл утраулары, Сейшел утраулары, Комор утраулары, Соломон утраулары, Олы Зонд утраулары, Көнчыгыш Фриз утраулары, Якын утраулар (*Алеут архипелагында*)
Утраула́р[2] (*дәүләтләр, административ территорияләр һ. б. ның атамаларында*), *мәс.:* Маршалл Утраулары Республикасы, Сейшел Утраулары, Комор Утраулары Федератив Ислам Республикасы, Соломон Утраулары (*дәүләтләр*), Балеар Утраулары, Канар Утраулары (*Испаниянең автономияле өлкәләре*)
Уты́з еллы́к сугы́ш (*тар.*)
Уты́з Имәни́ *яки* **Габдерәхи́м бин Госма́н бин Сәрмәки́ бин Кыры́м Уты́з Имәни́ әл-Болгари́** (*күренекле галим, шагыйрь*)
Уты́з Имәни́ мәчетé (*Казанда*)
уты́змеңче (*тар.*)
Уфа́ (*елга, шәһәр*)
Уфа́ яссытаулыгы́
Уэ́льс овча́ркасы (*эт токымы*)
Уэ́льс та́у по́ние (*ат токымы*)
Уэ́мбли (*Лондонда стадион*)
Ую́к культу́расы (*археол.*)

Ү

ҮБ (*кыск.:* Үзәк банк)
Үгәдә́й (*Чыңгыз ханның өченче улы*)
үгéз[1] (*хайван*)
Үгéз[2]**: Үгéз елы́** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның икенче елы*); **Үгéз** (*йолдызнамәдә шул ел символы, шул елда туган кеше*)
Үгéзбозау (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
«Үгéз каны́» (*шәраб*)
Үги́ кы́з (*әкият персонажы*)
Үгéз-Елгá (*авыл*)
Үгéз Көтүчесé (*йолдызлык*)
үзә́к[1] (*оешма*), *мәс.:* Балалар иҗаты үзәге, Ерак космик элемтә үзәге, «Казан» гаилә үзәге, Россия Фонд биржалары федерациясенең мәгълүмат анализлау үзәге, фәнни үзәк
Үзә́к[2] (*посёлок*)
Үзә́к[3] (*берәр оешманың иң югары идарә органы*), *мәс.:* Үзәктән агент җибәрү, Үзәктән шифровка килү
Үзә́к Амéрика
Үзә́к банк
Үзә́к Култы́к (*Айда*)
Үзә́к мөселмáн комиссариаты́ (*тар.*)
Үзәк район (*Яр Чаллы*)
Үзә́к рәссамнáр йорты́ (*Мәскәүдә*)
Үзә́к сайлáу комитеты́
Үзә́к стадио́н (*Казанда*)
Үзә́к федерáль о́круг
Үзә́к Черноз́емье регионы́
Үзә́к шáхмат клубы́ (*Мәскәүдә*)
үзә́н[1] (*ике тау арасындагы түбәнлек*) (*геогр.*), *мәс.:* Алазан үзәне, Алмагач үзәне, Арарат үзәне, Бөтнек үзәне, Гобәй үзәне, Җиләк үзәне, Тамашлык үзәне, Фирганә үзәне
Үзә́н[2] (*географик, административ һ. б. атамаларның компоненты буларак*), *мәс.:* Гейзерлар Үзәне (*Камчатка*), Дан Үзәне (*мемориал*), Күлләр Үзәне (*Монголия*), Патшалар Үзәне (*Мисыр*), Үлем Үзәне (*Калифорния*), Яңа Үзән (*Мисыр*), Яшел Үзән (*шәһәр*)
үзбә́к[1] (*этноним*)
Үзбә́к[2] (*кеше исеме, авыл*)
Үзбә́к хан (*Алтын Урда ханы*)
Үзбәкстáн Респу́бликасы (*рәсми*)
үзгәртéп кору́ (*СССРда 1980 еллар уртасында сәяси курс*)
Үкә́к (*Алтын Урда шәһәре*)
Үлé диңгéз (*геогр.*)

Үлé култы́к (*геогр.*)
«Үлелә́р китабы́» (*Борынгы Мисыр текстлары*)
Үлéм Күлé *һәм* **Әҗә́л Күлé** (*Айда*)
үлчә́ү[1] (*әсбап*)
Үлчә́ү[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
Үлчәүнé ң бéтасы (*астр.*)
Үмм Күлсý м (*Мисыр җырчысы*)
үр (*калкулык*), *мәс.:* Ваһаб үре, Җәлил үре, Ишки үре, Каенлы үр, Янык үре
Үргә́неч (*шәһәр*)
Үрдý н
Үрдý н Һашими́ Корольлегé (*рәсми*)
Үри́ Чаллысы́ (*авыл*)
Үтәмéш Гәрә́й (*хан, Казан ханы Сафа Гәрәйнең улы*)
үткéл (*геогр.*), *мәс.:* Акбайтал үткеле (*Таҗикстанда*), Зур Сен-Бернар үткеле (*Швейцариядә*), Тимер Капка үткеле (*Кытайда*), Фермопилы үткеле (*Грециядә*), Җизак үткеле (*Үзбәкстанда*)

Ф

Фаверó ль тавыгы́ (*токым*)
факультéт (*югары уку йортының структур берәмлеге*), *мәс.:* физика-математика факультеты, Казан (Идел Буе) федераль университетының юридик факультеты, Ломоносов исемендәге Мәскәү дәүләт университетының исәпләү математикасы һәм кибернетика факультеты
Фалабéлла пó ние (*ат токымы*)
Фаллó пий көпшәләрé
Фан-Арк Карл (*музыкант*)
фá нта (*эчемлек*)
«фантó м» (*самолёт*)
Фараби́ (*урта гасырлар Шәрык галиме*)
Фарадéй[1]**: Фарадéй законы́, Фарадéй даимиé, Фарадéй саны́, Фарадéй эффéкты**
фарадéй[2] (*үлчәү берәмлеге*)
Фарадéй медалé (*электрохимия өлкәсендә*)
Фаренгéйт: Фаренгéйт шкаласы́, Фаренгéйт буенчá температý ра
Фарéр сарыгы́ (*токым*)
Фарéр утраулары́ (*геогр.*)
Фарси́да (*астр., Марста вулканнар өлкәсе*)
Фас (*Марокко*)
Фати́х мәчетé (*Истанбулда*)

«Фатиха́»[1] **(«Ачучы́») сүрәсе́**
фатиха́[2] *мәс.:* фатихада булу, фатихада тору, фатиха кылу, фатихасын алырга, фатихасын бирергә
Фати́х Кәрими́ музее́
«Фа́тум» симфо́ник фанта́зиясе (*П. И. Чайковский*)
«Фа́тыйр» («Бар кылучы́») сүрәсе́
Фатыймила́р (*династия*)
Фатья́ново культу́расы (*археол.*)
Фа́уна[1] (*алиһә*)
фа́уна[2] (*хайваннар дөньясы*)
Фа́уст (*персонаж*)
Фа́устча
Фаэто́н[1] (*мифол.*)
фаэто́н[2] (*арба*)
«Фәҗр» («Таң») сүрәсе́
Фәйзрахма́н мәчете́ (*Тукай районында*)
фәйзрахманчы́
Фәйса́л ибн Абд әл-Азиз әс-Сөгуд (Сөгуд Гарәбстаны короле)
Фәйю́м тавыгы́ (*токым*)
«Фәлә́къ» («Таң») сүрәсе́
Фәләсты́йн (*Палестина*)
фәннә́р акаде́миясе
Фәннә́р Акаде́миясе сырты́ (*геогр.*)
фәннә́р до́кторы
«Фәнни́ Татарста́н» журналы́
фәс (*баш киеме*)
фәрештә́, *мәс.:* фәрештә балыклар, фәрештә кебек, фәрештә уты (*үсемлек*), фәрештә чәчәге
Фәрһа́д вә Шири́н (*персонажлар*)
Фәрһа́д мәчете́ (*Казанда*)
«Фәтх» («Җиңү́») сүрәсе́
Фәхри́ Яры́ (*табигать һәйкәле*)
февра́ль[1] (*ай*)
Февра́ль[2] (*1917 елның февралендә булган революция тур.*)
Февра́ль революю́циясе (*Россиядә 1917 елда*)
федера́ль[1], *мәс.:* федераль оешма, федераль структура, федераль субъект, РФ федераль миграция хезмәте, РФ Финанслар министрлыгы федераль казначылыгының баш идарәсе, РФ федераль чик саклау хезмәте, РФ Хезмәт министрлыгы каршындагы федераль хезмәт инспекциясе (Рострудинспекция), Идел Буе федераль округы
Федера́ль[2] (*беренче сүз буларак*), *мәс.:* Федераль канцлер (*Германиядә һәм Австриядә*), Федераль собрание
федера́ль о́круг (*адм.-терр. берәмлек*)
федерати́в[1], *мәс.:* дәүләтнең федератив төзелеше, федератив берәмлек, федератив шартнамә
Федерати́в[2] (*дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*), *мәс.:* Германия Федератив Рес-

публикасы, Федератив Демократик Эфиопия Республикасы, Бразилия Федератив Республикасы, Нигерия Федератив Республикасы, Россия Совет Федератив Социалистик Республикасы (*тар.*)

федера́ция[1] (*берләшмә, оешма*), *мәс.:* профсоюзлар федерациясе, Бөтендөнья халыкара музыкаль конкурслар федерациясе, Казан футбол федерациясе, Россия бокс федерациясе

федера́ция[2] (*дәүләт төзелеше*), *мәс.:* федерация принцибы, федерация субъектлары, федерация төзү

Федера́ция[3] (*дәүләтләрнең рәсми исемнәрендә*), *мәс.:* Россия Федерациясе, РФ Федераль собраниесенең Федера́ция Советы, Кавказ Арты Федерациясе (1922—1936)

«Фёдор Шаля́пин» теплоходы́

Федо́скино *мәс.:* Федоскино промыселы, Федоскино миниатюрасы, Федоскино артеле

Фе́йнман: Фе́йнман гра́фиклары, Фе́йнман диагра́ммалары

фелл по́ние (*ат токымы*)

Феми́да (*мифол., астероид, мәхкәмә тур.*)

фе́никс[1] (*мифологик персонаж*), *мәс.:* үлемсез феникс кошы

Фе́никс[2] (*йолдызлык*)

фе́никс[3] (*тавык токымы*)

феодали́зм

Феодо́сий обели́скы (*Истанбулда*)

Феодо́сия култыгы́ (*геогр.*)

Ферапо́нт монастыре́

«Фердина́нд» та́нкы

Ферма́: Ферма́ ноктасы́, Ферма́ при́нцибы, Ферма́ теоре́масы

Фе́рми: Фе́рми өслеге́, Фе́рми — Дира́к стати́стикасы

Ферна́нду-ди-Норо́нья (*архипелаг*)

фестива́ль *мәс.:* Грушин фестивале (Валерий Грушин исем. бөтенроссия автор җыры фестивале), Халыкара Эдинбург фестивале, «Ягымлы яз» фестивале, Яшьләр һәм студентларның 1956 елгы Мәскәү халыкара фестивале

Фибона́ччи: Фибона́ччи саннары́, Фибона́ччи эзлеклелеге́

Фиде́ль *яки* **Фиде́ль Ка́стро** (*революционер, сәясәт эшлеклесе*)

фикъһ

«Фил» («Фил») сүрәсе́

Филдс медале́ (*яшь математикларга*)

филиа́л *мәс.:* СССР Фәннәр академиясенең Казан фи-

лиалы, банк филиалы, китапханә филиалы
Филиппи́н казанлыгы́ (*геогр.*)
Филиппи́н утраулары́ (*геогр.*)
фин (*этноним*); фин теле
фин аты́ (*токым*)
Фин кампа́ниясе (*1939—1940*)
Фин култыгы́ *яки* **Финля́ндия култыгы́** (*геогр.*)
фин ландрасы́ *яки* **Финля́ндия ландрасы́** (*тавык токымы*)
фин ла́ппхунды *яки* **Финля́ндия ла́ппхунды** (*эт токымы*)
Финля́ндия Респу́бликасы (*рәсми*)
Финля́ндия вокзалы́ (*С.-Петербургта*)
фин тазы́ эте́ *яки* **Финля́ндия тазы́ эте́** (*токым*)
фин шпицы́ *яки* **Финля́ндия шпицы́** (*эт токымы*)
фиргаве́н[1] (*Борынгы Мисыр хөкемдары*)
Фиргаве́н[2] (*Коръән персонажы*)
фиргаве́н күсесе́ *яки* **Мисы́р мангусты́**
фиргаве́н кырмыскасы́
Фиргаве́н утравы́ (*геогр.*)
фиргаве́н эте́ (*токым*)
Фиргана́ сырты́ (*геогр.*)
Фиргана́ үзәне́ (*геогр.*)
Фирдәве́с (*җәннәтнең иң югары каты; исем, фамилия*)
Фирдәүси́ (*фарсы шагыйре*)
«Фишт» (*Сочида стадион*)
Флешь тавыгы́ (*токым*)
Фла́вийлар (*династия*)
Фла́ндрия буввьесы́ (*эт токымы*)
Фло́ра[1] (*мифол.; исем, астероид һ. б.*)
фло́ра[2] (*үсемлек дөньясы*), *мәс.:* флора һәм фаунаны өйрәнү
Флоре́нция у́ниясе (*1439*)
Флори́да кра́кер аты́ (*токым*)
флот, *мәс.:* РФ хәрби диңгез флоты, Балтыйк флоты, Тын океан флоты, Кара диңгез флоты
флоти́лия, *мәс.:* Каспий хәрби флотилиясе, Дунай хәрби флотилиясе, Идел-Кама хәрби флотилиясе, Себер хәрби флотилиясе (*тар.*)
Фо́бос белән Де́ймос (*Марсның иярченнәре*)
«фо́кке-вульф» (*самолёт*)
Фолкле́нд утраулары́ (*геогр.*)
«фольксва́ген» (*автомобиль*)
Фома́ атнасы́ (*христиан динендә*)
фон *кисәкчә, үзеннән соң килгән сүз белән аерым языла, мәс.:* Надежда фон Мекк (*П. И. Чайковскийның дусты*), Клеменс фон Меттерних (*Австрия сәясәт эшлеклесе*), Федор фон

Бок (*немец генерал-фельдмаршалы*), Герберт фон Караян (*австрияле дирижёр*)

фонд, *мәс.:* алмаз фонды, Карнеги фонды, РФ пенсия фонды, Рокфеллер фонды, РФ регионнарына финанс ярдәме фонды, РФ социаль иминият фонды, Социаль-иктисади һәм интеллектуаль программалар фонды, Халыкара валюта фонды, Эффектив сәясәт фонды

Фора́т (*елга*)

Фо́рверк тавыгы́ (*токым*)

«форд» (*автомобиль*)

Форту́на[1] (*мифол.*), *мәс.:* Фортуна тәгәрмәче

форту́на[2] (*бәхет*), *мәс.:* фортуна елмаюы

фо́рум[1] (*Борынгы Рим шәһәрләрендә үзәк мәйдан*), *мәс.:* Август форумы, Траян форумы (*Римда*)

фо́рум[2] (*зур чара*), *мәс.:* Бөтендөнья икътисад форумы (Давос форумы), Гомумроссия җитештерү-икътисад форумы, Бөтендөнья яшь музыкантлар форумы

Фөзүли́ (*азәрбайҗан шагыйре*)

фра́йбергер (*ат токымы*)

фра́кция, *мәс.:* «Бердәм Россия» фракциясе, РФ Коммунистлар партиясе фракциясе

Фра́нкфурт-ам-Майн *яки* **Майн Фра́нкфурты** (*шәһәр*)

Фра́нкфурт (О́дер) *яки* **О́дер Фра́нкфурты** (*шәһәр*)

«Франс Пре́сс» агентлыгы́

Фра́нц-Ио́сиф Җире (*геогр.*)

францу́з бульдогы́ (*эт токымы*)

францу́з менге́ аты́ (*токым*)

францу́з менге́ по́ние (*ат токымы*)

Францу́з Респу́бликасы (*рәсми*)

францу́з спаниеле́ (*эт токымы*)

францу́з юртагы́ (*ат токымы*)

Франц Э́дельман пре́миясе (*аналитика өлкәсендә*)

Фредериксбо́рг аты́ (*токым*)

Френч Джон Де́нтон (*инглиз фельдмаршалы*)

френч (*кием*)

фри́з (*ат, тавык токымы, мәс.: фризлар сатып алу*); *ләкин:* **Фри́з аты́, Фри́з тавыгы́, Фри́з токымы́**

Фриз утлаулары́ (*геогр.*)

фронт (*хәрби бәрелеш территориясе, оешма*), *мәс.:* Дала фронты, Кавказ фронты, Көньяк-Көнбатыш фронт, Ленинград фронты, Төньяк фронт (*Бөек Ватан сугышы вакытында*); Таҗикстан халык фронты

Фуби́ни: Тоне́лли — Фуби́ни теоре́масы, Фуби́ниның

кечé теорéмасы, Фуби́ни теорéмасы, Фуби́ни саташуы́
Фукó мáятнигы
фуриóзо (*ат токымы*)
«Фуркáн» («Аеручы́») сүрәсé
«Фуссыйлә́т» («Аңлатылды́») сүрәсé
Футбóл буенчá дөнья́ кýбогы
футбóл буенчá дөнья́ чемпионаты́
фюрст (*титул*), *мәс.:* Отто Эдуард Леопольд, фюрст фон Бисмарк-Шёнхаузен, герцог цу Лауэнбург (*Германия империясенең Рейхсканцлеры*)

Х

хаҗ
«Хаҗҗ» («Хаҗ») сүрәсé
хаҗи (*хаҗ кылган кеше*)
Хаҗи Гәрә́й (*Кырым ханы*)
Хаҗи Мөхәммә́д (*хан*)
Хаҗитархáн (*тар. шәһәр*)
Хаҗи́ Чиркә́с хан *яки* **Чиркәс бәк, Чиркәс хан** (*Алтын Урда ханы*)
хаҗнамә́ (*хаҗ сәяхәтнамәсе*)
хак[1] (*дөрес*)
хак[2] (*хокук*), *мәс.:* хакы бар, хакы юк
Хак[3] (*Аллаһ*)
«Хáкка» («Хак булгáн көн») сүрәсé
Хак Тәгалә́
«Хакыйкáть йолдызы́» *тар.* (*оешма, Казан, 1927—1928*)
Хали́къ (*Аллаһ*)
«Халидия́» мәдрәсәсé (*Казанда*)
Халы́кара валю́та фонды́
халы́кара Кызы́л китáп
Халы́кара Лихачёв фәнни́ укулары́
Халы́кара суд (*Гаагада*)
халы́кара фонéтик алфави́т
Халы́кара хоккéй ли́гасы
Халы́кара яшьлә́р берлегé
Халы́кара хаты́н-кызлáр көнé
Халы́кара Э́динбýрг фестивалé
Халы́кара «Сәлә́т» яшьлә́р укý-укытý фóрумы
«Халыклáр дуслыгы́» (*журнал*)
«Халыклáр Дуслыгы́» óрдены (*СССРда*)
Халыклáр дуслыгы́ теáтры (*Мәскәүдә*)
Халыклáр дуслыгы́ университеты́ (*Мәскәүдә*)
хамелеóн[1] (*хайван*)
Хамелеóн[2] (*йолдызлык*)
хан[1] (*титул*), *мәс.:* Чыңгыз хан, Мәхмүд хан, Кырым ханы, Хива ханы

Хан[2] (*географик, тарихи һ. б. атамаларның беренче компоненты буларак*), *мәс.:* Хан болыны, Хан капкасы (*Казанда*), Хан төрбәсе (*Болгарда*)
Ханаа́н эт токымы́
Хан бакчасы́ (*Бакуда, Гәнҗәдә*)
Хан күле́ (*геогр.*)
ханлы́к (*дәүләт*), *мәс.:* Бохара ханлыгы, Казан ханлыгы, Себер ханлыгы
Хан мәчете́ (*Казанда, Касыймда, Шәкидә*)
Ха́нты-Ма́нси автоно́мияле о́кругы
Ха́нука (*яһүдиләрдә бәйрәм*)
Хань дина́стиясе
Хань импе́риясе (*Кытай тарихында*)
Хань чоры́ (*Кытай тарихында*)
«Хара́ктерлы биюлә́р» (*П. И. Чайковский*)
ха́ос *астр. мәс.:* Аврора хаосы, Арам хаосы (*Марста*), Конамар хаосы (*Сатурн иярчене Европада*)
Харә́зем[1] (*тар. дәүләт*)
харә́зем[2], *мәс.:* харәзем теле, үзбәк теленең харәзем диалекты
харәземле́ (*этноним*)
Харәзми́ (*нисбә*), *мәс.:* Рәвани́ Харәзми́, Хафи́з Харәзми́, Хәйдә́р Харәзми́ (*Харәземдә яшәгән төрки шагыйрьләр, XV*)
харәземша́һ (*титул*)
Хари́бда: Сци́лла белә́н Хари́бда арасында́
ха́ртия *мәс.:* Атлантика хартиясе, Бөек ирекләр хартиясе (*Бөекбританиядә*), Европа берлегенең кеше хокуклары хартиясе, Олимпия хартиясе (*1894*), француз теле хартиясе (*Квебекта*)
Ха́рьков тра́ктор заводы́
«Ха́ссельблад» пре́миясе (*фотография өлкәсендә*)
Хассу́н культу́расы (*археол.*)
Хаты́н-кызла́р хокке́й ли́гасы
Ха́усдорф медале́ (*күплекләр теориясе өлкәсендә*)
хафи́з[1] (*Коръәнне яттан белүче*)
Хафи́з[2] (*фарсы шагыйре, 1325—1389/1390*)
хачлы́ йөре́ш *яки* **тәреле́ йөре́ш**
Хачмана́р *яки* **Хач ману́**[2] (*христиан бәйрәме*)
хач ману́[1] (*христиан йоласы*)
Хач ману́[2] (*христиан бәйрәме*)
Хач ману́ киче́ (*әлеге бәйрәм алды киче*)
хәбә́ш (*эфиоп*)
Хәбәшста́н (*Эфиопия*)
Хәбри́ күле́ (*сулык*)
«Хәди́д» («Тиме́р») сүрәсе́
Хәдиҗә́ бинт Хүвәйли́д
Хәдиҗә́ мәчете́ (*Казанда*)
Хәерби́ күле́ (*күл*)

хәзә́р *яки* **хазар** (*халык*)
Хәзә́р каганлыгы́ (*тар.*)
Хәле́б (*Сүриядә шәһәр*)
Хәли́л хан (*Казан ханы*)
хәлифә́ (*титул*)
хәлифәле́к (*дәүләт, чор*), *мәс.:* Гарәп хәлифәлеге, Багдад хәлифәлеге, Кордова хәлифәлеге
Хәлмә́т мәргә́н (*дастан персонажы*)
Хәмидулла́ качкы́н (*тарихи җыр персонажы*)
хәнәфи́
хәнәфиле́к
хәнбәли́
хәнбәлиле́к
хәнҗә́р[1] (*корал*)
Хәнҗә́р[2]**: Кө́нбатыш Хәнҗә́р, Кө́нчыгыш Хәнҗә́р** (*таулар*)
хәрәкә́т (*иҗтимагый-сәяси эшчәнлек, оешма*), *мәс.:* Ак хәрәкәт (*тар.*), Каршылык күрсәтү хәрәкәте (*Икенче бөтендөнья сугышы вакытында*), тынычлык тарафдарлары хәрәкәте, Россия демократик реформалар хәрәкәте, «Россия хатын-кызлары хәрәкәте», яшелләр хәрәкәте
Хәрби́ шура́ (*тар.*)
«Хәте́р бакчасы́» а́кциясе (*Бөек Ватан сугышында катнашучылар истәлегенә агач утырту*)
Хәте́р Китабы́ (*Бөек Ватан сугышы (1941—1945) белән бәйле документлар тупланган китап*)
Хәте́р көне́ (*Татарстанда 15 октябрь көне, 1552 елда Казанның Мөдһиш Иван тарафыннан алынуы белән бәйле*)
«Хәте́р» мәчете́ (*Казанда*)
«Хәте́р» нәшрияты́ (*Казанда*)
Хәте́р һәм кайгы́ көне́ (*Бөек Ватан сугышы башланган 1941 елның 22 июне белән бәйле*)
«Хәте́р шәме́» а́кциясе (*Бөек Ватан сугышы башланган 1941 елның 22 июне белән бәйле*)
Хәүва: Адә́м белә́н Хәүва́
«Хәшр» («Җыелу́») сүрәсе́
Хвалы́н культу́расы (*археол.*)
Хе́ддельсон: Хе́ддельсон ана́лизы, Хе́ддельсон реа́кциясе
хезмә́т[1] (*дәүләт структурасы*), *мәс.:* РФ Президентының Куркынычсызлык хезмәте, РФ Тышкы разведка хезмәте, РФ дәүләт салым хезмәте, РФ федераль чик саклау хезмәте, РФ дәүләт янгынга каршы көрәш хезмәте
хезмә́т[2] (*халыкның берәр ихтыяҗын канәгатьләндерү белән шөгыльләнгән кешеләр яки оешма*), *мәс.:* ашыгыч социаль ярдәм

күрсәтү хезмәте, белешмә-мәгълүмат хезмәте, танышу хезмәте, тел хезмәте, төгәл вакыт хезмәте, һава торышы хезмәте
«Хезмә́т батырлыгы́ өче́н» медалé
«Хезмә́т ветераны́» медалé
«Хезмә́т Кызы́л Байрагы́» óрдены (*СССРда*)
«хéйнкель» (*самолёт*)
хéрес (*шәраб*)
Хивá ханлыгы́ (*тар.*)
«Хиҗр» сүрәсé
«Химгрáд» технопóлисы (*Казанда*)
Хингáн (*тау*)
Хингáн саклаулыгы́
Хиóс сарыгы́ (*токым*)
Хисáп көнé (*дини*)
Хисáр культýрасы (*археол.*)
Хисáр сырты́ (*геогр.*)
Хисáр сарыгы́ (*токым*)
Хисáр үзәнé (*геогр.*)
Хлестакóв (*әд. персонаж, оятсыз ялганчы тибы*)
Хлестакóвча
Ходá *яки* **Ходáй** *яки* **Ходáй Тәгалә́**
хоккéй, *мәс.:* боз хоккее, урам хоккее, чирәм хоккее; «Ак Барс» Казан хоккей клубы, Казан хоккей федерациясе, Континенталь хоккей лигасы, Халыкара хоккей лигасы, Хатын-кызлар хоккей лигасы
Холмогóры (*авыл*)
холмогóр сыеры́ (*токым*)
холокóст
«хóнда» (*автомобиль*)
Хорасáн (*Иранда тарихи өлкә*)
Хорасан төреге (*этноним*)
хорасантөрéк телé
хорасантөрéкчә
Хорвáтия Респýбликасы (*рәсми*)
хорвáт этé (*эт токымы*)
Хуҗә́нд дәүлә́т университеты́ (*Таҗикстанда*)
Хөзәйфә́ мәчетé (*Казанда*)
хөкүмә́т[1] *мәс.:* Вакытлы хөкүмәт, Мәскәү хөкүмәте; Байден хөкүмәте, Макрон хөкүмәте
Хөкүмә́т[2] (*хакимият органының рәсми атамасы буларак*), *мәс.:* Россия Федерациясе Хөкүмәте, Татарстан Республикасы Хөкүмәте
хөрәсә́н, *ш. ук* **хөрәсән ялкавы** (*эшлексез кеше*)
хөрриятт[1] (*азатлык*)
Хөрриятт[2] (*авыл*)
«Хөрриятт дулкыннары́» (*газета*)
«Хөрриятт бүләгé» (*газета*)
«Хөр миллә́т» (*газета*)
«Хөр яшьлә́р» (*газета*)
«Хөсәениятт» мәдрәсәсé (*Оренбургта*)
Хөсәéн Фәезхáнов (*галим*)
Хөсәйнилә́р (*династия*)
хөсрә́ү[1] (*Борынгы Иранда хөкемдар титулы*)
Хөсрә́ү[2] (*төрле монархларның исеме, кеше исеме*),

мәс.: Хөсрәү I Ануширван, Хөсрәү II (*Олы Әрмәнстан патшасы*), Хөсрәү II Пәрвиз

Хөсрә́ү[3]**: Хөсрә́ү вә Шири́н** (*персонажлар*)

храм *мәс.:* Капитолий храмы (*Римда*), Коткаручы Христос храмы (*Мәскәүдә*), Барлык изгеләр храмы, Казан Изге Ана иконасы храмы, Нерльдәге Покров храмы

Храм ры́царьлары о́рдены (*тар.*)

Храм тавы́ (*Иерусалимда*)

христиа́н

христианлы́к

Хрущёв җепшеклеге́ (*Хрущёв Н. С. идарәсе чорындагы сәяси хәл тур.*)

хрущёвка (*йорт төре*)

Хрущёвча

Хю́берт Ван Эйк (*фламанд рәссамы*)

Хуҗа́ Насретди́н (*персонаж*)

хура́л (*закон чыгаручы хакимият органы*), *мәс.:* Бөек дәүләт хуралы (*Монголиядә*), Бурятия Республикасының халык хуралы (парламенты), Калмыкия Республикасының халык хуралы (парламенты), Тыва Республикасы Югары хуралы (парламенты)

ху́тор (*бер яки берничә йортлык авыл*)

Ху́тор (*авыл исеме буларак*)

«Хүҗүра́т» («Хөҗрәлә́р») сүрәсе́

Хызы́р (*пәйгамбәр*)

Хыя́л Диңгезе́ (*Айда*)

«Хью́го» пре́миясе (*фантастик әдәбият өлкәсендә*)

Һ

Һа́йленд по́ние *яки* **Шотла́ндия та́у по́ние** (*ат токымы*)

һакнэ́ (*ат токымы*)

Һанс Христиа́н А́ндерсен

Һару́т: Һару́т вә Мару́т (*фәрештәләр*)

Һа́шимиләр (*династия*)

Һе́льсинки гру́ппасы

Һе́льсинки килешүләре́ (*1975*)

Һимала́й таулары́ (*геогр.*)

Һимала́й таң чыпчыгы́ (*кош*)

һинд арысланы́ *яки* **Һиндста́н арысланы́**

Һинд-Га́нг тигезлеге́ (*геогр.*)

һинд дүдәге́

һинд еланмуены́ (*кош*)

һинд зәгъфраны́

һиндьевро́палы

һинд-евро́па телләре́

һиндиранлы́

һинд-ира́н телләре́

һинд камышы́
һинд канатча́н балыгы́
һинд ләкләге́
һинд мангусты́ (*хайван*)
һинд мөгезборы́н кошы́
һинд мөгезборыны́
Һинд океаны́ (*геогр.*)
һинд саесканы́
Һиндста́н халы́к пала́тасы
һинд сыерчыгы́
һинд тави́с кошы́
һинд тургае́
һиндуста́ни (*тел*)
һинд ыргактомшыгы́ (*кош*)
һинд яканасы́ (*кош*)
Һокка́йдо (*геогр.*)
һокка́йдо (*эт токымы*)
Һокка́йдо аты́ (*токым*)
Һокка́йдо префекту́расы
һома́й (*мифол.*)
һомаю́н (*хөкемдарларга карата кулланылган эпитет*)
Һо Ши Ми́н (*Вьетнам җәмәгать эшлеклесе*)
Һошими́н (*Вьетнамда шәһәр*)
һөдһөд (*кош*)
Һөрме́з (*фарсы мифологиясендә: иң бөек илаһ*)
Һөрме́з утравы́ (*геогр.*)
Һөрме́з бугазы́ (*геогр.*)
«Һуд» сүрәсе́
Һу́мбольдт агымы́ (*геогр.*)
Һу́мбольдт кальмары́
«Һү́мәзә» («Яманлаучы́») сүрәсе́

Ц

Цента́вр йолдызлыгы́
Це́рнике: Це́рнике күпбуыннары́, Це́рнике полиномнары́, О́рнштейн — Це́рнике тигезләмәсе́
Цзинь дәүләте́ (*Кытай тарихында*)
Цзинь чоры́ (*Кытай тарихында*)
цивилиза́ция (*тар.*), *мәс.:* Бабил цивилизациясе, Майя цивилизациясе, Мисыр цивилизациясе
цин (*үлчәү берәмлеге, уен коралы*)
Цинанда́ли[1] (*Грузиядә авыл, махсус әдәбиятта шәраб сорты тур.*)
цинанда́ли[2] (*шәраб сорты*)
Цин дина́стиясе
Цин импе́риясе (*Кытай тарихында*)
Цинь (*б. э. к. 771—221, Кытай тарихында беренче империя*)
ЦСКА (*кыск. русча* Центральный спортивный клуб армии)
цу (*немец фамилияләрендә*): О́тто Эдуа́рд Леопо́льд, герцог цу Ла́уэнбург; Карл-Теодор цу Гуттенберг

Ч

Чаата́с культу́расы (*археол.*)
Чабакса́р (*елга, шәһәр*)
Чайко́вский[1] (*композитор*), *мәс.:* П. И. Чайковский исем. Казан музыка мәктәбе, П. И. Чайковский исем. концерт залы, П. И. Чайковский исем. Мәскәү дәүләт консерваториясе, П. И. Чайковский исем. халыкара конкурс
Чайко́вский[2] (*шәһәр, посёлок*)
Чайна-та́ун (*Кытайдан күчеп килүчеләр яшәгән кварталлар*)
Чаллы́[1] (*елга*)
Чаллы́[2] (*торак пункт атамаларының бер компоненты буларак*), *мәс.:* Татар Чаллысы, Тәберде Чаллысы, Түбән Чаллы, Үри Чаллысы, Югары Чаллы (*авыллар*), Яр Чаллы (*шәһәр*)
Чаллы́ Башы́ (*елгачык*)
Чалманара́т (*авыл*)
Чардаклы́ күле (*сулык*)
Ча́рли Ча́плин
Чат (*авыл*)
Чатка́з Башы́ (*авыл*)
чаткы́[1] (*очкын*), *мәс.:* ут чаткысы, белем чаткысы
Чаткы́[2] (*Казанда, Азнакайда урам*)
Чатырда́г (*Кырымда тау*)
Чатырта́у (*тау*)
Чатырта́у тыюлыгы́
чая́н[1] (*бөҗәк*)
Чая́н[2] (*йолдызлык һәм зодиак билгесе; шул билге астында туган кеше*)
«Чая́н»[3] (*журналлар*)
Чәбия́ Чүрчи́ (*авыл*)
Чәбки́ Саба́ (*авыл*)
Чәкә́н (*авыл*)
Чәләби́ баты́р
чәүкә́[1] (*кош*)
Чәүкә́[2] (*авыл*)
Чәчәкле́ (*авыл*)
Чәчкә́[1] (*үсемлек гөле*)
Чәчкә́[2] (*авыл*)
чебе́н[1] (*бөҗәк*), *мәс.:* уклы чебен (*бөҗәк*), чебен чыпчыгы (*кош*), чебен үләне (*үсемлек*), чебен гөмбәсе
Чебе́н[2] (*йолдызлык*)
Чебенле́ (*авыл*)
Чебышёв: Чебышёв күпбуыннары́, Чебышёв полиномнары́
чегә́н җигү́ аты́ *яки* **ти́нкер** (*ат токымы*)
Че *яки* **Че Гева́ра** *яки* **Эрне́сто Гева́ра** (*Латин Америкасы революционеры*)
челтә́р[1] (*нәрсәнеңдер киң системасы*), *мәс.:* телефон челтәре, Интернет челтәре
Челтә́р[2] (*Интернет*), *мәс.:* Челтәрдә эзләү; *ләкин*: **Бөтендөнья челтәре**

Челтә́р томанлыгы́ (*астр.*)
Чембула́т (*авыл*)
чемпиона́т *мәс.:* Ачык Австралия чемпионаты (*теннис буенча*), Әбү-Даби дөнья теннис чемпионаты, Ачык АКШ чемпионаты (*теннис буенча*), футбол буенча дөнья чемпионаты, футбол буенча Европа чемпионаты
Чепка́с-Илмә́т (*авыл*)
Чепца́ культу́расы (*археол.*)
Чепья́ (*авыл*)
Чере́к Бола́к (*Болакның уң кушылдыгы*)
Чере́к күл[1] (*сулык*)
«Чере́к күл»[2] (*парк*)
Черн пре́миясе (*математикага өлеш керткән кытай галимнәренә*)
Че́рняхов культу́расы
Черту́ш (*авыл*)
Чеса́пик-бей-ретри́вер (*эт токымы*)
Чет күле́ (*күл*)
чех алтынсу́ тавыгы́ (*токым*)
чех көтүче́ эте́
Чехослова́кия бүре́ эте́
чех терьеры́ (*эт токымы*)
Чех Урманы́ (*таулар*)
чех фо́усегы (*эт токымы*)
Чжо́у дәүләте́ (*Кытайда*)
Чжо́у чоры́ (*Кытай тарихында*)
Чикана́с (*авыл*)
чикерткә́[1] (*бөҗәк*)
«Чикерткә́»[2] (*журнал*)
Чикерткә́ Гыйльменисасы́ (*персонаж*)
Чи́ли аты́ (*токым*)
Чи́ли терьеры́ (*эт токымы*)
Чилчә́ (*елгачык*)
Чинкоти́г аты́ (*токым*)
Чио-Чио-са́н (*персонаж*)
чирә́м (*геогр.*), *мәс.:* Исукай чирәме, Каенсаз чирәме
чиркә́с[1] (*этноним*)
Чиркә́с[2] (*авыл*)
Чиркәску́л (*сулык*)
Чиркәску́л культу́расы (*археол.*)
Чиркә́с хан *яки* **Хаҗи-Чиркәс хан** (*Җүчи Олысы ханы*)
чиркә́ү[1] (*дини оешма*), *мәс.:* Рус православие чиркәве, Әрмән апостоллар чиркәве, Евангелие лютеран чиркәве; чиркәү йолалары, чиркәүне дәүләттән аеру, чиркәүдән куылу
чиркә́ү[2] (*гыйбадәтханә*), *мәс.:* Тихвин чиркәве, успение чиркәве (*Казанда*), Санта Мария делле Грацие чиркәве (*Миланда*); чиркәүгә йөрү, чиркәү салдыру
Чиркә́ү[3] (*илаһиятта, югары стильдә «илаһи оешма» мәгънәсендә*), *мәс.:* Чиркәү аталары, Чиркәү башлыклары
Чиркә́ү[4] (Рус православие чиркәве *урынына*), *мәс.:* Чиркәү карары

Чирмешә́н (*елга, авыл*)
Чирне́ко дель Э́тна (*эт токымы*)
чиру́[1] (*гаскәр*)
Чиру́[2] (*авыл*)
Чирүле́ Шонталы́ (*авыл*)
Чирүче́ (*авыл*)
Чиста́й (*шәһәр*)
Чиста́ күл (*сулык*)
Чиста́ Күл (*авыл*)
чишмә́[1] (*су*), *мәс.:* Абаган чишмәсе, Әнәк чишмәсе, Әхмәт чишмәсе, Бүрелек чишмәсе, Ирмәкә чишмәсе, Салкын чишмә
Чишмә́[2] (*авыл, посёлок*)
Чишмә́[3] (*торак пункт атамаларының компоненты буларак*), *мәс.:* Ак Чишмә, Буралы Чишмә, Салкын Чишмә, Таза Чишмә, Улаклы Чишмә, Уразмәт Чишмәсе, Яңа Чишмә (*авыллар*)
Чишмә́ мәчете́ (*Яр Чаллыда*)
Чишмәба́ш (*авыллар*)
Чишмәле́ күл (*сулык*)
Чияле́ (*авыл*)
Чияле́к (*авыл*)
Чияле́к культу́расы (*археол.*)
чиялеклелә́р (*археол.*)
Чиялета́у (*посёлок*)
Чиятүбә́ (*посёлок*)
Чокы́р күле́ (*сулык*)
чор (*геол.*), *мәс.:* палеоген чоры, ташкүмер чоры, триас чоры, юра чоры
Чөмә́-Елга́ (*авыл*)
Чибәркү́л (*шәһәр*)
чува́ш[1] (*этноним*), *мәс.:* чуваш теле, чуваш халкы
Чува́ш[2] (*торак пункт атамаларының компоненты буларак*), *мәс.:* Чуваш Аксуы, Чуваш Борнае, Чуваш Иле, Чуваш Кичүе (*авыллар*)
Чува́ш Ма́йнасы (*авыл*)
Чува́ш Сарыкамышы́ (*авыл*)
Чува́ш Тимерле́к (*авыл*)
Чува́ш Шәйморзасы́ (*авыл*)
Чува́ш Шәпкәсе́ (*авыл*)
Чува́ш Ялтаны́ (*авыл*)
Чукмарлы́ (*авыл*)
Чуко́тка җигү́ эте́ (*токым*)
Чукры́ Ала́н (*авыл*)
Чукындыручы́ Иоа́нн
Чулма́н[1] (*Кама елгасы*)
«Чулма́н»[2] (*газета, кинотеатр, кунакханә һ. б.*)
Чулма́н проспекты́ (*Яр Чаллы шәһәрендә*)
Чулма́н урамы́ (*Алабуга шәһәрендә*)
«Чулма́н толга́у» (*эпос*)
Чулма́н культу́расы (*археол.*)
Чулпа́н[1] *яки* **Таң йолдызы́** (*Венера планетасы*)
Чулпа́н[2] (*кеше исеме, үзбәк язучысы Абделхәмид Юнусовның кушаматы, авыллар, посёлоклар, Казанда урам һ. б.*)
Чунци́н эте́ (*токым*)
чура́[1] (*сугышчы, кол*)

Чура́[2] (*торак пункт атамаларының компоненты буларак*), *мәс.:* Югары Чура, Түбән Чура (*авыллар*)
Чура́ баты́р[1] (*дастан персонажы*)
Чура́ Баты́р[2] (*авыл*)
чурта́н[1] (*балык*)
Чурта́н[2] *мәс.:* Аккош, Чуртан һәм Кысла (*И. Крыловның шундый ук исемле мәсәле геройлары*)
Чурта́н күле́ (*сулык*)
Чүй (*елга*)
Чүй-Или́ таулары́ (*геогр.*)
Чүй өлкәсе́
Чүй үзәнлеге́ (*геогр.*)
Чүме́ч йолды́з (*Җидегән йолдыз тур.*)
Чүри́-Бура́ш (*авыл*)
Чүри́-Бура́ш урма́н-даласы́ (*табигать һәйкәле*)
Чүти́ (*авыл*)
Чыбыклы́ (*елга, авыл*)
Чыгтаила́р (*династия*)
Чыгта́й[1] (*Чыңгыз ханның икенче улы*)
Чыгта́й[2] (*торак пункт атамаларының бер компоненты буларак*), *мәс.:* Түбән Чыгтай, Югары Чыгтай (*авыллар*)
чыгта́й[3], *мәс.:* чыгтай теле, чыгтай әдәбияты
Чыгтай олысы (*дәүләт*)
чык[1] *мәс.:* чык төшү, иртәнге чык
Чык[2]**: Чык Култыгы** (*Айда*)
Чымта́й хан (*Күк Урда һәм Ак Урда ханы*)
Чынлы́ (*елга, авыл*)
Чыны́к (*авыл*)
Чыңгызила́р (*династия*)
Чыңгы́з хан
чыпчы́к[1] (*кош*)
Чыпчы́к[2] (*авыл*)
чыршы́[1] (*агач*)
Чыршы́[2] (*авыллар*)
Чыршылы́ (*авыл*)
Чыршылы́ Елга́ (*авыл*)
Чыршы́ уенчыгы томанлыгы́ *астр.*
Чыты́ (*авыл*)
Чэнь И (*Кытай дәүләт эшлеклесе*)

Ш

Ша́ббат (*бәйрәм*)
Шабо́ тавыгы́ (*токым*)
Ша́җияи-гарә́п (*ат токымы*)
Шайр аты́ (*токым*)
шайта́н[1] (*мифол.*)
Шайта́н[2] (*географик, тарихи һ. б. атамаларның компоненты буларак*), *мәс.:* Шайтан Елга (*авыл*)
шайта́н сакалы́ (*үсемлек*)
Шалты́ (*авыл*)
шамани́зм
Шамахы́ (*Азәрбайҗанда шәһәр*)

Шамахы́ мәликәсе́ (*А. С. Пушкин әсәре персонажы*)
Ша́мбала (*буддизмда: Тибет тауларында яшерен изге өлкә*)
Шами́л йорты́ (*Казанда*)
Шами́л мәчете́ (*Казанда*)
Шамо́ тавыгы́ (*токым*)
Шампа́нь[1] (*өлкә*)
шампа́нь[2] (*куян токымы*)
шампа́н (*шәраб*)
Шане́ль[1] (*фамилия*)
«Шане́ль»[2] (*фирма*)
шане́ль[3] (*әлеге фирма җитештергән кием, ислемай һ. б.*)
Шан-Коба́ культу́расы (*археол.*)
Шанха́й (*Кытайда шәһәр*)
«Шанха́й бишлеге́» (*дәүләтләр группасы*)
Шанха́й хезмәттәшле́к оешмасы́ (ШХО)
Шанха́й фо́румы (2001)
шапсу́г (*этноним*)
Шапсу́г су́саклагычы
Шарлама́ (*авыл*)
Шарль де Голль (*Франция дәүләт эшлеклесе*)
Шарль Де Косте́р (*Бельгия язучысы*)
Шарль Лагра́нж пре́миясе (*математик фәннәр өлкәсендә*)
Шармы́ш (*авыл*)
«Шарп» (*сәүдә маркасы*)
Шар-Пла́нина эте́ *яки* **Югосла́вия овча́ркасы** (*токым*)
шартнамә́: «Россия Федерациясе дәүләт хакимияте органнары һәм Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары арасында эшләр бүлешү һәм үзара вәкаләтләр алмашу турында»гы шартнамә, ике яклы шартнамә; *ләкин:* **Шартнамә́** (*документның тулы рәсми атамасы урынына килгәндә*), *мәс.:* Шартнамәне дәүләт башлыклары имзалады
шафигы́й
шафигыйлы́к
Шахдара́ (*елга*)
Шахдара́ сырты́ (*Памир тауларында*)
Шахма́й (*авыл*)
ша́хта[1] (*файдалы казылма чыгару урыны*)
Ша́хта[2] (*Пермь өлкәсендә посёлок*)
«Ша́хта»[3] (*җыр*)
шаһ (*титул*)
Ша́һе Зиндә́ (*Сәмәркандта мемориаль ансамбль*)
шаһзадә́ (*шаһ улы*)
Шаһзадә́ мәчете́ (*Истанбулда*)
Шаһмара́ (*әкият персонажы*)
«Шаһнамә́» (*Фирдәүси әсәре*)
Шәбезба́ш (*посёлок*)
Шәбе́з инеше́ (*елгачык*)
шәгъба́н[1] (*мөселман календаренда сигезенче ай*)
Шәгъба́н[1] (*кеше исеме*)

шәе́х[1] (*шәрәфле исем, титул*)
Шәе́х[2] (*кеше исеме*), *мәс.:* Шәех Хәйдәр (*Үзбәк ханлыгы ханы*), Шәех Камалетдин бин Мәсгудь (*фарсы-таҗик суфи шагыйре*)
шәехзадә́[1] (*шәех улы*)
Шәехзадә́[2] (*кеше исеме*), *мәс.:* Шәехзадә Бабич
Шәе́х-Госма́н (*шәһәр*)
Шәйбанила́р (*династия*)
Шәйморза́ (*авыл*)
Шәку́р кара́к
Шәмбалыкчы́ (*авыл*)
Шәм күле́ (*сулык*)
Шәмси́ Паша́ мәчете́ (*Истанбулда*)
«Шәмс» («Кояш») сүрәсе́
Шәпкә́ (*авыл*)
Шәрәфле́ легио́н о́рдены (*Франция*)
шәрига́ть
Шәри́п (*авыл*)
Шәри́ф Кама́л музе́й-йорты́
Шәркы́й Төркеста́н
шәркыя́т [йа́т]
Шәру́к Бе́глый (*тарихи җыр персонажы*)
Шәры́к (*Көнчыгыш*)
шәүвә́л (*мөселман календаренда елның унынчы ае*)
Шәһрезадә́ (*персонаж*)
«Шә́һри Каза́н» (*газета*)
«Шә́һри Чаллы́» (*газета*)
швед ва́льхунды (*эт токымы*)
швед ла́ппхунды (*эт токымы*)
швед ак э́лкхунды (*эт токымы*)
Швейца́рия аты́ (*токым*)
Швейца́рия Конфедера́циясе (*дәүләт, рәсми*)
Швейца́рия тазы́ эте́ (*токымы*)
Шерелдәве́к ерма́к (*тыюлык*)
Шереме́тьево аэропорты́
Шетла́нд по́ние (*ат токымы*)
Шёгрен синдромы́
Ши́ва (*һинду динендә өч иң югары илаһның берсе*)
«Шива́ки» (*сәүдә маркасы*)
Шигали́ (*авыллар*)
шигы́й *һәм* **шига́**
шигыйлы́к
Шикәрле́ Кае́н (*авыл*)
Шилнәба́ш (*авыл*)
шима́ль (*төньяк*)
Шима́ль йолдызы́ (*Тимерказык йолдызы тур.*)
«Шима́ль ягы́» (*газета*)
Шира́з[1] (*Иранда шәһәр*)
шира́з[2] (*шәраб сорты*)
Ширази́ (*чыгышы Шираз шәһәреннән булуны күрсәткән нисбә*), *мәс.:* Шәмсетдин Мөхәммәд Хафиз Ширази, Баба Фигани Ширази (*XV—XVI, фарсы шагыйре*), Әбү Исхак әш-Ширази (*1003—1083, илаһиятчы*), Котбетдин әш-Ширази (*1236—1311, фарсы астрономы, математик, философ, табиб*), Җунәйд

Ширази (*XIV, фарсы суфи язучысы*)
ширбә́т[1] (*эчемлек, ашамлык*)
Ширбә́т[2] (*авыл*)
Шири́н: Фәрһа́д вә Шири́н, Хөсрә́ү вә Шири́н (*персонажлар*)
шиха́н[1] (*аерым тау*), *мәс.:* Куштау шиханы, Торатау шиханы, Йөрәктау шиханы
Шиха́н[2] (*авыл, посёлок, тау, кыя, фамилия*)
Шиха́н синдромы́ (*авыру*)
Шихазда́ (*авыл*)
Шиһабетди́н Мәрҗани́ урамы́
Шле́звиг аты́ (*токым*)
Шле́звиг-Гольштéйн (*өлкә*)
Шлиссельбу́рг кальгасы́
Шоко́ку тавыгы́ (*токым*)
Шомба́й[1] (*әкият персонажы*)
шомба́й[2] (*хәйләкәр кеше*)
Шомбы́т[1] (*күл*)
Шомбы́т[2] (*атамалар составында*), *мәс.:* Олы Шомбыт (*күл*), Кече Шомбыт (*елга*)
Шонталы́[1] (*елга, авыл*)
Шонталы́[2] (*атамалар составында*), *мәс.:* Чирүле Шонталы, Иске Шонталы, Урманасты Шонталысы (*авыллар*)
Шопе́н Фридери́к (*композитор*)
шопениа́на (*Шопен әсәрләре*)
ШОС *яки* **ШХО**
шотла́нд авы́р йөк аты́ (*токым*)
Шо́у пре́миясе (*астрономия, медицина һәм математик фәннәр өлкәсендә*)
Шпан культу́расы (*археол.*)
Шпицбе́рген (*архипелаг*)
штаб, *мәс.:* Россия Федерациясе кораллы көчләренең Генераль штабы, Россия Федерациясе хәрби диңгез флотының Баш штабы, Көнбатыш хәрби округ штабы, армия штабы
штат[1] (*адм.-терр. берәмлек*), *мәс.:* Төньяк-Көнбатыш штат (*Нигериядә*), Мичиган штаты (*АКШта*), Яңа Көньяк Уэльс штаты (*Австралиядә*), Сан-Паулу штаты (*Бразилиядә*), Саравак штаты (*Малайзиядә*); Идел-Урал штаты (*тар.*)
Штат[2] (*дәүләтләрнең рәсми атамаларында*), *мәс.:* Америка Кушма Штатлары, Мексика Кушма Штатлары, Микронезия Федератив Штатлары
Ште́йнер: Ште́йнер мәсьәләсе́, Ште́йнер пробле́масы
Шуази́-ле-Руа́ (*Франциядә коммуна*)
Шуба́н (*елга*)
Шуга́н (*елга*)
«Шугара́» («Шагыйрьлә́р») сүрәсе́
шура́[1] (*идарә яки киңәшмә органы, совет*), *мәс.:* Милли шура (*Бөтенроссия татар*

конгрессының органы); Милли шура (*тар. Бөтенроссия мөселманнары советы*), Хәрби шура (*тар.*)

«Шура́»[2] (*журнал*)

Шура́[3] (*елга, авыл*)

Шураба́ш (*авыл*)

Шурала́р (*Советлар Союзы*)

Шура́н (*елгачык, авыл*)

Шура́н (*атамаларның компоненты буларак*), *мәс.:* Татар Шураны, Керәш Шуран (*авыллар*)

«Шура́» («Киңә́ш») сүрәсе́

Шушма́ (*елга*)

Шушмаба́ш (*авыл*)

шүлгә́н[1] (*мифол.*)

Шүлгә́н[2] (*елга, авыл*)

Шүлгәнта́ш (*саклаулык*)

шүрәле́[1] (*халык авыз иҗаты персонажы*)

Шүрәле́[2] (*персонаж*)

ШХО (*кыск.:* Шанхай хезмәттәшлек оешмасы) *яки* **ШОС**

Шымкә́нт (*шәһәр*)

Шыпшие́к (*авыл*)

Шыя́ (*елга*)

Щ

Щедри́н *һәм* **Салтыко́в-Щедри́н**

Щедри́нча

«Щелку́нчик» балеты́ (*П. И. Чайковский*)

«Щелку́нчик» сюи́тасы (*П. И. Чайковский*)

ще́пкинчы (*М. С. Щепкин исем. театр училищесын тәмамлаучы*)

Ы

Ык (*елга*)

Ымыяхта́х культу́расы (*археол.*)

Ыргы́з (*елга*)

ыры́м[1] (*ышану*)

Ыры́м[2] (*елга*)

Ыры́с хан *яки* **Уру́с хан** (*Алтын Урда ханы*)

Ыссык кү́л (*сулык*)

Ыссык Кү́л казанлыгы́ (*геогр.*)

Ыссык Кү́л өлкәсе́

Ыша́нмаучан Фома́ (*апостол*)

ышаны́ч[1] (*ышану, өмет*); ышаныч баглау, ышаныч казану

Ышаны́ч[2] (*рәсми документ атамасының беренче сүзе буларак*), *мәс.:* Ышаныч вотумы, Ышаныч грамотасы

ышна́ (*геогр.*), *мәс.:* Габит ышнасы, Гайсә ышнасы, Гали ышнасы, Җитен ышнасы, Зур ышна, Иске качкын ышнасы, Югары ышна, Яңа ышна

Э

Э́дисон пре́миясе (*медицина өлкәсендә*)
Эдмо́ндо Де Ами́чис (*итальян язучысы*)
Э́до чоры́ (*Япония тарихында*)
Эзо́п теле́
Э́йлер: Э́йлер гипо́тезасы, Э́йлер күпбуыннары́, Э́йлер тәңгәллеге́, Э́йлер теоре́масы, Э́йлер саны́, Э́йлер спирале́, Э́йлер тигезләмәсе́ (*гидродинамика*), **Э́йлер тигезләмәләре́** (*каты җисем механикасы*), **Э́йлерча әйләнү́ теоре́масы, Э́йлерча либра́ция нокталары́, Э́йлер — Берну́лли тигезләмәсе́, Э́йлер — Лагра́нж тигезләмәләре́, Э́йлер — Пуассо́н тигезләмәләре́, Э́йлер фо́рмуласы, Э́йлер фу́нкциясе**
Экс-ан-Прова́нс (*Франциядә шәһәр*)
Э́ксмур по́ние (*ат токымы*)
элемтә́[1] (*бәйләнеш*)
Элемтә́[2] (*авыл*)
Элҗе́н (*хрс.*)
Эли́зий (*Марста вулканнар өлкәсе*)
Элла́да (*Борынгы Греция тур.*)
Элла́да Кра́теры (*Марста*)
Эльбру́с (*геогр.*)
Эльза́с-Лотари́нгия (*тарихи өлкә*)
Эмбрио́н томанлыгы́ *яки* **Яралгы́ томанлыгы́** (*астр.*)
«Э́мми» пре́миясе (*телевидение өлкәсендә*)
Э́ндрис яраны́ (*үсемлек*)
энҗе́[1] (*таш; шедевр мәгъ.*)
Энҗе́[2] (*исем, кушамат, Казанда урам исеме*)
Энҗе́ мәче́т (*Дәһли, Агра һәм Лахорда мәчетләр*)
«Э́нни» пре́миясе (*анималистик фильмнар өлкәсендә*)
Энтузиастла́р шоссесы́ (*Мәскәүдә юл*)
Эрбе́т (*елга, шәһәр*)
эрбе́т чикләвеге́
Эрида́н йолдызлыгы́ (*астр.*)
Э́рих Мари́я Рема́рк
Эрми́т: Эрми́т күпбуыннары́
эрмита́ж[1] (*парк павильоны*)
Эрмита́ж[2] (*С.-Петербургта музей*)
«Эрмита́ж-Каза́н» үзәге́ (*С.-Петербургтагы сән-*

гать музееның Казандагы филиалы)
Эрне́сто Гева́ра *яки* **Че** *яки* **Че Гева́ра**
Эрнст Теодо́р Амаде́й Го́фман
Э́рфурт програ́ммасы
Эрцге́рцог Карл йолдызы́ (*астр.*)
Эскимо́с томанлыгы́ (*астр.*)
Эскоба́р аксио́масы
Эссе́ Култыгы́ (*Айда*)
Эстәрле́[1] (*елга, район*)
Эстәрле́[2] (*торак пунктлар исемнәренең икенче компоненты буларак*), *мәс.:* Түбән Эстәрле, Югары Эстәрле (*авыллар*)
Эстәрлеба́ш (*авыл*)
Эстәрлетама́к (*шәһәр*)
эсто́н (*этноним*)
эсто́н аты́ (*токым*)
эсто́н ак башлы́ сарыгы́ (*токым*)
эт[1] (*хайван*)
Эт[2]**: Эт елы́** (*Көнчыгыш календаренда унике еллык циклда унберенче ел*); **Эт** (*шул елда туган кеше*)
Эфи́р[1] (*мифол.*)
эфи́р[2] (*физ.*), *мәс.:* эфир майлары, турыдан-туры эфир, җанлы эфир, эфирга чыгу
«Эфи́р»[3] (*телерадиокомпания*)
Эчке́ Монго́лия (*КХРда провинция*)
Эчке́ Росси́я (*территория*)
Эчке́ Росси́я һәм Себе́р төрки́-тата́р мөселманнарыны́ң милли́-мәдәни́ автоно́миясе (*тар.*)
эш[1], *мәс.:* эш башкаручы, эш кәгазьләре, эш күләме, эш өстәле, эш хакы
Эш[2] (*Казанда урам*)
эшче́[1] (*хезмәт иясе*), *мәс.:* эшче көчләр, эшчеләр сыйныфы
Эшче́[2] (*авыл, посёлок*)

Ю

Юа́нь дина́стиясе (*Кытай тарихында*)
Юа́нь дәүләте́ (*Кытай тарихында*)
юа́нь[2] (*акча берәмлеге*)
«Юбиле́йный» торты́
югары́[1], *мәс.:* Ангараның югары агымы, парламентның югары палатасы
Югары́[2], *мәс.:* АКШ Югары суды, РФ Югары суды, ТАССР Югары Советы
Югары́ Ангара́ (*елга*)
Югары́ Арба́ш (*авыл*)
Югары́ әдәби́ ку́рслар
Югары́ Байла́р (*авыл*)
Югары́ Иде́л Буе́ (*территория*)

Югары́ Казаклá́р (*авыл*)
Югары́ Килешүче́ Яклá́р (*кайбер дипломатик документ текстларында*)
Югары́ Колымá таулыгы́ (*геогр.*)
Югары́ күл (*сулык*)
Югары́ Ослá́н (*авыл*)
Югары́ Өскебá́ш (*авыл*)
югары́ пермь чоры́ (*геол.*)
Югары́ Пиренé́й департá́менты (*Франция*)
Югары́ Рейн (*Франциядә департамент*)
Югары́ Табы́н (*авыл*)
Югары́ Тунгу́ска (*елга*)
Югары́ Турá (*шәһәр*)
югары́ уку́ йорты́
Югары́ Утá́р (*авыл*)
Югары́ Хризантé́ма о́рдены (*Япониядә*)
Югары́ Чәке́ (*авыл*)
Югары́ Ындырчы́ (*авыл*)
Югары́ Ыргá (*авыл*)
югары́ ю́ра чоры́ (*геол.*)
Югары́ Яңары́ш (*чор*)
Югослá́вия эте́ *яки* **Шар-Плá́нина овчá́ркасы**
Ю́дино стá́нциясе
Юди́фь[1] (*Тәүрат персонажы*)
«Юди́фь»[2] (*А. Серов операсы*)
Юкәле́ (*авыл*)
Юкәче́ (*авыл*)
Юксы́л (*авыл*)
Юкаги́р яссытаулыгы́ (*геогр.*)
Юкатá́н бугазы́ (*геогр.*)
Юкатá́н ярымутравы́ (*геогр.*)
Ю́кон (*Канадада утрау, елга, адм.-терр. берәмлек*)
юл[1], *мәс.:* Айтуган юлы, Аппий юлы (*Рим янында*), Смоленск юлы, Хәрби Грузин юлы, Яшәү юлы (*Ленинград блокадасы вакытында*)
Юл[2] (*торак пункт исемнәрендә икенче сүз буларак*), *мәс.:* Кызыл Юл, Якты Юл (*посёлоклар*)
юлбары́с[1] (*хайван*)
Юлбары́с[2]**: Юлбары́с елы** (*Көнчыгыш календаре буенча унике еллык циклның өченче елы*); **Юлбары́с** (*шул елда туган кеше*)
Юлбары́с йолдызлыгы́
юлдá́ш[1], *мәс.:* яхшы юлдаш, гомерлек юлдаш
Юлдá́ш[2], (*Казанда урам*)
«Юлдá́ш»[3] (*журнал, газеталар, радиостанция*)
Ю́лий календаре́
Юлиá́н: Мөртә́т Юлиá́н
Ю́лийлар-Клá́вдийлар (*династия*)
Ю́лий Цé́зарь
Ю́лиус Фу́чик урамы́ (*Казанда*)
Юмори́на (*бәйрәм*)
Юнá́йтед Пресс Интернә́шнл агентлыгы́
ЮНЕ́СКО (Мәгариф, фән һәм мәдәният мәсьәләләре буенча берләшкән милләтләр оешмасы)
Ю́нион Франсә́з д'Энформасьо́н агентлыгы́

«ю́нкерс» (*самолёт*)
Юно́на (*мифол., астероид*)
«Юно́на һәм Аво́сь» рок-о́перасы (*А. Рыбников, 1981*)
Юньна́нь[1] (*Кытай провинциясе*)
юньна́нь[2] (*чәй сорты*)
«Юны́с»[1]**: «Юны́с» сүрәсе́**
Юны́с[2] (*исем*), *мәс.:* Юныс Әхмәтҗанов тыкрыгы, Юныс Габдулла улы Сафиуллин (*язучы*)
юны́с балыгы́
Юпи́тер[1] (*мифол., планета*), *мәс.:* Капитолий Юпитеры, Юпитер алкалары, Юпитер иярчене
юпи́тер[2] (*яктырту приборы*), *мәс.:* кино төшергәндә юпитерлар кую
«Юпи́тер» симфо́ниясе (*Моцарт*)
юра́ чоры́ (*геол.*)
Юри́ (*елга*)
Ю́рий Долгору́кий (*тарихи шәхес*)
Ю́рмала (*шәһәр*)
Ю́рий көне́ (*тар.*)
Ю́рий монастыре́ (*Новгородта*)
Ю́рий (монастыре́) Инҗиле́ (*язма истәлек*)
Ю́рий төне́ баш күтәрүе́ (*Эстония, 1343*)
Ю́рлово яңгыравы́к тавышлы́ тавыгы́ (*токым*)
Ю́рьевец (*шәһәр*)
Ю́рьев, *мәс.:* Ливон Юрьевы (*шәһәр*)
Ю́рьев-Польско́й *һәм* **Ю́рьев-По́льский** (*шәһәр*)
Юсти́ция[1] (*мифол.*)
юсти́ция[2] (*хокук тармагы*), *мәс.:* юстиция белгече, Бөтенроссия дәүләт юстиция университетының Казан институты (филиалы)
Юсти́ция[3] (*рәсми атамаларда*), *мәс.:* Татарстан Республикасының Юстиция министрлыгы
Юсти́ц-колле́гия (*Россиядә XVIII г.*)
Юсу́пов сарае́ (*С.-Петербургта*)
Юсу́пов бакчасы́ (*С.-Петербургта*)
Ютазы́ (*авыл, елга, табигать һәйкәле*)
Ютла́ндия сугышы́ (*1916*)
Ютла́ндия аты́ (*токым*)
Юха́[1] (*әкият персонажы*)
юха́[2] (*мәкерле кеше*)
Юха́ ела́н[1] (*әкият персонажы*)
юха́ ела́н[2] (*мәкерле кеше*)
Юхмачы́ (*елга, авыл*)
Юхно́во культу́расы (*археол.*)

Я

ябала́к[1] (*кош*), *мәс.:* ак ябалак, ихахай ябалак, соры ябалак; ябалак күбәләкләр (*бөҗәкләр*)
Ябала́к[2] (*авыл, тау*)
Я́ва[1] (*геогр.*)
«Я́ва»[2] (*сигарет, мотоцикл*)
Я́ва диңгезе́ (*геогр.*)
Я́ва казанлыгы́ (*геогр.*)
Я́ва мангусты́ (*хайван*)
Я́ва мөгезборыны́ (*хайван*)
Я́ва по́ние (*ат токымы*)
Я́ва тави́с кошы́
Я́ва юлбарысы́ (*юкка чыккан хайван*)
явы́з (*рәхимсез*)
Явы́з Ива́н *һәм* **Мөдһи́ш Ива́н**
Явы́з Сәли́м (*госманлы су́лтаны*)
Явы́з Сәли́м мәчете́ (*Истанбулда*)
Ягеллонна́р (*династия*)
Ягъку́б (*пәйгамбәр*)
«Ягымлы́ яз» (*студентларның иҗат фестивале, Казан*)
Ядегә́р (*авыл*)
Ядегә́р Мөхәммә́д *яки* **Ядкә́р хан** (*Казан ханы*)
яз[1] (*ел фасылы*), *мәс.:* яз гөле (*үсемлек*), яз гөмбәсе, яз күбәләге (*бөҗәк*)
Яз[2] (*торак пункт исемнәрендә*), *мәс.:* Борчаклы Яз (*авыл*)
як[1] (*хайван*)
Як[2] (*самолёт*)
Яко́би: Яко́би күпбуыннары́, Яко́би полиномнары́, Яко́би си́мволы
якобинна́р диктату́расы (*тар.*)
якобинна́р клубы́ (*тар.*)
якобинна́р (*тар.*)
якты́[1] (*караңгы булмаган*)
Якты́[2] (*авыл*)
Якты́ Ала́н (*авыл*)
Якты́ Елга́ (*авыл*)
Якты́ Коя́ш Влади́мир (*тарихи шәхес*)
Якты́ Көн (*авыл*)
Якты́ күл[1] (*сулык*)
Якты́ Күл[2] (*посёлок, авыл*)
Якты́ Та́у (*авыл*)
яку́дза (*Японияда мафиоз оешма, шуның бер вәкиле*)
яку́т[1] (*этноним*)
яку́т[2] (*таш*)
яку́т аты́ (*токым*)
Якы́н Кө́нчыгыш
Якы́н утраула́р (*Алеут архипелагында*)
яла́н[1] (*геогр.*), *мәс.:* Җитен яланы, ялан кадәр, ялан карчыгасы (*кош*), ялан мәге (*үсемлек*)
Яла́н[2] (*торак пункт исемнәренең компонеты буларак*), *мәс.:* Кызыл Ялан, Якты Ялан (*авыллар*)

Ялангáч Васи́лий *һәм* **Васи́лий Блажéнный**
Ялантáу (*тау*)
ялгáн, *мәс.:* ялган кытай комкорсагы (*балык*); ялган пәйгамбәрләр, ялган Христос
Ялгáн Дми́трий (*тарихи шәхес*)
ял йорты́
ялкы́н[1] (*ут*), *мәс.:* ялкын кабу, йөрәк ялкыны
Ялкы́н[2] (*авыл*)
«Ялкы́н»[3] (*газет, журнал*)
ялмавы́з (*мифол.*)
Ялмавы́з карчы́к (*персонаж*)
Я́лта кәрлә́ тавыгы́ (*токым*)
Я́лта конферéнциясе (*1945*)
«Ялт-Йóлт» (*журнал*)
ям[1] (*почта станциясе*)
Ям[2] (*торак пункт атамаларында*), *мәс.:* Ям Запольский (*тар.*), Гаврилов-Ям (*шәһәр*)
Ямáйка утравы́ (*геогр.*)
Ям-Али́нь (*сырт*)
Ямáл-Нéнец автонóмияле óкругы
Ямáл ярымутравы́ (*геогр.*)
Ямантáу (*тау*)
Ямáто гункáй тавыгы́ (*токым*)
Ямáш (*елгачык*)
Ямáшев бульвары́ (*Яр Чаллы*)
Ямаши́ районы́ (*1944—1956*)
Ямбулáт (*авыл*)
Ямгырчы́ (*Әстерхан ханы*)
Ямгырчы́ би (*персонаж*)
Ям Запóльский солыхы́ (*1582*)
Ямчылар бистәсе (*тар.*, *Казанда*)
Я́на-Индиги́рка түбәнлегé (*геогр.*)
Янáй (*Касыйм ханы*)
Я́на-Оймякóн таулыгы́ (*геогр.*)
янартáу (*геогр.*), *мәс.:* Баранский янартавы, Везувий янартавы, Шивéлуч янартавы, Эйяфьядлайёкюдль янартавы, Этна янартавы
Ян Брéйгель (*нидерланд рәссамы*)
Янгантáу (*тау*)
Янгéл культýрасы (*археол.*)
Янкóвский культýрасы (*археол.*)
Янкóвский солы́ чыпчыгы́
Ян Мáндейн (*нидерланд рәссамы*)
Я́нус: икéйөзле Я́нус
«Яңá авы́л» (*газеталар*)
Яңá Áнглия (*АКШта*)
Яңá Ары́ш (*авыл*)
Яңá Бистә́ *яки* **Яңá Татáр бистәсé** (*Казанда*)
«Яңá вакы́т» (*газета*)
Яңá Валидә́ Солтáн мәчетé (*Истанбулда*) *һәм* **Яңá мәчéт**
Яңавы́л (*авыл, шәһәр*)
яңавы́л урынчылыгы́ (*минзәлә сөйләшенең*)
«Яңá гасы́р» телерадиокомпáниясе

Яңá Гаһéд
Яңá Гвинéя (*геогр.*)
Яңá Гвинéя диңгезé (*геогр.*)
Яңá Дөнья́ (*Америка тур.*)
Яңá Еврóпа илләрé
Яңá ел (*бәйрәм*)
Яңá Җир (*утрау*)
Яңá Зелáндия (*геогр.*)
Яңá Имә́н (*авыл*)
«Яңá көч» (*газета*)
Яңá Кырлáй (*авыл*)
Яңá Испáния (*Мексика тур.*)
яңали́ф[1] (*алфавит*)
Яңали́ф[2] (*авыл*)
«Яңали́ф»[3] (*язу машинкасы*)
Яңá мәчéт *һәм* **Яңá Валидә́ Солтáн мәчетé** (*Истанбулда*)
Яңартучы́ Дави́д *һәм* **Төзүчé Дави́д** (*Грузия патшасы*)
Яңары́ш (*тарихи чор*): Иртә Яңарыш, Югары Яңарыш, Соң Яңарыш
Яңасалá (*авыл*)
Яңá Тинчәлé (*авыл*)
«Яңá тормы́ш» (*газеталар*)
Яңá Үби́ (*авыл*)
Яңá Чишмә́ (*авыл*)
Яңá Шигали́ (*авыл*)
Яңгырлáр Диңгезé (*Айда*)
Яңгырчы́ (*авыл*)
япóн (*этноним*)
япóн аты́ (*ат токымы*)
Япóн диңгезé (*геогр.*)
Япóния-Кытáй сугышы́ (*1894—1895*)
япóн камы́ш чыпчыгы́ *яки* **Япóния камы́ш чыпчыгы́** (*кош*)
япóн сиртмәкойрыгы́ *яки* **Япóния сиртмәкойрыгы́** (*кош*)
япóн таң чыпчыгы́ *яки* **Япóния таң чыпчыгы́** (*кош*)
япóн торнасы́ *яки* **Япóния торнасы́** (*кош*)
япóн чәперчегé *яки* **Япóния чәперчегé** (*кош*)
япóн чуллыгы́ *яки* **Япóния чуллыгы́** (*кош*)
яр[1] (*чокыр*), *мәс.:* Фәхри яры
Яр[2] (*географик атамалар компоненты буларак*), *мәс.:* Яр Чаллы (*шәһәр*), Кара Яр (*сулык*)
Яралгы́ томанлыгы́ *яки* **Эмбриóн томанлыгы́** *астр.*
ярáн[1] (*үсемлек*), *мәс.:* болын яраны, кан кызыл яран, Ренард яраны, Роберт яраны, урман яраны, Эндрис яраны
Ярáн[2] (*елга*)
Яратучы́ (*Аллаһ мәгъ.*)
яр буé (*елга буе полосасы; шул полоса буендагы юл, бульвар, тротуар*), *мәс.:* Казансу яр буе, Урта диңгез яр буе, Тын океан яр буе; Адмиралтейство яр буе (*С.-Петербургта урам*), Кремль яр буе (*Казанда урам*)
ярдә́м[1] (*булышлык*), *мәс.:* ашыгыч ярдәм, беренче ярдәм, ярдәм итү, ярдәм кулы сузу

Ярдә́м[2] (*посёлок*)
«Ярдә́м»[3] (*Казанда, Мәскәүдә мәчетләр*)
«Ярдә́м» милли́ исла́м хәйрия́ фонды́
Ярú́ло (*мифол.*)
ярминкә́, *мәс.:* Мәкәрҗә ярминкәсе (*тар.*), Нижгар ярминкәсе (*тар.*), Сорочи ярминкәсе (*тар.*), Лейпциг ярминкәсе, Оренбург ярминкәсе (*тар.*), Тро́ицк ярминкәсе́ (*тар.*), Халыкара Мәскәү китап ярминкәсе, Эрбет ярминкәсе (*тар.*)
Яросла́вль вокзалы́ (*Мәскәүдә*)
Яру́к (*иск., Чулпан йолдызы тур.*)
Яр Чаллы́ (*шәһәр*)
ярымты́к (*фольк.*)
Ярымты́к (*персонаж*)
ярымутра́у, *мәс.:* Аляска ярымутравы, Апшерон ярымутравы, Бузачы ярымутравы, Корея ярымутравы, Мангышлак ярымутравы, Пиреней ярымутравы, Таймыр ярымутравы, Чукотка ярымутравы, Ямал ярымутравы
«Ясú́н» сүрәсе́
яссытаулы́к (*геогр.*), *мәс.:* Урта Себер яссытаулыгы, Анатолия яссытаулыгы (*Төркия*), Юкагир яссытаулыгы
Я́ссы солыхы́ (*1791*)
Я́ссы-Кишинёв опера́циясе (*1944*)
ясту́; ястү азаны, ястү вакыты, ястү намазы
Я́уза (*елга*)
Я́уза Капкасы́ (*Мәскәүдә мәйдан*)
Яулашта́у (*авыл*)
Яуширмә́ (*авыл*)
Яфра́к бәйрәме́ (*керәшеннәрдә Троица*)
Яһвә́
яһүдиле́к (*дин*)
Яше́л Боры́н утраулары́[1] (*архипелаг*)
Яше́л Боры́н Утраулары́[2] (*дәүләт*)
Яше́л Үзә́н (*шәһәр*)
«Яше́н» (*журнал*)
яшере́к (*хрс. дини йола*)
Яшьлә́р (*авыл*)
яшьле́к[1] (*яшь чак*)
Яшьле́к[2] (*Казанда урам*)
«Яшьле́к»[3] (*Казанда метро станциясе, микрорайон*)
Яшьле́к проспекты́ (*Яр Чаллыда*)
яшь натуралú́ст (*табигать сөючеләр түгәрәге әгъзасы*)
Яшь Натуралистла́р урамы́ (*Воронежда*)
Яшь төреклә́р (*сәяси хәрәкәт*)
Яэҗу́җ-Мәэҗу́җ[1] *һәм* **Яэҗу́җ вә Мәэҗу́җ**(*дини*)
яэҗу́җ-мәэҗу́җ[2] (*коточкыч явыз һәм көчле берәрсе тур.*)

ЭЧТӘЛЕК

Кереш 3

Лөгатьлек нәрсәдән гыйбарәт? 4

Сүзлекнең структурасы турында 8

Баш хәрефтән язылу кагыйдәләре 11

Татар алфавиты 40

Сүзлек 41

Справочное издание

С ПРОПИСНОЙ ИЛИ СТРОЧНОЙ БУКВЫ?
Орфографический словарь
(на татарском языке)

Корректор *А.А. Давлетова*
Компьютерная верстка *Н.Т. Абдуллиной*
Дизайн обложки *А.В. Булатова*

Подписано в печать 23.12.2022.
Бумага офсетная. Формат 60×84 $^{1}/_{16}$. Гарнитура Cambria.
Усл. печ. л. 13,95. Уч.-изд. л. 9,2. Тираж 600 экз. Заказ

Оригинал-макет подготовлен
в Институте языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова АН РТ
420111, Казань, ул. К. Маркса, 12

Издательство Академии наук Республики Татарстан
420111, Казань, ул. Баумана, 20